โครงการวิจัย

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

DEVELOPMENT OF A NON-FORMAL EDUCATION PROGRAM TO ENHANCE TRANSFORMATIONAL BUDDHIST LEADERSHIP FOR THAI NUNS

โดย

นางสาวนันทภา ปัญญารัตน์

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

นันทภา ปัญญารัตน์ : การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย. (DEVELOPMENT OF A NON-FORMAL EDUCATION PROGRAM TO ENHANCE TRANSFORMATIONAL BUDDHIST LEADERSHIP FOR THAI NUNS) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร.วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม : อ.ดร.วิศนี ศิลตระกูล, 399 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย (2) เพื่อทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย (3) เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้ ใช้วิธีการวิจัยกึ่งทดลองแบบกลุ่มเดียวกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แม่ชีสังกัดสถาบันแม่ชีไทย จำนวน 30 คน เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติทีทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างกลุ่มร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า 1) โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ประกอบด้วย 1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับโปรแกรม 2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้บริการ 3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์ 4. การกำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน 5. การสร้างแผนการเรียนรู้ 6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน 7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร 8. การรายงานค่าของโปรแกรมและองค์ประกอบของการเรียนรู้ คือ หลักการเรียนรู้ผ่านฐาน กาย ใจ ความคิด และหลักการเป็นผู้สอน ได้แก่ 1. การรับฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้ง 2. กระบวนการคิดในการวางแผน 3. การจับประเด็น 4. การสื่อสารที่เข้าใจง่าย 5. การตั้งคำถามที่ลงลึกและเชื่อมโยง 6. การสรุปบทเรียน 2) ผลการทดลองใช้โปรแกรมการเรียนรู้พบว่า กลุ่มทดลองที่เข้าร่วมโปรแกรมไม่มีความแตกต่างกันทั้งก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หากพิจารณารายด้านพบว่า กลุ่มทดลองมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเพิ่มขึ้นภายหลังการเข้าร่วมโปรแกรม โดยเฉพาะด้านทักษะการสื่อสาร ด้านการมีคุณธรรม ด้านการเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ด้านความเชื่อมั่นกล้าคิดและความกล้าตัดสินใจ ด้านความยืดหยุ่นและการยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ด้านการผ่อนคลายร่างกายและจิตใจและด้านความพร้อมเพื่อการพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 3) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ได้แก่ 1. การกำหนดความใกล้เคียงของอายุพรรษาของแม่ชี 2. ความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานของผู้สอน 3. เนื้อหาและการนำไปใช้ได้จริง 4. การคิดวิเคราะห์กิจกรรมการเรียนรู้ 5. ความเหมาะสมด้านระยะเวลา และ 6. การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม และเงื่อนไขในการนำไปใช้ ได้แก่ 1. การลำดับความยากง่ายเชิงเนื้อหา และ 2. การพัฒนากิจกรรมเพื่อมุ่งการพัฒนาความสามารถด้านการแสดงออกและการนำเสนอความคิดเชิงรูปธรรม

#5084262327 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION
KEYWORDS : NON-FORMAL EDUCATION PROGRAMS / TRANSFORMATIONAL BUDDHIST LEADERSHIP / THAI NUNS

NANTAPA PANYARAT : DEVELOPMENT OF A NON-FORMAL EDUCATION PROGRAM TO ENHANCE TRANSFORMATIONAL BUDDHIST LEADERSHIP FOR THAI NUNS. ADVISOR : ASST. PROF. WORARAT PATHUMCHAROENWATTANA, Ph.D., CO-ADVISOR : WISANEE SILTRAGOOL, Ph.D., 399 pp.

The purposes of this research were to: 1) develop a non–formal education program to enhance Transformational Buddhist Leadership for Thai Nuns; 2) implement a non – formal education program to enhance Transformational Buddhist Leadership for Thai Nuns; and 3) study factors and conditions related to the use of non – formal education programs to enhance Transformational Buddhist Leadership for Thai Nuns. This study was based on the Experimental Research One Group Pretest-Posttest design. The samples in this study consisted of 30 Thai Nuns. Instruments used for collecting data were scales and open-end questionnaires, in-depth interview forms and group discussion guidelines. Data were analyzed by using the two-tailed t-test.

The research findings were as follows:

1. The components of a non-formal education program to enhance Transformational Buddhist Leadership for Thai Nuns were : 1) Identification of the Basis for the Program, 2) Situation Analysis of Community and Clientele, 3) Identification of Desired Outcomes, 4) Identification of Resources and Support, 5) Design of an Instructional Plan, 6) Program of Action, 7) Accountability of Resources, and 8) Communication of the Value of the Program. There were two essential parts of the program; one was the learning process through the awareness of body, mind and thoughts. The other part was to utilize an instructional methods which related to deep-listening, a process of thinking for planning, key point apprehension, simplifying communication, deep and related questioning, and learning conclusion.

2. There was no significant differences between the pre-test and post-test in the experimental group at the .05 level. However, there was an increase in Transformational Buddhist Leadership for the Thai Nuns in the following aspects: communication, creativity, self-confidence, morality, focus, acceptance, and flexibility.

3. The factors concerning the non-formal education program and the conditions related to the use of the program that might have affected the program including 1) selecting participants with approximately the same number of years of nun hood, 2) the instructors' understanding of dharma philosophy 3) practicality of course content, 4) stressing analytical thinking on the part of the participants, 5) the sufficient time allowed for conducting the program, and 6) a place of instruction conducive to learning.

Conditions related to the use of the program were: Firstly, the course material should be presented in order from simple to complex. Secondly, the instructors should elicit more classroom participation to improve the self-confidence of the participants.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

การวิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้ความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรรัตน์ ปทุมเจริญวัฒนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และดร.วิศนี ศิลตระกูล ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วมที่ได้กรุณาให้ความรู้ ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ แก้ไขและตรวจสอบให้มีความถูกต้อง ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล ดร.รินธรรม อโศกตระกูล และคณาจารย์คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียนและศาสตร์อื่นที่เกี่ยวข้อง

ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านกรุณาตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย รองศาสตราจารย์ ดร.ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ หัวหน้าภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา ดร.วิรุฬ นิลโมกข์ และอาจารย์ปรีดา เรืองวิชาธร จากเสมสิกขาลัย ขอกราบขอบพระคุณความร่วมมือช่วยประสานงานในการจัดฝึกอบรม แม่ชีรวี ชื้อทัศนประสิทธิ์ เลขานุการสถาบันแม่ชีไทยและคณะแม่ชีทุกท่าน ขอขอบพระคุณคณะวิทยากรจากเสมสิกขาลัยและวิทยากร ดร.พรรษา เอกพรประสิทธิ์ ดร.จุฑารัตน์ คชรัตน์ คุณศศินี ปัญญารัตน์และคุณกฤษดา ชวชาติ

ขอขอบพระคุณกัลยาณมิตรทุกท่าน ดร.พงษ์รัชต์ธวัช วิวังสู ที่ให้คำปรึกษาแนะนำและเป็นกำลังใจมาโดยตลอด พระกิตติภัต วิยาภรณ์ ดร.พฐูสิรี รัตนกาฬ นาวาอากาศเอกดร.อุษา โพนทอง ดร.สุธีรา นิมิตนิวัฒน์ คุณสุธารัตน์ วัฒนเดช คุณณัฐรดา สัจจาธรรม คุณผุสดี นาคจำแลง คุณกิ่งแก้ว ลิ่วแสงวงค์ทอง คุณพรจันทร์ จันทนไพรวัน คุณอ้อย เปรมพูลสวัสดิ์และขอขอบคุณกำลังใจจากรุ่นพี่รุ่นน้องสาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียนทุกท่าน

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อธีระและคุณแม่พูลทรัพย์ ปัญญารัตน์ ที่ให้การอบรมสั่งสอนปลูกฝังสิ่งที่ดีงาม ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนในทุกด้านและเป็นกำลังใจที่สำคัญแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีตลอดมา รวมถึงขอกราบขอบพระคุณนายแพทย์สกลรัฐ-คุณนลินธร ปัญญารัตน์ คุณอิษฎพร ปัญญารัตน์ คุณวิชญา ปัญญารัตน์ ทุกคนในครอบครัวปัญญารัตน์ ที่อยู่เคียงข้างและเป็นพลังใจอันยิ่งใหญ่ ให้การช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านการศึกษาและด้านการเงินแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งต่อคุณความดีของทุกท่าน ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยมีความตั้งใจทำงานวิจัยฉบับนี้ให้เกิดคุณค่ากับสังคม และหากงานวิจัยฉบับนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยต้องกราบขออภัยและน้อมรับไว้ด้วย ณ ที่นี้

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเพื่อเป็นสิ่งบูชาพระคุณ พระธรรมสิงหบุราจารย์(หลวงพ่อ จรัญ ฐิตธมฺโม) วัดอัมพวัน จังหวัดสิงห์บุรี มารดา บิดา ครูบาอาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่านด้วยความเคารพอย่างสูง

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... จ

กิตติกรรมประกาศ..... ฉ

สารบัญ..... ช

สารบัญตาราง..... ฌ

สารบัญภาพ..... ญ

บทที่ 1 บทนำ..... 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 11

สมมติฐานของการวิจัย..... 11

ขอบเขตของการวิจัย..... 13

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย..... 13

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... 15

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 16

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต..... 16

แนวคิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน..... 27

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน..... 41

แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่..... 62

แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส..... 74

แนวคิดภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา..... 87

แม่ชีในพระพุทธศาสนา..... 109

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 120

กรอบแนวคิดในการวิจัย..... 130

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย..... 142

ระยะที่ 1 การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำ
การเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย..... 142

หน้า

ระยะที่ 2 การทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย..... 164
ระยะที่ 3 ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้..... 168

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... 170
ตอนที่ 1 ผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย..... 170
ตอนที่ 2 ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย..... 181
ตอนที่ 3 ผลการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้..... 202
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ..... 206
สรุปผลการวิจัย..... 210
อภิปรายผล..... 223
ข้อเสนอแนะ..... 248

รายการอ้างอิง..... 250

ภาคผนวก..... 262
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ..... 263
ภาคผนวก ข โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย..... 265
ภาคผนวก ค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย..... 372
ภาคผนวก ง คะแนนการประเมินคุณภาพเครื่องมือ..... 393

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์..... 399

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงการเปรียบเทียบโปรแกรมตามแนวคิดของBoyle……..	52
2	สรุปแนวคิดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน....……	61
3	ตารางสรุปเนื้อหากิจกรรม……..……..……..	149
4	ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม.....…….....……	167
5	ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่ชีไทยที่เข้าร่วมโปรแกรม……..	182
6	แสดงคะแนนความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่มทดลองก่อนทดลองและหลังทดลอง.....…….	183
7	คะแนนเฉลี่ยความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่ม ทดลอง…….	184
8	ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของเจตคติที่มีต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของ กลุ่มทดลองก่อนและหลังการฝึกอบรม จำแนกเป็นคุณลักษณะ…….	185
9	การเปรียบเทียบความแตกต่างของเจตคติที่มีต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง……..	186
10	ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการฝึกอบรม จำแนกเป็นรายด้าน.....…….	187
11	การเปรียบเทียบความแตกต่างของทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงชิงพุทธ ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง..……...	188
12	แสดงข้อมูลรายข้อของความพึงพอใจหลังการจัดโปรแกรมกลุ่มทดลอง……	195
13	แสดงข้อมูลรายด้านของความพึงพอใจหลังการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่มการทดลอง…….	197

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	เต้นเกาชิกิ…….	78
2	กระบวนการผสมผสานการเรียนรู้ผู้ใหญ่กับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส……...	132
3	รูปแบบการทดลอง.....	166
4	แสดงรูปแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยในแต่ละองค์ประกอบที่นำไปดำเนินการ .	243

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่ชีเป็นหนึ่งในสี่องค์ประกอบของพุทธศาสนาที่เรียกว่าบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แม่ชีจัดว่าเป็นอุบาสิกา ซึ่งแปลว่า ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย คือ ฆราวาสหญิงที่มีศรัทธาปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2532) มีหน้าที่ศึกษาพระธรรมและบาลี ทั้งในลักษณะของการศึกษาด้วยตนเอง และการฟังธรรมทำวัตรเช้า-เย็น นอกจากนี้ยังมีวิทยาลัยพระพุทธศาสนาสำหรับแม่ชีและผู้หญิง ชื่อว่า มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย สังกัดคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มานพ นักการเรียน, 2549 และ สุขใจ พุทธวิเศษ, 2527) เป็นการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบต่อเนื่องตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 4 ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า เป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เนื่องจากการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2550)

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 มาตรา 4 การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ ทั้งนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดระบบการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายทั้งในรูปแบบของการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา โดยยึดเอาคนเป็นแกนกลางในการพัฒนา ทั้งในฐานะความเป็นมนุษย์ และฐานะทรัพยากรมนุษย์ กล่าวคือ ต้องพัฒนาคนอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพตั้งแต่เด็ก เยาวชน กลุ่มคนทำงานหรือกลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มผู้พิการ กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา และกลุ่มผู้สูงอายุ ทั้งในด้านความรู้ความสามารถ ทัศนคติ ทักษะและการปฏิบัติ ตลอดจนถึงการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงวัยด้วยความ

ดีงาม มีความสุขที่ได้อยู่ร่วมกันในครอบครัว และมีส่วนสร้างสรรค์สังคม ชุมชนให้มีความเจริญงอกงามอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การศึกษานอกระบบจึงมีความยืดหยุ่น สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้หลากหลายและทั่วถึง ดำเนินการโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม ในการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ มีรูปแบบ เนื้อหาการเรียนการสอน ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม เพื่อให้บุคคลแต่ละกลุ่มมีความรู้ ทักษะและทัศนคติ ค่านิยมที่ดี มีโอกาสแสวงหาความรู้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน และเป็นการศึกษาที่มีกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2550)

แม่ชีเป็นสตรีกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทในการใช้ธรรมะแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาสังคม เช่น การจัดกิจกรรมสำหรับเด็กและครอบครัว การให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตและครอบครัว ปัญหาของเยาวชน (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,2539; พวงเพ็ญ สังขนันท์, 2536 และ สุธีรา ทอมป์สัน, 2542) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (สถาบันแม่ชีไทย, 2525)ได้ตรัสถึงบทบาทของแม่ชีไว้ว่า

> ขณะนี้แม่ชีมีการศึกษาดีและมีธรรมะ จะสามารถช่วยชาติบ้านเมืองได้หลายอย่าง เช่น แนะนำสั่งสอนบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนของชาติให้รู้จักธรรมะ เป็นพลเมืองดีของชาติ ให้ความรู้ เอาใจใส่ดูแลคนป่วย คนยากจน การช่วยเช่นนี้ถือว่าเป็นการเผยแผ่เมตตาปฏิบัติตามคำสอนในพุทธศาสนา เป็นบุญกุศลอย่างสูงยิ่ง

ด้วยเหตุนี้แม่ชีจึงควรได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถและประพฤติตนได้เหมาะสมกับสถานภาพความเป็นแม่ชี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาแม่ชีให้มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างคุณประโยชน์ให้แก่พระศาสนาและสังคมไทยได้เต็มศักยภาพยิ่งขึ้น ปัจจุบัน แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยกย่องจากสังคมเท่าที่ควรทั้งนี้เพราะแม่ชีไม่มีสถานภาพเป็นนักบวช หรือมิใช่เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนามาแต่อดีตทำให้สิทธิต่างๆ ถูกจำกัดไปด้วย เนื่องจากมีสถานภาพเป็นเพียงผู้อาศัยวัดจึงมิได้รับการเหลียวแลจากฝ่ายต่างๆ เรื่องสิทธิ งานในหน้าที่ของแม่ชีส่วนใหญ่ ได้แก่ การทำครัวและการทำความสะอาดภายในวัด ส่วนความสนใจด้านการศึกษาขึ้นอยู่กับตัวแม่ชีเอง สำหรับบทบาทในการพัฒนาสังคม ทั้งพระและเจ้าหน้าที่กรมการศาสนา ตลอดทั้งประชาชนมีความเห็นว่า แม่ชีควรมีบทบาทเช่นเดียวกับพระสงฆ์ คือ อบรมศีลธรรมและฝึกสมาธิแก่ประชาชน อบรมความรู้ต่างๆ การพยาบาล การดูแลคนชรา การเลี้ยงเด็กกำพร้า และการอบรมวิชาชีพพิเศษ (แน่งน้อย ปัญจะพรรค์, 2522) ในเรื่องสถานภาพ บทบาทและ

การได้รับความเคารพยกย่องนับถือของแม่ชี แม้จะไม่ได้หวังสิ่งใดมากกว่าการร่ำเรียนพระธรรมขั้นพื้นฐานและบำเพ็ญภาวนา แต่มีแม่ชีบางกลุ่มอุทิศตนในเรื่องนี้มากกว่าพระสงฆ์ทั่วไปเสียอีก และหลายท่านได้รับความเชื่อถือในฐานะครู แม่ชีจึงมีบทบาทสำคัญแก่ชีวิตชุมชนเช่นกัน บทบาทและหน้าที่หนึ่งที่เกื้อกูลสังคมของแม่ชีปัจจุบันได้แก่ บทบาทเรื่องการสั่งสอน การให้การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม การสงเคราะห์เด็กผู้หญิง การพัฒนาอาชีพและพัฒนาชนบท อย่างไรก็ตามภายใต้กฎเกณฑ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย พระสงฆ์ในฐานะที่เป็นชายได้รับสถานะสูงในสังคมทั้งทางโลกและทางธรรม แม้แม่ชีอาจจะอุทิศตนทางนี้ได้มากเท่ากันก็ตาม (จีรติ ติงศภัทย์ และอุษา ตันติเวชกุล , 2524 และ ปาริชาด สุวรรณบุบผา, 2545) งานของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมนั้นเป็นงานทั้งภายในจิตและงานภายนอก แม่ชีจำนวนมากหันหน้าเข้าหาพระศาสนา เพราะต้องการความสงบทางจิตใจ ต้องการหนีปัญหาทางโลก โดยใช้ธรรมะเป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตของตนเอง เมื่อเกิดปัญญาในทางธรรม ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า แม่ชีจะเข้าใจว่าการเสียสละและการทำงานเพื่อผู้อื่นก็เป็นการฝึกจิตอีกระดับหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า “ปัญญาอาจไม่เกิดอย่างแท้จริง ถ้ามิได้แสดงออกด้วยการปฏิบัติ” (Kraft, 1999 อ้างถึงในปาริชาด สุวรรณบุบผา,2545) เป็นสิ่งสำคัญที่จะย้ำว่า การบวชของแม่ชีเพื่อเข้ามาปฏิบัติธรรมอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอสำหรับสภาพสังคมปัจจุบัน ถ้าแม่ชีมีความพร้อมเรื่องความสามารถและการศึกษาที่จะช่วยผู้อื่นได้ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้หญิง รวมทั้งผู้ด้อยโอกาส การทำงานสังคมในแนวทางพระพุทธศาสนานี้ แม่ชีจะสามารถทำงานร่วมกับชาวบ้าน อาศัยความร่วมมือกับบุคคลระดับรากหญ้าในท้องถิ่น เพื่อบรรเทาความไม่รู้หนังสือ และขจัดความยากจน เช่น ภารกิจของแม่ชีบางกลุ่มที่จัดการศึกษาในศูนย์เด็กเล็ก และสอนอาชีพ การทำงานลักษณะนี้จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคลและชุมชนอย่างแท้จริง มิมีบุคคลใดจะแสดงความสามารถและทำงานให้สำเร็จได้เพียงผู้เดียว (Queen, 2000 อ้างถึงในปาริชาด สุวรรณบุบผา, 2545)

จากข้อมูลของแน่งน้อย ปัญจะพรรค์ (2522) จีรติ ติงศภัทย์ และอุษา ตันติเวชกุล (2524) สุขใจ พุทธวิเศษ (2527) ปาริชาด สุวรรณบุบผา (2545) และสุขสันต์ จันทะโชโต (2549) มีความเห็นว่า แม่ชี มีบทบาททางด้านศาสนาและได้ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อวงการพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก แต่เนื่องมาจากแม่ชีไม่ใช่นักบวชในลักษณะเดียวกับพระภิกษุสามเณร ไม่มีฐานะของตนเองอย่างชัดเจนในระบบโครงสร้างของศาสนา จึงมีสถานภาพที่ไม่แน่นอน อีกทั้งยังไม่ได้รับการยอมรับให้เป็นนักเผยแผ่ธรรมะอย่างที่ควรจะเป็น และการขาด “สิทธิ” ที่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยราชการ ส่งผลให้แม่ชีขาดความมั่นใจในตนเอง ขาดความรู้เกี่ยวกับการทำงานร่วมกัน ขาดความรู้เรื่องสิทธิ และสถานภาพความเป็นนักบวชของตน ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องสนับสนุนแม่ชีทั้งในด้านการปฏิบัติตนและการปฏิบัติงาน การสนับสนุนด้านการ

ปฏิบัติตนทำได้โดยให้มีสถานะเป็นที่น่าเคารพนับถือ ให้มีโอกาสปฏิบัติได้ดีมากที่สุด มีโอกาสในการแสวงหาความสงบแบบผู้ปลีกตัวจากสังคม บำเพ็ญเพียรในการปฏิบัติทางจิตภาวนาและปัญญาภาวนา การสนับสนุนด้านการปฏิบัติงานทำได้โดยส่งเสริมให้แม่ชีได้รับการพัฒนาภาวะผู้นำ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นผู้นำสตรีในการเผยแผ่งานพระพุทธศาสนา ในมิติทางวัฒนธรรม ผู้หญิงมีพื้นที่มากขึ้นในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ เช่น มีสำนักปฏิบัติธรรมที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าสำนักทั้งในรูปแบบแม่ชีและคฤหัสถ์ เป็นอาจารย์สอนปริยัติและกรรมฐาน ซึ่งได้รับความนิยมกว้างขวางและมีแนวโน้มว่าแม่ชีจะมีบทบาทและสถานภาพสูงขึ้น (พระธรรมปิฎก, 2544 และพระไพศาล วิสาโล, 2543)

พระธรรมปิฎก (2544) กล่าวถึงการสนับสนุนแม่ชีในสังคมไทยว่า การที่สังคมไทยมีแม่ชีสืบมา แสดงว่าสังคมไทยเคยพยายามหาช่องทางให้ผู้หญิงได้ นอกจากนี้การปฏิบัติในชีวิตส่วนตัวแม่ชียังมีความเป็นอยู่ที่ยืดหยุ่น เชื่อมกับสังคมของชาวบ้านได้ดีกว่าพระภิกษุ เพราะไม่มีวินัยเป็นกรอบมาก ดังนั้นเพื่อให้แม่ชีจะทำประโยชน์ได้หลายอย่าง ควรสนับสนุนแม่ชีดังนี้

1. การสนับสนุนการศึกษาของแม่ชี และยกย่องสถานะด้วยวิธีการที่จำเป็นตามยุคสมัย
2. การสนับสนุนให้แม่ชีมีโอกาสทำประโยชน์แก่สังคมให้มาก เช่น สอนเด็ก เป็นครูอาจารย์ ทำประโยชน์ในกิจกรรมประเภทสังคมสงเคราะห์ต่างๆ

การสนับสนุนการศึกษาของแม่ชีและส่งเสริมแม่ชีให้ได้รับการพัฒนาภาวะผู้นำ ให้แม่ชีมีโอกาสทำประโยชน์แก่สังคมให้มากนั้นสอดคล้องกับแผนพัฒนาสตรีในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ซึ่งเน้นให้สตรีได้รับโอกาสเต็มที่ในการพัฒนาศักยภาพ และมีส่วนร่วมทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร และการปกครองผ่านการศึกษาทั้งในและนอกระบบ โดยการเสริมสร้างศักยภาพสตรีให้มีความพร้อม ความรู้ ความเข้าใจ ปลูกจิตสำนึก อุดมการณ์ ค่านิยม จริยธรรม วัฒนธรรม เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทักษะใหม่ๆ และภาวะผู้นำ

ตามแนวคิดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership Theory) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือ การที่บุคคลจะมีบทบาทเป็นผู้ชี้นำสังคมจะต้องพัฒนาคุณลักษณะที่สำคัญ คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของตนเองเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ที่เห็นว่า ตนเองมีศักยภาพหรือมีความสามารถที่จะพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญก้าวหน้า มีวิสัยทัศน์ (vision) มีคุณธรรม (moral agents) และมีความสามารถที่จะนำคนอื่นให้คล้อยตาม (Burns, 1978 and Barker, 1992) นอกจากกระบวนทัศน์แล้ว ผู้นำยังต้องมีคุณสมบัติอีกหลายประการ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550; และปรีดา เรืองวิชาธร, 2551) กล่าวคือ

1. มีความสามารถในการประสานให้คนทั้งหลายรวมกันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม ไม่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกัน หรือทำงานร่วมกันก็ตาม

2. มีสติปัญญา สามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้อง เหมาะสม เกิดผลดี และมีความยืดหยุ่น

3. มีความเอื้อเฟื้อ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้คุณสมบัติและทักษะเฉพาะตนให้สามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำเพื่อประสานพลังกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. มีคุณธรรมความดีงามเป็นคุณสมบัติสำคัญ มีหลักพุทธธรรมเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาจิตใจเป็นสำคัญ ซึ่งจะเป็นพลังกำกับการใช้ทักษะความสามารถต่าง ๆ อันเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทั้งในแง่การดำเนินชีวิต และในแง่การทำงานให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

สำหรับภาวะผู้นำของแม่ชี สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2549) กล่าวว่า ภาวะผู้นำของแม่ชีมีความสำคัญ เพราะจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกต่อความเป็นอยู่ที่ดีของผู้อื่น ของชุมชน และของสังคมโดยรวม ดังนั้นการพัฒนาแม่ชี โดยการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาสตรีในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การฝึกอบรม การฝึกทักษะด้านผู้นำทางอาชีพ การได้รับความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรี (อาชัญญา รัตนอุบล, 2542)

แม่ชีเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา (สถาบันแม่ชีไทย, 2530) ดังนั้นการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อเสริมสร้างให้แม่ชีมีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมีความสอดคล้องกับเนื้อหาและใช้วิธีการพัฒนาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการประสานพลังกลุ่มที่มีความสอดคล้องกับการพัฒนาแม่ชีในการเป็นผู้นำได้อย่างครอบคลุมด้วยเนื้อหาที่มีการพัฒนาภาวะผู้นำทั้ง 8 ด้านประกอบด้วย

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น การมีคุณธรรมเป็นรากฐานของชีวิต เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ จิตใจจึงเป็นสุขสงบ นอกจากนี้แล้วการสั่งสมคุณธรรมยังเอื้ออำนวยให้ผู้อื่นเชื่อมั่นศรัทธาต่อตัวผู้นำ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือตลอดจนถือเอาเป็นแม่แบบแห่งการประพฤติปฏิบัติไปด้วย พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) กล่าวถึง หลักธรรมสำคัญของผู้นำ คือ พรหมวิหาร 4 “พรหม” คือ ผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ พรหมวิหารเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจ ยิ่งใหญ่เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษาได้พัฒนาแล้ว ซึ่งมี 4 ประการ คือ **เมตตา** ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข **กรุณา** ความใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์ **มุทิตา** ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข **และอุเบกขา** การมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร เป็นความสามารถในการอ่านสถานการณ์ของกลุ่มได้ถูกต้องแม่นยำขึ้น เข้าถึงจิตใจของบุคคลรอบข้างอย่างลึกซึ้งและกอปรด้วยเมตตา ดังเช่นที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) ได้กล่าวว่า การกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมตามการ คือ **"ปิโย" แปลว่า "ผู้เป็นที่รัก"** กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน เป็นความสามารถที่เห็นศักยภาพของผู้อื่น พร้อมกับเอื้อเฟื้อโอกาสดึงศักยภาพมาให้ปรากฏออกมา เพื่อมอบหมายความรับผิดชอบได้ตรงกับศักยภาพและฉันทะของแต่ละคน ผู้นำที่ดี**จะต้องรู้บุคคล** เรียกว่า **ปุคคลปโร-ปรัญญุตา** ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักเลือกบุคคลผู้เป็นคนดี ผู้เป็นบัณฑิต เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ด้วยการพิจารณาไตร่ตรองรอบด้านตามหลัก**วิมังสา** เมื่อชัดเจนดีแล้วก็ไม่ลังเลที่จะตัดสินใจกระทำและกล้าที่จะรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะออกมาสำเร็จหรือล้มเหลวก็ตาม แม้เมื่อตัดสินใจผิดพลาดก็กล้าที่จะยอมรับความผิดพลาดนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) อธิบายว่า การหมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น คือ **วิมังสา** โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดีให้แก่ตน เนตร์พัณณา ยาวิราช (2537) ได้กล่าวว่า ผู้นำจักต้องศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้ในหน้าที่ของตนเอง สามารถปฏิบัติงานได้และให้คำแนะนำได้ ซึ่งจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อถือ ศรัทธา และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานอย่างเต็มใจ สอดคล้องกับธรรมใน**ข้อครุ คือ น่าเคารพ** พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) อธิบายว่า การมีความขวนขวายใฝ่เรียนรู้ และรู้ถ่องแท้ ในฐานประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ติดกรอบความคิดตายตัว เป็นความใจกว้าง พร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่บทเรียนใหม่ด้วยความรู้สึกสนุกชวนให้ท้าทายกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) ที่ว่า ผู้ที่พัฒนาและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ไม่ติดยึดตายตัว (**ภาวนีโย**) เป็นผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นที่น่าเจริญใจ น่ายกย่อง

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นการมองเห็นพลวัตของขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมและสามารถประเมินกลับมาเป็นวิสัยทัศน์และทิศทางการทำงานในมุมกว้างขององค์กรได้ชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์นอกองค์กร ทำนองเดียวกับคำอธิบายของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) ที่ว่า ผู้นำที่ดีจะ**รู้ตน (อัตตัญญุตา)** ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถอย่างไร และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอว่าตนเองมีจุดอ่อนจุดแข็งอะไร แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกันก็พัฒนาจุดแข็งของตนให้ดีขึ้นเรื่อย มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถรู้ทันความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน เกิดจากสัมมาสังกัปปะ คือ ความคิดที่ถูกต้อง ความตั้งใจของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และในการต่อสู้อุปสรรค เมื่อผู้นำมีความคิดที่ถูกต้องอันสืบเนื่องมาจากความเห็นที่ถูกต้อง ผู้นำจึงสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ เป็นความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง เผชิญอุปสรรคปัญหา การแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ การแสดงออก และการรับผิดชอบต่อทุกสถานการณ์ รู้ทันปัญหาและอุปสรรคอันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ดี (พระธรรมปิฎก, 2544) ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะสามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดทางออกใหม่ ๆ ของปัญหาได้ จิตใจดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญในการจุดประกายให้ผู้อื่นเกิดความสนใจและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ

ทั้งนี้การสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาความสามารถของแม่ชีให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องภาวะผู้นำและหลักการปฏิบัติตนมีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมการทำงานของแม่ชีนำไปสู่การพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย และสนับสนุนแนวทางการทำงานด้านพระพุทธศาสนาของแม่ชีให้เป็นที่แผ่ขยายมากขึ้น จึงมีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาแม่ชีไทยจากเอกสารแนะนำมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ (2530) กล่าวถึง ความเป็นมาของการก่อตั้งสถาบันแม่ชีไทยและมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ เริ่มเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2512 เมื่อคณะสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ คณะแม่ชีและคณะนักเรียนบาลีรุ่นแรกที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในหลายประเด็น เช่น ข้อวัตรปฏิบัติของแม่ชี เคร่งครัดบ้าง ย่อหย่อนบ้าง ประพฤติปฏิบัติในกรอบของพระธรรมวินัยทางพระพุทธศาสนา จึงได้ร่วมกันปรึกษา โดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นองค์ประธาน สมเด็จพระญาณสังวร (สมเด็จพระสังฆราช องค์ปัจจุบัน) ได้มอบหมายให้ พระญาณวโรดม (ประยูร สนฺตงฺกุโร) วัดเทพศิรินทราวาส มีหนังสือเชิญแม่ชีไทยทั่วประเทศในสำนักต่างๆ และที่อาศัยอยู่ในวัดทั่วประเทศมาประชุมที่

วัดบวรนิเวศวิหาร ตึกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งมีตัวแทนแม่ชีทั้งหมดประมาณ 1,000 ท่าน และมีมติร่วมกันจัดตั้งสมาคมของคณะแม่ชีไทยขึ้นภายใต้ชื่อว่า “สถาบันแม่ชีไทย” ร่างกฎระเบียบขึ้นใช้ มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อให้แม่ชีทั้งหลายมีระเบียบปฏิบัติตรงกัน จัดให้มีการคัดเลือกคณะกรรมการบริหารสถาบันแม่ชีไทย 25 ท่าน ดำรงตำแหน่งตามวาระครั้งละ 4 ปี ในสมัยนั้นท่านอธิบดีปิ่น มุทุกันต์ ซึ่งได้รับเชิญมาร่วมประชุม ได้เสนอให้ใช้คำว่า “แม่ชี” เรียกผู้ถือบวชเพื่อเป็นการจัดสรรส่วนของอุบาสิกา ในฐานพุทธบริษัทส่วนหนึ่ง ซึ่งมีทั้งครองเรืองและไม่ครองเรือน ผู้ที่ไม่ครองเรือนควรจะเรียกว่า “แม่ชี” จึงได้ชื่อนี้มานำหน้าสตรีผู้ถือบวชตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา การดำเนินกิจกรรมของสถาบันแม่ชีไทยได้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง เพราะได้จัดตั้งเป็นทุนมูลนิธิ โดยจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2515 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงมีพระมหากรุณาธิคุณรับมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2520 และได้รับการจดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมายในพระบรมราชินูปถัมภ์เมื่อ วันที่ 19 ธันวาคม 2528 แม่ชีอรุณ เพชรอุไร ได้กล่าวถึง การประชุมใหญ่ประจำปี 2515 ของสถาบันแม่ชีไทยครั้งที่ 3 วันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2515 ได้มีการกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จมาทรงเป็นองค์ประธาน ได้มีพระราชดำรัสในที่ประชุมว่า *“แม่ชีเป็นผู้ทรงศีลสามารถที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้ ถ้าแม่ชีจะได้พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ความสามารถ”*ซึ่งคณะแม่ชีได้น้อมนำ พระราชดำรัสนี้ มาเป็นแรงจูงใจในการทำงานและอุทิศตนเพื่อ ชาติ ศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ อีกทั้งเป็นการพัฒนาตัวแม่ชีเพื่อให้มีความรู้ความสามารถ ในการช่วยเหลือมนุษย์และพัฒนาสังคม อย่างไรก็ตามแม่ชีก็เป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท มีความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าในพระรัตนตรัย สละบ้านเรือน โกนผม โกนคิ้ว นุ่งขาวห่มขาว อุทิศชีวิตเพื่อเป็นพุทธบูชาผู้ที่มีอำนาจเกี่ยวข้องน่าจะพิจารณาทรัพยากรบุคคลในส่วนนี้ ให้เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้และหากแม่ชีได้รับการศึกษาทางโลกและทางธรรมเพื่อสามารถมองเห็นปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก การจัดการศึกษาตลอดชีวิตในรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งเข้ามาส่วนส่งเสริมและสนับสนุนพัฒนาในทุกด้านเพื่อให้แม่ชีสามารถพัฒนาตนเองได้ในสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง สอดคล้องกับสำนักงานบริหารงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน (2551) ระบุว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้มีคุณธรรมนำความรู้และมีทักษะการดำเนินชีวิต โดยการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของประชาชน การเพิ่มศักยภาพการจัดการความรู้ของชุมชนและการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีจึงควรเป็นการจัดการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของแม่ชีโดยต้องสำรวจความต้องการการเรียนรู้ตามสภาพจริงของกลุ่มแม่ชี ซึ่งสอดคล้องกับ Boyle (1981)ที่กล่าวถึงการพัฒนาโปรแกรม

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาว่า การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการของผู้เรียน พิจารณาสิ่งที่เกี่ยวกับกลุ่มบุคคลที่มีความต้องการตามสภาพจริงและสามารถนำไปแก้ไขปัญหาได้ ดังนั้นจึงต้องมีการสำรวจหาความต้องการการเรียนรู้อย่างชัดเจน และนำไปกำหนดแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการอย่างแท้จริง

Boyle (1981) กล่าวว่า การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาเป็นกระบวนการช่วยส่งเสริมและพัฒนาความสามารถทักษะ ความรู้ เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตนเองและกลุ่มได้ ให้สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นขั้นตอนในการพัฒนาโปรแกรมทั้งหมด 8 ขั้นตอน ดังนี้ 1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม เป็นการกำหนดพื้นฐานความต้องการของผู้เรียนตามแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบโรงเรียน 2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มผู้รับบริการ โดยการสำรวจความต้องการของผู้เรียนที่ต้องรับการแก้ไขและพัฒนา 3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์ เป็นการกำหนดผลการเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับรวมถึงระยะเวลาในการเรียนรู้ 4. การกำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน เป็นการเตรียมเนื้อหา วิทยากร เงินทุนสนับสนุนรวมถึงอุปกรณ์ในการเรียนการสอน 5. การสร้างแผนกิจกรรม เป็นการนำกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่และกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน 6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน ผู้เรียนเข้าร่วมโปรแกรมตามระยะเวลาที่จัด 7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ก่อนและหลังการเรียนรู้ 8. การรายงานค่าของโปรแกรม เป็นการสรุปภาพรวมของการจัดโปรแกรมทั้งหมดที่ต้องปรับปรุงและนำไปพัฒนาให้เป็นโปรแกรมที่เหมาะสมกับผู้เรียนได้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้นซึ่งมีความสอดคล้องกับ Knowles (1980) กล่าวถึง ผู้ใหญ่จะมีการเรียนรู้โดยอาศัยปัญหาเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการในการเรียนที่มุ่งหวังจะให้เกิดการนำไปปฏิบัติได้ผลจริงในปัจจุบันนั้น เป็นการเรียนรู้เพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การเรียนการสอนจึงควรมุ่งเน้นประโยชน์ที่จะนำไปใช้ได้จริง รวมทั้งในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ จึงควรยึดปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหาเป็นหลัก ผู้ใหญ่จะมีรูปแบบการศึกษาและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากความต้องการและความสนใจของตนเอง มีการวิเคราะห์ประสบการณ์และสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมาใช้ประกอบการศึกษา ตลอดจนเกิดความรู้สึกที่ต้องการนำตนเองและเรียนรู้เพื่อสนองตอบความแตกต่างของภาวะปัจเจกในตน โดยการนำกระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเน้นการตอบสนองความต้องการของผู้เรียน เน้นการเรียนรู้ที่ใช้ประสบการณ์เดิมของผู้ใหญ่เป็นทรัพยากรในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศเรียนรู้ที่เหมาะสม การปรับเปลี่ยนบทบาทของครูผู้สอนเป็นบทบาทของผู้อำนวยความสะดวก ผู้เรียนมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างแท้จริงในทุกขั้นตอน และเป็นการส่งเสริมการ

เรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ตัดสินใจและเลือกการเรียนรู้ด้วยตนเองซึ่งสอดคล้องกับหลักการจัดกิจกรรมเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสที่มีขั้นตอนการจัดกิจกรรมเริ่มต้นด้วยการสร้างบรรยากาศเรียนรู้ที่ผ่อนคลาย การส่งเสริมและจูงใจในการเรียนรู้ ผู้เรียนมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม ทำให้ผู้เรียนมีอิสระในการเรียนรู้ มีความสุขในการเรียนรู้ และซึ่งจะทำให้การเรียนรู้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสนั้นโดยธรรมชาติคนเราทุกคนต้องการที่จะได้รับการยอมรับ ได้รับการยกย่อง ได้รับการชมเชย ได้รับความสำเร็จ ได้รับความสนุกสนาน และได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ การจัดกิจกรรมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วและมีความสุข ผู้จัดกิจกรรมจะต้องรู้วิธีการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ร่วมกิจกรรมอยากที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้จัดกิจกรรมจึงหน้าที่โดยตรงในการจัดกิจกรรมให้สนุกและท้าทายความสามารถของผู้ร่วมกิจกรรม โดยถูกกระตุ้นให้ใช้ความคิดให้มากขณะทำกิจกรรม ผู้จัดเป็นเพียงผู้นำทางเป็นผู้ชี้ประเด็นและมุมมองที่น่าคิด ผู้ร่วมกิจกรรมทุกคนจะต้องได้รับการเอาใจใส่ ได้รับคำชมเชยและรอยยิ้ม การให้ความสำคัญและการให้กำลังใจจากผู้จัดกิจกรรม ถือว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการจัดกิจกรรม (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2543)

ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำโดยใช้กระบวนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของBoyle (1981)ซึ่งมีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของแม่ชี ร่วมกับการใช้กระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ที่สอดคล้องกับหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส นำมาใช้ในการสร้างแผนกิจกรรมการเรียนรู้ กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยนำแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ 2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน 3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียน 4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน 5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ 6. ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และ 7. การประเมินผลการเรียนรู้ มาผสมผสานร่วมกันหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย ขั้นตอน คือ 1. การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย 2. การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง 3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน 4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม และ 5. การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียน และนำเนื้อหาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ที่สอดคล้องกับหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก, 2546) ประกอบด้วย 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2 . ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความ

ยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม และ8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน นำมาประกอบในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย จากข้อมูลของแม่ชีไทยในมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย (2535) พบว่า แม่ชีไทยในมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยมีคุณสมบัติและบทบาทที่มีความเหมาะสมสำหรับเป็นกลุ่มผู้รับบริการที่จะเข้ารับมาร่วมเรียนรู้ในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงสำหรับแม่ชีไทย เพราะเป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้แม่ชีมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองฝึกฝนปฏิบัติธรรมและทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะในบทบาทงานด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งจะนำไปสู่แม่ชีที่มีความรู้ความสามารถและสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงได้นำหลักการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสและกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และเนื้อหาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) มาใช้ในกระบวนการจัดกิจกรรมของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีไทยได้ครอบคลุม เพื่อพัฒนาแม่ชีให้มีความรู้ความสามารถของความเป็นผู้นำเพื่อสานต่องานพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
2. เพื่อศึกษาผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
3. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

สมมติฐานของการวิจัย

จากงานวิจัยของไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของเปาโล แฟร์ และแพทริค จี บอยเออล์ เพื่อเสริมสร้างความรู้ ทัศนคติ และมโนธรรมสำนึกเพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นของผู้ออกเสียงเลือกตั้งชาวไทยกระเหรี่ยง ผลการศึกษาพบว่า โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นมีขั้นตอนที่สังเคราะห์ขึ้นจากแนวความคิดในการพัฒนาโปรแกรมของ

เปาโล แฟร และแพทริค จี บอยเออล์ 15 ขั้นตอน โดยโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นทำให้ผู้เรียนมีระดับความรู้ ทัศนคติ และมโนธรรมสำนึก ด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น และความคิดเห็นจากการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาทิ โปรแกรมสามารถตอบสนองความต้องการและปัญหาของชุมชนด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น วัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนรู้มีความเหมาะสมกับภูมิหลังของผู้เรียน ในขณะที่ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัญหาของโปรแกรม อาทิ ครูผู้สอนไม่คุ้นเคยกับเทคนิควิธีการสอนตามแนวคิดของเปาโล แฟร และแพทริค จี บอยเออล์แบบเข้ารหัสและถอดรหัสที่โปรแกรมใช้

จากงานวิจัยของ วิไล องค์อนันต์คุณ (2531) และเยาวลักษณ์ โพธิสุทธิ์ (2540) ได้ศึกษาหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส พบว่าการฝึกสมาธิแบบนีโอฮิวแมนนิสจนเกิดการหยั่งรู้เอง ความปิติสุข โดยเฉพาะการฝึกโยคะอาสนะ การจูงจิตใต้สำนึก การออกกำลังกายโดยการเต้นเกาชิกิ และการรับประทานอาหารที่มีคุณค่า และสามารถการสร้างความรู้สึกที่ดีให้กับตนเองและผู้อื่นได้

จากงานวิจัยของพระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี (2551) ได้ศึกษาหลักภาวะผู้นำตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พบว่า ภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต้องมีการพัฒนาจิตใจตนเองและยึดหลักธรรมในการบริหาร เพราะพระพุทธศาสนามุ่งที่จะสร้างบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดี ทุกคนล้วนสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ศักยภาพที่สูงขึ้นไปได้ หากบุคคลนั้นนำเอาหลักธรรมไปใช้ในการพัฒนาตนและปกครองผู้อื่น ซึ่งต้องการผู้นำที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่า คุณธรรมและจริยธรรม

จากงานวิจัยของปาริชาด สุวรรณบุบผา (2545) ได้ศึกษาเรื่อง แม่ชีในพระพุทธศาสนา พบว่า บทบาทของแม่ชีในการอบรมสั่งสอนการเป็นที่พึ่งทางใจและการทำประโยชน์ให้กับสังคมตลอดทั้งภารกิจของแม่ชีโดยทั่วไป โอกาสในการเรียนรู้เป็นสิ่งที่สามารถช่วยให้แม่ชีไทยได้มีโอกาสในการเรียนรู้และเข้าใจการมีส่วนในการทำประโยชน์ให้กับสังคมมากยิ่งขึ้น การจัดตั้งสถาบันแม่ชีไทย การจัดการศึกษาของแม่ชี และแนวทางการดำเนินการจัดการศึกษา ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาด้านการศึกษาของแม่ชีในพระพุทธศาสนา รวมถึงการสนับสนุนโครงการแม่ชีอาสาพัฒนา และการฝึกอบรมแม่ชีไทยทำให้สถาบันแม่ชีไทยเข้มแข็งขึ้น

จากเหตุผลและผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานการวิจัยเพื่อศึกษาผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยจะสามารถพัฒนาให้แม่ชีไทยมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงได้ตั้งสมมติฐานของการวิจัยครั้งนี้ว่า

แม่ชีที่ผ่านการเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยผลของคะแนนการทดสอบหลังการเข้าร่วมโปรแกรมสูงขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตที่จะทำการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน คือ ขอบเขตด้านประชากร ขอบเขตตัวแปรที่ศึกษาและขอบเขตด้านเนื้อหาสาระ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ศึกษา คือ แม่ชีที่อยู่ในสถาบันแม่ชีไทย ที่มีทั้งหมด 27 สาขาทั่วประเทศไทย จำนวน 4,000 คน

2. ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ศึกษาในครั้งนี้ ได้แก่

ตัวแปรต้น คือ การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตัวแปรตาม คือ ความรู้ เจตคติ และทักษะ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

3. ขอบเขตด้านเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน ประกอบด้วย 1.มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การผสมผสานแนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เป็นกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เริ่มตั้งแต่กำหนดวัตถุประสงค์ กลุ่มผู้เรียน วิทยากร เนื้อหาสาระเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ กิจกรรมการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้และสื่อการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมและการประเมินผล โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม 2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มผู้รับบริการ 3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์ 4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน 5. การสร้างแผนกิจกรรม 6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน 7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร และ 8. การรายงานค่าของโปรแกรม

แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ หมายถึง กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ที่ประกอบด้วย ที่ประกอบด้วย 1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้ 2. การวางแผนขนาดกลุ่มของผู้เรียน 3. การวิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้ของผู้เรียน 4. การกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการเรียนรู้ร่วมกัน 5.กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ 6.ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และ 7.การประเมินผลการเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในขั้นตอนการสร้างแผนการเรียนรู้และการดำเนินกิจกรรม

หลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 1. การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย 2. การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง 3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน 4.การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม และ5.การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสมาประยุกต์ใช้ในขั้นตอนการสร้างแผนการสอนและการดำเนินกิจกรรมของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ หมายถึง ผู้นำกลุ่มและเป็นผู้ประสานพลังกลุ่มในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมเป็นหลักโดยยึดถือหลักธรรมเป็นแนวทางปฏิบัติ ประกอบด้วยภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) เป็นแนวทางปฏิบัติ 8 ด้าน โดยมีความสอดคล้องกับหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) ประกอบด้วย 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่นสอดคล้องกับหลักธรรมพรหมวิหาร 4 พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) 2 . ทักษะในการติดต่อสื่อสารสอดคล้องกับหลักธรรมคือ ปิโย (พระธรรมปิฎก, 2545) 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายในสอดคล้องกับหลักธรรม คือ ปุคคลปโรปรัญญุตา (พระธรรมปิฎก, 2545) 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบสอดคล้องกับหลักธรรมคือ วิมังสา (พระธรรมปิฎก, 2545) 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้นสอดคล้องกับหลักธรรมคือ ครุ (พระธรรมปิฎก, 2545) 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัวสอดคล้องกับหลักธรรมคือ ภาวนีโย (พระธรรมปิฎก, 2545) 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมสอดคล้องกับหลักธรรมคือ อัตตัญญุตา (พระธรรมปิฎก, 2545) และ 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อนสอดคล้องกับหลักธรรมคือ สัมมาสังกะปะ (พระธรรมปิฎก, 2544)

แม่ชีไทย หมายถึง สตรีไทยที่บวชในพระพุทธศาสนา ตามวิธีการบวชของสถาบันแม่ชีไทย มีการใช้เครื่องนุ่งห่มสีขาว โกนผม และ คิ้ว สมาทานศีล 8 มีการศึกษาปฏิบัติธรรม โดยพักอาศัยอยู่ในวัด สำนักสงฆ์ หรือสำนักชี

ปัจจัย หมายถึง องค์ประกอบที่สนับสนุนการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ

เงื่อนไข หมายถึง ข้อตกลงพิเศษเพื่อให้การจัดโปรแกรมประสบผลสำเร็จและเกิดโปรแกรมที่มีประสิทธิภาพ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้จากการวิจัยจะเป็นการขยายผลงานด้านวิชาการของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนและแก้ไขปัญหาชุมชน สังคม และประเทศชาติโดยรวม

2. การจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสและกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในองค์กรศาสนา วัฒนธรรม และองค์กรทั่วไปได้

3. แม่ชีไทยที่ได้รับการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธตามโปรแกรมนี้ จะเป็นผู้นำในการเผยแผ่ศาสนาให้ประชาชนทั่วไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ชุมชน และสังคมประเทศชาติโดยรวม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 4 แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่

ตอนที่ 5 แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

ตอนที่ 6 แนวคิดภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ 7 แม่ชีในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษามีความจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ในทุกช่วงอายุ เพราะมนุษย์ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมาย ซึ่งมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิต เกินกว่าที่จะใช้ความรู้ที่สะสมมาในช่วงวัยเรียนช่วยได้ การศึกษาที่บุคคลได้รับเมื่ออยู่ในช่วงวัยเรียนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น อาจเรียกว่าเป็นพื้นฐานการเรียนรู้และใช้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บุคคลแสวงหาความรู้ได้ต่อไป ซึ่งช่วงชีวิตหลังวัยเรียนเป็นช่วงชีวิตที่ยาวนานกว่าหลายเท่า ดังนั้น การศึกษาจึงมีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต การศึกษามิได้สิ้นสุดเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมดครอบคลุมการศึกษาทุกประเภทและทุกระดับ

ในการประชุมระหว่างชาติว่าด้วยการศึกษาผู้ใหญ่ (World Conference on Adult Education) ที่จัดโดย UNESCO ที่กรุงมอนทรีอัล ประเทศแคนาดา ค.ศ. 1960 ที่กรุงโตเกียว

ประเทศญี่ปุ่น ค.ศ. 1972 และที่กรุงไนโรบี ประเทศเคนยา ค.ศ. 1986 ได้พัฒนาแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต อันมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. หลักธรรมชาติของมนุษย์มีการแสวงหาความรู้ และพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์เราเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสังคมทุกขณะ เช่น จากการทำมาหากิน การเล่น การพักผ่อน การเข้าร่วมพิธีกรรม และการสมาคม เป็นต้น

2. การศึกษาที่แท้จริงไม่ได้จำกัดเพียงในโรงเรียน แต่ครอบคลุมถึงการศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาเกิดได้ตามโอกาส จึงไม่มีวันสิ้นสุด

3. การศึกษาตลอดชีวิตเปิดโอกาสให้คนทั่วไปได้รับการศึกษา เพราะสามารถเลือกเรียนตามรูปแบบที่ตนต้องการ ยืดหยุ่นได้ตามโอกาส ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้จากทุกแห่งตามโอกาสจะอำนวย ฉะนั้น มนุษย์จึงมีโอกาสที่จะพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการศึกษาอย่างไม่มีจุดจบไปตลอดชีวิต

สรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตได้กลายมาเป็นแนวความคิด และแนวทางที่มีความหมายและสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาที่ครอบคลุมการเรียนรู้ที่สนองตอบความต้องการเรียนรู้ที่ไม่มีวันสิ้นสุดของมนุษย์ และพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์

1. ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิต

ประเทศไทยมีการจัดการศึกษาตลอดชีวิตนานแล้วแต่อยู่ในรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นที่บ้าน วัด และวังจาก พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 4 ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า เป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการด้านการศึกษาได้ให้คำจำกัดความของการศึกษาตลอดชีวิต ดังนี้ คือ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้ระบุว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่ผสมผสานกลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาบุคคลในช่วงอายุทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต ให้มีความรู้พื้นฐานที่เพียงพอในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ให้มีความรู้และทักษะในการวิเคราะห์ การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆ การแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม มีความสามารถในการแสวงหา และเพิ่มพูนความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง เลือกรับความรู้ข้อมูลข่าวสาร และนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ปรับตัว ดูแลสุขภาพที่ถูกต้องและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้

ทุกช่วงชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติโดยรวม

สุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้ให้ความหมาย การศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่า เป็นภาพรวมของการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตของบุคคลและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวัย ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาแบบไม่เป็นทางการจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นได้ทุกที่ โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิต

สุนทร สุนันท์ชัย (2548) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษาทั้งหมดของชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของบุคคลแต่ละคน เป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และไม่เป็นทางการ

อาชัญญา รัตนอุบล (2550) ได้ให้ความหมาย การศึกษาตลอดชีวิตว่าเป็นกระบวนการศึกษาที่มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีมูลเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกในปัจจุบัน การศึกษาประเภทใดประเภทหนึ่งเพียงอย่างเดียวหรือประเภทเดียวจึงอาจจะไม่เพียงพอต่อการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การศึกษาตลอดชีวิตจึงมีลักษณะที่เป็นการบูรณาการ การผสมผสานระหว่างกิจกรรมต่างๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน และกิจกรรมการศึกษาแบบธรรมดาวิสัย เพื่อพัฒนาคุณภาพของชีวิตให้ดียิ่งขึ้น

อุดม เชยกีวงศ์ (2551) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้เป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ การศึกษาตลอดชีวิตโดยลักษณะทั่วไป เป็นแนวความคิดและแนวทางในการส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง อันจะส่งผลให้สังคมที่มนุษย์นั้นเป็นสมาชิก เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่วนลักษณะที่ 2 เป็นความหมายเชิงปฏิบัติการ กล่าวคือ เป็นกระบวนการขยายขอบเขตการจัดการศึกษาในระบบ เป็นการเสริมสร้างบทบาทการศึกษาให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนามนุษย์ เป็นการปรับปรุงรูปแบบการศึกษาให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของมนุษย์ เป็นการส่งเสริมให้ภาครัฐ เอกชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และเป็นการปรับจุดมุ่งหมายของการศึกษาให้มีความครอบคลุมกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

UNESCO (1970) ได้ระบุว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นกระบวนการจัดการศึกษาในภาพรวม เป็นการจัดการศึกษาที่จะสนองความต้องการทางการศึกษาของแต่ละบุคคลและของกลุ่ม

ครอบคลุมตั้งแต่การจัดการศึกษาสำหรับเด็กจนถึงการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่อย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง การศึกษาจะไม่สิ้นสุดลงที่การสอบและได้ใบประกาศจากสถาบันการศึกษา แต่ควรเป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิต

Faure (1972) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิตไม่ใช่ระบบการศึกษาแต่อย่างใด หากเป็นแม่บทของการศึกษาโดยรวมของการศึกษาแต่ละแบบ นำมาจัดให้มีความต่อเนื่อง ผสมผสาน และเสริมซึ่งกันและกัน

Dave (1976) ได้กล่าวถึงการศึกษาตลอดชีวิตว่า เป็นการศึกษาโดยรวมทั้งหมดที่ครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของคน เพื่อช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพในตัวคน สังคม อาชีพ ครอบคลุมการเรียนที่บ้าน โรงเรียน ชุมชน ที่ทำงาน การเรียนจากสื่อมวลชน สถานการณ์ และกิจกรรมรูปแบบอื่น ๆ ให้มีการประสานสัมพันธ์ทั้งในด้านของความต่อเนื่องของเวลาช่วงชีวิตคนและเนื้อหาสาระที่คนต้องนำความรู้ไปใช้ การศึกษาตลอดชีวิตจะต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่นในด้านเวลา สถานที่ เนื้อหา และเทคนิคการเรียนการสอน ตลอดจนการเรียนรู้มีหลายรูปแบบและหลายวิธีการ

สรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาบุคคลในช่วงอายุทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต ให้มีความรู้พื้นฐานที่เพียงพอในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ให้มีความรู้และทักษะในการวิเคราะห์ การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมและการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตและสังคม เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

คณะกรรมาธิการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21 แห่ง UNESCO (1995) ได้นำเสนอรายงาน ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตประกอบด้วย 4 เสาหลักในการศึกษาหรือที่เรียกว่า The Four Pillars of Education (UNESCO, 1998) ได้แก่

1. การเรียนรู้เพื่อรู้ (Learning to Know)

เป็นการเรียนรู้ที่เน้นองค์ความรู้ที่สำคัญ การแสวงหาและการใช้ความรู้ เป็นการพัฒนาความจำ จินตนาการ การให้เหตุผล รวมทั้งความสามารถในการคิดอย่างใคร่ครวญบนหลักเหตุและผล การคิดแก้ปัญหาโดยอาศัยข้อมูลความรู้รอบตัว

2. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติจริง (Learning to Do)

โดยเน้นการพัฒนาทักษะ พัฒนาสมรรถนะ และศักยภาพเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข การใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมโดยรวม

3. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติจริง (Learning to Be)

เป็นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้บุคคลสามารถเรียนรู้ พัฒนาทักษะชีวิตอย่างเป็นองค์รวม และกปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นการเรียนรู้ที่ผ่านการขัดเกลาจากกระบวนการทางสังคม

4. การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติจริง (Learning to Live Together)

เน้นการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ พึ่งพากันและกัน การเคารพถึงคุณค่าและวัฒนธรรม มีความเข้าใจตนเองและผู้อื่น รับฟังและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง โดยการช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมที่หลากหลาย

ดังนั้นบุคคลจึงจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความคิด และทักษะชีวิต ให้สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เกิดจนตายโดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

3. องค์ประกอบของการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิตมีองค์ประกอบที่สำคัญ (สุมาลี สังข์ศรี, 2544) คือ

1. การจัดการศึกษาในโรงเรียน (Formal Education) หมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษาที่มีโครงสร้างที่ชัดเจนแน่นอน และมีลำดับ มีการแบ่งชั้นเรียนตามอายุ จัดการเรียนการสอนตามลำดับชั้น ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงโดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีหลักสูตรเวลาเรียนที่แน่นอน มีการจำกัดอายุผู้เรียน มีการลงทะเบียนเรียนและมีการวัดผล การประเมินผลเพื่อรับประกาศนียบัตร การเรียนเน้นในเรื่องอนาคต ส่วนใหญ่มีสถานที่แน่นอนในการเรียน

2. การจัดการศึกษานอกโรงเรียน (Non-formal Education) หมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกโรงเรียนปกติ โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการเป็นประชาชนอยู่นอกโรงเรียน มีวัตถุประสงค์ในการเรียนที่ชัดเจน โดยมีกระบวนการจัดการเรียนการสอน ที่ยืดหยุ่น และสอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีหลักสูตร เวลาเรียน มีการลงทะเบียน มีการประเมินผลเพื่อรับประกาศนียบัตร ไม่จำกัดอายุ เป็นการเรียนนอกโรงเรียน เน้นการเรียนเรื่องที่เป็นสภาพปัจจุบัน เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน มีเวลาเรียนที่ไม่แน่นอน

3. การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) หมายถึง การศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ จากการทำงาน บุคคล ครอบครัว สื่อ ชุมชน แหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความบันเทิง และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ ไม่มีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน และไม่มีการสอบ ไม่มีการ

รับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอนเรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้และนันทนาการ อีกทั้งไม่จำกัดเวลาเรียน สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิต (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538)

สรุปว่า การศึกษาทั้งสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถเทียบโอนผลการเรียนของผู้เรียนได้ โดยความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ และ หรือจากการประกอบอาชีพมาเทียบโอนเป็นผลการเรียนของหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่งในระดับที่กำลังศึกษาอยู่ ซึ่งจะสอดคล้องตามความต้องการของบุคคล ชุมชน และส่งผลต่อการพัฒนาประเทศชาติในที่สุด

4. หลักการจัดการศึกษาตลอดชีวิต มีดังต่อไปนี้ (Knapper & Cropley, 1991 and Skager, 1978)

1. หลักการบูรณาการและความเชื่อมโยงโดยเน้นความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องของการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

2. หลักความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา โดยส่งเสริมให้ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเลือกศึกษาหาความรู้ตามศักยภาพและความต้องการของตน การศึกษาควรเป็นสิทธิ ขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคนในการเข้าถึงการศึกษาทุกรูปแบบในสังคม

3. หลักการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยจัดเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับพื้นฐานและความสนใจของผู้เรียนของตนเองได้ โดยเฉพาะการจัดแบ่งคุณลักษณะและความจำเป็นของการเรียนรู้ของผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย

4. หลักการศึกษาเพื่อชีวิต โดยเน้นการศึกษาที่บูรณาการการเรียนรู้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้เรียนและสภาพชุมชน สามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตน เป็นการจัดการศึกษาที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้เรียน

5. หลักการเรียนรู้เพื่อการคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น โดยส่งเสริมกระบวนการวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหา บนพื้นฐานของข้อมูลและเหตุผลที่พอเพียงและเหมาะสมเฉพาะบุคคล กลุ่มหรือชุมชน

6. หลักการกระจายอำนาจ โดยให้ผู้เรียน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมเน้นการคืนอำนาจ การจัดการศึกษาให้กับชุมชนท้องถิ่น

7. หลักการความยืดหยุ่นและความหลากหลาย เพื่อมุ่งให้การศึกษามีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการด้านการเรียนรู้ของประชาชนอย่างกว้างขวาง

สรุปได้ว่าหลักการจัดการศึกษาตลอดชีวิตมีความเชื่อมโยงของการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลายที่ส่งเสริมผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตน เป็นการจัดการศึกษาที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้เรียน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549) ระบุว่าหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตนั้นควรประกอบด้วย

1. ควรตระหนักว่าการศึกษาตลอดชีวิตเป็นงานประจำต้องเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา

2. การศึกษาตลอดชีวิตต้องครอบคลุมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

3. ประชาชนทุกคนต้องได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและเสมอภาคกัน

4. บุคคลสามารถได้รับการศึกษาในหลายรูปแบบผสมผสานกันในแต่ละช่วงอายุเป็นการสะสมความรู้และทักษะ

5. ให้มีการเทียบโอนหลักฐานการศึกษาหรือผลการเรียนรู้ได้ทั้งในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

6. จัดบริการการศึกษาที่หลากหลายและหลายสาขาวิชาเพื่อสนองความต้องการที่จำเป็นของผู้เรียน

7. การจัดการศึกษาต้องสัมพันธ์และกลมกลืนกับวิถีชีวิตของบุคคล ชุมชน และประเทศชาติ

8. กระบวนการเรียนรู้ต้องให้ความสำคัญแก่ตัวผู้เรียนเป็นรายบุคคล และมีบริการช่วยเหลือหรือแนะแนวผู้เรียนด้วย

9. กฎระเบียบต้องมีความยืดหยุ่นทั้งในด้านเวลา สถานที่และวิธีสนองความต้องการจำเป็นของผู้เรียน

10. ต้องจัดการศึกษาตลอดชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอและจริงจังในวาระแห่งชาติและสังคมจนเป็นวัฒนธรรมในชีวิตของคน

11. การจัดการศึกษาต้องสัมพันธ์กลมกลืนกับวิถีชีวิตของบุคคล ชุมชนและประเทศชาติ

12. กระบวนการเรียนรู้ต้องให้ความสำคัญแก่ตัวผู้เรียนเป็นรายบุคคลและมีบริการช่วยเหลือหรือแนะแนวผู้เรียนด้วย

13. ครอบครัวและชุมชนควรเป็นแหล่งการเรียนรู้ ทั้งด้านวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและความรู้ในทุกด้าน

14. หน่วยงานต่างๆทั้งของภาครัฐและเอกชนต้องร่วมมือกันในการบริการการศึกษาตลอดชีวิตในลักษณะหุ้นส่วนกัน

สรุปได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตต้องครอบคลุมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และ การศึกษาตามอัธยาศัย ประชาชนทุกคนต้องได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและเสมอภาคกัน การจัดการศึกษาต้องสัมพันธ์และกลมกลืนกับวิถีชีวิตของบุคคล ชุมชน และมีความยืดหยุ่นในด้านสถานที่ เวลา วิธีการและและแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งมีระบบการเทียบโอนผลการเรียนด้วย

5. แนวทางปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543)ได้เสนอแนะในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตดังนี้

1. กำหนดนโยบายการศึกษาตลอดชีวิตที่ชัดเจนหรือออกกฎหมายการศึกษาตลอดชีวิต
2. กำหนดองค์กรรับผิดชอบ
3. รณรงค์สร้างความรู้ความเข้าใจ
4. ทบทวนการจัดการศึกษาทุกประเภท
5. จัดทำ เกณฑ์และแนวปฏิบัติสำหรับการเชื่อมโยงการศึกษาทุกประเภท
6. พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและสร้างเครือข่ายการเรียนรู้
7. รณรงค์สร้างความร่วมมือจากทุกฝ่าย
8. จัดสร้างระบบสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ
9. พัฒนาบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต
10. หามาตรการในการจัดหา ระดมทุน และจัดสรรเงินทุน

สุนทร สุนันท์ชัย (2543) ได้นำเสนอแนวทางซึ่งเป็นแนวปฏิบัติสำหรับการจัดการศึกษาตลอดชีวิตไว้ดังนี้

1. การจัดการศึกษาพื้นฐาน เพื่อเตรียมความพร้อมเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต
2. การจัดเครือข่ายเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต
3. การจัดให้มีกองทุนส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตและดูปอง
4. การจัดการศึกษาให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น
5. การจัดหลักสูตรให้กว้างและผสมผสาน
6. การจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับบทบาทต่าง ๆ ของมนุษย์ตลอดชีวิต
7. การพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองแก่ผู้เรียน
8. การประเมินผลให้สอดคล้องกับหลักการของการศึกษาตลอดชีวิต

9. การปรับบทบาทของครูให้สอดคล้องกับการศึกษาตลอดชีวิต

10. จัดแหล่งเรียนรู้ให้ประชาชนได้รับข่าวสารข้อมูลและความรู้อย่างทั่วถึง

สุมาลี สังข์ศรี (2545) กล่าวว่า การจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้มีประสิทธิภาพ ควรมีแนวปฏิบัติในประเด็นหลัก ดังนี้

1. กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้มีประสิทธิภาพและควรมีแนวทางปฏิบัติ

2. ศึกษาวิเคราะห์และกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน

3. จัดการศึกษาทุกประเภทให้ได้ปริมาณและคุณภาพ

4. จัดแหล่งการเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย เปิดกว้าง และมีการประชาสัมพันธ์

5. ผู้จัดการศึกษาตลอดชีวิตควรประสานความร่วมมือกัน

6. เนื้อหาหลักสูตรจะต้องเกี่ยวข้องกับชีวิตจริงและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน

7. วิธีการให้การศึกษาหาความรู้ ควรมีความหลากหลายให้ผู้เรียนเลือกได้ตามความต้องการและความสะดวก

8. ใช้สื่อและเทคโนโลยีช่วยในการจัดการศึกษาให้ครอบคลุมต่อเนื่องตลอดชีวิต

9. พัฒนาครูให้บทบาทและมีทักษะในการศึกษาตลอดชีวิต

10. การจัดและประเมินผล ควรใช้วิธีการที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง

11. แรงจูงใจในการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้ใฝ่รู้

12. สร้างนิสัยการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับประชาชน

13. ส่งเสริมชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

สรุปได้ว่าการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้มีประสิทธิภาพต้องมีการศึกษาวิเคราะห์และกำหนดกลุ่มเป้าหมายให้ชัดเจน เพื่อจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน จัดแหล่งการเรียนรู้ให้มีความหลากหลาย เปิดกว้าง และมีการประชาสัมพันธ์ วิธีการให้การศึกษาหาความรู้ ควรมีความหลากหลายให้ผู้เรียนเลือกได้ตามความต้องการและความสะดวก นำสื่อและเทคโนโลยีมาช่วยในการจัดการศึกษาให้ครอบคลุมต่อเนื่องตลอดชีวิต และการส่งเสริมครูให้บทบาทและมีทักษะในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต รวมทั้งมีการวัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง

6. ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาตลอดชีวิต

สุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้เสนอยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตไว้ดังนี้

1. กำหนดนโยบายหรือออกกฎหมายการศึกษาตลอดชีวิต
2. ให้มีองค์กรรับผิดชอบในการจัดการศึกษา
3. สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต
4. จัดการศึกษาทุกประเภทให้เอื้อต่อการศึกษาตลอดชีวิต
5. กำหนดแนวปฏิบัติสำหรับการเชื่อมโยงและเทียบโอนผลการเรียนรู้จากการศึกษาทุกรูปแบบ
6. พัฒนาแหล่งเรียนรู้และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้หลากหลาย
7. สร้างความร่วมมือในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตกับทุกฝ่าย
8. จัดให้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศที่ครอบคลุม
9. ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต
10. กำหนดมาตรการในการจัดหา ระดมทุนและจัดสรรเงินทุนและกองทุนการศึกษา

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549) ได้เสนอแนะการศึกษาตลอดชีวิตว่าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษาตลอดชีวิตนั้นควรใช้ยุทธศาสตร์ดังนี้

1. กำหนดนโยบายการศึกษาตลอดชีวิตที่ชัดเจน เป็นนโยบายระดับชาติมีกฎหมายรองรับ
2. ให้มีองค์กรหลักระดับชาติรับผิดชอบงานในระดับนโยบายและองค์กรระดับพื้นที่ทำหน้าที่บริหารจัดการบริการการศึกษาตลอดชีวิต
3. สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตให้สังคมเห็นว่ามีความสำคัญสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
4. ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการศึกษาตลอดชีวิตทั้งภาครัฐและเอกชนในรูปของเครือข่ายโดยมีองค์กรหลักระดับชาติเป็นแม่ข่าย
5. จัดการศึกษาให้มีความหลากหลาย ยืดหยุ่น เปิดกว้าง เข้าถึงได้ง่าย โดยมีกฎระเบียบเอื้ออำนวยในการดำเนินงาน
6. พัฒนาแหล่งเรียนรู้และสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ให้สมารถทำงานประสานกันเพื่อประโยชน์ของผู้เรียน
7. พัฒนาสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการศึกษา
8. พัฒนาครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้กระบวนการเรียนรู้และการวิจัย
9. ปฏิรูปเนื้อหาและหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล และการพัฒนาประเทศตลอดจนการสอนเกี่ยวกับการริเริ่มและการดำเนินกิจการของตนเอง

10. ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้โดยใช้จิตวิทยาการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่เป็นแนวทาง

11. การวัดผล ประเมินผล ควรมีความหลากหลายสะดวกต่อผู้เรียนเน้นการปฏิบัติในชีวิตจริง ให้มีการสะสมหน่วยกิตในรูปของธนาคารหน่วยกิจและสามารถเทียบโอนความรู้ได้

12. ให้มีการประกันคุณภาพการศึกษาตลอดชีวิตบนฐานของความหลากหลาย ยืดหยุ่น มีประสิทธิภาพและมีคุณภาพในระดับนานาชาติ

13. ให้มีศูนย์เก็บ วิเคราะห์ และบริการข้อสารสนเทศ การแนะแนวการให้คำปรึกษาและช่วยในการเรียน และจัดทำแผนการจัดการศึกษาสำหรับนักศึกษาเป็นรายบุคคล

14. ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาด้านการศึกษาตลอดชีวิตทั้งในด้านความรู้ และทักษะที่บุคคลต้องการ และที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศชาติและสังคม

15. ปรับกระบวนการสนับสนุนงบประมาณและเงินทุนเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต เช่น เกี่ยวกับการศึกษาในระบบและใช้มาตรการทางภาษี สนับสนุนเอกชนที่ช่วยในการบริการการศึกษาตลอดชีวิต

การจัดการศึกษาทุกประเภทให้เอื้อต่อการศึกษาตลอดชีวิตจึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาให้มีความหลากหลาย ยืดหยุ่น เปิดกว้าง เข้าถึงได้ง่าย พัฒนาแหล่งเรียนรู้และสร้างเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ให้สมารถทำงานประสานกันเพื่อประโยชน์ของผู้เรียน จัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล มีการประเมินผลที่สะดวกต่อผู้เรียนเน้นการปฏิบัติ ในชีวิตจริง จัดศูนย์เก็บ วิเคราะห์ และบริการข้อสารสนเทศ การแนะแนวการให้คำปรึกษาและช่วยเหลือในการเรียนรู้ ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาด้านการศึกษาตลอดชีวิตทั้งในด้านความรู้และทักษะที่บุคคลต้องการ รวมถึงการจัดงบประมาณสนับสนุนเงินทุนเพื่อการศึกษาตลอดชีวิต

สรุปแนวคิด องค์ประกอบ หลักการ แนวทางปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิต และยุทธศาสตร์ของการศึกษาตลอดชีวิต คือ การศึกษามีความจำเป็นสำหรับบุคคลในทุกช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต การศึกษามิได้สิ้นสุดเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมดครอบคลุมการศึกษาทุกประเภททุกระดับ การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตควรมีความยืดหยุ่นหลากหลายรูปแบบและวิธีการ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนเรียนรู้ได้ทุกสถานที่ทุกเวลาควรสร้างแรงจูงใจให้บุคคลเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ จัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ให้ผสมกลมกลืนไปกับการดำเนินชีวิต ให้อิสระแก่บุคคลในการเลือกสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้สามารถเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การศึกษาตลอดชีวิตมุ่งให้บุคคลได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ พัฒนาคุณภาพชีวิตและพึ่งตนเองได้ สิ่งที่ให้บุคคลเรียนรู้ควรสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตควรได้รับความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต

และการประกอบอาชีพ รวมทั้ง ทักษะในการแสวงหาความรู้หรือมีเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ต่อไป และที่สำคัญ การศึกษาตลอดชีวิตจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือกันของทุกฝ่าย ทุกแหล่งเรียนรู้ รวมทั้งประชาชนในชุมชน

การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมดครอบคลุมการศึกษาทุกประเภททุกระดับ การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา การศึกษาตลอดชีวิตควรมีความยืดหยุ่นหลากหลายรูปแบบและวิธีการ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนเรียนรู้ได้ทุกสถานที่ทุกเวลาควรสร้างแรงจูงใจให้บุคคลเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ เป็นแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพราะการศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐาน เพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงขอเสนอแนวคิดและการจำแนกประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยสังเขป

ตอนที่ 2 แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน มีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทุกชนิดที่บุคคลได้รับการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ การเรียนรู้จากสังคม และการเรียนรู้ที่ได้รับจากโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ ซึ่งกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนี้เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มิได้อยู่ในระบบโรงเรียนปกติ ได้มีโอกาสแสวงหาความรู้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ฝึกอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่อง สำหรับความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนนี้ ได้มีนักการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ในลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่มีลักษณะยืดหยุ่นไม่ว่าจะเป็นผู้สอน ผู้เรียน กิจกรรม ระยะเวลา และสถานที่เรียนโดยยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ (อาชัญญา รัตนอุบล, 2551) การให้นิยามของผู้ทรงคุณวุฒิและนักการศึกษาแต่ละท่าน มีดังนี้ คือ

อุ่นตา นพคุณ (2528) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์

ในการที่จะให้การเรียนรู้กิจกรรมดังกล่าว จัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะและทัศนคติค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่นประหยัด และตอบสนองความต้องการความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

รัตนา พุ่มไพศาล (2531) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า เป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนปกติ เป็นการศึกษาที่จัดให้ประชาชนเพื่อเขาจะได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่าง ๆ ตามที่เขาต้องการเรียน

สุรกุล เจนอบรม (2531) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีรูปแบบไม่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน เน้นการพัฒนาของผู้เรียนให้เสรีภาพและความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนที่จะกำหนดทางเลือกความสนใจและแนวการดำเนินชีวิตของตนเอง

เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2533) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน โดยไม่มีรูปแบบที่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน ยึดหลักปรัชญาที่ว่า การศึกษาคือชีวิต ชีวิตคือการศึกษา มีจุดมุ่งหมาย เพื่อพัฒนาคนให้รู้จักความคิดตัดสินใจ รู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสรภาพจากสิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยมีวิธีการเป็นส่วนประกอบที่จะทำให้คนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดเพื่อคนทุกคนในสังคม

อาชัญญา รัตนอุบล (2542) ได้กล่าวถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียน ว่าหมายถึง กิจกรรมทางการศึกษา และมวลประสบการณ์ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ ในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ในสังคม โดยยึดหลักที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ๆ จะตอบสนองต่อความต้องการ ความสนใจและประยุกต์ใช้แก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นได้ด้วย ซึ่งการศึกษาดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับประชาชนทุกคนในชุมชน โดยจัดให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกภูมิหลัง ทุกระดับการศึกษา และทุกชุมชนโดยมีลักษณะที่ยืดหยุ่นในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้สอน ผู้เรียน เวลา สถานที่ หลักสูตรและการสอน การจัดบริหารและการประเมินผล

วิศนี ศิลตระกูล (2544) ได้สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง มวลความรู้ ประสบการณ์ และกิจกรรมการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่จัดให้บริการแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด มีอาชีพใด มีประสบการณ์อย่างไร

ซึ่งบุคคลเหล่านั้นอาจจะไม่เคยได้ศึกษาเล่าเรียนในระบบโรงเรียนมาก่อนเลย หรืออาจศึกษาจากระบบโรงเรียนมาบ้างแต่ต้องออกกลางคัน หรือจบการศึกษาในบางระดับแต่ไม่มีโอกาสเรียนต่อด้วยเหตุผลและความจำเป็นต่าง ๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจุดมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านที่จะเป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณเบื้องต้น ความรู้ทางด้านทักษะการประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม 2545 (สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, 2545) มาตรา 15 กล่าวถึง การศึกษานอกระบบว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษานอกระบบโรงเรียนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 มาตรา 4 “การศึกษานอกระบบ” หมายความว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐาน เพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

วรรัตน์ อภินันท์กูล (2551) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล การเรียนรู้ในการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นไปเพื่อให้สอดคล้องกับผู้เรียน โดยมุ่งหมายในการเสริมสร้างและนำความรู้ประสบการณ์ของผู้เรียนมาใช้ให้สอดคล้องกับความจำเป็น ทั้งนี้ก็เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ มีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ด้วยตนเองไปตลอดชีวิต

Coombs (1973) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรม การศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบการศึกษาภาคปกติ ไม่ว่ากิจกรรมนั้นจะจัดเป็นเอกเทศ หรือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น ๆ เป็นกิจกรรมที่มุ่งบริการกลุ่มผู้เรียนที่ได้กำหนดเป็นเป้าหมาย และอย่างมีความมุ่งหมาย

Knowles (1984) นักการศึกษาผู้ใหญ่ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปหลังจากที่ได้ออกจากโรงเรียนภาคปกติไปแล้ว

และเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นไว้สำหรับผู้ใหญ่ โดยสถาบันต่าง ๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ

สรุปความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าวได้ว่า เป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่าง ๆ ในสังคม มีความยืดหยุ่นในการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ มีรูปแบบ เนื้อหาการเรียนการสอน ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ให้มีความเหมาะสมความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม โดยมีลักษณะที่ยืดหยุ่นในการจัดการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะและทัศนคติ ค่านิยมที่ดี ได้มีโอกาสแสวงหาความรู้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันและการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

2. ปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ได้มีนักการศึกษากล่าวถึงปรัชญาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นระบบการศึกษาที่มีลักษณะ ดังนี้

1. ประชากรเป้าหมาย จัดให้แก่ผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียน โดยไม่คำนึงถึงอายุของผู้เรียน ผู้เรียนมาจากทุกกลุ่มอายุ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะเป็นผู้ที่มีอายุเป็นผู้ใหญ่ มีภารกิจด้านการประกอบอาชีพอยู่แล้ว รวมทั้งกิจกรรมที่จัดโดยทั่ว ๆ ไปแล้วจะไม่กำหนดพื้นความรู้เดิมของผู้เรียน

2. โครงสร้าง/การบริหารงาน มีโครงสร้างที่ยืดหยุ่นได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่จัดขึ้นของแต่ละหน่วยงานและจะมีลักษณะที่เป็นอิสระต่อกัน เนื่องจากมาจากหลายสังกัด และส่วนใหญ่จะดำเนินการภายใต้หน่วยงานของรัฐบาล หน่วยงานธุรกิจ องค์การ สมาคม และมูลนิธิต่าง ๆ ที่ให้ความสำคัญต่องานการศึกษานอกระบบโรงเรียน

3. ปรัชญาการศึกษา มีปรัชญาการจัดการศึกษาที่ยึดหลักการเรียนรู้เพื่อชีวิตจริง ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเรียนรู้เพื่อการทำงาน เน้นการศึกษาที่มุ่งให้คนรู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

4. วัตถุประสงค์ ทางการศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง ภายใต้ระยะเวลาที่กำหนดไว้อันสั้น โดยมุ่งหวังให้เห็นผลของการเปลี่ยนแปลงในทันที และมีความสมบูรณ์ในตนเอง สนองความต้องการการเรียนรู้ที่เป็นปัจจุบันหรือในอนาคตอันใกล้ของบุคคลและสังคม

5. หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรมีลักษณะที่เป็นเนื้อหาตรงกับความต้องการของส่วนบุคคล ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นหลักสูตรระยะสั้น เพื่อมุ่งสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้

ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ได้ในทันทีทันใด และสามารถไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันที่ตนกำลังประสบอยู่ได้อย่างเหมาะสม และเนื้อหาวิชามีลักษณะที่เน้นการลงมือปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่

6. การเรียนการสอน/วิธีการ จะเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและสนับสนุนให้นำแหล่งวิทยาการและภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ ด้วยเหตุนี้ คุณสมบัติของผู้สอนจึงไม่จำกัดคุณวุฒิ กิจกรรมการเรียนการสอนจะจัดในสภาพแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตประจำวันของผู้เรียน มีความยืดหยุ่น และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วิธีการเรียนการสอนและวิธีการจัดกลุ่มผู้เรียนให้สนับสนุนบรรยากาศที่จะสามารถเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ได้ดี เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และไม่เน้นแบบแผนที่เคร่งครัดมากจนเกินไป

7. การลงทุน/ค่าใช้จ่าย เป็นการลงทุนที่ประหยัด โดยใช้ทรัพยากรและบุคลากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีการกำหนดค่าใช้จ่ายในการเรียนการสอนไว้อย่างแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ๆ

8. ระยะเวลา เวลาการเรียนการสอนจะมีความยืดหยุ่นเป็นไปตามลักษณะของเรื่องที่จะศึกษาและลักษณะของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้น หรือช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ตามความสะดวกและความเหมาะสมของผู้เรียน โดยไม่กำหนดเวลาไว้อย่างแน่นอน สามารถเรียนได้ตลอดชีวิต

9. สถานที่ ไม่มีสถานที่หรือสถาบันอย่างเป็นทางการแน่นอนตายตัว หากใช้สถานที่ที่เหมาะสมกับสภาพของชุมชน ตามความสะดวกและโอกาสของผู้สอนและผู้เรียนเช่น ที่บ้าน โรงเรียน ศาลาวัด ใต้ร่มไม้ เป็นต้น

10. ผลที่ได้รับ ผู้เรียนอาจจะได้รับใบประกาศ วุฒิบัตร หรือประกาศนียบัตรเช่นกัน หากมิใช่เป็นสิ่งที่จำเป็นหรือเป็นสิ่งที่สำคัญเท่ากับการได้รับและการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป

สุมาลี สังข์ศรี (2545) กล่าวว่า ปรัชญาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะประยุกต์ใช้ปรัชญาหลายปรัชญาผสมผสานกัน ปรัชญาต่าง ๆ ที่นำมาเป็นหลัก ได้แก่ การศึกษาตลอดชีวิต พิพัฒนาการนิยม มนุษยนิยม คิดเป็น และปรัชญาทางพระพุทธศาสนา หลักการการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ยึดหลักการดังต่อไปนี้

1. ความครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย
2. ความเท่าเทียมและเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา
3. การเปิดโอกาส สร้างโอกาสและขยายโอกาสทางการศึกษา
4. สนองความต้องการของบุคคลและสังคม
5. การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือกได้

6. มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย

7. จัดบริการให้ใกล้ตัว เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่น ใช้สื่อประเภทต่าง ๆ มีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

8. จัดกิจกรรมให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต

9. จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง

10. สร้างแรงจูงใจ สร้างนิสัยใฝ่เรียน ใฝ่รู้ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย

11. ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน

12. ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชนและชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ

13. เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา

14. เปลี่ยนภาพของการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้มาเป็นภาพของการร่วมเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน (2550) กล่าวว่า การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป

สรุปปรัชญาการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ว่า เป็นกิจกรรมที่ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต มีความยืดหยุ่นและเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมายเน้นการศึกษาที่มุ่งให้คนรู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ และแก้ปัญหาเป็น เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถทักษะและทัศนคติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การจัดทำหลักสูตรต้องมีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการสร้างเครือข่ายในการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมของบุคคลและชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ และสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

3. วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ดังนี้

สุมาลี สังข์ศรี (2545) กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่จัดบริการแก่บุคคล ทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ ทุกสภาพความเป็นอยู่ ทุกถิ่นที่อยู่อาศัยอย่างทั่วถึงและเสมอภาคโดยปราศจากข้อจำกัดในเรื่องต่าง ๆ ที่จะเป็นอุปสรรคต่อการรับการศึกษา เช่น เวลา สถานที่ วัย ค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ มุ่งให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต มีความรู้ในการประกอบอาชีพ ได้รับความรู้ข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ มีคุณธรรม จริยธรรม รู้สิทธิหน้าที่ของพลเมือง สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสม สามารถเผชิญปัญหา รู้จักคิดวิเคราะห์สถานการณ์ สามารถแสวงหาความรู้และเลือกรับความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ปัญหาได้ ตลอดจนสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม

อาชัญญา รัตนอุบล (2550) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาคุณภาพของประชากรให้เป็นทรัพยากรที่สำคัญของประเทศชาติ เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและการเมืองต่อไป เนื่องจากในการพัฒนาประเทศนั้น ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศให้บรรลุเป้าหมาย คือ คุณภาพของประชากรอันเป็นปัญหาขั้นมูลฐานของประเทศ หากประชากรมีคุณภาพแล้ว การแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมือง ก็จะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องการให้ประชาชนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ในเรื่องต่อไปนี้คือ

1.1 เพิ่มพูนความรู้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ซึ่งมิใช่เฉพาะการอ่านออกเขียนได้เท่านั้น หากครอบคลุมไปถึงความรู้ ความเข้าใจในเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น ด้านเศรษฐกิจ การปกครองและสุขภาพอนามัย เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับและปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของตนเองหรือชุมชนของตนให้ดีขึ้น

1.2 เกิดทัศนคติที่ดีในสังคมที่ประชาชนมีคุณภาพ ประชาชนจำเป็นที่จะต้องมีทัศนคติที่ดีในการทำงาน การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์คบค้าสมาคมกับผู้อื่น ด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างและปลูกฝังทัศนคติที่ดี และเหมาะสม ถูกต้องให้แก่ประชาชนตั้งแต่เกิดจนถึงวัยชรา ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครองแบบประชาธิปไตย การซื่อสัตย์ การตรงต่อเวลา และการเคารพสิทธิของผู้อื่น เป็นต้น

1.3 เกิดทักษะหรือความชัดเจนในชีวิต สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเจริญทางด้านเทคโนโลยีและการคมนาคมสื่อสารที่รวดเร็วขึ้นกว่าเดิม สังคมจึงไม่อาจหยุดนิ่ง เศรษฐกิจมีการบีบรัดตัว บังคับให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลง การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงต้องช่วยให้ความรู้แก่บุคคล เพื่อการปรับตัวกับสภาพและสถานการณ์ใหม่ของสังคมให้ได้ นอกจากนี้แล้วการที่ประชากรของโลกเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ความเป็นอยู่และชีวิตประจำวันของประชาชนได้รับผลกระทบ ด้วยเหตุนี้บุคคลจึงควรต้องได้รับความรู้เพื่อจะเป็นผู้ที่มีคุณภาพ มีทักษะในอาชีพของตน เพื่อการเข้าแข่งขันในตลาดแรงงาน หรือเพื่อจะได้มีทักษะ รู้จักประหยัดทรัพยากร และรู้จักใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและชุมชนให้มากที่สุด

2. เพื่อพัฒนาด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมุ่งหวังให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อม หรือพัฒนาด้านวัตถุที่ดีขึ้น เช่น การส่งเสริมด้านการผลิต การส่งเสริมการคมนาคม และการส่งเสริมสาธารณสมบัติ เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังมุ่งที่จะทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้และสามารถเข้าใจปัญหาของตนเองและสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชุมชนจะมีทรัพยากรอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางเทคนิค และทรัพยากรตามธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ก็คือ ตัวประชาชนและความสามารถของบุคคล สำหรับทรัพยากรทางเทคนิคก็คือ สิ่งต่าง ๆ อันเป็นผลจากวิทยาศาสตร์และการประดิษฐ์ เช่น ถนน รถยนต์ ปุ๋ยเคมี ฯลฯ และทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ดิน แร่ธาตุ น้ำ และภูมิอากาศ ฯลฯ ถ้าหากประชาชนได้พัฒนาความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาและตระหนักว่าตนเองและชุมชนมีทรัพยากรอะไรบ้างแล้ว ก็จะตระหนักได้ว่าสิ่งใดควรจะต้องปกป้องรักษา หรือสิ่งใดที่สามารถนำทรัพยากรมาใช้พัฒนาสภาพแวดล้อมของตนต่อไปได้ และชุมชนดังกล่าวก็จะมีความเจริญก้าวหน้าต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. เพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมในการศึกษา

ความเสมอภาคทางการศึกษามีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเป็นสิทธิของมนุษย์และเป็นหัวใจของประชาธิปไตย การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนความเป็นธรรมในการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา เพื่อประโยชน์แก่บุคคลทุกเพศ ทุกวัย และทุกชุมชน เพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาอันจะนำไปสู่ความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองและสังคมของตนได้ต่อไป

4. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศชาติ

ในโลกปัจจุบันขณะที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้เจริญไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์จะเริ่มห่างเหินจากวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของชาติ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงมีส่วนช่วยสนับสนุนให้บุคคลเกิดการรับรู้เกี่ยวกับวรรณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะประจำท้องถิ่น อันจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมของประเทศชาติขึ้น ด้วยเหตุนี้ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วยสนับสนุนให้ประชาชนมีชีวิตที่สมบูรณ์แบบ รู้จักการประพฤติปฏิบัติตนตามความถูกต้องและเหมาะสมของจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศ ตลอดจนเป็นผู้ที่มีธรรมะประจำใจ อีกทั้งยังรู้จักรัก และช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ และทำให้เป็นผู้ที่มีความสุขในชีวิตตามควรแต่อัตภาพของตน

5. เพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในหมู่ประชาชน

การศึกษานอกระบบโรงเรียน จะมีส่วนช่วยสนับสนุนพัฒนาความสามารถทางด้านประชาธิปไตยของประชาชนไทย และยังส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ รู้จักการรับผิดชอบงานร่วมกัน รู้จักการแบ่งงานกันทำ รู้จักการปรับตัว รู้จักเคารพในความคิดเห็นและสิทธิหน้าที่ของผู้อื่น นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังมีส่วนช่วยสนับสนุนให้ประชาชนได้รู้จักคิดวิพากษ์ วิจารณ์ วิเคราะห์ปัญหา และสามารถตัดสินใจภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้อย่างเหมาะสมและถูกต้องอีกด้วย

6. เพื่อพัฒนาจิตใจ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วยให้บุคคลได้ใช้ชีวิตอย่างสมบูรณ์ รู้จักการใช้เวลาว่างเพื่อการพักผ่อน รู้จักการอ่านหนังสือที่ตนสนใจ รู้จักฟังเพลงเพื่อความเพลิดเพลิน และได้รู้จักการผ่อนคลายจากความตึงเครียดของชีวิตอีกด้วย นอกจากนี้แล้ว การศึกษานอกระบบโรงเรียนยังช่วยสนับสนุนให้บุคคลรู้จักพัฒนาจิตใจของตนเองให้เป็นผู้ที่มีทัศนคติ มีค่านิยมที่เหมาะสม มีความเชื่อและเข้าใจในเรื่องของความดีและความเลว ตลอดจนสามารถวินิจฉัย ตัดสินใจและเข้าใจสภาพการณ์ในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ได้อย่างถูกต้อง

สรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่จัดบริการแก่บุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกฐานะ ทุกถิ่นที่อยู่อาศัยอย่างทั่วถึงและเสมอภาค ให้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศชาติให้มีคุณภาพ สามารถนำทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้พัฒนาสภาพแวดล้อมของตนและชุมชน ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต มีความรู้ในการประกอบอาชีพ ได้รับความรู้ข่าวสารที่ทันต่อเหตุการณ์ มีคุณธรรม จริยธรรม รู้สิทธิหน้าที่ของพลเมือง สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสม สามารถเผชิญปัญหา รู้จักคิดวิเคราะห์สถานการณ์ สามารถแสวงหาความรู้และเลือกรับความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตและแก้ปัญหาได้ ตลอดจนสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม

4. หลักการของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ ๆ ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป (สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2550)

หลักการของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2539, 2545; ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย, 2542; วิศนี ศิลตระกูล, 2545 และสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, 2551)

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการจัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษาและผู้ด้อยโอกาส โดยไม่มีข้อจำกัด ด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความห่างไกล ฯลฯ ให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน

2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในชนบทหรือห่างไกล

3. การส่งเสริมการศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยหน่วยงานที่จัดการศึกษาควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใดสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลาและได้ทุกช่วงชีวิต

4. เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นที่การเรียนมากกว่าการสอน โดยผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษา หลักสูตร วิธีการเรียนรู้ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และการแก้ปัญหา กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์ปัญหา รู้จักหาวิธีแก้ปัญหามาทดลองปัญหา

5. ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์และระเบียบต่าง ๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะไม่เคร่งครัดในระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหมือนการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น เกณฑ์ด้านอายุ พื้นฐานความรู้ เป็นต้น

6. ตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนแต่ละกิจกรรมควรจะจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มก็มีความต้องการไม่เหมือนกัน การจัดกิจกรรมก็ควรให้แตกต่างกันไป

7. สัมพันธ์กับสภาพการดำเนินการ เนื้อหาของกิจกรรมและหลักสูตรของกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน ควรยืดหยุ่นและหลากหลาย คือ นอกจากจะมีกิจกรรมหลายประเภท หลายสาขาแล้ว เนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรจะต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมแต่ละท้องถิ่น

8. มีรูปแบบที่หลากหลาย รูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นควรจะมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามสะดวก เช่น อาจจะมีรูปแบบที่มีผู้สอนและผู้เรียนเต็มเวลา รูปแบบที่สอนบางเวลา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงาน บางแบบอาจจะเรียนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปหรือจากสื่อการสอน

9. การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยจะต้องคำนึงถึงความหลากหลายและความแตกต่างของผู้เรียนเป็นอย่างมาก กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบด้วยบุคคลที่มีความแตกต่างในด้านต่าง ๆ ทั้งเพศ วัย อายุ อาชีพ ความสนใจ ฯลฯ ดังนั้น ผู้สอนจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างเหล่านี้ และพยายามหาวิธีการสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยให้อิสระผู้เรียนให้เรียนตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก

10. ผู้สอนหรือผู้ที่มาให้ความรู้มีความหลากหลาย ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นครูหรืออาจารย์จากสถาบันการศึกษาโดยอาจจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่าง ๆ จากสถานประกอบการ บุคคลในท้องถิ่น พระ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ได้ เป็นต้น

11. นำผลการศึกษาไปใช้ได้ในปัจจุบัน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะต้องให้ผู้เรียนนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปรับใช้ในทันทีทันใด เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ เป็นผู้ประกอบอาชีพและมีภาระต่อการทำมาหากิน พวกเขาจะไม่มีเวลาเพื่อสะสมความรู้เข้าไว้หลาย ๆ ปี จึงจะนำไปใช้เหมือนนักเรียนในโรงเรียน เขาต้องการที่จะเรียนเพื่อนำความรู้ไปปรับใช้ในการทำงานเพื่อปรับใช้ในชีวิตประจำวันในทันทีทันใด

12. ความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาและสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมายในเรื่องเวลาและสถานที่ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็น

ผู้มีภาระรับผิดชอบต่อการงาน ต่อครอบครัวแล้ว เพราะฉะนั้นเวลาที่มาเรียนก็ย่อมจะหาได้ยาก การเรียนการสอนจึงจัดตามสถานที่ต่าง ๆ ตามความสะดวกของผู้เรียน เวลาเรียนควรจัดให้เหมาะสมกับช่วงเวลาว่างของกลุ่มเป้าหมาย

สรุปได้ว่า หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว ยึดแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ โดยเป็นการจัดการบริการทางการศึกษาโดยไม่มีข้อจำกัดด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลที่มีความหลากหลาย โดยเนื้อหากิจกรรมควรมีความยืดหยุ่นและหลากหลายรูปแบบสอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิต สภาพสังคมแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสะดวก สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายซึ่งมีความแตกต่างกัน ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลได้มีโอกาส เรียนรู้และได้มีส่วนร่วมในการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถและปรับปรุงพัฒนาพฤติกรรมอย่างต่อเนื่องด้วยการเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และการแก้ปัญหาและนำผลการศึกษาในปัจจุบันไปปรับใช้ได้เหมาะสม

5. ประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียน

Coombs (1974) ได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดให้ประชาชนในชนบท อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น นอกจากนั้นยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น เรื่องสุขภาพอนามัย โภชนาการ การวางแผนครอบครัว

3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงองค์กร เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงองค์กรของตนได้ ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ ให้รู้เรื่องสหกรณ์ การจัดทำโครงการขององค์กรได้

4. การศึกษาเพื่อการอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ กิจกรรมที่ให้ประชาชนมีอาชีพรายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี

อาชัญญา รัตนอุบล (2550) ได้สรุปการแบ่งประเภทของการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาต่อเนื่อง ได้แก่ การศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา การศึกษาเพื่อชุมชน เป็นต้น

2. การศึกษาด้านทักษะอาชีพ คือ กิจกรรมฝึกอบรมเพื่อมุ่งพัฒนาความรู้ ทักษะที่เป็นประโยชน์เพื่อการประกอบอาชีพตามความต้องการในสาขาวิชาต่าง ๆ

3. การให้บริการข่าวสารและสารสนเทศต่าง ๆ ได้แก่ กิจกรรมการจัดห้องสมุดประชาชนห้องสมุดเคลื่อนที่ แหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อการศึกษา ตลอดจนหนังสือ วารสาร เป็นต้น

4. การศึกษาด้านสุขภาพอนามัย การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว ชุมชนและสิ่งแวดล้อม คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต

5. การศึกษาเพื่อสันติภาพและด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การสร้างความสงบเรียบร้อย การใช้สิทธิและหน้าที่ตามกระบวนการทางสังคม เป็นต้น

6. การศึกษาด้านศิลปะวัฒธรรมและกิจกรรมเพื่อพัฒนาบุคคล ได้แก่ กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การใช้เวลาว่างหรืองานอดิเรก เป็นต้น

สุมาลี สังข์ศรี (2539) และสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551) ได้แบ่งกิจกรรมการศึกษานอกระบบเป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. การศึกษานอกระบบประเภทการศึกษาพื้นฐาน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้น เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ ความรู้ในการอ่านเขียน การคำนวณเบื้องต้น เป็นต้น

2. การศึกษานอกระบบประเภทการให้ความรู้และทักษะอาชีพ เป็นการให้ความรู้ทางวิชาชีพสาขาต่าง ๆ เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงอาชีพที่ประกอบอยู่หรือสร้างอาชีพใหม่ เช่น สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมการศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น

3. การศึกษานอกระบบประเภทการให้ความรู้ทั่วไปและข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน เป็นการให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้แก่ การเชิญวิทยากรมาให้ความรู้ ห้องสมุดประชาชน ศูนย์การเรียนชุมชน เป็นต้น

การจัดการศึกษาตามประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการจัดกิจกรรมทางการศึกษาที่มุ่งตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายของชีวิต เพื่อให้บุคคลหรือผู้เรียนได้มีการเปลี่ยนแปลงตนเอง ชุมชน และสังคม การจัดการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิด ความเชื่อตามประสบการณ์เดิม เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน จึงเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุขในสังคม อีกทั้งยังเป็นการศึกษาเพื่อปรับปรุงองค์กรและสังคมให้ดีขึ้น

6. กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

กลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบจะให้บริการคือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพโดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญมาก

แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ถ้าพิจารณาตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบจะครอบคลุมดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2545)

1. กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน

2. กลุ่มผู้ที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสหรือด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกจากนั้น ยังครอบคลุมกลุ่มวัยเรียนที่ต้องการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบเพิ่มเติม

3. กลุ่มพ้นวัยเรียนมาแล้วหรือกลุ่มวัยทำงาน

4. กลุ่มผู้สูงอายุ

กลุ่มเป้าหมายตามความจำเป็นที่จะต้องให้บริการเร่งด่วน มีดังนี้

กลุ่มเยาวชนที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วไม่มีโอกาสเข้าศึกษาต่อแต่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน กลุ่มแรงงานที่อยู่ในตลาดแรงงานอยู่แล้วและมีการศึกษาน้อย ตลอดจนความรู้และทักษะทางอาชีพ กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น สตรี ผู้สูงอายุ กลุ่มคนพิการ เด็กเร่ร่อน ผู้ต้องโทษและผู้ด้อยโอกาสในลักษณะอื่น ๆ กลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง ซึ่งต้องดูแลบุตรก่อนเข้าสู่ระบบการศึกษา กลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน องค์กรท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชน

อาชัญญา รัตนอุบล (2542) ระบุว่า สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสตรีนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนเข้ามามีส่วนในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาสตรีในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การฝึกอบรม การฝึกทักษะ ด้านผู้นำทางอาชีพ การได้รับความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรี ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ค่านิยม และวัฒนธรรม ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับสตรีก็จะครอบคลุมไปถึงการจัดประมวลประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่ กลุ่มสตรีที่อยู่นอกระบบโรงเรียนต่าง ๆ อาทิ กลุ่มสตรีที่ยากจนในเมืองและชนบท สตรีที่ยากจนในเมืองและชนบท สตรีสูงอายุ สตรีวัยเยาว์ที่ไม่อยู่ในระบบโรงเรียน สตรีที่ตกเป็นเหยื่อการค้าประเวณี สตรีที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแต่ผู้เดียว สตรีที่พิการทางร่างกายและจิตใจ และไม่สามารถประกอบอาชีพได้ สตรีที่ถูกต้องโทษตามกฎหมาย สตรีที่เป็นผู้ลี้ภัย สตรีที่เป็นชนกลุ่มน้อย แม่ชี ตลอดจนสตรีที่อยู่ในวัยทำงาน เป็นต้น

วิศนี ศิลตระกูล และชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ (2547) ได้แบ่งกลุ่มเป้าหมายที่ให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยกลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะให้บริการ คือ ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญมากแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ถ้าพิจารณาตามช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะครอบคลุม ดังนี้ กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน กลุ่มผู้ที่อยู่ในวัยเรียนแต่พลาดโอกาสหรือด้อยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน

นอกจากนั้น ยังครอบคลุมกลุ่มวัยเรียนที่ต้องการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพิ่มขึ้น กลุ่มพ้นวัยเรียนมาแล้ว หรือกลุ่มวัยทำงาน กลุ่มผู้สูงอายุ

สรุปได้ว่า กลุ่มเป้าหมายหลักที่การศึกษานอกระบบจะให้บริการคือ ประชาชนทุกเพศทุกวัย ทุกสาขาอาชีพโดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบโรงเรียนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และให้ความสำคัญมากแก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาไม่มีโอกาสเข้าศึกษาต่อ แต่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน กลุ่มผู้ไม่รู้หนังสือ จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้และทักษะทางอาชีพ กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น สตรี แม่ชี เป็นต้น โดยให้บริการด้วยความเสมอภาค และเปิดโอกาสทางการศึกษาให้ประชาชนได้อย่างทั่วถึง

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีขอบเขตงานที่กว้างขวางมาก เพราะครอบคลุมการศึกษาทุกประเภท ที่มีแนวคิดและหลักการพื้นฐานไม่แตกต่างกัน และให้ความสำคัญเรื่องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานหรือการพัฒนาโปรแกรม ดังนี้ เพื่อให้เห็นขอบเขตของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงขอเสนอแนวคิดและประเภทของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยสังเขป

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1. ความหมายการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

Boone (1992) ได้นิยามการพัฒนาโปรแกรมไว้ว่า คือ กระบวนการในการวางแผนที่เป็นระบบเบ็ดเสร็จและครอบคลุม เพื่อคาดการณ์ในอนาคตเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างองค์กรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน เจ้าหน้าที่กับผู้เรียนหรือตัวแทนของผู้เรียน ในการจัดทำและส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ผู้เรียนพึงประสงค์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของผู้เรียนในชุมชน

Boone (1992) ได้เสนอว่า ในการพัฒนาโปรแกรม นักการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือนักพัฒนาโปรแกรมควรมีความเข้าใจพื้นฐาน หรือยอมรับข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรม 5 ข้อ

1. การพัฒนาโปรแกรมเป็นความมุ่งหวังที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียน ไม่ว่าผู้เรียนจะเป็นรายบุคคล เป็นกลุ่มบุคคล หรือชุมชน ในรายบุคคล การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังว่าจะเกิดจากผู้เรียน คือ ด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ ในระดับกลุ่มหรือชุมชนการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นในชุมชน คือ วิธีการต่าง ๆ ในการประสานความต้องการและผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

2. การพัฒนาโปรแกรมเป็นเรื่องของการตัดสินใจ ดังนั้น นักพัฒนาโปรแกรมจะต้องยอมรับข้อตกลงเบื้องต้นว่า ในการวางโปรแกรมจะต้องให้บุคคลหรือตัวแทนของบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนหรือบางขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์กำหนดความต้องการของบุคคลและปัญหาชุมชน ตลอดจนถึงขั้นตอนการประเมินผล และเสนอรายงาน

3. การพัฒนาโปรแกรมมีหลักสำคัญในเรื่องการร่วมมือ หรือการมีส่วนร่วมของผู้เข้ามารับบริการกับนักพัฒนาโปรแกรมในการวิเคราะห์และกำหนดว่าอะไรคือความต้องการ หรือปัญหาที่ต้องการแก้ การเลือกทรัพยากรและวิธีปฏิบัติงาน ตลอดจนถึงวิธีการประเมินที่เหมาะสมที่สุด

4. การพัฒนาโปรแกรมเป็นเรื่องของระบบและแนวคิด กล่าวคือ การพัฒนาโปรแกรมเป็นระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยแนวคิดต่าง ๆ ในระบบใหญ่ดังกล่าว จะประกอบด้วยระบบย่อยอีก 3 ระบบที่มีแนวความคิดที่ปฏิสัมพันธ์ต่อกันสามารถจำแนก ได้ดังนี้ ระบบการวางแผน ระบบการสร้างและการนำโปรแกรมไปปฏิบัติ และระบบการประเมินผลและความรับผิดชอบในการรายงานผล

5. การพัฒนาโปรแกรมเป็นวิธีการที่สำคัญวิธีการหนึ่งที่องค์กรจะได้ข้อมูลย้อนกลับเกี่ยวกับการปฏิบัติงาน ทำให้องค์กรมีความตื่นตัว ทันต่อเหตุการณ์ และสามารถปรับปรุงองค์กรได้ในอนาคต

นอกจากนี้ Boone ยังกล่าวถึงบทบาทของนักพัฒนาโปรแกรมไว้ดังนี้

1. หน้าที่ในฐานะเป็นนักส่งเสริมการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) และเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดความร่วมมือ

2. ในการพัฒนาโปรแกรม นักพัฒนาโปรแกรมจะต้องทำหน้าที่นำเสนอความต้องการของผู้เรียนหรือผู้เข้าร่วมโปรแกรมหรือปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ขององค์กรได้ทราบ เพราะทุกขั้นตอนของการพัฒนาโปรแกรมจะต้องอาศัยความร่วมมือ จากคณะเจ้าหน้าที่ขององค์กรทุกฝ่าย

3. คุณสมบัติและนิสัยของนักพัฒนาโปรแกรมจะทำให้นักพัฒนาโปรแกรมปฏิบัติงานและวางโปรแกรมแตกต่างกันตามปรัชญา ความเชื่อเจตคติ ทักษะ และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน

4. นักพัฒนาโปรแกรมควรเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสร้างกรอบแนวความคิด (Conceptual Framework) จากแนวความคิดที่หลากหลายและสังเคราะห์ให้สอดคล้องกับภารกิจและปรัชญาขององค์กรได้

5. หน้าที่ของนักพัฒนาโปรแกรม คือ การตัดสินใจในการเลือกวิธีปฏิบัติงานที่ดีที่สุดในทุกขั้นตอนของโปรแกรม และการตัดสินใจจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือ

6. นักพัฒนาโปรแกรมจะต้องมีหน้าที่ในการวางแผน การสร้างและนำโปรแกรมไปปฏิบัติ การประเมินผลโปรแกรมและความรับผิดชอบในการรายงานวัตถุประสงค์ในการพัฒนาโปรแกรม (Program's Objective)

Boyle (1981) ให้ความหมายของการพัฒนาโปรแกรมว่าหมายถึง การปฏิบัติการและการตัดสินใจอย่างมีจุดมุ่งหมายร่วมกันระหว่างนักพัฒนาโปรแกรมกับประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโปรแกรม ความสำคัญของการพัฒนาโปรแกรมคือความสามารถในการกำหนดได้ชัดเจนถึงสิ่งที่ต้องการเปลี่ยนแปลง และสามารถเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมที่สุดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาโปรแกรมหมายถึง กระบวนการวางแผนการปฏิบัติการเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เป็นจุดมุ่งหมายร่วมกันของผู้เรียน โดยผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น

2. วัตถุประสงค์ในการพัฒนาโปรแกรม

Boone (1992) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการพัฒนาโปรแกรมไว้ 4 ประการ คือ

1. วัตถุประสงค์ในการสร้างกรอบความคิดเชิงเหตุและผล (Rational Conceptual Framework) เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการศึกษาของผู้เรียน

2. วัตถุประสงค์ในการประสานงานกับฝ่ายประชาชน เพื่อร่วมมือกันในการวิเคราะห์ และกำหนดความต้องการและปัญหาในการพัฒนาโปรแกรม

3. วัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการปฏิบัติงานของนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการเป็นผู้นำ และผู้มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

4. วัตถุประสงค์ในการให้โอกาสองค์กรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ได้แสดงบทบาทในการใช้การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ในการพัฒนาปัจจัยภายในแต่ละชุมชนให้มีประสิทธิภาพส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน

Caffarella (1994) ได้กล่าวว่า ผลที่คาดหวังจากการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ การเปลี่ยนแปลงในปัจเจกบุคคล การเปลี่ยนแปลงในองค์กร การเปลี่ยนแปลงในชุมชน

3. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมมีแนวคิด ดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วม มี 2 แนวคิด แนวคิดที่ 1 คือ วิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มหรือผู้พัฒนาการวิจัยควรเป็นผู้พัฒนาโปรแกรม ส่วนผู้เรียนจะเรียนรู้เพื่อให้ได้ประโยชน์จากการร่วมกิจกรรมของการวิจัยที่วางแผน อีกแนวคิด คิดว่าผู้เรียนควรมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการพัฒนาโปรแกรม บนความเชื่อที่ว่าผู้เรียนมิได้เรียนแต่เนื้อหา แต่เรียนรู้กระบวนแก้ปัญหาด้วย เพื่อสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริง

3.2 ความต้องการและความสนใจ แบ่งออกเป็นความต้องการของผู้เรียน เพื่อพัฒนาประโยชน์ของตนเอง ความต้องการของนักการศึกษานอกระบบโรงเรียนมุ่งให้ผู้เรียนเรียนรู้เนื้อหาเชิงวิชาการที่เป็นผลดีต่อผู้เรียนและชุมชน แต่อาจไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ความต้องการของสถาบันเพื่อปฏิบัติตามนโยบายและกำหนดเวลาที่ไม่ตรงกับความต้องการของผู้เรียน ผู้พัฒนาโปรแกรมต้องเผชิญกับความต้องการที่แตกต่าง ต้องตัดสินใจเลือกเพื่อตอบสนองความต้องการใดต้องการหนึ่ง

3.3 ความสมดุลของโปรแกรม (Balance Program) ผู้พัฒนาโปรแกรมต้องคำนึงถึงความสมดุลของการออกแบบโปรแกรมที่สามารถตอบสนองกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย มิใช่ตอบสนองเพียงบางคน เพื่อให้โปรแกรมมีประสิทธิภาพ

3.4 การประเมิน แนวคิดแรกคิดว่าน่าจะเป็นบุคคลภายนอกประเมิน แนวคิดที่สองคิดว่าบุคคลที่มีส่วนร่วมกับการพัฒนาโปรแกรมตั้งแต่ต้นเป็นผู้รู้รายละเอียดสมควรเป็นผู้ประเมิน

3.5 การตัดสินใจ แนวคิดแรกคิดว่าผู้พัฒนาโปรแกรมควรผลักดันความเชื่อสู่ผู้เรียน จึงเสนอแนวคิดให้ผู้เรียนพัฒนาความเชื่อค่านิยม เจตคติของตนโดยอาศัยกระบวนการทางการศึกษาสามารถทำให้ผู้เรียนนำตนเองในการจัดการเรียนรู้ได้

3.6 การสนับสนุน แนวคิดหนึ่งคือไม่เก็บค่าใช้จ่ายจากผู้เรียน อีกมุมมองหนึ่งเห็นว่าควรเก็บค่าเรียนเพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากผู้เรียน เพื่อสร้างค่าแก่ตนเองให้กับผู้เรียน

3.7 จุดเน้น กลุ่มเป้าหมาย อาจเป็นรายบุคคล เน้นศักยภาพการจัดการเรียนรู้ หรือในสภาวะกลุ่มด้วยเหตุที่กลุ่มเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม การจัดการเชิงชุมชน สามารถครอบคลุมประเด็นทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมอย่างกว้างขวาง การเชื่อมโยงการแก้ปัญหาต้องครอบคลุม

3.8 ภาพทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความสำคัญแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เชิงปริมาณ และเชิงภาพ

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วยหลักการใหญ่ ๆ คือ การมีส่วนร่วมของการพัฒนาโปรแกรม หรือการให้ความร่วมมือ ระหว่างผู้เรียนและวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่ม เน้นความต้องการของผู้เรียนเป็นหลักโดยต้องสามารถตอบสนองกลุ่มเป้าหมาย ภาพทางการศึกษาเน้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

Boyle (1981) ได้แบ่งกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเป็น 3 ประเภท คือ การพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา การพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน และการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา การพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนามีลักษณะสำคัญที่การกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม เริ่มต้นจากสภาพความต้องการและปัญหาในชุมชน

ที่อาจจะไม่ชัดเจนในระยะเริ่มต้น และเมื่อมีการรวบรวมข้อมูลหรือทำกิจกรรมบางอย่าง วัตถุประสงค์ของโปรแกรมอาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ขั้นตอนพัฒนาโปรแกรมบางขั้นตอนอาจจะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด แต่บางขั้นตอนอาจดำเนินการในระยะใกล้เคียงกันหรืออาจสลับขั้นตอนกันได้ ขั้นตอนที่อาจจะเกิดขึ้นตามลำดับมี 8 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

ผู้พัฒนาโปรแกรมควรมีความแน่ชัดในความเชื่อเชิงปรัชญาการศึกษานอกระบบเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาโปรแกรม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ธรรมชาติของผู้เรียน ผู้สอน และกระบวนการพัฒนาโปรแกรม ซึ่งการวางนโยบายของโปรแกรมต้องเป็นที่เข้าใจอย่างชัดเจนในบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

- กำหนดพื้นฐานทางปรัชญาที่จะนำมาใช้ในการวางแผนโปรแกรมขององค์กร
- พิจารณาถึงความเชื่อหรือปรัชญาของนักพัฒนาโปรแกรมเกี่ยวกับการจัดการเรื่องการเรียนการสอน ลักษณะของผู้เรียน ผู้สอน การพัฒนาโปรแกรม
- พิจารณาเรื่องนโยบาย ระเบียบ แนวทางปฏิบัติและทำความเข้าใจเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับโปรแกรม

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย

ในขั้นตอนนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในอดีต ปัจจุบันและอนาคต เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ข้อมูลที่ควรสนใจอาจจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายและชุมชน จากเอกสารของสถาบันที่เกี่ยวข้องจากเอกสารวิชาการ ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ประกอบกันช่วยให้เข้าใจชุมชนและกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้อาจจะใช้วิธีพบปะกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อเข้าใจปัญหา ความต้องการและความเป็นไปได้ของการพัฒนาโปรแกรม นอกจากนั้นควรศึกษาโปรแกรมของหน่วยงานขององค์กรอื่นที่ดำเนินการอยู่ ด้านประชากร พื้นที่ ศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะทางสังคม

- สนทนาและศึกษาบุคคล กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ ที่จะช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีผลต่อโปรแกรม
- ศึกษาแหล่งทรัพยากรต่าง ๆ ว่าจะนำมาใช้ได้อย่างไร เพียงพอหรือไม่ เช่น เงิน คนที่จะให้ความร่วมมือหรือแรงงาน อุปกรณ์วัสดุต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 3 พิจารณาและกำหนดผลที่ต้องการจากการพัฒนาโปรแกรม

ในขั้นตอนนี้เป็นการกำหนดผลของสิ่งที่ต้องการจะให้เกิดจากการพัฒนาโปรแกรม โดยการกำหนดผลลัพธ์ที่ต้องการอย่างกว้าง ๆ ก่อน ซึ่งผลลัพธ์นี้จะต้องให้สอดคล้องกับสถานการณ์หลังจากนั้นนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์เฉพาะ ที่ระบุการเปลี่ยนแปลงและการ

พัฒนาที่ต้องการให้เกิดขึ้นในบุคคลเป้าหมายร่วมในโปรแกรม อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์โดยรวมที่สำคัญ คือ ควรระบุให้ได้ว่าบุคคลผู้ร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาอย่างน้อยที่สุดในด้านความรู้ เจตคติ และด้านทักษะ เท่าใดหรืออาจจะระบุปริมาณเนื้อหาความรู้ที่ต้องการสอน โดยในการตรวจสอบควรตรวจสอบทั้งวัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะให้แน่ใจว่ามีลักษณะดังนี้ คือ ต้องสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์สถานการณ์ และประโยชน์ของโปรแกรมจะตกอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย ผลลัพธ์และประโยชน์ดังกล่าวเกิดจากกิจกรรมของโปรแกรมที่วางไว้ และผลลัพธ์เหล่านั้นแม้เป็นเป้าหมายกลางของกลุ่ม แต่ก็ควรยอมรับและยืดหยุ่นตามความต้องการและความแตกต่างระหว่างบุคคล สรุปได้ดังนี้

- ให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมกลั่นกรองความต้องการและปัญหาเพื่อกำหนดกำหนดเป็นผลที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรม ซึ่งควรเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ หรือสิ่งแวดล้อม ในบางกรณีการวิเคราะห์ความต้องการและปัญหาอาจถูกกำหนดโดยที่ปรึกษาร่วมกับกลุ่มผู้รับบริการ

- ระบุผลที่พึงประสงค์และพัฒนาให้เป็นวัตถุประสงค์เฉพาะ (Specific Objectives) ถ้าหากเป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้รับบริการควรได้ความรู้ขั้นต่ำในเรื่องใด ระบุให้ชัดเจนว่าจะสอนอะไร และต้องการการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใดบ้าง ที่เกี่ยวกับการกระทำหรือความเชื่อและจะต้องให้ความรู้ในเรื่องใดบ้างตลอดจนพิจารณาระดับความรู้ที่มีอยู่ของผู้รับบริการก่อนเข้าร่วมโปรแกรม

- จัดลำดับผลที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรมว่า 1) วัตถุประสงค์เฉพาะตรงกับการวิเคราะห์ความต้องการและสถานการณ์ปัญหาหรือไม่ 2) วัตถุประสงค์เฉพาะดำเนินการได้ในสภาพความเป็นจริง ตามเงื่อนไขของกลุ่มผู้รับบริการนี้ งบประมาณและเวลาที่มีอยู่ 3) ผลที่พึงประสงค์

- ตอบสนองความต้องการของคนส่วนมาก แต่มีความยืดหยุ่นสำหรับบุคคลบางคนเพื่อตอบสนองความต้องการที่แตกต่างไป

- ตัดสินใจลำดับความสำคัญของโปรแกรมโดยใช้เกณฑ์ว่าเรื่องใดมีความจำเป็นเร่งด่วนและสำคัญ โดยนำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์มาจากชุมชนและกลุ่มบุคคล

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดแหล่งทรัพยากรและความสนับสนุน

ในขั้นตอนนี้ควรพิจารณาความเพียงพอของทรัพยากรด้านการเงิน กำลังคน อุปกรณ์ เครื่องมือและความพร้อมใช้ของทรัพยากรด้วย นอกจากนั้นยังควรกำหนดบุคคลที่มีความรู้สาขา ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโปรแกรม รวมทั้งตรวจสอบว่าผู้นำของโปรแกรมมีเวลา

เพียงพอที่จะอุทิศให้กับโปรแกรมประเด็นนี้มีความสำคัญอย่างมาก หากมองข้ามอาจจะทำให้เกิดการสะดุดในขั้นตอนต่าง ๆ ได้ สรุปได้ดังนี้

- พิจารณาทรัพยากรที่จะต้องนำมาใช้ เช่น คน เวลา เงิน และวัสดุอุปกรณ์เพียงพอหรือไม่ และทรัพยากรเหล่านี้มีอยู่พร้อมเพรียงเวลาต้องการใช้หรือไม่

- กำหนดบุคคลที่มีความชำนาญจากศาสตร์ต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้โปรแกรมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

- พิจารณาว่าผู้ที่จะเป็นผู้นำในโปรแกรมมีเวลาที่จะร่วมโปรแกรมได้จริงหรือไม่

ขั้นตอนที่ 5 การวางแผนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้

ขั้นตอนนี้เป็นการพิจารณาเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับ เรียงตามลำดับของประสบการณ์การเรียนรู้โดยมีข้อมูลประกอบการพิจารณา คือ ภูมิหลังที่อาจจะแตกต่างกันของผู้เรียน เช่น ประสบการณ์เดิม ระดับการศึกษา สถานะทางสังคม เป็นต้น นอกจากนั้น ควรจะพิจารณาการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมกับลักษณะและภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมาย พิจารณาเลือกวิธีการ แล้วจึงเลือกเทคนิคของกิจกรรม กำหนดอุปกรณ์ เครื่องมือตามความเหมาะสม และกำหนดบทบาทของคณะเจ้าหน้าที่ตามแผนการสอน สรุปได้ดังนี้

- พิจารณาและเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับตามประสบการณ์เดิม ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ และจัดลำดับเนื้อหาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโปรแกรม

- ตัดสินว่าผู้พัฒนาโปรแกรมจะมีบทบาทร่วมกับผู้เรียนมากน้อยเพียงใดในกระบวนการเรียนการสอน

- กำหนดวิธีการเรียนการสอนและกิจกรรมเฉพาะเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโปรแกรม (เช่น การฝึกอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนา การปรึกษาเป็นรายบุคคลหรือการผสมผสานวิธีการต่าง ๆ ที่ได้ยกเป็นตัวอย่าง) วิเคราะห์ทฤษฎีและการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนพยายามใช้วิธีการใหม่ ๆ เมื่อสถานการณ์เอื้ออำนวย

- กำหนดหน้าที่ของคณะเจ้าหน้าที่และวิทยากร

- กำหนดและพัฒนาเอกสารที่จะต้องใช้เตรียมให้พร้อมและกำหนดเวลาที่จะใช้ในการนำเสนอ

ขั้นตอนที่ 6 แผนปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้เป็นการเลือกกิจกรรมที่จะปฏิบัติ มีข้อควรพิจารณา 3 ประการคือ การกระตุ้นความสนใจให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการและเป็นกิจกรรม

เสริม (follow-up) โปรแกรมอย่างเพียงพอ เพื่อย้ายผลลัพธ์ให้มากขึ้น โดยดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่มีความต่อเนื่องเพื่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และรวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรค ปรับแผนการปฏิบัติตามความจำเป็น สรุปได้ดังนี้

- เลือกเนื้อหาวิชา กิจกรรม และสภาพการเพื่อ 1) สร้างความสนใจ 2) ให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะทำให้บรรลุผลที่คาด หรือ 3) สามารถติดตามผลได้

- ดำเนินการเรียนการสอนให้มีความต่อเนื่องและเพื่อให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วม

- ทำปฏิทินกิจกรรมที่แสดงให้เห็นกิจกรรมประชาสัมพันธ์ เวลาในการเตรียมเอกสาร การไปพบปะกลุ่มวิทยากร และการจัดลำดับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะต้องปฏิบัติการและประเมินผลปฏิทินกิจกรรมจะต้องประกอบด้วย 1) การจัดลำดับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างถูกต้องและอย่างต่อเนื่อง และ 2) การระบุความรับผิดชอบของฝ่ายต่าง ๆ และเวลาเตรียมการ

- นำโปรแกรมไปแก้ไขปฏิบัติและแก้ไขปรับปรุง ดัดแปลงเมื่อเกิดความจำเป็นขึ้น ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือได้ของการใช้ทรัพยากร

ในระหว่างการดำเนินการ การประเมินโปรแกรมในแง่มุมต่าง ๆ มีประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาโปรแกรมตั้งแต่ต้นจนจบโปรแกรม ผู้จัดโปรแกรมควรจัดให้มีการประเมินในทุกขั้นตอน ซึ่งในการประเมินดังกล่าวจำเป็นต้องมีการเตรียมประเด็นและตัวชี้วัดซึ่งต้องรวบรวมเกณฑ์ที่ใช้ประกอบการพิจารณา เครื่องมือและผู้รับผิดชอบในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งรูปแบบและเทคนิคการประเมินขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น วัตถุประสงค์ของโปรแกรมหรือการใช้ประโยชน์ของผลการประเมินหรือผู้รับผิดชอบการประเมินเป็นต้น ซึ่งสรุปได้ดังนี้

- วางแผนให้มีการประเมินผลทุกขั้นตอน เช่น ประเมินแผนการสอนก่อนนำไปปฏิบัติ ประเมินความก้าวหน้าและคุณภาพของโปรแกรมขณะปฏิบัติงานและวางแผนเพื่อการประเมินผลครั้งสุดท้าย

- ในการประเมินผลทุกครั้ง ระบุว่ามีเหตุผลอะไรที่มีการประเมินและจะนำผลไปใช้อย่างไร

- ระบุเกณฑ์ที่จะใช้ในการประเมินโปรแกรม เช่น ตัวบ่งชี้วัดและข้อมูลต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้และมีการสร้างเกณฑ์การสังเกตประกอบการประเมิน

- กำหนดว่าจะต้องใช้ข้อมูลหลักฐานอะไรบ้าง และจะเก็บรวบรวมด้วยวิธีการอะไร จะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผลข้อมูลอย่างไร

- ประเมินผลและกำหนดว่าควรเสนอผลให้กับใคร ในรูปแบบใด

ขั้นตอนที่ 8 การรายงานผลลัพธ์และคุณค่าของโปรแกรม

ขั้นตอนนี้สามารถทำได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะรับรู้รายงานนี้ซึ่งมีหลายระดับตั้งแต่ประชาชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโปรแกรม องค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้สนับสนุน และเนื้อหาของรายงานเป็นได้ตั้งแต่แบบไม่เป็นทางการ รายกลุ่มในการประชุม จนถึงเป็นรูปแบบที่เป็นทางการ เป็นรายงานการวิจัยเต็มรูปแบบ นอกจากนั้นควรมีการติดตามผลภายหลัง อาจจะเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มเพื่อยืนยันผลสำเร็จของโปรแกรม สรุปได้ดังนี้

- จัดทำรายงานหลายรูปแบบ เพื่อให้กลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน เช่นกลุ่มวิทยากรประชาชน กลุ่มที่ปรึกษากำหนดนโยบาย รูปแบบการเสนอรายงานอาจเป็นรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการไม่ว่าจะเป็นการทำรายงานเป็นเอกสารประเมินผลหรือการพบปะสนทนา รายงานควรประกอบด้วย 1) ความจำเป็นที่ต้องมีโปรแกรมดังกล่าว 2) โปรแกรมเป็นเรื่องอะไร 3) บทบาทของผู้ให้ความรู้ 4) ผลที่คาดหวัง 5) ประโยชน์ 6) การปฏิบัติงาน และ 7) ปฏิกิริยาของผู้เข้าร่วมโปรแกรมและผู้ที่เกี่ยวข้อง

- ติดตามด้วยการตอบคำถามหรือข้อสงสัยเพิ่มเติมโดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและมีความเหมาะสมช่วยให้ความกระจ่างเกี่ยวกับโปรแกรม

2. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน โปรแกรมเชิงสถาบันเป็นโปรแกรมที่ริเริ่มจากสถาบันผู้จัด การวิเคราะห์ความต้องการหรือเนื้อหาดำเนินการตามหลักวิชาการและพื้นฐานทางองค์ความรู้ โปรแกรมเชิงสถาบันจำนวนมากมีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวคน เพื่อพัฒนาความสามารถของปัจเจกบุคคล ดังนั้นองค์กรหรือสถาบันจะเป็นผู้พิจารณาว่าควรปรับปรุงพัฒนาด้านปัญญา ด้านเจตคติ และด้านทักษะหรือสมรรถภาพอะไรบ้าง ได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง การที่โปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงสถาบันให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาเชิงบุคคล จึงเน้นการวิเคราะห์ตัวผู้เรียนเป็นหลักมากกว่าการวิเคราะห์สถานการณ์ในชุมชน ดังนั้น ในการวางแผนความจำเป็นจึงอยู่ที่การเลือกเนื้อหาทางวิชาการที่เหมาะสมและการจัดให้มีความต่อเนื่อง (Continuity) การเรียงลำดับ (Sequence) และการผสมผสาน (Integration) โปรแกรมเชิงสถาบันจะถูกนำมาใช้เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนประเภทที่มีประกาศนียบัตร มีการรับรองผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา การฝึกอบรมระหว่างประจำการ ฯลฯ ขั้นตอนในการวางแผนโปรแกรมเชิงสถาบัน มีดังนี้ คือ

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดกลุ่มผู้รับบริการ

- กำหนดว่าใครจะเป็นกลุ่มผู้รับบริการ ถ้าหากกลุ่มดังกล่าวสังกัดสถาบัน องค์กร สมาคมวิชาชีพ หรือกลุ่มในชุมชน การประสานงานกับองค์กร และกลุ่มดังกล่าวจะช่วยให้วัตถุประสงค์โปรแกรมกระจ่างขึ้น

- ศึกษาวิเคราะห์ภูมิหลังของกลุ่มผู้รับบริการว่ามีความต้องการ คุณลักษณะ ความสามารถ ปัญหา ฯลฯ อะไรบ้าง

- ศึกษาว่าหน่วยงานหรือองค์กรอื่นจัดโปรแกรมที่คล้ายคลึงกันหรือไม่ เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน

ขั้นตอนที่ 2 ระบุเนื้อหา

- พยายามเปรียบเทียบ ระดับความสามารถของผู้เรียนกับเนื้อหา ที่จะสอนซึ่งอาจจะใช้วิธีการทดสอบก่อนการเรียนการสอน

- ศึกษาประสบการณ์ภูมิหลังของ กลุ่มผู้รับบริการในด้านการศึกษา สถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ประสบการณ์ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโปรแกรมต่าง ๆ ในหลายกรณี ข้อมูลดังกล่าวอาจจะหาได้จากผู้เข้าโปรแกรมก่อนการลงทะเบียน

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดการเรียนการสอน

การพิจารณาเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับ เรียงตามลำดับของประสบการณ์การเรียนรู้โดยมีข้อมูลประกอบการพิจารณาคือภูมิหลังที่อาจจะแตกต่างกันของผู้เรียน เช่น ประสบการณ์เดิมระดับการศึกษา สถานะทางสังคม เป็นต้น นอกจากนั้นควรจะพิจารณาการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมกับลักษณะและภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมายพิจารณาเลือกวิธีการแล้วจึงเลือกเทคนิคของกิจกรรม กำหนดอุปกรณ์ เครื่องมือตามความเหมาะสม และกำหนดบทบาทของคณะเจ้าหน้าที่ตามแผนการสอน สรุปได้ดังนี้

- เลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนอย่างชัดเจน

- ประชาสัมพันธ์โดยวิธีหลากหลายที่เหมาะสม อาจผ่านสื่อมวลชน ผ่านหน่วยงาน

- กำหนดวิธีการเรียนการสอนและกิจกรรมเฉพาะเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโปรแกรม (เช่น การฝึกอบรม การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมมนา การปรึกษาเป็นรายบุคคลหรือการผสมผสานวิธีการต่าง ๆ) วิเคราะห์ทฤษฎีและการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน พยายามใช้วิธีการใหม่ ๆ เมื่อสถานการณ์เอื้ออำนวย

- กำหนดหน้าที่ของคณะเจ้าหน้าที่และวิทยากร

- กำหนดและพัฒนาเอกสารที่จะต้องใช้เตรียมให้พร้อมและกำหนดเวลาที่จะใช้ในการนำเสนอ

ขั้นตอนที่ 4 การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ

ขั้นตอนการเลือกกิจกรรมที่จะปฏิบัติ มีข้อควรพิจารณา 3 ประการ คือ การกระตุ้นความสนใจให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ รวมทั้งกิจกรรมเสริมในการติดตามประเมินผลต่อผลหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรม (follow-up) ขยายผลการอบรมโดย

ดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่มีความต่อเนื่อง เพื่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และรวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรค ปรับแผนการปฏิบัติตามความจำเป็น สรุปได้ดังนี้

- เลือกเนื้อหาวิชา กิจกรรม และสภาพการ เพื่อ 1) สร้างความสนใจ 2) ให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะทำให้บรรลุผลที่คาด หรือ 3) สามารถติดตามผลได้

- ดำเนินการเรียนการสอนให้มีความต่อเนื่อง และเพื่อให้ผู้เรียน เข้ามามีส่วนร่วม

- ทำปฏิทินกิจกรรมที่แสดงให้เห็นกิจกรรมประชาสัมพันธ์ เวลาในการเตรียมเอกสาร การไปพบปะกลุ่มวิทยากร และการจัดลำดับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะต้องปฏิบัติการและประเมินผลปฏิทินกิจกรรมจะต้องประกอบด้วย 1) การจัดลำดับกิจกรรมต่าง ๆ อย่างถูกต้องและอย่างต่อเนื่อง 2) การระบุความรับผิดชอบของฝ่ายต่าง ๆ และเวลาเตรียมการ

- สร้างสภาพเอื้อในการสื่อสารระหว่างผู้เรียนกับผิดชอบโครงการ เพื่อทราบปัญหาอุปสรรค และการเปลี่ยนแปลง

- นำโปรแกรมไปแก้ไขปฏิบัติ และแก้ไขปรับปรุง ดัดแปลงเมื่อเกิดความจำเป็นต้อง ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผลโปรแกรม

การประเมินผลโปรแกรมในแง่มุมต่าง ๆ มีประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาโปรแกรมตั้งแต่ต้นจนจบโปรแกรม ผู้จัดโปรแกรมควรจัดให้มีการประเมินในทุกขั้นตอนซึ่งในการประเมินดังกล่าวจำเป็นต้องมีการเตรียมประเด็นและตัวชี้วัดซึ่งต้องรวบรวมเกณฑ์ที่ใช้ประกอบการพิจารณา เครื่องมือและผู้รับผิดชอบในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งรูปแบบ และเทคนิคการประเมินขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น วัตถุประสงค์ของโปรแกรม หรือการใช้ประโยชน์ของผลการประเมินหรือผู้รับผิดชอบการประเมินเป็นต้น ซึ่งสรุปได้ดังนี้

- วัดผลสัมฤทธิ์ที่เกิดในตัวผู้เรียน ถ้ามีการวัดความรู้เดิมของผู้เรียนก่อนเข้าร่วมโปรแกรม สามารถนำมาเปรียบเทียบเพื่อดูความก้าวหน้าได้

- พิจารณาทบทวนแผนว่า ผู้เรียนอาจก้าวหน้าได้มากกว่านี้อีกหรือไม่ เพราะเหตุใดผลสัมฤทธิ์ เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่

- ทบทวนแผนของกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพ

3. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ

โปรแกรมเชิงสารสนเทศ ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเนื้อหาความรู้อย่างทันทีและทันสมัย ดังนั้นหน้าที่หลักของนักพัฒนาโปรแกรม คือ กำหนดว่า ควรจัดเนื้อหาสารสนเทศที่ทันสมัย และทันสถานการณ์ ในเรื่องใดบ้าง และควรใช้วิธีการใดที่ดีที่สุดในการนำเสนอ

สารสนเทศการวางแผนโปรแกรมเชิงสารสนเทศคือ การสำรวจและพิจารณา เนื้อหาใหม่ๆ ที่ควรนำมาเพิ่มเติม ดังนั้นขั้นตอนการวางแผนโปรแกรมเชิงสารสนเทศ จึงมีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดเนื้อหา

- พิจารณาเนื้อหาความรู้ที่มีอยู่แล้ว และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ หรือเนื้อหาสารสนเทศที่ประชาชนขอร้องมา
- วางแผนประชาสัมพันธ์หรือแนวทางที่จะให้ประชาชนได้รับสารสนเทศ

ขั้นตอนที่ 2 เผยแพร่ความรู้ ข่าวสาร

ขั้นตอนที่ 3 ประเมินผลการเผยแพร่ความรู้

จากโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของ Boyle (1981) ทั้งสามรูปแบบดังกล่าวสามารถนำมาวิเคราะห์ เปรียบเทียบเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบประเภทของโปรแกรมตามแนวคิดของ Boyle (อุ่นตา นพคุณ, 2546)

ปัจจัย	ประเภทของโปรแกรม		
	เชิงพัฒนา	**เชิงสถาบัน**	**เชิงสารสนเทศ**
เป้าหมายหลัก	การกำหนดความต้องการและปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน	ส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนาความสามารถทักษะความรู้ สมรรถภาพขั้นพื้นฐานของบุคคล	การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ
แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์	พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของผู้รับบริการ	ส่วนใหญ่พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจากนักการศึกษา	พัฒนามาจากความรู้หรือข้อมูลใหม่ๆ ที่ได้มาจากผลงานการวิจัย กฎหมายใหม่หรือมาตรการใหม่ๆ
วิธีใช้ความรู้	ความรู้ เนื้อหาสาระเป็นวิธีการหรือเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์	โปรแกรมจะให้ความสำคัญว่าผู้เรียนได้รับเนื้อหาความรู้มากน้อยเพียงใด และวิธีการใดให้ความรู้ได้มากที่สุด	เป็นการถ่ายโอนเนื้อหาสาระไปให้ผู้เรียนเพื่อสามารถนำไปใช้ได้ทันที
ระดับการมีส่วนร่วมของผู้เรียน	เกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการหรือปัญหา ขอบเขตและลักษณะของโปรแกรม	เกี่ยวข้องในการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไปปฏิบัติ	ส่วนมากเกี่ยวข้อง ในฐานะผู้รับสารสนเทศ
บทบาทของผู้จัด	เป็นผู้อำนวยความ	ถ่ายทอดความรู้ด้วย	ให้คำตอบสำหรับ

ปัจจัย	ประเภทของโปรแกรม		
	เชิงพัฒนา	เชิงสถาบัน	เชิงสารสนเทศ
โปรแกรม	สะดวกให้กับผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาจนถึงการประเมินผล บทบาทอื่นๆ เช่น ส่งเสริมให้กำลังใจ ดูแลความเรียบร้อย และเสนอเพื่อรายงานผล	วิธีการเรียนการสอน	คำถามเกี่ยวกับสารสนเทศต่างๆ
มาตรฐานของประสิทธิผล	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคล กลุ่ม และชุมชน	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระหรือสมรรถภาพในด้านต่างๆ	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนประชาชนที่ได้รับสารสนเทศและปริมาณของสารสนเทศที่เผยแพร่

จากการศึกษาแนวคิดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ Boyle (1981) ผู้วิจัยมีความเห็นว่าโปรแกรมที่เหมาะสมต่อการนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ควรเป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา (Development Programs) เน้นระบุปัญหาของกลุ่มคน ชุมชนที่ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จุดเริ่มต้นของโปรแกรมเกิดในสถานการณ์ที่คลุมเครือ มักไม่ทราบสาเหตุปัญหาที่แท้จริง แต่ทุกคนเห็นพ้องว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ใช้ความรู้เป็นเครื่องมือนำไปสู่การแก้ปัญหา เป้าหมายของโปรแกรมเน้นเรื่อง องค์ความรู้ เจตคติ ทักษะความชำนาญ ในการประเมินถือว่ากลุ่มคนหรือชุมชนพัฒนาขึ้นในทางใดทางหนึ่งถือเป็นผลคุ้มค่าของการพัฒนาเชิงโปรแกรม ในการกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพัฒนาเน้นวัตถุประสงค์ตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก จึงมีความเหมาะสมในการนำไปเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีไทย

4. ประเภทของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า มีการแบ่งประเภทโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังนี้

Boyle (1981) ได้จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. โปรแกรมเชิงพัฒนา (Development Programs) เน้นระบุปัญหาของกลุ่มคน ชุมชนที่ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จุดเริ่มต้นของโปรแกรมเกิดในสถานการณ์ที่คลุมเครือ มักไม่ทราบสาเหตุปัญหาที่แท้จริง แต่ทุกคนเห็นพ้องว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ใช้ความรู้เป็นเครื่องมือนำไปสู่การแก้ปัญหา เป้าหมายของโปรแกรมเน้นเรื่อง องค์ความรู้ เจตคติ ทักษะความ

ชำนาญ ในการประเมินถือว่ากลุ่มคนหรือชุมชนพัฒนาขึ้นในทางใดทางหนึ่งถือเป็นผลคุ้มค่าของการพัฒนาเชิงโปรแกรม ในการกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพัฒนาเน้นวัตถุประสงค์ตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก

2. โปรแกรมเชิงสถาบัน (Institutional Program) เน้นการพัฒนาปรับปรุงตัวบุคคลให้ก้าวหน้า เน้นการสอนเนื้อหาพื้นฐานทางด้านวิทยาการ (Discipline) การกำหนดวัตถุประสงค์เน้นวัตถุประสงค์จากความรู้ในวิทยาการ เป็นโปรแกรมที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่ชัดเจน มีการลำดับจัดวางเนื้อหาเป็นไปตามหลักวิชา การประเมินผลมุ่งวัดที่ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา มีวัตถุประสงค์เพื่อวัดการพัฒนาส่วนบุคคล กิจกรรมในการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียนการสอน

3. โปรแกรมเชิงสารสนเทศ (Informational Program) เน้นการแลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้ระหว่างผู้จัดโปรแกรมกับผู้เรียน ผ่านระบบสารสนเทศ เน้นข้อมูล ความรู้ที่มาจากการวิจัย กฎหมาย มาตรการใหม่ ๆ วิธีการใช้ความรู้เน้นการถ่ายโอนเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ได้ทันที การประเมินเน้นที่จำนวนผู้เรียน และปริมาณของสารสนเทศที่เผยแพร่ออกไป

สรุปได้ว่าโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ Boyle (1981) แบ่งออกเป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา (Development Programs) ที่มีวัตถุประสงค์มุ่งพัฒนาตามความต้องการกลุ่มบุคคลหรือชุมชน โปรแกรมเชิงสถาบัน (Institutional Program) มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้ตัวบุคคลมีความรู้ ความสามารถตามหลักวิชาที่หลักสูตรกำหนด โปรแกรมเชิงสารสนเทศ (Informational Program) มีวัตถุประสงค์เพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่ผ่านทางระบบสารสนเทศ Boyle (1981) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาโปรแกรม หมายถึงการปฏิบัติการและการตัดสินใจอย่างมีจุดมุ่งหมาย ร่วมกันระหว่างนักพัฒนาโปรแกรมกับประชาชน

5. องค์ประกอบในการพัฒนาโปรแกรม

Caffarella (2002) ได้พัฒนาการโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาจาก Knowles ซึ่งมีองค์ประกอบที่เกี่ยวเนื่องสอดคล้องกันทั้ง 12 ขั้นตอน ดังนี้

1. ทำความเข้าใจในบริบท (Discerning the context)

2. การสร้างฐานสนับสนุนที่น่าเชื่อถือและเข้มแข็ง (Building a solid base of support)

3. การจำแนก หรือระบุแนวคิดเกี่ยวกับโปรแกรม (Identifying program ideas)

4. การจัดประเภทและการจัดลำดับความสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับโปรแกรม (Sorting and prioritizing program ideas)

5. การพัฒนาวัตถุประสงค์ของโปรแกรม (Developing program objectives)

6. การออกแบบแผนการสอน (Designing instructional plans)

7. การออกแบบแผนการถ่ายโอนความรู้ (Devising transfer-of-learning plans)

8. สร้างแผนงานการประเมินผล (Formulating evaluation plans)

9. การจัดทำผลสำหรับการสื่อสารและการให้ข้อเสนอแนะ (Making recommendations and communicating results)

10. การเลือกรูปแบบ ตาราง และความต้องการของทีมงาน (Selecting formats, schedules and staff needs)

11. การจัดเตรียมแผน การตลาดและงบประมาณ (Preparing budgets and marketing plans)

12. การประสานงานด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและบริเวณงาน (Coordinating facilities and on-site vents)

Friere (1970) ได้นำเสนอการวางโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ในหนังสือ Pedagogy of the Oppressed มี 13 ขั้นตอน ดังมีรายละเอียดตามที่ Boone (1992) ได้วิเคราะห์ไว้ดังต่อไปนี้คือ (อ้างถึงใน อุ่นตา นพคุณ , 2528)

1. ศึกษาและวิจัยชุมชนอย่างสมบูรณ์แบบ

2. เข้าพบกลุ่มอิทธิพลและสนทนาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโปรแกรม

3. แสวงหาอาสาสมัครเพื่อช่วยในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตในชุมชน

4. เจ้าหน้าที่และคนในชุมชนร่วมกันเสนอรหัส (Code) หรือสถานการณ์ที่เป็นปัญหาความขัดแย้งและร่วมกันกำหนดวิธีการปฏิบัติ

5. สังเกตวิถีชีวิตชุมชนในช่วงเวลาที่ต่างกันและรวบรวมเป็นข้อมูลประกอบการรายงาน

6. คณะเจ้าหน้าที่ประเมินข้อมูลที่ได้มา

7. คัดเลือกสถานการณ์ความขัดแย้งในชุมชน

8. นำสถานการณ์ที่ได้คัดเลือกไปสร้างสื่อการเรียนการสอนที่แสดงถึงสถานการณ์นั้น ๆ

9. เริ่มการถอดรหัส (Decoding) หรือการให้ประชาชนพิจารณาสถานการณ์ที่ขัดแย้งและแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์โดยการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

10. คณะทำงานศึกษาผลจากการสนทนาเพื่อกำหนดประเด็น

11. จำแนกเป็นประเด็นย่อยและเข้ารหัสอีกครั้ง

12. เตรียมเอกสารจากการถอดรหัส

13. เสนอรายงานให้กับประชาชนในชุมชน

สรุปได้ว่า ขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนทั้ง 13 ขั้นตอนนี้มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาผู้เข้าร่วมโปรแกรมให้เกิดการเรียนรู้ ทั้งด้านความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติที่ถูกต้องหรือเรียกว่าการเกิดมโนธรรมสำนึกที่จะแสดงออกด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ หรือการปฏิบัติในระหว่างการเรียนรู้ หรือหลังจากนั้น

เป้าหมายการสอนของ Friere (1970) คือ การให้เกิดจิตสำนึก (Consciousness) ขึ้นในผู้เรียน ซึ่ง Friere หมายถึงกิจกรรมทางสังคม (Social Activity) การที่มนุษย์จะมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งใดได้นั้น ก็ด้วยการสื่อความหมายและการสนทนาระหว่างมนุษย์ด้วยกัน Friereได้แบ่งจิตสำนึกของมนุษย์ออกเป็น 4 ระดับคือ

1. ระดับต่ำสุดของจิตสำนึก คือ จิตสำนึกที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (Intransitive Consciousness) สภาพของประชาชนที่มีจิตสำนึกเช่นนี้ มีมากในประเทศโลกที่สาม ยากจน ดิ้นรนระดับพื้นฐานต่ำสุด เชื่อถือโชคลาง

2. ระดับจิตสำนึกกึ่งเปลี่ยนแปลง (Semi-Intransitivity) ในระดับนี้จิตสำนึกไม่เต็มที่ รับค่านิยมผิด ๆ ใช้อารมณ์และรุนแรง

3. จิตสำนึกในระดับที่ 3 คือ การเปลี่ยนแปลงที่ไร้เดียงสา (Naive Transitiveness) กล่าวคือ ประชาชนซึ่งเคยสงบเงียบ เกิดตระหนักรู้ มีการประท้วงวิพากษ์วิจารณ์ ถูกปลุกระดมให้เป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์ ขาดการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อดีคือ ประชาชนเริ่มตระหนักรู้ว่าตัวเองมีส่วนในการกำหนดชะตาชีวิต

4. จิตสำนึกในระดับสูงสุดคือ ขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (Critical Consciousness) มีการไตร่ตรอง มีการคิด สนทนา (Dialogue) มีความเชื่อมั่น มีการผสมผสานระหว่างการกระทำและการใคร่ครวญเข้าด้วยกัน คือ มโนธรรมสำนึก (Conscientization) หรืออาจกล่าวได้ว่า มโนธรรมสำนึกของ Friere อันเป็นจิตสำนึกขั้นที่สามารถวิพากษ์วิจารณ์ อีกนัยหนึ่งก็คือ (Critical Thinking)

Tyler (1986) ได้กำหนดหลักการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา (Choose Education Ojectives) การกำหนดวัตถุประสงค์นี้ พิจารณาจากความต้องการและความสนใจของผู้เรียนสภาพชีวิตของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม การเมือง หรือเศรษฐกิจ และจากแนวคิดทฤษฎี หลักการ หรือข้อเท็จจริงด้านเนื้อหา

2. การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (Select Learning Experience) Tylerมีความเห็นว่าหลักในการเลือกประสบการณ์การเรียนรู้นั้นควรจะทำให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกฝนและนำไปใช้จริงได้ เกิดความพึงพอใจทำให้มีปฏิกิริยาโต้ตอบ ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ และทำให้เกิดผลอย่างต่อเนื่อง

3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (Organize Learning Outcomes) Tyler เห็นว่าการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องมีความต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนและสามารถบูรณาการได้ โดยจัดทั้งในรูปแบบของการให้ข้อมูลความรู้ แนวคิด ค่านิยม และทักษะได้

4. การประเมินผลการเรียนรู้ (Evaluate Learning Outcomes) Tyler จะให้ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยประเมินจากการกำหนดเป็นวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ระบุสถานการณ์ที่ทำให้ผู้เรียนสามารถแสดงพฤติกรรมนั้นได้ เลือกออกแบบวิธีสำหรับรวบรวมข้อมูลหลักฐาน การกำหนดตัวอย่าง การรวบรวมข้อมูล การสรุป และจัดกระทำข้อมูล

Boyle (1981) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรม 15 ข้อ ที่ควรพิจารณาเพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินการโปรแกรมการศึกษานอกระบบ ดังนี้

1. การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการจัดโปรแกรม (Philosophical Basic for Programming) การวิเคราะห์ความเชื่อของผู้จัดโปรแกรม เป็นสิ่งที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานในการจัดทำโปรแกรม แม้จะเป็นสิ่งที่กระทำไม่ง่ายนัก ความเชื่อมีอิทธิพลอย่างมากในการเลือกวิธีปฏิบัติ ในขั้นตอนของการวางโปรแกรมตั้งแต่การเลือกแหล่งข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ต่างกัน ปัญหาและสาเหตุซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นผู้ที่มีความเชื่อและปรัชญาต่างกัน จะเลือกแหล่งข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ต่างกัน ความแตกต่างตามความเชื่อเชิงปรัชญามีผลในทุกขั้นตอนจนกระทั่งขั้นตอนสุดท้าย คือ การประเมินโปรแกรมและการรายงานความสำเร็จของโปรแกรม

2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการ (Situational Analysis of Problems and Needs) การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการ เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการจัดทำโปรแกรม เนื่องจากขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโปรแกรม การวิเคราะห์สถานการณ์เป็นการศึกษาวิเคราะห์แปลความ พิจารณาสิ่งที่เกี่ยวกับกลุ่มบุคคลเป็นเป้าหมายและชุมชน จุดเริ่มต้นของกระบวนการจัดทำโปรแกรมมักเริ่มจากสถานการณ์ที่คลุมเครืออาจกำหนดความต้องการที่ชัดเจนยังไม่ได้ หรือแม้มีการกำหนดความต้องการได้ แต่ก็อาจเป็นความต้องการที่มิใช่ความต้องการที่แท้จริง จึงยังต้องนำมาวิเคราะห์เลือกและจัดลำดับความสำคัญตามสภาพความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ รวมทั้งตรวจสอบแหล่ง ข้อมูลที่จะนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์

3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำโปรแกรมของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย (Involvement of Potential Clientele) ผู้จัดทำหรือผู้กำหนดโปรแกรมการศึกษานอกระบบต้องตัดสินใจในรายละเอียดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เช่น ใครบ้างมีส่วนร่วม ควรมีส่วนร่วมอย่างไร มากน้อยแค่ไหน นำมาใช้ในการวิเคราะห์ลึกซึ้งเท่าใด ให้น้ำหนักความสำคัญแค่ไหน การตัดสินใจดังกล่าว มีผลต่อการเลือกกิจกรรมต่าง ๆ ในกระบวนการมีส่วนร่วมรูปแบบของโปรแกรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมของบุคคลเป้าหมายเป็นปัจจัยที่สำคัญต้องพิจารณาประกอบด้วย

4. ระดับความรู้ปัญญา สถานะภาพสังคมของกลุ่มบุคคลที่จะมีส่วนร่วม (Levels of Intelectual and Social Development of Potential Clientele) กิจกรรมในโปรแกรมการศึกษานอกระบบเป็น

กิจกรรมที่มีเป้าหมายให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ควรเน้นที่ผู้เรียนในสภาพชีวิตจริงและผู้เรียนเป็นผู้กระทำ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้น นักการศึกษานอกระบบต้องให้ความสำคัญในประเด็นความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้น ผู้จัดโปรแกรม จึงควรให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของกลุ่มคนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำโปรแกรม ความแตกต่างระหว่างบุคคล อาจเป็นทั้งปัจจัยในเชิงบวก และปัจจัยเชิงลบได้ทั้งสิ้น ผู้จัดทำโปรแกรมจึงต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในการตัดสินใจเลือกอย่างเหมาะสมที่สุด

5. แหล่งข้อมูลเพื่อการพิจารณากำหนดวัตถุประสงค์ (Sources to Investigate and Analyze in Determining Program Objectives) ผู้จัดโปรแกรมควรพยายามใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย จำนวนแหล่งข้อมูลมากและหลากหลายเท่าไรยิ่งช่วยให้การกำหนดวัตถุประสงค์ได้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการ มีความเป็นไปได้สูงมากเท่านั้น แหล่งข้อมูลที่นิยม คือ ผู้เรียนหรือประชาชนที่ร่วมโปรแกรมนั่นเอง ชุมชน สภาพเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของผู้เรียนและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหา ผู้จัดโปรแกรมควรพยายามใช้ประโยชน์ให้มากที่สุดจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ยิ่งจำนวนแหล่งข้อมูลมากและหลากหลายเท่าไร ก็ยิ่งช่วยให้การกำหนดวัตถุประสงค์ได้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการมีความเป็นไปได้สูงมากเท่านั้น แหล่งข้อมูลที่นิยม คือ ผู้ เรียนหรือประชาชนที่เข้าร่วมโปรแกรมต้องมีการเปลี่ยนทิศทางตามไปด้วย ตามที่กล่าวมาแล้วที่ว่าโปรแกรมเชิงพัฒนามักเริ่มสภาพการณ์ที่คลุมเครือ ดังนั้นในการศึกษาแหล่งข้อมูลเบื้องต้น อาจกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ระดับหนึ่ง แต่เมื่อการการศึกษาแหล่งข้อมูลและการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายคืบหน้าไป ระดับความต้องการอาจพัฒนาลึกซึ้งมากเพิ่มขึ้น อาจทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลในภายหลัง

6. ข้อจำกัดในด้านบุคคลและสถาบัน (Recognition of Institution and Individual Constrains) การวางโปรแกรมการศึกษาผู้ใหญ่ควรตระหนักในข้อจำกัดทั้งด้านบุคคลและด้านสถาบันข้อจำกัดเหล่านี้อาจปรากฏให้เห็นชัดเจนบ้าง มีอยู่แต่อาจไม่เห็นชัดเจนบ้าง ข้อจำกัดเหล่านี้ ประกอบด้วย 1) ปรัชญาเกี่ยวกับการวางโปรแกรมของสถาบันที่อาจเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งด้านประเด็นเนื้อหากับกลุ่มเป้าหมายบางกลุ่ม 2) ทรัพยากรเงินและวัสดุที่อาจไม่เพียงพอสำหรับกลุ่มที่มีระดับสังคมเศรษฐกิจต่ำบางกลุ่ม 3) ความเชื่อบางชนิดของบุคคลภายนอก ผู้สนับสนุนทรัพยากรในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 4) ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาของผู้บริหารโปรแกรม 5) ความเชื่อของบุคคลเป้าหมายและของชุมชน6) ความเชื่อของผู้รับผิดชอบการวางโปรแกรมในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาข้อจำกัด เหล่านี้อาจหลีกเลี่ยงได้ถ้ามีการจัดการ

ที่ดี ที่สำคัญ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดโปรแกรมต้องตระหนักในความสำคัญของข้อจำกัดดังกล่าว และยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางโปรแกรม

7. เกณฑ์สำหรับจัดลำดับความสำคัญ (Criteria for Establishing Program Priorities) ผู้จัดโปรแกรมมีโอกาสเผชิญกับความต้องการที่หลากหลายและมีความจำเป็นด้วยกันทั้งสิ้น แต่อาจมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและทรัพยากร การตัดสินใจเลือกจึงเป็นสิ่งที่ยาก การจัดลำดับความสำคัญเป็นกระบวนการที่ช่วยในการตัดสินใจ ขั้นต้นของการจัดลำดับความสำคัญ คือ กำหนดเกณฑ์ กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์ เพื่อให้การตัดสินใจและจัดลำดับความสำคัญเป็นที่ยอมรับและสมเหตุสมผลตามสภาพการณ์จริง

8. ความยืดหยุ่นของแผนโปรแกรม (Degree of Flexibility of Planned Programs) ความยืดหยุ่นและความเปลี่ยนแปลงได้เป็นหลักสำคัญของการวางโปรแกรม การประเมินต่อเนื่องช่วยให้มีการปรับปรุงทิศทางของโปรแกรมให้สอดคล้องกับสภาพความจริงทั้งด้านทรัพยากรและปัญหา

9. การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากอำนาจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Legitimation and Support with Formal and Informal Power Situation) ในหลายขั้นตอนของกระบวนการจัดโปรแกรมที่จำเป็นต้องเกิดการยอมรับและเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากแหล่งอำนาจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น ในขั้นที่วางโปรแกรมและเจ้าหน้าที่เข้าไปศึกษากลุ่มเป้าหมาย หรือในขั้นที่องค์กรที่รับผิดชอบโปรแกรมเข้าไปในชุมชนชุมชนและองค์กรท้องถิ่นมีบทบาทและอำนาจที่จะปฏิเสธหรือยอมรับและสนับสนุนกระบวนการวางโปรแกรมทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มศึกษาสภาพการณ์จนกระทั่งประเมินโปรแกรมผู้จัดโปรแกรมและเจ้าหน้าที่โปรแกรมพึงสังวรในประเด็นนี้ ซึ่งมีความละเอียดอ่อนเป็นอันมากองค์กรท้องถิ่นที่มีหน้าที่ให้ความเห็นชอบเชิงกฎหมายอาจมีหลายองค์กรและหลายระดับ ผู้จัดโปรแกรมต้องศึกษาให้ชัดเจนล่วงหน้า การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากแหล่งอำนาจในท้องถิ่นเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพและความสำเร็จของโปรแกรม

10. การเลือกและดำเนินการกิจกรรมการเรียนรู้ (Selecting and Organizing Learning Lxperiences) ความหมายของการเรียนรู้ที่นิยมกว้างขวาง มักสรุปว่า การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พฤติกรรมในความหมายนี้หมายรวมไปถึงการปฏิบัติ การคิด และการรู้สึก กรรมวิธีที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ก็จะสอดคล้องกับความเชื่อทางปรัชญา ตัวอย่างเช่น ตามความเชื่อของศึกษาผู้ใหญ่เชิงเสรีนิยม (Liberal Adult Education) วิธีการเอื้อให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ คือ ผู้สอนเป็นผู้นำในการซักถามโต้ตอบ (Dialectic) โดยผู้เรียนผู้ใหญ่ต้องอ่านทำความเข้าใจ คิด วิเคราะห์จากตำราที่ผู้สอนแนะนำ โดยใช้เหตุผลและความคิดกระบวนการนี้คาดหวังการเกิดปัญญา (Intellectual) ในตัวผู้เรียน ผู้สอนต้องเป็นผู้รอบรู้ในสาขาที่แนะนำผู้เรียน ผู้สอนต้องศึกษาและคิด

หาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา ส่วนนักการศึกษาผู้ใหญ่ที่เชื่อในเชิงมนุษยนิยมที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์แต่ละบุคคล มนุษย์แต่ละคนจึงเป็นเอกลักษณ์ (Unique) และมีความแตกต่างระหว่างบุคคล มนุษย์มีธรรมชาติที่รักดี ต้องการพัฒนา ผู้สอนจึงมีบทบาทในการสนับสนุน สร้างสภาพเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนผู้ใหญ่รับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง การเรียนรู้เป็นกระบวนการภายใน (Internal Process) ของแต่ละบุคคลจากตัวอย่างข้างต้น ผู้จัดโปรแกรมจึงจำเป็นต้องตรวจสอบความเชื่อเชิงปรัชญาของตนเองและองค์กรสร้าง เป็นกรอบความคิดเชิงปรัชญาแล้วจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience) ให้สอดคล้องกับความเชื่อเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษานอกระบบและการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

11. การเลือกรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้ (Identify Instructional Design) ผู้จัดโปรแกรมต้องรับผิดชอบในการเลือกรูปแบบของกิจกรรม รวมทั้งเลือกวิธี (Method) เทคนิค (Technique) และเครื่องมือหรืออุปกรณ์ (Device) ให้เหมาะสมกับเนื้อหา รูปแบบของกิจกรรม และผู้เรียน ไม่มีวิธี เทคนิค และเครื่องมือใดที่ดีที่สุด การตัดสินใจเลือกมีข้อควรพิจารณา คือ 1) วัตถุประสงค์ของการเรียน 2) ความสนใจและคุณลักษณะอื่นๆ ของผู้เรียนผู้ใหญ่ 3) ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน 4) ความพร้อมของเครื่องมือและทรัพยากร และ 5) ความสนใจความถนัดของผู้จัดโปรแกรม ในกรณีที่หาข้อมูลทั้งห้าประการนี้ไม่ได้ ผู้จัดโปรแกรมอาจต้องตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลเท่าที่มี ที่สำคัญต้องพิจารณาความเชื่อเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษาประกอบด้วย

12. การใช้ประโยชน์การประชาสัมพันธ์ (Utilizing Effective Promotional Priorities) ในชุมชนและท้องถิ่น มีโปรแกรมจำนวนมากที่แข่งขันกันเพื่อรับการสนับสนุนในทุกด้าน โปรแกรมการศึกษานอกระบบแม้จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโปรแกรมแต่จำต้องการประชาสัมพันธ์ทำให้บุคคล เป้าหมายและชุมชนมีความรู้สึกที่ดีความเข้าใจอันดีรับทราบความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรค รวมทั้งช่วยสร้างความร่วมมือของบุคคลเป้าหมายและชุมชน

13. การได้รับการสนับสนุนทรัพยากร (Obtaining Resources Necessary to Support the Program) บุคคลเป้าหมายของโปรแกรมการศึกษานอกระบบในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นการสนับสนุนทรัพยากรต่าง ๆ เช่น เงิน ความร่วมมือทางวิชาการ ทวีความจำเป็นมากขึ้นให้เพียงพอเพื่อความต่อเนื่องของโปรแกรมและคุณภาพของโปรแกรม ผู้จัดโปรแกรมควรเปิดโอกาสให้ผู้มีอิทธิพลในการตัดสินใจสนับสนุนทรัพยากรดังกล่าว เข้าร่วมในกระบวนการวางโปรแกรมเพื่อความเข้าใจที่ดีและเพิ่มการยอมรับในโปรแกรมดังกล่าว

14. การประเมินประสิทธิภาพ ผลสำเร็จ ผลกระทบ (Determining the Effectiveness, Result, and/or Impact) เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีการประเมินโปรแกรมที่เหมาะสมและเชื่อถือได้

ผู้จัดโปรแกรมต้องเลือกและตัดสินใจระหว่างการประเมินเป็นทางการและเป็นระบบซึ่งอาจสิ้นเปลืองทั้งเวลาและแรงงาน กับการประเมินไม่เป็นทางการ ที่อาจมีปัญหาเรื่องความไม่น่าเชื่อถือ

15. การประชาสัมพันธ์และรายงานผลโปรแกรม (Communicating the Value of the Program to Appropriate Decision Makers) เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงาน ต้องมีการรายงานผลสำเร็จของโปรแกรมให้ผู้สนับสนุนโปรแกรมทราบ การรายงานควรแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผลสำเร็จ รวมทั้งความเข้าใจในอุปสรรคและข้อจำกัดของโปรแกรม วิธีการรายงานมีหลากหลายตั้งแต่ชนิดอย่างไม่เป็นทางการ จนถึงลักษณะเป็นทางการในรูปผลการประเมินหรือวิจัยเต็มรูปแบบ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมศึกษานอกระบบโรงเรียนของ Boyle (1981) Boone (1992) Friere (1970) Caffarella (2002) และTyler (1986) รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 สรุปแนวคิดของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

โปรแกรม	เป้าหมายหลัก	แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์	วิธีใช้ความรู้	ผลลัพธ์
Boyle (เชิงพัฒนา)	การกำหนดความต้องการและปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน	พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของผู้รับบริการ	ความรู้ เนื้อหาสาระเป็นวิธีการหรือเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์	มีคุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคล กลุ่ม และชุมชน
Boone	การร่วมกันแก้ไขปัญหา ระหว่างองค์กร บุคคลและ ชุมชน มุ่งหวังที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	ความต้องการของชุมชนที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น	กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาการเรียนรู้ทุกขั้นตอน	เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน ด้านความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติที่ถูกต้อง
Friere	ให้เกิดจิตสำนึกในตัวผู้เรียน	มาจากสถานการณ์จริงที่มีผลกระทบกับผู้เรียน	การใช้ความคิดวิพากษ์วิจารณ์และการเสวนา (Dialogue) โดยใช้ภาษาง่าย ๆ	การเกิดมโนธรรมสำนึกที่จะแสดงออกด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ หรือการปฏิบัติในระหว่างการเรียนรู้ หรือหลังจากนั้น
Caffarella	เตรียมบุคคลสำหรับโอกาสในการทำงาน	พัฒนาจากประสบการณ์จริงของ	นำความรู้ เนื้อหาสาระมาปฏิสัมพันธ์	มีความพร้อมความสามารถในการ

โปรแกรม	เป้าหมายหลัก	แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์	วิธีใช้ความรู้	ผลลัพธ์
	ในปัจจุบันและอนาคต	ผู้เข้าร่วมโครงการ	กันทุกขั้นตอน	ทำงาน
Tyler	เน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียน	พิจารณาจากความต้องการและความสนใจของผู้เรียน สภาพชีวิตของผู้เรียนในด้านต่างๆ	การเรียนรู้บูรณาการตามประสบการณ์ของผู้เรียน	การพัฒนาศักยภาพบุคคลต่างๆสำหรับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ

จากแนวคิดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีไทยนั้น ผู้วิจัยเลือกโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) มาพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เนื่องจากเป้าหมายของโปรแกรมคือ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความต้องการ ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองมีคุณภาพ และนำความรู้ไปใช้แก้ไขปัญหาชุมชน

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพนั้นสิ่งที่ควรคำนึงเป็นสำคัญคือ เรื่องความต้องการกลุ่มเป้าหมาย จึงต้องมีการศึกษาความต้องการพื้นฐานมาประยุกต์ใช้กับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะผู้ใหญ่ เพราะในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนพบว่า กลุ่มเป้าหมายหลักในการดำเนินกิจกรรมนี้คือ ผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผู้ใหญ่จึงควรศึกษาลักษณะของผู้ใหญ่ที่มีลักษณะแตกต่างกันและหลากหลาย ทั้งด้านร่างกาย ภูมิปัญญา ประสบการณ์ ความคาดหวัง ดังนั้นการจัดรูปแบบการเรียนรู้ให้ผู้ใหญ่จะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายต้องมีความรู้ ความเข้าใจในหลักการ และเทคนิคแนวทางการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่โดยเฉพาะนั่นเอง ที่ได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

ตอนที่ 4 แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่

1. ความหมายของผู้ใหญ่

ความหมายของผู้ใหญ่ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของผู้ใหญ่ หมายถึง ผู้ที่มีอายุมาก บุคคลที่มีอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์แล้ว คนที่เป็นหัวหน้าในการงานบุคคลชั้นผู้บังคับบัญชา

นอกจากคำนิยามตามพจนานุกรมแล้ว ยังมีความหมายของผู้ใหญ่มีผู้ให้ความหมายไว้อีกมากมายหลายนิยาม เพราะหลายหน่วยงานให้คำนิยามคำว่าผู้ใหญ่ค่อนข้างแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและหน้าที่เฉพาะของหน่วยงานนั้น ๆ เช่น ทางกฎหมายถือว่าผู้ใหญ่ คือ ผู้ที่มีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป นักวิชาการที่ได้ใช้วิธีการพิจารณาความเป็นผู้ใหญ่โดยไม่ใช้อายุเป็นเกณฑ์ เช่น Knowles (1980) โดยอธิบายว่า การตัดสินว่าบุคคลจะเป็นผู้ใหญ่หรือไม่นั้น สามารถพิจารณาได้จากปัจจัย 2 ประการ

1. ผู้ที่มีพฤติกรรมและบทบาททางสังคมที่เหมาะสมกับผู้ใหญ่
2. ผู้ที่มีอัตมโนทัศน์ (Self-Concept) หรือการรับรู้ว่าตนเองเป็นผู้ใหญ่

อาชัญญา รัตนอุบล (2551) ได้ให้ข้อสรุปของนิยามคำว่าผู้ใหญ่ หมายถึงผู้ที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมตามวัยที่เหมาะสมของตนเอง

Rogers (1983) ได้ให้จำกัดความว่าผู้ใหญ่ หมายถึงช่วงระยะเวลาในวงจรชีวิตหรือสถานภาพที่ได้รับการยอมรับทางสังคมว่าเป็นบุคคลซึ่งสามารถดำรงชีวิตหรือมีความเกี่ยวข้องกับสภาพสังคม

โดยสรุปผู้ใหญ่หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถทางร่างกายและจิตใจอย่างสมบูรณ์ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่า มีวุฒิทางภาวะอารมณ์ สังคม และสติปัญญา มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

2. ลักษณะของผู้ใหญ่

อาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของผู้ใหญ่ มีดังนี้

1. ผู้ใหญ่จะเป็นผู้ที่มีการรับรู้ต่อตนเองในลักษณะที่เปลี่ยนแปลงจากการที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นไปสู่ผู้ที่สามารถชี้นำตนเองได้ และพึ่งพาตนเองได้

2. ผู้ใหญ่จะสะสมประสบการณ์ต่างๆ ไว้มากมาย จนกระทั่งสามารถนำประสบการณ์มาใช้ทรัพยากรแห่งความรู้ที่มีคุณค่า

3. ผู้ใหญ่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ โดยมุ่งหวังเพื่อพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ

4. ผู้ใหญ่ต้องการนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ได้ทันท่วงทีต่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง ผู้ใหญ่จะเปลี่ยนแปลงแนวทางการเรียนรู้จากที่เน้นเนื้อหาวิชาชีพเป็นศูนย์กลางไปสู่การลงมือปฏิบัติเป็นศูนย์กลาง

5. ผู้ใหญ่มีศักยภาพและความสามารถที่จะเรียนรู้ ซึ่งถึงแม้ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่จะห่างเหินจากระบบการศึกษามาเป็นเวลานาน จึงทำให้ประเมินความต้องการความสามารถในการเรียนรู้ของตนเองต่ำกว่าที่เป็นจริง รวมทั้งส่วนใหญ่แล้วจะขาดความเชื่อมั่นในตนเองด้วย

6. ผู้ใหญ่มักมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ เช่น การเสื่อมถอยของสายตา การตอบสนองช้าลง ซึ่งอาจจะมีผลต่อการเรียนรู้

7. ผู้ใหญ่จะตอบสนองต่อแรงจูงใจภายนอก น้อยกว่าแรงจูงใจภายในตนเอง เช่น ผู้ใหญ่ไม่สนใจการได้รับคะแนนหรือเกรด หากผู้ใหญ่จะมองการเรียนรู้ในลักษณะกระบวนการภายใน ซึ่งควบคุมโดยตัวผู้ใหญ่เอง ด้วยเหตุนี้การเรียนรู้จึงจะเป็นกระบวนการที่ความต้องการและเป้าหมายของผู้ใหญ่ได้รับการตอบสนองตามประสงค์

จงกลนี ชุติมาเทวินทร์(2542) ได้รวบรวมลักษณะการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่ไว้ มีดังนี้

1. ผู้ใหญ่ไม่ต้องการถูกปฏิบัติเหมือนกับตนเองเป็นเด็ก เพราะผู้ใหญ่สามารถที่จะรับผิดชอบได้ เคารพตนเอง และกำหนดวิถีของตนเอง

2. ผู้ใหญ่มีประสบการณ์มากมายหลายอย่างที่สามารถจะนำเอามาใช้ได้ในการอบรม

3. ผู้ใหญ่มักจะไม่สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องที่มีเนื้อหามาก ๆ หรือการที่จะต้องจดจำข้อเท็จจริง หรือตัวเลขที่มากมาย หรือการพูดถึงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ใหญ่จะต้องแสวงหาสิ่งที่แท้จริง และคุณค่าในด้านอื่น ๆ ด้วย

4. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีที่สุดในสภาพการณ์ที่น่ารื่นรมย์

5. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้เร็วกว่า หากได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมในการอบรม โดยเฉพาะหากมีการทำจริงปฏิบัติจริง แทนที่จะเป็นการนั่งฟังการบรรยายเพียงอย่างเดียว

6. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดี เมื่ออยู่ในสภาพที่พร้อมและพอใจที่จะเรียน

7. ผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้เร็วที่สุดโดยหลัก “ความเกี่ยวพันธ์กัน” ซึ่งหมายถึง ทุกข้อเท็จจริง ทุกแนวคิด และความคิดรวบยอดทั้งหลายนั้นจะสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุด เมื่อสิ่งเหล่านี้เกี่ยวโยงกับสิ่งที่เคยรู้หรือมีประสบการณ์มาแล้ว

8. การเปิดโอกาสให้ผู้ใหญ่ได้ค้นพบตัวเอง เรียนรู้ด้วยตนเอง จะเป็นกิจกรรมที่แต่ละคนสามารถรับผิดชอบด้วยตัวเอง ในสัดส่วนเวลาของตนเอง โดยมีผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้คอยแนะนำ ซึ่งการเรียนโดยวิธีนี้ผู้ใหญ่จะเรียนได้ดี

9. ผู้ใหญ่แต่ละคนเรียนรู้ได้เร็วหรือช้าในอัตราก้าวกระโดดที่แตกต่างกัน และในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งมีปัจจัยทางด้านจิตวิทยาและทางด้านร่างกาย เป็นตัวกำหนดขีดความสามารถทางด้านการเรียนรู้

10. สำหรับผู้ใหญ่แล้ว การเรียนรู้คือ กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ สามารถเรียนรู้ได้โดยไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ใหญ่จึงมีความรู้มาก ซึ่งจะมีความหมายว่าบางคนอาจจะมีประสบการณ์มากกว่าวิทยากรหรือผู้สอน หรืออาจจะมีความรู้ในบางเรื่องมากกว่าผู้สอนก็ได้ รวมทั้งอาจจะมีความรู้มากกว่าผู้เข้าร่วมอบรมในกลุ่มเดียวกัน

11. ผู้ใหญ่ชอบเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ขณะที่การใช้ภาษาท่าทาง และสื่อทัศนูปกรณ์ที่หลากหลายจะมีผลต่อการเรียนรู้มากกว่าสื่อที่เป็นภาษาเขียน

12. ถึงแม้ว่าผู้ใหญ่จะมีความรู้สึกทางด้านเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีค่อนข้างมาก แต่ผู้ใหญ่ก็ยังมีความพอใจและความอบอุ่นใจที่ได้รับการยกย่องเช่นเดียวกับเด็ก ๆ

13. กระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดีมากที่สุด เมื่อการเรียนรู้นั้น ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในงานปัจจุบันได้

14. กระบวนการอบรมให้ผู้ใหญ่ ควรเริ่มต้นจากภาพรวมก่อน ต่อจากนั้นจึงระบุทีละส่วน ทีละขั้นตอน จากนั้นจึงตามด้วยการแสดงให้เห็นภาพรวมอีกครั้ง

15. นอกจากความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคนจะแตกต่างกันแล้ว ความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคนก็จะแตกต่างกันด้วย ทั้งในเรื่องของทักษะเฉพาะ ความรู้ เทคนิค ทัศนคติ และประสบการณ์

16. อัตราการหลงลืมของผู้ใหญ่ อาจเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและในทันทีหลังการอบรมได้

17. ทุกสิ่งทุกอย่างอาจง่ายต่อการเรียนรู้และการยอมรับของผู้ใหญ่ ถ้าหากการกระทำนั้นหรือสิ่งนั้นไม่ขัดกับสิ่งที่ได้เคยเรียนรู้ หรือเคยมีประสบการณ์มาก่อน

Brookfield (1986) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้เรียนผู้ใหญ่ ไว้ 6 ประการ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญและมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ผู้สอนหรือผู้จัดการกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นต้องศึกษาให้เข้าใจและนำไปประยุกต์สู่การปฏิบัติ รายละเอียดประกอบด้วย

1. ผู้ใหญ่ไม่ใช่ผู้ที่เพิ่งเริ่มเรียนรู้แต่เป็นการเรียนรู้ตลอดเวลาของช่วงชีวิต ตลอดช่วงของการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาของผู้ใหญ่จะมีการเรียนรู้ตลอดเวลา ผู้ใหญ่ไม่ได้เริ่มจากศูนย์แต่เป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

2. ผู้ใหญ่นำประสบการณ์และคุณค่าของตนเองมากำหนดการเรียนรู้ ประสบการณ์ของผู้ใหญ่จะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือในการกำหนดรูปแบบ วิธีการเรียนรู้และการตัดสินใจที่จะเรียนรู้ ประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีตจึงมีความสำคัญและเป็นทรัพยากรในการเรียนรู้อย่างมากสำหรับผู้ใหญ่

3. ผู้ใหญ่มาเรียนตามความสนใจ ซึ่งในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่จำเป็นต้องคำนึงถึงความสนใจ ความต้องการของผู้ใหญ่เป็นหลัก เพราะผู้ใหญ่จะเรียนรู้ได้ดีในเรื่องที่ตนเองสนใจ และจะไม่เกิดการเรียนรู้เลยถ้าผู้ใหญ่ไม่สนใจ การจัดการเรียนรู้ก็เปล่าประโยชน์

4. ผู้ใหญ่นำความคาดหวังมากำหนดกระบวนการเรียนรู้ ในกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่จะมีความคาดหวังก่อนที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ ถ้าไม่เป็นไปตามที่คาดหวังก็จะไม่เกิดการเรียนรู้

5. ผู้ใหญ่สนใจที่จะเรียนเพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนาชีวิตตนเองและครอบครัว ซึ่งเรื่องที่ผู้ใหญ่สนใจจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการดำรงชีพ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองและครอบครัว หากเป็นเรื่องที่ไกลตัว หรือไม่เป็นประโยชน์ตนเองและครอบครัวก็จะไม่สนใจเรียนรู้

สรุปได้ว่า ลักษณะของผู้ใหญ่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันและหลากหลายมาก ทั้งด้านร่างกาย ภูมิปัญญา ประสบการณ์ ความคาดหวัง ดังนั้นการจัดรูปแบบการเรียนรู้ให้ผู้ใหญ่จะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายต้องมีความรู้ ความเข้าใจในหลักการ และเทคนิคแนวทางการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่โดยเฉพาะนั่นเอง นอกจากความรู้ความเข้าใจในเรื่องของลักษณะของผู้ใหญ่แล้ว จำเป็นต้องเข้าใจ แนวคิด ทฤษฎีของการการเรียนรู้เพื่อนำมาประกอบการจัดการเรียนรู้ให้ถูกต้องและเกิดประสิทธิภาพสูงด้วย

3. การเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่

จากแนวคิดของ Linderman ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานที่สำคัญ ๆ และเป็นกุญแจสำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ รวมทั้งจากการวิจัยในระยะต่อ ๆ มา ทำให้ Knowles (1978) ได้พยายามสรุปเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่สมัยใหม่ (Modern Adult Learning Theory) ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้คือ

1. ความต้องการและความสนใจ (Needs and Interests)

ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เรียนรู้ได้ดี ถ้าหากตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา เขาก็จะเกิดความพึงพอใจ เพราะฉะนั้นควรมีการเริ่มต้นในสิ่งเหล่านี้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมทั้งหลาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้นั้นจะต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วยเสมอ

2. สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ (Life Situations)

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดีถ้าหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน (Life-Centered) ดังนั้น การจัดหน่วยการเรียนที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรจะยึดถือเอาสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่เป็นหลักสำคัญ มิใช่ตัวเนื้อหาวิชา

3. การวิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience)

เนื่องจากประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้ใหญ่ ดังนั้นวิธีการหลักสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ ก็คือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคนอย่างละเอียดว่ามีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้บ้าง แล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

4. ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self-Directing)

ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่ก็คือ การมีความรู้สึกต้องการที่จะสามารถนำตนเองได้ เพราะฉะนั้นบทบาทของครูจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหาหรือค้นหาคำตอบร่วมกันกับผู้เรียน (Mutual Inquiry) มากกว่าการทำหน้าที่ส่งผ่านหรือเป็นสื่อสำหรับความรู้ แล้วทำหน้าที่ประเมินผลว่าเขาคล้อยตามหรือไม่เพียงเท่านั้น

4. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference)

ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละบุคคลเมื่อมีอายุเพิ่ม มากขึ้น เพราะฉะนั้นการสอนผู้ใหญ่จะต้องจัดเตรียมการในด้านนี้อย่างดีพอ เช่น รูปแบบของการเรียนการสอน (Style) เวลาที่ทำการสอน สถานที่สอน และประการสำคัญคือ ความสามารถในการเรียนรู้ในแต่ละขั้นของผู้ใหญ่ ย่อมเป็นไปตามความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคน (Pace of Learning)

อาชัญญา รัตนอุบล (2551) อธิบายถึงเรื่องการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มีสภาพการเกิดที่แตกต่างกันไป แต่โดยสรุปแล้วการเรียนรู้ผู้ใหญ่จะเกิดจากสภาพการณ์ 3 ประการ คือ

1. การเรียนรู้จากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Setting) ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้จากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ เช่น การอยู่ในร่มสบายกว่าการอยู่กลางแจ้ง จึงคิดค้นการสร้างบ้านเป็นที่พักอาศัย

2. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของสังคมที่มีอยู่โดยทั่วไป (Society setting) สภาพการณ์ของสังคมที่มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวันของผู้ใหญ่ เช่น การเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมในสังคม จากสภาพของสังคมประจำวัน การอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ดูโทรศัพท์ เป็นต้น

3. การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) มีการจัดลำดับการเรียนรู้อย่างมีจุดมุ่งหมายและต่อเนื่อง มีการจัดสภาพการเรียนการสอนเพื่อเกิดการเรียนรู้อย่างตั้งใจ

นอกจากนี้ในภาพรวมขององค์ประกอบในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการดำเนินงาน ซึ่งองค์ประกอบที่ช่วยสนับสนุนให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น ประกอบด้วยประเด็นที่สำคัญสามารถสรุปได้ต่อไปนี้ คือ

1. ความเหมาะสมและความพร้อมของผู้ใหญ่ ได้แก่ ระดับพัฒนาการทางร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา อายุ ความสามารถ และประสบการณ์เดิม

2. แรงจูงใจทั้งภายในและภายนอก

3. ทัศนคติต่อสิ่งที่เรียนรู้ ขจัดอุปสรรคจากสิ่งแวดล้อม ปัญหาอารมณ์ที่จะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้

4. สิ่งที่เรียนสอดคล้องกับการต้องการ ความสนใจ และปรารถนาของผู้ใหญ่

5. สิ่งที่เรียนมีคุณค่า มีความหมายต่อผู้ใหญ่ และทราบจุดมุ่งหมายการเรียนรู้

6. สิ่งที่เรียนรู้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ใหญ่

7. ผู้ใหญ่ได้มีโอกาสฝึกฝน มีการทำซ้ำบ่อย ๆ จนเกิดความชำนาญและลงมือกระทำด้วยตนเอง

8. ผู้ใหญ่มีโอกาสทราบความก้าวหน้าและความผิดพลาดของตนเอง เพื่อที่ผู้ใหญ่จะได้มีโอกาสปรับปรุงแก้ไข

9. มีการเสริมแรงให้กำลังใจจากผู้สอน การใช้เทคนิคกิจกรรมการสอนที่หลากหลายและเหมาะสม

สรุปได้ว่า ผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ได้หากความรู้ที่ได้รับตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา ดังนั้นการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรจะยึดถือเอาสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่เป็นหลักสำคัญ รวมถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นการสอนผู้ใหญ่จะต้องใช้เทคนิคกิจกรรมการสอนที่หลากหลายและเหมาะสม ส่งเสริมการฝึกปฏิบัติ จนเกิดความชำนาญ และประเมินผลงาน รวมถึงมีการเสริมแรงให้กำลังใจจากผู้สอน

5. หลักการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ 10 ประการ

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2545) ได้เสนอแนวทางและหลักการในการสอนผู้ใหญ่ไว้ดังนี้

1. ควรพิจารณาและให้ความสำคัญกับแรงจูงใจในการเรียนรู้ (Motivation to Learn) นั่นคือ บุคคลจะเรียนรู้ได้ดีถ้าหากมีความต้องการในการเรียนสิ่งนั้นๆ

2. สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ (Learning Environment) ต้องมีความสะดวกสบายเหมาะสม ตลอดจนได้รับความไว้วางใจและการให้เกียรติผู้เรียน (Trust and Respect)

3. ควรคำนึงถึง ความต้องการในการเรียน ของแต่ละบุคคล และรูปแบบของการเรียนรู้ (Learning Styles) ที่มีความหลากหลาย

4. ต้องคำนึงถึง ความรู้เดิมและประสบการณ์ (Experience) อันมีคุณค่า

5. ควรพิจารณาถึงการดูแลและให้ความสำคัญกับ เนื้อหาและกิจกรรม ในการเรียนรู้ (Learning Content and Activities)

6. ให้ความสำคัญเกี่ยวกับ ปัญหาที่สอดคล้องกับความจริง (Realistic Problems) และนำการเรียนรู้ไปใช้ในการแก้ปัญหา

7. ต้องให้การเอาใจใส่กับการมีส่วนร่วมทั้งทางด้าน สติปัญญา และทางด้านร่างกายในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

8. ควรให้มี เวลาอย่างเพียงพอ ในการเรียนรู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้ข้อมูลใหม่ ๆ การฝึกทักษะใหม่ ๆ และการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

9. ให้โอกาสในการฝึกภาคปฏิบัติจนเกิดผลดี หรือการนำความรู้ไปประยุกต์ได้

10. ให้ผู้เรียนได้แสดง ศักยภาพ หรือสมรรถภาพในการเรียนรู้ จนกระทั่งเขาได้เห็นถึงความก้าวหน้าว่า สามารถบรรลุเป้าหมายได้

6. วิธีการสอนผู้ใหญ่

Jarvis (1995) อาจารย์สอนวิชาการศึกษาผู้ใหญ่แห่งประเทศอังกฤษ ได้จำแนกวิธีการสอนผู้ใหญ่ออกเป็น 3 ประเภท

1. วิธีการสอนโดยใช้ผู้สอนเป็นศูนย์กลาง (Teacher – Centered Methods)

เป็นวิธีการที่มีผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้นำและผู้ดำเนินการ จัดเป็นวิธีการสอนที่จะพยายามให้ความรู้ ข้อมูล และข้อเท็จจริงแก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ วิธีการสอนที่นำมาใช้ในการสอนผู้ใหญ่อยู่บ่อย ๆ มี 5 วิธี คือ วิธีการสาธิต การอภิปรายด้วยการชี้นำ การอภิปรายด้วยการควบคุม การอภิปรายโดยการบรรยายนำ และวิธีการบรรยาย

2. วิธีการสอนโดยใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแบบกลุ่ม (Student – Centered Group Methods)

เป็นวิธีการสอนที่มีลักษณะที่ผู้เรียนสามารถจะเรียนรู้ร่วมกันในระหว่างพวกเขากันเองเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็จะเป็นการนำเอาความรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียนมาสู่สถานการณ์การเรียนการสอนด้วยเพื่อน (Peer Teaching) แต่ก็มีบางคนกล่าวแย้งว่าวิธีการสอนแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับ “คนตาบอดจูงนำทางคนตาบอดด้วยกัน” อย่างไรก็ตาม ความจริงแล้วก็มีความรู้หลายสิ่งหลายอย่างที่ผู้เรียนเองสามารถจะเป็นแหล่งความรู้ได้อย่างดี ซึ่งในกรณีนี้ ผู้สอนจะทำหน้าที่เป็น “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator)” สำหรับวิธีการสอนที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ การระดมพลังสมอง การปรึกษาหารือในกลุ่ม การโต้วาที การอภิปรายกลุ่ม การอภิปรายเป็นคณะ บทบาทสมมติ เป็นต้น

3. วิธีการสอนโดยใช้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางรายบุคคล (Individual Student – Centered Methods)

เป็นวิธีการที่มีทั้งส่วนคล้ายและส่วนที่แตกต่างจากแบบที่ 2 ทั้งนี้เป็นวิธีการสอนที่เน้นเฉพาะผู้เรียนแต่ละบุคคลเท่านั้น เพื่อผู้เรียนจะสามารถนำไปใช้ให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมกับตนเอง โดยมีลักษณะที่หลากหลายในวิธีการเขียน จากการเลือกเรียนด้วยตนเอง (Self – selected Learning) หรือการให้ผู้สอนกำหนดกิจกรรมได้ (Tour – set Project) ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงวิธีการดังต่อไปนี้ คือการกำหนดงานให้ปฏิบัติ คอมพิวเตอร์ช่วยการเรียน และการสอนทางไกล

กล่าวโดยสรุปหลักสำคัญในการจัดการเรียนการสอนผู้ใหญ่นั้นให้ยึดหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การจัดการเรียนการสอนต้องสอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ดึงประสบการณ์ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนแต่ละคน มาใช้ให้เกิดประโยชน์ จัด

สภาพแวดล้อมในการเรียนที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ควรมีความยืดหยุ่นทั้งด้านเนื้อหาหลักสูตรรูปแบบการเรียน การวัดและประเมินผล

7. การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547) ได้เสนอแนะการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ไปใช้ดังนี้

1. การที่ผู้สอนผู้ใหญ่สอนแล้วผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ดีขึ้น มากขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ขนาดห้องเรียน เสียง แสง กลิ่น อุณหภูมิที่เหมาะ ความพร้อมของเครื่องมือและอุปรณ์ต่าง ๆ ที่เหมาะสมจะทำให้ผู้เรียนมีความสบายกาย มีสมาธิและความตั้งใจได้อย่างเต็มที่ สำหรับสภาพแวดล้อมทางจิตใจ เช่น การสร้างความรู้สึกสบายใจ ไม่บีบคั้นทางจิตใจ การได้รับความยกย่องและยอมรับจากบุคคลอื่น ความรู้สึกว่า ตนมีความสำคัญ สภาพการเรียนที่สนุกสนาน ยืดหยุ่น ไม่เครียด สภาพแวดล้อมทางจิตใจที่ดีจะทำให้ผู้เรียนเกิดความอยากเรียน อยากมีส่วนร่วม มีส่วนเสริมทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นแม้ว่าผู้เรียนจะไม่มีความมั่นใจในความสามารถของตนเอง ก็อาจจะมีความกล้าที่จะถาม กล้าที่จะทดลองเพราะผู้สอนให้โอกาสและมีความเข้าใจในตัวผู้เรียน ดังนั้นสภาพแวดล้อมที่ดีทั้งทางด้านกายภาพและด้านจิตใจ จึงช่วยผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้ได้ดีขึ้นและมีความรู้สึกที่ดีต่อผู้สอน ต่อสิ่งที่เรียน เกิดเป็นความชื่นชม ชื่นชอบและประทับใจ อีกนัยหนึ่งการจัดสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพและจิตใจที่ดีและเหมาะสมมีผลทำให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อการเรียน

2. สภาพแวดล้อมทางด้านจิตใจสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้แม้สภาพแวดล้อมทางกายภาพไม่เอื้ออำนวย สถานที่บางแห่งอาจมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้เท่าที่ควร เช่น ห้องซึ่งไม่มีเครื่องปรับอากาศหรือสถานที่คับแคบ ในกรณีดังกล่าวนี้สภาพแวดล้อมทางด้านจิตใจจะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

สรุปได้ว่า การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ขนาดห้องเรียน เสียง แสง กลิ่น อุณหภูมิที่เหมาะ ความพร้อมของเครื่องมือและอุปรณ์ต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมทางด้านจิตใจ ได้แก่ การสร้างความรู้สึกสบายใจไม่บีบคั้นจิตใจ ได้รับการยกย่องและยอมรับจากบุคคลอื่น ผู้เรียนมีความรู้สึกว่าตนเป็นคนสำคัญ สภาพการเรียนที่สนุกสนาน ยืดหยุ่น ไม่เครียด ผู้สอนให้อิสระ ให้อภัย และให้โอกาสผู้เรียน สภาพแวดล้อมทั้ง 2 ประเภทนี้ มีผลทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมในการเรียนรู้นั้น ๆ และช่วยเหลือให้ผู้เรียนแต่ละคนเกิดการเรียนรู้มากขึ้น

8. แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่

Knowles (1980) เป็นผู้ที่ให้คำนิยามของแอนดราโกจีว่า “เป็นศาสตร์และศิลปะในการช่วยให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้” โดยทฤษฎีแอนดราโกจี (Andragogy) ซึ่งแนวคิดของ Knowles ที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง แนวคิดดังกล่าวมีข้อสมมติฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จำนวน 4 ประการ คือ

1. ลักษณะความเข้าใจตนเองหรือมีมโนภาพแห่งตน (Self Concept) ผู้ใหญ่จะมีความคิดว่าสามารถนำตนเองได้ รู้จักเหตุผล ตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ดังนั้นผู้ใหญ่จึงต้องการให้คนอื่นยอมรับและปฏิบัติต่อตนด้วยความยกย่องนับถือ ให้โอกาสตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

2. ประสบการณ์ (Experiences) ผู้ใหญ่จะมีประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสะสมด้วยวิธีการที่แตกต่างกันมาตั้งแต่ในอดีตและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าเป็นแหล่งทรัพยากรซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ ผู้ใหญ่สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือประสบการณ์กับผู้อื่นซึ่งเป็นการขยายโลกทัศน์ของผู้ใหญ่ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นได้

3. ความพร้อมในการเรียน (Readiness to Learn) ผู้ใหญ่จะมีความพร้อมในการเรียนรู้ได้ดีที่สุด เมื่อสิ่งที่เรียนนั้นเป็นประโยชน์และมีความจำเป็นที่จะต้องรู้ รวมทั้งมีแรงผลักดันจากความต้องการที่จะต้องพัฒนาตามภารกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับบทบาททางสังคมก็จะส่งเสริมให้เกิดความพร้อมในการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

4. แนวโน้มต่อการเรียนรู้ (Orientation to Learning) ผู้ใหญ่จะมีการเรียนรู้โดยอาศัยปัญหาเป็นศูนย์กลาง ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการในการเรียนที่มุ่งหวังจะให้เกิดการนำไปปฏิบัติได้ผลจริงในปัจจุบันนั้น เป็นการเรียนรู้เพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน ดังนั้นหลักสูตรการเรียนการสอนจึงควรมุ่งเน้นประโยชน์ที่จะนำไปใช้ได้จริง รวมทั้งในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ จึงควรยึดปัญหาและกระบวนการแก้ปัญหาเป็นหลัก ผู้ใหญ่จะมีรูปแบบการศึกษาและการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากความต้องการและความสนใจของตนเอง มีการวิเคราะห์ประสบการณ์และสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมาใช้ประกอบการศึกษา ตลอดจนเกิดความรู้สึกที่ต้องการนำตนเองและเรียนรู้เพื่อสนองตอบความแตกต่างของภาวะปัจเจกในตน

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้ใหญ่จะต้องคำนึงถึงรูปแบบวิธีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน ต้องให้โอกาสตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ยอมรับในประสบการณ์ของผู้ใหญ่ เพราะจะส่งผลโดยตรงต่อระดับการเรียนรู้และพัฒนาการส่วนบุคคลให้มีศักยภาพในตนเอง โดยผู้ใหญ่จะเรียนรู้เมื่อมีความพร้อม สิ่งที่เรียนต้องมีคุณค่าและต้องการชี้นำตัดสินใจได้ด้วยตนเอง มุ่งเน้นประโยชน์ที่จะนำไปใช้ได้จริง ซึ่งการจัดกระบวนการเรียนการสอนจึงต้องครอบคลุมความต้องการของผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่

9. การจัดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่

Knowles (1980) ได้เสนอแนวคิดในการจัดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดการจัดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ที่เกิดจากกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง และการมีส่วนร่วมในการวางแผนและออกแบบการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งอยู่ภายใต้หลักการที่ว่า ผู้ใหญ่จะเรียนรู้แบบชี้นำตนเอง จะใช้ประสบการณ์เป็นข้อมูลสำคัญในการจัดการเรียนรู้ มีความพร้อมที่จะเรียนหากว่าความรู้จะนำมาใช้พัฒนาตนเองได้ และต้องเป็นความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทันที ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. สร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง เป็นการแสดงการยอมรับในเอกลักษณ์ของผู้เรียนผู้ใหญ่แต่ละบุคคล แสดงความยินดีที่ได้รู้จักและยอมรับในความแตกต่างและความเป็นตนของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคล ความรู้สึกจะพัฒนาต่อไปเป็นความรู้สึกเคารพซึ่งกันและกัน เป็นความรู้สึกไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งจะเป็นผลดีต่อไปคือกล้าแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2. การสร้างกลไกต่างๆ เพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างผู้สอนผู้เรียน ซึ่งอาจทำได้โดยการตั้งกลุ่มทำงาน ตั้งคณะกรรมการ หรือการตกลงร่วมกัน

3. วิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มอำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการของตนเอง ตามความเชื่อเบื้องต้นของ Andragogy ที่ผู้ใหญ่มีความต้องการที่จะนำตนเอง คือ ผู้เรียนผู้ใหญ่บอกว่าต้องการสิ่งใดได้และถ้าหากติดขัดวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มต้องช่วยแนะนำวิธีการหรือเครื่องมือในการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียน การที่ผู้เรียนเป็นผู้ระบุความต้องการของตนเอง มีข้อดีแรกคือ ศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่ได้ระบุความต้องการของตนเอง ข้อดีต่อมาคือ เกิดความมุ่งมั่นผูกพันต่อเป้าหมายที่ตนเองเป็นผู้กำหนด

4. วิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มช่วยให้ผู้เรียนกำหนดวัตถุประสงค์ที่เป็นจริงได้ในทางการศึกษา ในการเขียนความต้องการให้อยู่ในรูปของวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่เหมาะสม ผู้เรียนผู้ใหญ่บางคนสามารถเขียนได้เอง หากติดขัดวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มต้องช่วยแนะนำและให้ความสะดวก ข้อดีของการที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของตนเอง ก็เช่นเดียวกับข้อดีของการวิเคราะห์ความต้องการของตนเอง คือ ภูมิใจในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง และความผูกพันมุ่งมั่นและการยอมรับในสิ่งที่ตนเองระบุเอง

5. การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกวิธีการจัดการเรียนรู้ เลือกกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนชอบและมั่นใจที่จะกระทำ หากติดขัดวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มต้องแนะทางเลือกช่วยบอกข้อดี ข้อจำกัดของแต่ละวิธีการจัดการเรียนรู้ มอบการตัดสินใจให้อยู่ในความรับผิดชอบ

ของผู้เรียน สอดคล้องกับการรับรู้ของตนเอง ที่จะชี้นำตนเองของผู้ใหญ่และเปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่

6. ผู้เรียนจะดำเนินกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ โดยมีวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มเป็น พี่เลี้ยง เพื่อให้เกิดความมั่นใจเมื่อติดขัดหรือต้องการความช่วยเหลือ ผู้เรียนกับวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มมีโอกาสเรียนรู้จากกันและกัน

7. ประเมินความก้าวหน้าของการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นระยะ เพื่อให้ผู้เรียนตัดสินใจในการกระทำของตนเองตามกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ได้ ถ้าจำเป็นต้องดัดแปลงหรือยืดหยุ่น สำหรับการประเมินในขั้นสุดท้ายเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก ผู้เรียนจะทราบว่าตนเองถึงจุดมุ่งหมายที่ตนกำหนดไว้แล้วหรือยัง ยังขาดอีกเท่าไร การประเมินตนเองขั้น มีข้อดีที่กลายเป็นการวิเคราะห์ความต้องการหรือสิ่งที่ขาดของผู้เรียนด้วยตนเองอีกครั้งถ้ายังไปไม่ถึงจุดหมายที่ต้องการ ผู้เรียนทราบว่าขาดอีกเท่าไร ผู้เรียนเป็นผู้ระบุความขาดหรือความต้องการเอง ทำให้เกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ต่อไป ทำให้วงจรกระบวนการจัดการเรียนรู้จากขั้นตอนที่ 7 ย้อนไปบรรจบเป็นขั้นตอนที่ 3 กระบวนการจัดการเรียนรู้ของผู้เรียนผู้ใหญ่จึงเกิดอย่างต่อเนื่องด้วยการชี้นำตนเอง

สรุปได้ว่า แนวคิดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) นั้นมีขั้นตอนการวางแผนการเรียนรู้ โดยนำกระบวนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มาใช้สร้างกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเน้นการตอบสนองความต้องการของผู้เรียน เน้นการเรียนรู้ที่ใช้ประสบการณ์เดิมของผู้ใหญ่เป็นทรัพยากรในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศเรียนรู้ที่เหมาะสม การปรับเปลี่ยนบทบาทของครูผู้สอนเป็นบทบาทของผู้อำนวยความสะดวก ผู้เรียนมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างแท้จริงในทุกขั้นตอน และเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ตัดสินใจและเลือกการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้ผู้เรียนมาอิสระในการเรียนรู้ จะทำให้การเรียนรู้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งมีความเหมาะสมต่อการนำมาใช้ในกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ พบว่า แนวคิดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) นั้น มีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในการจัดบรรยากาศเรียนรู้ที่เหมาะสม สอดคล้องกับหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสที่มีกระบวนการที่กล่าวถึงการสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย ผู้เรียนมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างแท้จริงในทุกขั้นตอนของ Knowles (1980) สอดคล้องกับการจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการฝึกฝนและปฏิบัติเป็นกลุ่ม ของแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส จึงเป็นขั้นตอนที่ส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ได้เป็นอย่างดี และในขั้นตอนการทำกิจกรรมของแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสมีกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ มีกระบวนการที่ทำให้ผู้ใหญ่เกิดการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย (Physical) จิตใจ

(Mental) และจิตวิญญาณ (Spirit) ทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไปอย่างเหมาะสม จึงขอนำเสนอแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในตอนต่อไป

ตอนที่ 5 แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

นีโอฮิวแมนนิส หรือเรียกอีกอย่างว่ามนุษยนิยมแนวใหม่ที่ได้รับแนวความคิดจากปรัชญากลุ่มมนุษยนิยมที่ให้ความสำคัญแก่มนุษย์ มีความเชื่อว่ามนุษย์เท่านั้นที่มีจุดเริ่มต้นมาจากสิ่งเดียวกัน และมีลักษณะจิตใจที่กว้างขวางและงดงาม มีความรู้สึกรักเมตตา ผูกพันต่อมนุษยชาติทั่วไป (Humanist sentiment) โดยไม่แบ่งแยกชนชั้น วรรณะ สีผิว ชาติ ศาสนา เป็นต้น (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2531) นีโอฮิวแมนนิส เป็นแนวคิดของศรีพระบาทเรนจัน สักการ (Shrii Prabhat Rainjan Sarkar) นักคิดชาวอินเดีย เป็นแนวคิดหนึ่งที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดปัญญาอันบริสุทธิ์ที่เรียกว่า Intuition ขึ้น โดยจะสอนให้ผู้เรียนมีการฝึกภาวนาแบบโยคะ และใช้หลักจิตวิทยาตะวันตกมาอธิบายกลไกของจิตว่าจะเข้าสู่ความสงบจนเกิดปัญญาอันบริสุทธิ์นี้ได้อย่างไร นีโอฮิวแมนนิสสามารถนำหลักโยคะที่ลึกซึ้งมาอธิบายธรรมชาติของมนุษย์และกระบวนการต่าง ๆ ที่จะทำให้มนุษย์รู้จักตนเองดีขึ้น เป้าหมายของแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสไม่ใช่เป็นการวิเคราะห์ปัญหาของโลกที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่มีเป้าหมาย คือ การแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้หมดไปอย่างรวดเร็ว ทางแก้ไขตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ดังนี้ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2535)

กิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวนีโอฮิวแมนนิส

กิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวนีโอฮิวแมนนิส เป็นกระบวนการหรือแนวทางที่ทำให้บุคคลเกิดการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย (Physical) จิตใจ (Mental) จิตวิญญาณ (Spirit) โดยเชื่อว่าคนที่สมบูรณ์จะต้องได้รับการพัฒนาทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไปอย่างเหมาะสม กิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วยกิจกรรมที่พัฒนาในทุกด้านของชีวิต ดังนี้

1. การสร้างความรู้สึกที่ดี โดยการสร้างความรู้สึกด้วยการ Empowerment หรือการให้ความรัก การให้พลังด้านบวก คือ ความคิด คำพูด การกระทำที่ทำให้ตัวเรา และคนรอบข้างมีพลังด้านบวกมากยิ่งขึ้น ผู้ที่ได้พลังด้านบวกมากก็จะกลายเป็นคนที่คิดด้านบวก ทำด้านบวกมากขึ้น ในทางตรงกันข้าม บุคคลที่ได้รับความรักหรือได้รับพลังด้านบวกน้อยก็จะกลายเป็นคนที่มีความคิดด้านบวกทำด้านบวกน้อย ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีนี้เราอาจเรียกได้ว่า การให้พลังด้านลบ หรือการดูดพลัง คือการใช้ความคิด คำพูด และการกระทำที่ทำให้คนรอบข้างของเรามีพลังด้านบวกในตัวลดน้อยลง โดยกิจกรรมการให้ความรัก การให้พลังด้านบวกด้วยการแสดงพฤติกรรมทั้งต่อตัวเอง และคนรอบข้าง (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2545) ดังนี้

1.1 การยิ้ม รอยยิ้มเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดข้อหนึ่งของคนที่คิดด้านบวก ทำด้านบวก การที่เรายิ้มให้กับใครก็หมายความว่าเราให้เกียรติและมีความเคารพให้กับคน ๆ นั้น คนทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้หญิง ผู้ชาย มีการศึกษามาก มีการศึกษาน้อย ร่ำรวย ยากจน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ต้องการที่จะได้รับเกียรติ ได้รับการยอมรับ ได้รับความเคารพจากผู้อื่นด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้น ถ้าเรายิ้มให้กับใครก็เหมือนกับว่าเรากำลังเติมพลังให้คนผู้นั้น และที่สำคัญที่สุดเราก็มักจะได้รับรอยยิ้มกลับคืนมา ดังคำกล่าวที่ว่า รอยยิ้มหนึ่งเกิดขึ้นหลังรอยยิ้มหนึ่งเสมอ เราจึงควรฝึกยิ้มเสมอ ๆ ยิ้มบ่อย ๆ และยิ้มให้กับทุกคนที่เราจะยิ้มให้ได้และในทุกสถานการณ์ของชีวิต

1.2 ชม ในความหมายที่ถูกต้องแล้ว การชมใครหมายถึงการพูดถึงส่วนที่ดีของคน ๆ นั้น คนเราทุกคนมีทั้งส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี ซึ่งทุกคนต่างก็อยากได้ยินคนอื่นพูดถึงส่วนที่ดีของเราจริง ๆ แล้วคำชมเปรียบได้กับน้ำทิพย์ที่ชโลมจิตใจมนุษย์เราให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดกำลังใจ เกิดพลังที่จะต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ด้วยนั้นถ้าเราต้องการให้พลังด้านบวกแก่ใคร ต้องการมีสัมพันธภาพที่ดีกับใคร เราควรที่จะหมั่นชมคนผู้นั้นอยู่เสมอ ๆ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยหลีกเลี่ยงการตำหนิติเตียน

1.3 สบตา ดวงตาเปรียบเสมือนหน้าต่างของดวงใจ ความรู้สึกต่าง ๆ ของเราสามารถส่งออกมาได้ทางดวงตา เมื่อมีใครมาสบตาเรา มองเราด้วยความรู้สึกที่ดี ชื่นชมในตัวเรา ให้เกียรติเรา หัวใจของเราจะรู้สึกพองโต รู้สึกอบอุ่น เชื่อมั่น อยากทำสิ่งดี ๆ ให้กับตัวเอง และคนรอบข้าง เพื่อเป็นการเพิ่มพลังให้กับตัวเองและผู้อื่น เราควรฝึกสบตากับคนที่เรากำลังพูดด้วยให้เป็นนิสัย หรือสบตากับผู้พูดในขณะที่เราเป็นผู้ฟังด้วยความรู้สึกที่ดี ๆ อยู่เสมอ

1.4 สัมผัส การสัมผัสมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตของคนเรา ดังที่นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า คนเราต้องการการสัมผัสอย่างน้อยวันละสี่ครั้ง เพื่อการมีชีวิตรอด แปดครั้งเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างปกติ และสิบสองครั้งเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ดังนั้นการสัมผัสก็จะช่วยให้เรากลายเป็นคนดีและมีความสุข

1.5 สวัสดี เมื่ออุ้งมือทั้งสองข้างของคนเราประกบกันในท่าไหว้จะส่งพลังสูงส่งการทักทาย และการลาจากกันของคนเรามีได้หลายวิธี เช่น การจับมือ การโอบกอด การโค้งคำนับ ฯลฯ แต่ไม่มีวิธีใดที่จะเป็นการเพิ่มพลังด้านบวกให้กับตัวเอง และผู้อื่นได้เท่ากับการสวัสดีด้วยการไหว้แบบชาวตะวันออก เราจะรู้สึกดีเมื่อมีใครมาสวัสดีเรา และเราก็ควรจะสวัสดีตอบกลับทุกครั้ง การสวัสดีจนเคยชินเป็นนิสัยทำให้เราลดอัตตาของตัวเราเองลง มีความเคารพให้กับผู้อื่น และมีความเคารพให้กับตัวเองมากขึ้น การสวัสดีจึงเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดวิธีหนึ่งในการให้พลังด้านบวกแก่ผู้อื่นและตัวเราเอง

2. การสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก คือ ความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเองด้านบวก โดยเรารู้สึกกับตัวเองอย่างไรก็รู้สึกกับคนอื่นอย่างนั้น เช่น รู้สึกบวกกับตัวเองก็จะรู้สึกบวกกับผู้อื่น โดยภาพพจน์ของตัวเราเอง (Self Image หรือ Self Concept) เป็นความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเอง ความรู้สึกนี้เป็นความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเองโดยตรง ความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเองนี้ คือ ความเชื่อที่ฝังใจที่หยั่งลึกลงไปในจิตใต้สำนึกของคนเราที่ทำให้เราเชื่อว่าตัวเราเป็นคนอย่างไร โดยทุก ๆ อารมณ์ ความรู้สึก การกระทำ พฤติกรรม ทัศนคติรวมทั้งความสามารถด้านต่าง ๆ ของคนเรามีความสัมพันธ์โดยตรงกับภาพพจน์ของตัวเราเอง และภาพพจน์ของตัวเราเองสามารถเปลี่ยนแปลงได้ จึงสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงนิสัย ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความสามารถ รวมทั้งวิธีการดำเนินชีวิตของคนเราจะเป็นไปได้ง่ายขึ้น ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเริ่มต้นที่ภาพพจน์ของตัวเอง โดยกิจกรรมที่ใช้จะช่วยสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2540) เช่น

2.1 กิจกรรมการใช้คำพูดด้านบวกกับตัวเองและผู้อื่น ด้วยการใช้ประโยคคำพูดด้านบวก โดยการใช้คำพูดดี ๆ กับตัวเอง และการรับฟังคำพูดดี ๆ จากผู้อื่น เช่น เป็นคนที่ยอดเยี่ยม.เป็นคนที่มีความสามารถ.เป็นคนที่มีเสน่ห์และน่ารัก.เป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้น โดยกิจกรรมนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตัวเองให้เป็นบวกจากคำพูดของตัวเราเอง และคำพูดของผู้อื่น

2.2 กิจกรรมพลังแห่งจินตนาการ ด้วยการใช้คำพูดที่ทำให้เห็นภาพหรือเกิดการจินตนาการ (ต้องเปิดเพลงคลาสสิกเบา ๆ ให้จิตใจผ่อนคลาย) โดยการนึกภาพต่าง ๆ ตามที่บอกโดยกิจกรรมนี้จะช่วยส่งเสริมการสร้างภาพพจน์ด้านบวกให้กับตัวเองได้ง่ายยิ่งขึ้น เนื่องจากจินตนาการที่ดีจะทำให้เราคิดด้านบวกกับตัวเองได้ง่ายขึ้น จะทำให้เราสามารถเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเองได้ดีขึ้น

3. การทำให้คลื่นสมองต่ำ คือ การทำให้คลื่นสมองเป็นคลื่นอัลฟา มีความถี่ประมาณ 8-13 รอบต่อวินาที โดยจิตใจจะสงบ เยือกเย็น เกิดอารมณ์ด้านบวก เกิดความสมดุล และช่วยให้มีอารมณ์ดี ร่าเริง เบิกบาน มีความคิดสร้างสรรค์สูง มีภูมิคุ้มกันในร่างกายสูง มีจินตภาพ ความจำดี มีการผ่อนคลายสูง มีสมาธิสูง และมีพลังความคิดด้านบวกสูง โดยกิจกรรมที่ใช้เพื่อทำให้คลื่นสมองต่ำ เช่น

3.1 โยคะ วิธีการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจตามแนวนีโอฮิวแมนนิสนี้มีพื้นฐานอยู่บนหลักของโยคะศาสตร์ ที่มีมาแต่โบราณ กระบวนการฝึกโยคะเป็นกระบวนการพัฒนาร่างกายและจิตใจของเราที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าวิจัยตนเองของนักบุญ นักบวช ที่ถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ต่อเนื่องกันมาเป็นเวลาหลายพันปี ซึ่งเป้าหมายสูงสุดของการฝึกโยคะ คือ การชำระล้างจิตใจที่หยาบกระด้างของคนเรา (จิตใจที่เต็มไปด้วยความรู้สึกในทางลบ เช่น ความเกลียด ความกลัว ความอิจฉาริษยา ความโกรธ ความหยิ่งทะนงในตนเอง ความยึดมั่นถือมั่นในวัตถุต่าง ๆ) ที่เกิด

จากการอบรมสั่งสอนที่ไม่ถูกต้องให้กลับไปสู่จิตเดิมแท้ของคนเรา ที่มีแต่ความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ให้แก่ทุกสรรพสิ่งประหนึ่งว่าจิตใจของผู้ฝึกแต่ละคนเป็นศูนย์กลางของทุกสรรพสิ่ง ในจักรวาล ดังนั้นโยคะจึงไม่ได้เป็นเพียงท่าออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ ความงาม และความยืนยาวของชีวิตอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการฝึกฝนร่างกายและจิตใจเพื่อเป็นการเตรียมตัวก่อนที่จะพัฒนาเข้าสู่จิตใจส่วนลึกอีกด้วย

3.2 สมาธิ กระบวนการปฏิบัติทางจิตใจเพื่อที่จะรู้สึกไดถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ ทุกสรรพสิ่งในจักรวาลนี้เรียกว่า Proto-Psycho-Spiritual ซึ่งใช้หลักการพัฒนาจิตของนักบวชโบราณที่ว่าเราเป็นอย่างที่เราคิด หรือจิตใจของเราจะเปลี่ยนไปตามที่เราคิด ซึ่งแนวคิดนี้กำลังเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางของนักจิตวิทยาสมัยปัจจุบัน กระบวนการนี้จึงเป็นการบริหารจิตใจด้วยการทำสมาธิ ด้วยการสร้างภาพและภาวนาคำบางคำที่มีความหมายเกี่ยวกับจุดศูนย์กลางของจักรวาล และจิตใจของบุคคลนั้นจะเกิดความเมตตากรุณาที่แผ่กว้างต่อทุกสรรพสิ่ง

3.3 การเต้นเกาชิกิ (Kaoshikii) เกาชิกิ มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า kosa ซึ่งแปลว่าระดับจิตของมนุษย์ ดังนั้นการเต้นเกาชิกิจึงเป็นการพัฒนาทุกระดับจิต (จิตสำนึก จิตใต้สำนึก และจิตเหนือสำนึก) ของมนุษย์ที่เริ่มตั้งแต่ระดับจิตนอกสุดของคนเรา คือ ร่างกาย ท่าเต้นรำนี้ประดิษฐ์ขึ้นโดย PR Sarkar โยคีผู้ยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษนี้ในปี ค.ศ. 1978 การเต้นเกาชิกินี้จะประกอบด้วย 18 จังหวะ ไปทางขวา 5 จังหวะ ไปทางซ้าย 5 จังหวะ ไปข้างหน้า 3 จังหวะ และไปทางด้านหลัง 5 จังหวะ ขณะที่เต้นจะมีการเคลื่อนไหวที่สัมพันธ์กันทั้งมือและเท้าพร้อมกัน กับภาวนาคำที่เป็นภาษาสันสกฤตว่า BABA NAM KEVA LAM (บาบา นัม เควาลัม) ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า Love is every where หรือ แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า ความรักมีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง หรือมีความรักให้กับตัวเอง และมีความรักให้กับทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้เต้นจะเริ่มต้นด้วยการยกมือพนมตรงขึ้นไปเหนือศีรษะ ท่าเต้นนี้ศีรษะของผู้เต้นจะอยู่ระหว่างแขนทั้งสองข้างที่เหยียดตรงนี้ตลอดเวลา การเคลื่อนไหวเริ่มจากการเอียงร่างกาย

- เอียงไปทางขวา 3 จังหวะ แล้วกลับไปที่เดิม 2 จังหวะ
- เอียงไปทางซ้าย 3 จังหวะ แล้วกลับไปที่เดิม 2 จังหวะ
- ก้มลงไปข้างหน้า 2 จังหวะ แล้วกลับมาที่เดิม 1 จังหวะ
- เอนไปข้างหลัง 2 จังหวะ แล้วกลับมาที่เดิม 1 จังหวะ

จบท่าเต้นรำ 1 รอบด้วยการเหยียบแรงๆ บนพื้นด้วยเท้าขวาและเท้าซ้ายในขณะที่เคลื่อนไหวอวัยวะส่วนบนของร่างกาย เท้าของผู้ฝึกก็จะมีการเคลื่อนไหวเป็นจังหวะที่สอดคล้องกัน โดยจังหวะแรกเท้าขวาจะไปแตะพื้นหลังเท้าซ้ายแล้วชักเท้าขวากลับที่เดิม เท้าขวาเรียบติดพื้น เท้าซ้ายจะไปแตะพื้นหลังเท้าขวาแล้วชักเท้ากลังที่เดิม เท้าซ้ายเรียบติดพื้น ทำสลับกันเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ

ผู้ฝึกจะมีการพัฒนาสติเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องควบคุมการทำงานของร่างกายส่วนบนและส่วนล่างให้ประสานกัน พร้อม ๆ กับภาวนาคำว่า BABA NAM KEVA LAM และคิดถึงความหมายของคำคำนี้อยู่ตลอดเวลา เกาชิกินี้มีประโยชน์ต่อทุกส่วนของร่างกายจากหัวถึงเท้า และมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับสุภาพสตรีทำให้กระดูกสันหลังยืดหยุ่น ลดไขมันบริเวณหน้าท้อง ทำให้ประจำเดือนมาสม่ำเสมอ บริหารอวัยวะภายในช่วยลดความเจ็บปวดขณะที่มีประจำเดือนทำให้เด็กคลอดง่ายทำให้เลือดไปเลี้ยงที่สมองมากขึ้น กระตุ้นการทำงานของหัวใจ และระบบไหลเวียนของโลหิต ทำให้ข้อต่อต่าง ๆ เช่น หัวเข่า สะโพก เอว คอ เป็นต้น มีความคล่องตัวขึ้น ถ้าเราเต้นช้า ๆ จะเป็นการฝึกสติถ้าเต้นเร็วจะได้ประโยชน์ของการออกกำลังกายแบบ aerobic ดังนั้นเกาชิกิจึงเป็นการฝึกสติเพื่อสุขภาพกาย จิตที่มีประโยชน์ยิ่งของคนเรา ถ้าเราฝึกเต้นเกาชิกิอย่างสม่ำเสมอทุกวันเวลาเช้า 10-20 รอบ เวลาเย็น 10-20 รอบ ภายในเวลา 2-3 สัปดาห์เราจะเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลที่เกิดขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจของเรา โดยเฉพาะในเรื่องของสติที่เราจะมีสูงขึ้นเองโดยอัตโนมัติในทุก ๆ การกระทำของชีวิต ดังภาพที่ 1

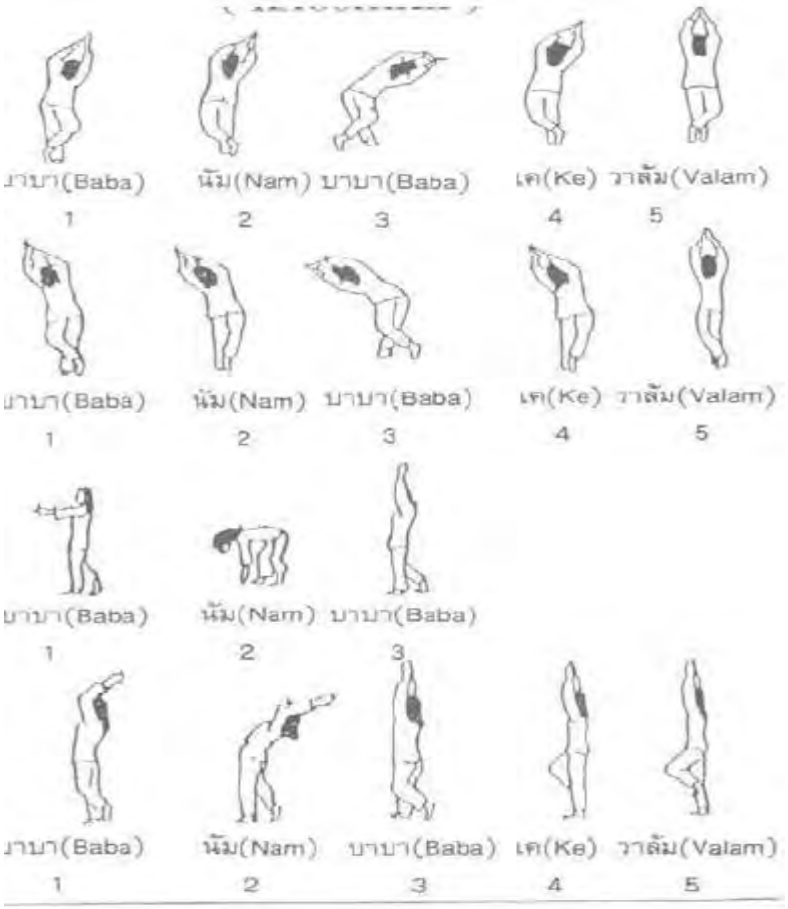

รูปภาพที่ 1 การเต้นรำเกาชิกิ

การเต้นรำเกาชิกิ สามารถบริหารร่างกายและต่อมไร้ที่ต่าง ๆ ในร่างกายตั้งแต่ศีรษะจนถึงปลายเท้า เพียงแค่ปฏิบัติให้ถูกต้อง 5 นาที (เช้า) และ 5 นาที (เย็น) จะทำให้ร่างกายแข็งแรง รูปร่างได้สัดส่วนสวยงาม และมีจิตใจที่เข้มแข็ง เกาชิกิให้ประโยชน์แก่ร่างกายจิตใจ

3.4 การนอนตาย การนอนตายเป็นท่าการฝึกผ่อนคลายอย่างล้ำลึก เริ่มจาการเปิดเพลงคลาสสิกเบา ๆ ให้จิตใจผ่อนคลาย แล้วนอนลงในท่านอนตายของโยคะ ท่านี้จะทำให้ผู้นอนมีการผ่อนคลายสูงที่สุด เพราะเลือดจะไปอวัยวะทุกส่วนในร่างกายได้อย่างสม่ำเสมอกัน ตั้งแต่ปลายเท้าไปจนถึงศีรษะ ผู้ฝึกท่านี้จะนอนหงาย หลับตา กางแขน ขา ออกจากกันเล็กน้อย โดยนอนบนพื้นที่แข็งเรียบ และไม่มีการใช้หมอนหนุนศีรษะเพื่อให้เลือดไปเลี้ยงได้ในทุกส่วนของร่างกาย ฝ่ามือทั้งสองหงายขึ้น

สรุปได้ว่ากิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวนีโอฮิวแมนนิส เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลเกิดการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย (Physical) จิตใจ (Mental) และจิตวิญญาณ (Spirit) ทั้ง 3 ด้าน ควบคู่กันไปอย่างเหมาะสม กิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ ดังนี้ 1. กิจกรรมการสร้างความรู้สึกที่ดี โดยการสร้างความรู้สึกด้วยการให้ความรัก และให้พลังด้านบวก เช่น การยิ้ม การชม การสบตา การสัมผัส และกล่าวคำสวัสดี 2. กิจกรรมการสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก เช่น กิจกรรมการใช้คำพูดด้านบวกกับตัวเองและผู้อื่น กิจกรรมพลังแห่งจินตนาการ 3. การทำให้คลื่นสมองต่ำ เช่น โยคะ การทำสมาธิ การเต้นเกาชิกิ และการนอนตาย

ซึ่งประเด็นเหล่านี้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนามนุษย์ตามแนวการศึกษานีโอฮิวแมนนิส ได้แก่

1. การมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง
2. มีจิตใจมั่นคง
   2.1 ควบคุมความคิดและการกระทำของตนเองได้
   2.2 มีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์
   2.3 มีความเห็นคุณค่าในตนเอง
3. พัฒนาจิตใจขั้นสูงสุด มีความรัก ความเมตตา
4. มีความรู้ทางด้านวิชาชีพ วิชาการ

การพัฒนามนุษย์ต้องการพัฒนาให้ถึงเป้าหมายทั้ง 4 ด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาจิตใจให้มีความรักความเมตตาไว้จำแนกนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะถ้ามนุษย์มีการพัฒนาร่างกายให้สวยงามแข็งแรงแล้ว มีความคิดจินตนาการ มีวิชาชีพเลี้ยงตนเองได้ แต่ไม่มีจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความรักความเมตตาแล้ว ความสงบสุขในโลกก็ยังไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน (ศตพร วิไลรัตน์, 2532)

หลักการของนีโอฮิวแมนนิส มีกระบวนการที่สำคัญ 5 ประการด้วยกัน คือ

1. การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย
2. การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง
3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน
4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม
5. การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

1. การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย

ภาพพจน์ของตนเอง (Self image of Self concept) คือ ความรู้สึกที่เรามีต่อตนเอง ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ความรู้สึกที่เรามีต่อตนองนี้ คือ ความเชื่อฝังใจที่หยั่งลึกลงไปในจิตใต้สำนึกของคนเราที่ทำให้เราเชื่อว่า ตัวเราเป็นคนอย่างไร (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2540)

ดังที่กล่าวมาแล้ว สำหรับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส การสร้างความรู้สึกที่ดีต่อตนเองให้เกิดขึ้นนั้น จะเกี่ยวข้องกับระบบการทำงานของจิตใต้สำนึก กล่าวคือ เป็นการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อตนเองเข้าสู่จิตใต้สำนึกแทนที่ความรู้สึกไม่ดี ดังนั้นในการสร้างเสริมภาพพจน์ของตนเอง หรือความรู้สึกที่มีต่อตนเองให้เป็นทางบวก จะใช้วิธีการผสมผสานทั้งการฝึกพลังสติ เพื่อให้เกิดสมาธิการผ่อนคลายเพื่อให้เกิดภวังค์แห่งการรับรู้ โดยใช้การฝึกอาสนะ เพลงบรรเลงและจินตนาการ การฝึกจินตนาการเพื่อให้เห็นภาพที่ดีของตนเอง และการฝึกการใช้คำพูดด้านบวกเพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีกับตนเอง (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2540)

ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ได้เสนอการฝึกสติที่ได้ผลรวดเร็วก็คือ การฝึกท่าเต้นรำเกาชิกิ (Kaoshiki) ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นโดย สักการ (PR. Sarkar) ผู้ก่อตั้งแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส การเต้นเกาชิกิจะประกอบด้วย 18 จังหวะ ไปทางขวา 5 จังหวะ ไปทางซ้าย 5 จังหวด ไปข้างหน้า 3 จังหวะ และไปข้างหลัง 5 จังหวะ ขณะที่เต้นรำผู้เต้นจะต้องมีสติอย่างสูงเพราะจะต้องควบคุมการเคลื่อนไหวที่สัมพันธ์กันของมือและเท้า (Anandamittra, 1991)

การผ่อนคลาย เพื่อให้เกิดภวังค์แห่งการรับรู้ (Trance) มีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ตนเอง ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงความรู้สึก ต่อตนเองในจิตใต้สำนึกจะต้องพิจารณาถึงช่วงเวลาที่เหมาะสม ซึ่งตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เห็นว่าช่วงเวลาที่เหมาะสมคือ ช่วงเวลาที่ร่างกายและจิตใจมีความผ่อนคลาย (วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา, 2538) สภาวะที่ผ่อนคลายของร่างกายและจิตใจนั้นตามหลักทางวิทยาศาสตร์ พิจารณาได้จากภาพของคลื่นสมอง โดยวัดจากเครื่องมือที่เรียกว่า EEG (Electroencephalogram) (โยธิน ศันสยุทธ และคนอื่น ๆ, 2533) ในสภาวะที่ร่างกายและจิตใจของคนเราสงบ ผ่อนคลาย สมองจะส่งคลื่นชนิดหนึ่งออกมา เรียกว่า คลื่นอัลฟา (Alpha Wave) จะมีความถี่ประมาณ 8-13 รอบต่อวินาที เป็นคลื่นที่มี

จังหวะช้า ในสภาวะที่คนเราส่งคลื่นชนิดนี้ออกมาจะมีจิตใจเยือกเย็น แต่มีความตื่นตัว พร้อมที่จะทำกิจกรรมใด ๆ ของชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, อ้างแล้ว, และ James, 1987) ในสภาวะคลื่นสมองต่ำเช่นนี้เอง เป็นสภาวะที่สมบูรณ์แบบที่สุดที่จิตใต้สำนึกของคนเราจะมีสภาพคล้ายเป็นฟองน้ำที่สามารถซึมซับหรือรับข้อมูลใหม่ๆ เข้ามาได้อย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเองจึงเป็นไปได้อย่างง่ายดายและรวดเร็วที่สุด ในสภาวะที่สมองของคนเราส่งคลื่นอัลฟาออกมา และเราเรียกสภาวะที่สมองส่งคลื่นสมองต่ำ ๆ ออกมานี้ว่า ภวังค์แห่งการรับรู้ (Trance) (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2540)

2. การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง

การเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเองนั้น ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสจะต้องกระทำในขณะที่ร่างกายและจิตใจมีความผ่อนคลาย โดยหลังจากที่จูงจิตใจไปสู่สภาวะอัลฟาด้วยเสียงเพลงและจินตนาการแล้ว จะทำการบันทึกความรู้สึกที่ดีต่อตนเองเข้าสู่จิตใต้สำนึกโดยการฝึก การใช้คำพูดด้านบวกเพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง และการฝึกจินตนาการเพื่อให้เห็นภาพที่ดีของตนเอง การใช้คำพูดด้านบวกเพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและการจินตนาการเพื่อให้เห็นภาพที่ดีของตนเอง เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง (Self image) โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี ๆ เช่น “ฉันเป็นคนดีที่มีความสามารถ” “ฉันเป็นคนที่เชื่อมั่นในตนเอง” “ฉันเป็นคนที่มีเสน่ห์และน่ารัก” ช่วงระยะเวลาหนึ่ง นอกจากนี้การใช้จินตนาการเห็นภาพสิ่งที่เราปรารถนาให้เกิดขึ้นในชีวิตให้ชัดเจน จะช่วยทำให้ภาพพจน์ของเราค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ แนวคิดเหล่านี้สอดคล้องกับที่สักการ (Sarkar อ้างถึงใน เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2534) กล่าวถึง อานุภาพของความคิดของมนุษย์ไว้ว่า “เราคิดอย่างไรเราก็จะรู้สึกเช่นนั้น หรือกลายเป็นเช่นนั้น (As you think, so you become.)” ซึ่งในปัจจุบันแนวคิดนี้เป็นที่ยอมรับว่า จิตสำนึกของคนเราสามารถจะเปลี่ยนสภาพกลายเป็นสิ่งที่เราคิดถึงใฝ่ฝันถึง หรือให้ความสนใจอย่างแรงกล้าต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน ๆ ได้ ดังนั้นการใช้จินตนาการ (Visualization) และการย้ำคิดถึง (Affirmation) จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจิตใจของคนเราไปสู่สิ่งที่ใฝ่ถึงอยู่เสมอ ได้ทำให้มองชีวิตของตนเอง ผู้อื่นกิจกรรมต่าง ๆ และโลกในแง่ที่ดีมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น (Anandamittra, 1991 และเกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2534)

3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน

แนวคิดนีโอฮิวแมนนิสให้ความสำคัญในเรื่องของการปฏิบัติตัวเป็นอย่างยิ่ง โดยเชื่อว่าความสำเร็จของคนเราขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตัวถึง 95% ที่เหลืออีก 5% เป็นเรื่องของทฤษฎี ดังนั้นแม้ว่าเราจะมีความรู้มากมายเกี่ยวกับแนวคิดนี้ แต่ถ้าเราไม่ได้นำสิ่งที่รู้ไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ความรู้ต่างๆ ที่มีก็แทบจะไม่มีประโยชน์อะไร การปฏิบัติซ้ำๆ หรือการกระทำซ้ำๆ

จึงเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ดังนั้นการที่เราจะเป็นคนที่ประสบความสำเร็จจึงขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตัวหรือการกระทำที่สม่ำเสมอในชีวิตประจำวันนั่นเอง หากเราต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเอง จึงต้องเริ่มที่การกระทำหรือการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวันแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส จึงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติตัวหรือการกระทำที่กระทำอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2545) นอกจากนี้ Sarkar (1998) ผู้ก่อกำเนิดแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส กล่าวถึงว่า ความคิดและการกระทำเป็นตัวกำหนดอุปนิสัย คุณลักษณะ และชะตาชีวิตของคนเรา

ความคิด ⟶ การกระทำ ⟶ อุปนิสัย ⟶ คุณลักษณะ ⟶ ชะตาชีวิต

การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝนมีพื้นฐานการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นการเรียนรู้ที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในประสบการณ์การเรียนรู้ที่จัดขึ้น เรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning) มีการฝึกหัดปฏิบัติจริงจนกระทั่งสามารถปฏิบัติซ้ำในสิ่งที่คาดหวังให้เรียนรู้ได้ และเกิดความชำนาญ (Kolb, 1984)

4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม เป็นแนวทางการเรียนรู้เพื่อการแก้ไข ปัญหาตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสขั้นที่สอง ซึ่งมี 3 ขั้นตอน โดยในขั้นแรก จะเป็นการพัฒนาความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ในจิตใจของตนเอง ในขั้นที่สอง จะเป็นการเข้าร่วมกลุ่มกันของผู้ที่มีจิตใจบริสุทธิ์ดีงามในการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อนำสู่ขั้นที่สาม ซึ่งเป็นการร่วมกันสร้างสรรค์สังคมใหม่ด้วยความรักและเมตตา (เกียรติวรรณ อมาตยกุล อ้างถึงใน ศตพร วิไลรัตน์, 2532)

4.1 จุดมุ่งหมายโดยทั่วไปของกิจกรรมกลุ่ม

Traxler, and North(อ้างถึงใน ทองเรียน อมรัชกุล, 2521) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการจัดกิจกรรมกลุ่มไว้ดังนี้คือ

1. เพื่อให้การศึกษาอบรมแก่บุคคลที่ยังไม่คุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาบันการศึกษา โดยการจัดโครงการปฐมนิเทศผู้มาใหม่ หรือนำไปจัดในรูปของการแนะแนวได้ตลอดทั้งปี

2. เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ที่แตกต่างไปจากประสบการณ์ที่ได้รับในหลักสูตรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดกิจกรรมกลุ่มในสถาบันการศึกษา เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน การใช้ห้องสมุด การศึกษาในโอกาสต่าง ๆ หรือเรื่องส่วนตัวที่อยู่ในความสนใจของผู้เรียน

3. เพื่อเป็นรากฐานในการที่จะนำไปสู่การให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล เพราะทำให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับผู้ให้การแนะแนวในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม

4. เพื่อการปรับตัว การบำบัดรักษาและความเจริญงอกงามของบุคคลและของกลุ่ม นอกจากนี้กิจกรรมกลุ่มยังสามารถนำมาเป็นเครื่องช่วยในการแก้ไขเรื่องส่วนตัวได้ เช่น การปรับบุคลิกภาพ การพัฒนาที่เหมาะสมกับด้านมนุษยสัมพันธ์ เป็นต้น

4.2 คุณประโยชน์ของการเข้ากลุ่ม

กิจกรรมกลุ่มเป็นสิ่งที่จัดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยส่งเสริมมนุษย์ให้เติบโตและพัฒนาขึ้น โดยเฉพาะทักษะด้านสังคม และด้านความสัมพันธ์ กับบุคคลอื่น การจัดกิจกรรมกลุ่ม จึงเป็นการสร้างโอกาสให้มนุษย์ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยใช้เทคนิคต่าง ๆ เพื่อสมาชิกกลุ่มจะพยายามช่วยกลุ่มและช่วยบุคคลแต่ละคน ทำงานไปสู่จุดมุ่งหมาย ด้วยเหตุนี้ การเรียนรู้โดยวิธีการกลุ่มนี้จึงช่วยฝึกทักษะที่จำเป็นในหลาย ๆ ด้าน ดังนี้คือ (วิไลวรรณ สันถวะโกมล, 2522)

1. ทักษะทางสังคม (Social Skill) เป็นทักษะที่ช่วยให้อยู่ร่วมกันและทำงานกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น เช่น ทักษะการผู้ให้และผู้รับ การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม การควบคุมตนเอง การยอมรับความสามารถของตนเองและผู้อื่น ฯลฯ

2. ทักษะในการศึกษาค้นคว้า (Study Skill) เป็นทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ เช่น ทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การพูด การฟัง การอ่าน และการรายงาน

3. ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skill) ได้แก่ ทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การวิพากษ์วิจารณ์ การคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการคิดอย่างมีเหตุผล

4. ทักษะในการทำงานกลุ่ม (Group Work Skill) เป็นทักษะในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เช่น ทักษะในการวางแผน การเป็นผู้นำแสดงความคิดเห็นด้วยการอภิปราย การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

การเข้าร่วมกลุ่มนั้น เป็นกิจกรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกผู้ที่มีลมหายใจอยู่ ความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะทำงานร่วมกับคนอื่น เพื่อเป้าหมายหรือสัมฤทธิ์ผลร่วมกัน เป็นกุญแจสำคัญที่จะสร้างเสริมครอบครัวที่เป็นปึกแผ่น สร้างความสำเร็จในอาชีพ การเป็นเพื่อนบ้านสมาชิกของชุมชน รวมทั้งปลูกฝังความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ ที่สำคัญด้วย

4.3 วิธีการและเทคนิคที่ถูกนำมาใช้เป็นกิจกรรมจัดกลุ่มสัมพันธ์

มีการนำเทคนิควิธีการต่าง ๆ มากมายมากำหนดเป็นกิจกรรมในการจัดกลุ่มสัมพันธ์ ทิศนา แขมมณี และคนอื่น ๆ (2522) และ ทิศนา แขมมณี (2545) ได้เสนอการจัดกิจกรรมที่ใช้ในการเรียนการสอนด้วยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับหลักทฤษฎีไว้หลายวิธี เช่น

1. เกม (Games) ให้ผู้เรียนลงเล่นด้วยตนเองภายใต้ข้อตกลงหรือกติกาตามที่กำหนดไว้ ซึ่งผู้เรียนจะต้องตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่ง วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมต่าง ๆที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจและยังช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนุกสนานในการเรียนด้วย

2. บทบาทสมมุติ (Role – playing) วิธีการนี้ยังมีลักษณะเป็นสถานการณ์สมมุติเช่นเดียวกับเกมส์ แต่มีการกำหนดบทบาทของผู้เล่นในสถานการณ์ที่สมมุติขึ้น แล้วให้ผู้เรียนเข้าสวมบทบาทนั้นแสดงออกตามธรรมชาติโดยอาศัยบุคลิกภาพ ประสบการณ์ และให้ผู้รู้สึกคิดของตนเป็นหลัก วิธีการนี้จึงมีส่วนช่วยทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสศึกษาวิเคราะห์ความรู้สึกและพฤติกรรมของตนอย่างลึกซึ้งและยังช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้น่าสนใจและน่าติดตามอีกด้วย

3. สถานการณ์จำลอง (Simulation) คือ การจำลองสถานการณ์จริง หรือสร้างสถานการณ์ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริง แล้วให้ผู้เรียนลงไปอยู่ในสถานการณ์นั้น และมีปฏิกิริยาโต้ตอบกัน วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทดลองพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งในสถานการณ์จริงผู้เรียนอาจจะไม่กล้าแสดง เพราะอาจจะเป็นการเสี่ยงต่อผลที่จะได้รับ

4. กรณีตัวอย่าง (Case) เป็นวิธีการสอนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้กรณีหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงนำมาดัดแปลงและให้เป็นตัวอย่างในการให้ผู้เรียนได้ศึกษา วิเคราะห์ และอภิปรายกันเพื่อสร้างความเข้าใจและฝึกฝนหาทางแก้ไขปัญหานั้น การอภิรายจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน รวมทั้งนำเอากรณีต่าง ๆ ซึ่งคล้ายกับชีวิตจริงมาใช้ จะช่วยให้การเรียนรู้มีลักษณะใกล้เคียงกับความเป็นจริง ซึ่งมีส่วนทำให้การเรียนรู้มีความหมายต่อผู้เรียน

5. ละคร (Acting or Dramatization) คือ วิธีการที่ให้ผู้เรียนได้ทดลองแสดงบทบาทตามบทที่เรียนหรือกำหนดไว้ให้ โดยผู้แสดงจะต้องพยายามแสดงให้สมตามที่กำหนดไว้โดยไม่นำเอาบุคลิกภาพและความรู้สึกนึกคิดของตนเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง อันจะมีส่วนทำให้เกิดผลเสียต่อการแสดงบทบาทนั้นๆ วิธีการนี้ เป็นวิธีที่ช่วยทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ในกรณีจะเข้าใจในความรู้สึกเหตุผลและพฤติกรรมของผู้อื่น ซึ่งความเข้าใจนี้ มีส่วนเสริมสร้างความเห็นอกเห็นใจกันและการที่ผู้เรียนได้มีโอกาสแสดงละครร่วมกันจะช่วยฝึกให้ผู้เรียนเกิดความรับผิดชอบในการเรียนร่วมกัน และได้ฝึกการทำงานร่วมกันด้วย

6. กลุ่มย่อย (Small Group) คือ แบ่งกลุ่มแยกเป็นกลุ่มขนาดเล็กลง เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงออก

4.4 ลำดับขั้นตอนของกระบวนการกลุ่ม

ขั้นตอนการเรียนรู้ตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ แบ่งออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้ (ทิศนา แขมมณี, 2545)

1. ระยะการมีส่วนร่วม เป็นระยะที่ผู้เรียนลงมือปฏิบัติกิจกรรมหรือคิดค้นแสวงหาสิ่งที่ต้องการเรียนรู้นั้นด้วยตนเอง ผลจากการเรียนรู้จะเกิดจากตัวผู้เรียนโดยตรง การมีส่วนร่วมของผู้เรียนในการทำกิจกรรมจะเป็นการมีส่วนร่วมในทุก ๆ ด้าน คือ

1.1 การมีส่วนร่วมทางด้านร่างกาย ได้แก่ การที่ผู้เรียนลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือการค้นคว้าสืบสวนสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะต้องอาศัยการแสดงออก ทางกาย วาจา ในการสื่อความหมายกับผู้อื่น เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

1.2 การมีส่วนร่วมทางด้านจิตใจ คือ ความรู้สึก และอารมณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งที่กระทำนั้น ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้จะนำไปสู่การรับรู้ แนวคิด และการเรียนรู้ทางด้านเนื้อหาเป็นอย่างดี และช่วยให้ผู้เรียนสามารถจดจำเนื้อหาได้นานอีกด้วย

1.3 การมีส่วนร่วมทางด้านปัญญาหรือสมอง คือ การที่ผู้เรียนเกิดการเห็นจริงหรือประจักษ์แจ้ง มีการค้นพบสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ และการสร้างแนวความคิดจากสิ่งที่ได้รับรู้นั้น ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพัฒนาความคิดและเหตุผลในการพิจารณาไตร่ตรองในการทำงาน การตัดสินใจ การวิเคราะห์ และสรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้นั้นด้วยตนเอง

1.4 การมีส่วนร่วมในทางสังคม คือ การมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นจะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างกว้างขวาง และเกิดผลดีอีกด้วย

2. ระยะวิเคราะห์ เป็นระยะที่ผู้เรียนจะร่วมกันวิเคราะห์ประสบการณ์เรียนรู้ทันทีหลังจากที่ลงมือกระทำกิจกรรม จะช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้กว้างขวาง สามารถประเมินความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม วิธีการเรียน ผลการเรียนรู้ ตลอดจนช่วยให้ผู้เรียนรู้จักตนเองดียิ่งขึ้น

3. ระยะสรุปและประยุกต์หลักการ เป็นระยะที่ผู้เรียนจะรวบรวมแนวคิดที่ค้นพบแนวความคิดที่ได้จากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น แล้วสรุปเป็นหลักการของตนเอง ซึ่งผู้เรียนสามารถนำหลักการของตนเองนั้นไปประยุกต์ใช้ในอนาคต หรือประยุกต์ให้เข้ากับตนเองได้ การประยุกต์นั้นจะกระทำได้ 2 ลักษณะ คือ

3.1 การประยุกต์เพื่อปรับปรุงบุคลิกภาพ หรือการพัฒนาตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่น ตลอดจนเสริมสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น

3.2 การประยุกต์เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในอนาคต และเพื่อใช้ในการปรับปรุง แก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนช่วยให้การคิดค้น และประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้น

4. ระยะประเมินผล โดยผู้เรียนจะเป็นผู้ประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง และของกลุ่มจากการอภิปรายให้ข้อเสนอแนะและติชม ร่วมกับสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่ม

5. การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

การจูงใจ หมายถึง การใช้ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นเหตุสำคัญในการจูงใจบุคคล ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดออกมา เพื่อตอบสนองความต้องการ หรือเพื่อตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของบุคคล ส่วนความสำคัญของแรงจูงใจนั้น ทำให้เกิดความพร้อมในการเรียน และนำไปสู่ความตั้งใจที่จะให้สำเร็จตามที่คาดหวังไว้ (สมศรี เพชรโชติ, 2538)

ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสนั้น โดยธรรมชาติคนเราทุกคนต้องการที่จะได้รับการยอมรับ ได้รับการยกย่อง ได้รับการชมเชย ได้รับความสำเร็จ ได้รับความสนุกสนาน และได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ตามหลักการนีโอฮิวแมนนิส การจัดกิจกรรมให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วและมีความสุข ผู้จัดกิจกรรมจะต้องรู้วิธีการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ร่วมกิจกรรมอยากที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้จัดกิจกรรมจึงหน้าที่โดยตรงในการจัดกิจกรรมให้สนุกและท้าทายความสามารถของผู้ร่วมกิจกรรม โดยถูกกระตุ้นให้ใช้ความคิดให้มากขณะทำกิจกรรม ผู้จัดเป็นเพียงผู้นำทางเป็นผู้ชี้ประเด็นและมุมมองที่น่าคิด ผู้ร่วมกิจกรรมทุกคนจะต้องได้รับการเอาใจใส่ ได้รับคำชมเชยและรอยยิ้ม การให้ความสำคัญและการให้กำลังใจจากผู้จัดกิจกรรม ถือว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการจัดกิจกรรม (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2543)

สรุปได้ว่า แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เป็นแนวทางคิดในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดีในทุกๆด้าน โดยอยู่บนพื้นฐานการคิด พูด และกระทำเชิงบวก ที่มีหลักการที่สำคัญ 5 ประการด้วยกัน คือ การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่มและการจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจในระดับจิตสำนึก ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางและหลักการในการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยได้เป็นอย่างดี

แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยผสมผสานกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) เนื่องจากขั้นตอนของทั้งสองแนวคิดเป็นการส่งเสริมผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ โดยการสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย การวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน การเสริมสร้างภาพจน์ที่ดีตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และการประเมินผลของผู้เรียนว่ามีสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนที่จะช่วยพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างครอบคลุม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสนใจ ใฝ่เรียนรู้ มีความมั่นใจในสิ่งที่กระทำอยู่ เกิดความคิดริ่เริ่มสร้างสรรค์และต้องการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

การจัดกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสมีขั้นตอนในการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่เพราะผู้ใหญ่ต้องการเรียนรู้เพื่อ

พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ดังนั้นหากจะส่งเสริมผู้ใหญ่ในการเรียนรู้เพื่อการเป็นผู้นำ ด้วยการพัฒนาตนเองในการเป็นผู้นำ ผู้ใหญ่จะเกิดความเชื่อมั่น และมีทักษะความสามารถที่เชี่ยวชาญมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันเป็นส่งเสริมในเรื่องคุณธรรมและหลักธรรมที่ผู้ใหญ่สามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้ให้เกิดความสุข และใช้แก้ปัญหาในชีวิต ดังนั้นในตอนต่อไปขอนำเสนอแนวคิดภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปเชื่อมโยงกับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำของผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่

ตอนที่ 6 แนวคิดภาวะผู้นำตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

สังคมมนุษย์ประกอบไปด้วย ศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี กฎ กติกา กฎหมาย และในสังคมมนุษย์มีทั้งคนดีและไม่ดี เพราะฉะนั้น วิถีชีวิตของคนในสังคมจึงมีความหลากหลายและสลับซับซ้อน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงพบว่า ในแต่ละสังคมจะต้องมีคนใดคนหนึ่งได้รับเลือกเป็นผู้นำและส่วนคนที่เหลือก็เป็นผู้ตาม สำหรับผู้นำนั้นมีความจำเป็นและเป็นตัวการสำคัญที่จะทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ภายในกลุ่มชนของตนเองเพื่อให้สังคมของตนเองได้รับประโยชน์และความสุข ซึ่งจะได้นำเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

1. ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำ

1.1 ความหมายของผู้นำ

ผู้นำ (Leader) กับภาวะผู้นำ (Leadership) มีความหมายแตกต่างกัน และมีประวัติที่ยาวนานมาก คำว่า ผู้นำ (Leader) ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมของอ๊อกซ์ฟอร์ด (Oxford English Dictionary) ในราวปี ค.ศ.1300 (พ.ศ.1843) หรือเจ็ดร้อยปีที่แล้ว ส่วนคำว่าภาวะผู้นำ (Leadership) ปรากฏขึ้นมาภายหลังประมาณปี ค.ศ.1800 (พ.ศ.2343) คือประมาณสองร้อยปีมาแล้วหรือจนแม้กระทั่งในปัจจุบัน ความหมายของคำว่า “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” ก็ยังคงเป็นปริศนาสำหรับนักวิชาการและบุคคลทั่วไป มีทฤษฎีหลายทฤษฎีที่พยายามอธิบายเกี่ยวกับผู้นำและภาวะผู้นำ ซึ่งบางครั้งก็มีความสอดคล้องกันและบางครั้งก็ขัดแย้งกัน (ทองหล่อ เดชไทย, 2544) นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความหมายของผู้นำไว้ดังนี้

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2540) ได้รวบรวมและสรุปแนวความคิดอันเกี่ยวกับผู้นำ คือ บุคคลที่มีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน 5 อย่างดังต่อไปนี้

1. มีบทบาทหรือมีอิทธิพลต่อคนในหน่วยงานมากกว่าผู้อื่น
2. มีบทบาทเหนือบุคคลอื่น ๆ
3. มีบทบาทสำคัญที่สุดที่ทำให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมาย
4. ได้รับเลือกจากผู้อื่นให้เป็นผู้นำ

5. เป็นหัวหน้าของกลุ่ม

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบความก้าวหน้าและบรรลุผลสำเร็จ

2. เป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงการติดต่อสื่อสารและแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา

3. การจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

4. ผู้นำมีส่วนทำให้เกิดวิสัยทัศน์ขององค์การและพนักงาน

5. เป็นผู้ที่สามารถใช้อำนาจ อิทธิพลต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำกลุ่มประกอบกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งด้วย

ปรีดา เรืองวิชาธร (2547)ได้ให้ความหมายของผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลเพียงพอที่จะทำให้เกิดการประสานพลังจากคนทั้งหลาย เพื่อให้แต่ละคนได้แสดงศักยภาพของตนมาร่วมคิดสร้างสรรค์ร่วมมือทำงานเพื่อนำไปสู่จุดหมายที่ดีงามตามต้องการท่ามกลางบรรยากาศการทำงานที่เรียบร้อยและเป็นสุข

Fiedler (1967)ได้ให้ความหมายของผู้นำ คือ บุคคลในกลุ่มซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ควบคุมหรือประสานงานกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกลุ่ม

สรุปได้ว่าผู้นำ คือ บุคคลที่มีคุณสมบัติทำให้องค์การก้าวหน้าประสบผลสำเร็จด้วยความสามารถ มีวิสัยทัศน์ สามารถโน้มน้าว หรือมีอิทธิพลทำให้ผู้อื่นหรือกลุ่มปฏิบัติงานเพื่อการบรรลุเป้าหมายและมีบทบาทสำคัญจะช่วยเหลือ สนับสนุนให้ผู้อื่นหรือกลุ่มทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

1.2 ความหมายของภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ หมายถึง อำนาจหน้าที่หรือเป็นกระบวนการของอิทธิพล ที่ทำให้ผู้อื่นหรือกลุ่มดำเนินกิจกรรมมุ่งสู่เป้าหมายให้สำเร็จ ภาวะผู้นำในความหมายของแต่ละบุคคล โดยอาจมีความหมายในเชิงคุณลักษณะ พฤติกรรม อิทธิพล หรือรูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นซึ่งมีนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิให้ความหมายไว้ดังนี้

กิติ ตยัคคานนท์ (2543) ภาวะผู้นำ คือ ศิลปะ หรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จูงใจ หรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยการโดยการใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกันกับตน ดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินจะเป็นไปในทางที่ดีหรือชั่วก็ได้

รังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544) ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ คือพฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน หรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้ตามและผู้นำเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันคือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่น และให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2545) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำคือ กระบวนการที่ผู้นำช่วยสร้างความชัดเจน แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้รับรู้ ว่าอะไรคือความสำคัญ หรือช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชามองเห็นทิศทาง และจุดมุ่งหมายร่วมกันอย่างชัดเจน ภายใต้ภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

วาสนา สุขประเสริฐ (2547) ภาวะผู้นำ คือ มารยาท หรือพฤติกรรม ของการใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นให้ปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ เพื่อดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จโดยการใช้กระบวนการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกัน

Bass (1985) ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า เป็นจุดศูนย์รวมของกระบวนการกลุ่ม เป็นบุคลิกลักษณะ และผลอันเกิดจากบุคลิกลักษณะผู้นำทำให้ผู้ตามยอมปฏิบัติตาม โดยใช้การจูงใจมากกว่าการบังคับ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ ผู้นำจะใช้อำนาจในการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิก เป็นเครื่องมือในการบรรลุจุดมุ่งหมาย เป็นผลลัพธ์ของการมีปฏิสัมพันธ์ เป็นการแสดงบทบาทที่แตกต่างกัน และเป็นการริเริ่มโครงการ และคงไว้ซึ่งโครงสร้างของความคาดหวังและการมีปฏิสัมพันธ์

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการของบุคคลโดยใช้ศิลปะหรืออำนาจให้บุคคลอื่นยอมทำตาม ปฏิบัติตาม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การที่บุคคลสามารถใช้อิทธิพลของบุคคลที่ครองตำแหน่ง เพื่อจูงใจ โน้มน้าวให้บุคคลหรือกลุ่มปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการของตนด้วยความเต็มใจ ยินดีที่จะให้ความร่วมมือ ประสานงานเพื่อจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มตามที่กำหนดไว้ร่วมกัน

2. หลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา

สิ่งสำคัญที่ผู้นำจะต้องมีคือ การนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้นั้นก็เพื่อการเป็นผู้นำที่ดี และคำสั่งสอนที่สำคัญๆของพระพุทธองค์ที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำที่ดี หรือวิถีทางของการที่จะเป็นผู้นำที่ดี เพื่อใช้สำหรับเป็นแนวทางที่จะนำไปปฏิบัติซึ่งมีหลักธรรมหรือคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้สำหรับผู้นำ ซึ่งหลักธรรมของผู้นำตามความหมายของนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังต่อไปนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) ได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตามหรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม ภาวะผู้นำ คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงามความรู้

ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม ความเป็นผู้นำ หมายถึง คุณสมบัติของผู้นำมีหลายอย่างหลายด้าน แยกไปตามสิ่งที่ผู้นำจะต้องเกี่ยวข้อง คือ ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นทุก ๆ อย่างให้ถูกต้องและได้ผลดี องค์ประกอบเหล่านั้น คือ

1. ตัวผู้นำ จะต้องมีคุณสมบัติภายในของตนเอง เป็นจุดเริ่มและเป็นแกนกลางไว้ อาจจะใช้คำว่า “ผู้ร่วมไปด้วย”

2. จุดหมาย พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับจุดหมาย เช่น จะต้องมีความชัดเจน เข้าใจถ่องแท้และแน่วแน่ในจุดหมาย เป็นต้น

3. หลักการและวิธีการ พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับหลักการ และวิธีการที่จะทำให้สำเร็จผลบรรลุจุดหมาย

4. สิ่งที่จะทำ พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสิ่งที่จะทำ

5. สถานการณ์ พร้อมคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอกว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น

ทั้งหมดนี้ คือ องค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสำหรับผู้นำที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี ผู้นำประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม ซึ่งหลักธรรมสำคัญ คือ พรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือ เป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้นแน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีพรหมวิหาร 4 ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจ ยิ่งใหญ่เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษาได้พัฒนาแล้ว ซึ่งมีหลักธรรมสำหรับผู้นำดังนี้

1. พรหมวิหารธรรม

พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติมี 4 ประการ คือ

1.1 เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

1.2 กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

1.3 มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิงประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

1.4 อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันส่งผลให้ดีและชั่ว รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550)

2. สังคหวัตถุ

สังคหวัตถุ คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี เป็นหลักการสงเคราะห์กัน มี 4 ประการ คือ

2.1 ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2.2 ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาดูดดื่มน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมตาม

2.3 อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ การขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

2.4 สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะแก่ฐานะ ภาวะ บุคคลเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่กรณี (ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาดูดดื่มน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมตาม

3. อคติ

อคติ คือ ฐานะอันไม่พึงถึง, ทางความประพฤติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม, ความลำเอียง มี 4 ประการ คือ

3.1 ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะชอบ เพราะรักในผู้นั้นจึงทำให้ได้ดี เป็นคนเด่นในสังคม

3.2 โทสาคติ คือความลำเอียงเพราะชังไม่พอใจผู้นั้นทำดีเพียงใดความดีไม่ปรากฏ

3.3 โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะหลงหรือพลาดผิดเพราะเขลา ไม่รู้ ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามักเห็นผิดพลาดไป

3.4 ภยาคติ คือ ความลำเอียงเพราะกลัว อาจจะกลัวเพราะเขามีเงินทอง มีอำนาจ มีญาติพี่น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

4. อิทธิบาท

อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี 4 ประการ คือ

4.1 ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

4.2 วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย

4.3 จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่กระทำ

4.4 มังสา ความไตร่ตรอง คือ ทดลอง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

5. สัปปุริสธรรม

สัปปุริสธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้นำที่ดี มี 7 ประการ คือ

5.1 ธัมมัญญุตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการรู้ หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำตามหลักการข้อนี้ ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายอันนั้น ๆ

5.2 อัตถัญญุตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้หลักธรรมนั้น ๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร หรือพึงปฏิบัติ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง

5.3 อัตตัญญุตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติ ให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

5.4 มัตตัญญุตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น รู้จักประมาณในการ ใช้จ่ายโภคทรัพย์พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญา ในการเก็บภาษี เป็นต้น

5.5 กาลัญญุตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติการต่าง ๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น

5.6 ปริสัญญุตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

5.7 ปุคคลัญญุตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญุตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดีว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

6. กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร คือ องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือ ท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ มี 7 ประการ คือ

6.1 ปิโย น่ารัก คือ ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

6.2 ครุ น่าเคารพ คือ ในฐานประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

6.3 ภาวนีโย น่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง คือ ในฐานทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้ง

6.4 วตฺตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไร ควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

6.5 วจนกฺขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอและวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว

6.6 คมฺภีรญฺจ กถำ กตฺตา แถลงเรื่องล้ำลึกได้ คือ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้

6.7 โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

7. อริยทรัพย์

อริยทรัพย์ คือ ทรัพย์อันประเสริฐ,ทรัพย์คือ คุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ซึ่งมี 7 ประการ คือ

7.1 ศรัทธา คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ

7.2 ศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม

7.3 หิริ คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว

7.4 โอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

7.5 พาหุสัจจะ คือความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

7.6 จาคะ คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

7.7 ปัญญา คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545)

โดยสรุปหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้นำสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เพื่อให้การบริหารลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้นำควรพิจารณาและปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะหลักธรรมมุ่งเน้นให้ผู้บริหารหรือผู้ปกครอง สามารถประสานความสัมพันธ์กับหมู่ชนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งที่เป็นประโยชน์ให้กับบุคคลอื่น ๆ ตลอดไปจนถึงสังคมในวงกว้าง หลักธรรมของพระพุทธองค์ได้วางหลักการและแนวทางในการปกครอง โดยใช้การยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน หรือสมาชิกในสังคมเพื่อให้เกิดความสงบสุข ด้วยการปกครองที่เที่ยงธรรมไม่ลำเอียงโดยใช้ความรู้ความสามารถของผู้ปกครองในด้านของปัญญา ความเพียร และความสุจริตในการจัดการเพื่อให้เกิดความเจริญแก่องค์กรและกิจกรรมต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จและได้ผลดี พุทธธรรมได้กล่าวถึงหลักธรรมสำคัญในการเป็นผู้นำไว้หลายหลักธรรมด้วยกัน เช่น พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมดังกล่าว ถือเป็นการสร้างเสริมภาวะผู้นำให้เป็นผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการทั้งสิ้น ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ธรรม” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพื่อประโยชน์สุขแห่งหมู่คณะ องค์กร สังคมอย่างมั่นคง และยั่งยืนตลอดไป

3. ลักษณะภาวะผู้นำเชิงพุทธ

พระธรรมปิฎก (2546) ภาวะผู้นำ คือ คุณสมบัติ เช่น สติ ปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงาม พระพุทธองค์ตรัสไว้ในโคปาลสูตร โดยการเปรียบเทียบ ฝูงโค และโคจ่าฝูง เกี่ยวกับผู้นำและผู้ตามดังนี้

“เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปคด ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้นบุคคลผู้ใดได้สมมุติให้เป็นใหญ่หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็จะประพฤติเสียหาย แว่นแคว้นทั้งหมดก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไร้ ศีลธรรม เมื่อฝูงโคว่ายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรงโคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกันเพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมุติให้เป็นใหญ่ หากผู้นั้น ประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้งแว่นแคว้น ก็จะอยู่เป็นสุขหากผู้ปกครองตั้งใจอยู่ใน”

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของภาวะผู้นำที่มีต่อความอยู่รอดมีสวัสดิภาพ และสันติสุขของผู้ตามหรือสังคมและประเทศชาติทั้งหมดโดยเปรียบเสมือนจ่าโคและฝูงโค

สุวิน สุขสมกิจ (2524)ได้กล่าวว่า มีคำสอนที่พูดถึงเกี่ยวกับลักษณะของผู้นำดังที่ปรากฏอยู่ในทุติยปาปริกสูตรว่า ผู้นำ จะต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังนี้ คือ

1. จักขุมา คือ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออกและจะวางแผนเตรียมรับ หรือรุกได้อย่างไร

2. วิธุโร คือ เป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนได้รับผิดชอบ

3. นิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น

ในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นผู้นำนั้น จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือ มีหูตาไวและกว้างไกลสามารถจำแนกบุคคล และเหตุการณ์ออกว่าเป็นอย่างไร ซึ่งจะทำให้ผู้นำมีประสบการณ์มีความ ชำนาญในการปกครอง เข้าใจบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้มีผู้สนับสนุนมากขึ้น แต่คุณสมบัติทั้ง 3 ประการนี้ มีระดับความสำคัญมากน้อยต่างกันไปตามระดับตำแหน่งหน้าที่ขององค์กรหรือหน่วยงานว่าเล็กหรือใหญ่ขนาดไหนหรือมี ความสำคัญเพียงใดโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศแล้วนับว่าเป็นองค์กรที่ใหญ่ ผู้นำหรือผู้บริหารจึงต้องมีคุณสมบัติครบถ้วน จึงจะสามารถยึดศรัทธาของผู้ใต้บังคับบัญชาไว้ได้ส่งผลให้ลูกน้องหรือผู้สนองงานมีความเชื่อมั่น นั่นย่อมเป็นสาเหตุที่จะนำไปสู่เป้าหมายเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วนิดา ชูสังข์, 2551)

พระมหาภชล โฆสิตเมธี (2550) ได้กล่าวว่า พระธรรมปิกฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปถึงผู้นำมีคุณสมบัติอยู่ 2 ด้าน คือ

1. คุณลักษณะภายในตัวของผู้นำ ได้แก่

1.1 รู้หลักของสัปปุริสธรรม มีการรู้หลักเหตุผล

1.2 มีสติปัญญา ไม่ประมาท

1.3 ตื่นตัว ทันต่อเหตุการณ์

1.4 มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล เป็นเข็มแข็ง

2. คุณลักษณะภายนอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่

2.1 มีความรู้ ความสามารถ

2.2 มีพรหมวิหารธรรม

2.3 หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

2.4 น่ารัก น่าเคารพ เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ลำเอียง

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2549) ได้กล่าวถึง การเป็นผู้นำที่ดีพอสรุป ได้ดังนี้

1. ผู้นำที่ดีพึงมีคุณลักษณะ 3 ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทุติยปาปณิกสูตรคือ จักขุมา เป็นผู้มีปัญญามองการณ์ไกล วิธูโร เป็นผู้รอบรู้ในการจัดการกิจการงานทุกอย่างอย่างถูกต้อง และนิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี คุณสมบัติทั้ง 3 ข้อนี้ย่อมทำให้ผู้นำสามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

2. ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย เพื่อมุ่งบำเพ็ญประโยชน์สุขให้เกิดแก่มวลชนสังคมประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

3. ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพละ 4 คือ ปัญญาพละ เพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาให้รอบรู้ในทุกๆด้าน ทั้งด้านตน ด้านคน และด้านงานอย่างถูกต้องในการปฏิบัติงาน วิริยพละ เพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นพากเพียร ไม่ท้อถอยในกิจการงานทุกอย่าง เพื่อให้สามารถทำกิจการงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ อนวัชชพละ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักสำคัญในการทำงาน และสังคหพละ เพื่อให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลทั้งหลาย ทำให้เกิดการประสานงานที่ดีในทุกๆ ฝ่าย ดังนั้น ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพละ 4 ในการปฏิบัติตนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย เพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืน ตลอดไป

4. ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร 4 เพื่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการดำเนินกิจการทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

5. ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการประสานงานกับบุคคลทั้งหลายให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

สรุปได้ว่า ผู้นำมีความสำคัญต่อการอยู่รอด สวัสดิภาพ และสันติสุขของสังคม และประชาชาติทั้งหมด ผู้นำเป็นบุคคลที่จะประสานหมู่คนทั้งหลายในองค์กรให้อยู่ร่วมกันและพากันไปถึงจุดหมายที่ดีงามเพื่อประโยชน์สุขแห่งตน ผู้ร่วมงาน องค์กร สังคม และประเทศชาติ ดังนั้น คุณสมบัติของผู้นำ ต้องเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี มีความดีงาม มีความรู้ความสามารถ มีวิธีการและ

หลักการที่ถูกต้องตามธรรม คือ ถือธรรมเป็นใหญ่ มีพรหมวิหาร 4 และ สัปปุริสธรรม 7 เป็นคุณธรรมประจำใจ สรุปสุดท้ายว่า ผู้นำที่ดีต้อง (1) ตัวเองดี (2) มีกัลยาณมิตรดี (3) เป็นคนไม่ประมาท (4) เป็นคนเข้มแข็ง (5) ทำได้ และ (6) วิสัยทัศน์กว้างไกล คือ มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง (พระพรหมคุณาภรณ์ , 2547) และภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” คือ คุณธรรมและการปฏิบัติธรรม เป็นลักษณะสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคง และยั่งยืน ตลอดไป

4. การประยุกต์ใช้หลักธรรมของผู้นำในปัจจุบัน

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้นำสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยผู้นำควรพิจารณาและปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะหลักธรรมมุ่งเน้น สามารถประสานความสัมพันธ์กับหมู่ชนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สิ่งที่เป็นประโยชน์ให้กับบุคคลอื่นๆ ตลอดไปจนถึงสังคมในวงกว้าง ตามพุทธธรรมได้กล่าวถึงหลักธรรมสำคัญในการเป็นผู้นำไว้หลายหลักธรรมด้วยกัน เช่น พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวถือเป็นการสร้างเสริมผู้นำให้เป็นภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการทั้งสิ้น ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ธรรม” เป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพื่อประโยชน์สุขแห่งหมู่คณะ องค์กรสังคมอย่างมั่นคง และยั่งยืนตลอดไป ผู้นำที่มีภาวะผู้นำนั้นจะมีคุณลักษณะที่ดี โดยเฉพาะการที่สามารถทำงานสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ จึงมีนักวิชาการได้เสนอภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ดังนี้

ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ได้รวบรวมงานด้านการพัฒนาภาวะผู้นำพบว่า ผู้นำแต่ละคนย่อมมีคุณสมบัติดีเด่นแตกต่างกันไป จึงเกิดผู้นำหลากหลายแบบ แม้ว่าในทางปฏิบัติแต่ละคนจะสามารถสร้างสมพัฒนาคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดีได้หลายด้าน แต่การมีคุณสมบัติครบสมบูรณ์ทุกด้านคงเป็นไปได้ยากมาก ดังนั้น ผู้นำจึงควรมีความยืดหยุ่นพอที่จะสามารถเอื้อเฟื้อโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้คุณสมบัติและทักษะบางอย่างที่ไม่มีในตัวเอง และสามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ เพื่อประสานพลังกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรจะต้องบ่มเพาะคุณสมบัติภายใน และทักษะความสามารถบางด้านที่จำเป็นสำหรับการเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ทั้ง 8 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจเพื่อคอยกำกับความประพฤติของตนเองและเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องดีงาม

คุณธรรมเป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งที่ต้องนำเสนอเป็นอันดับแรก เนื่องเพราะลำพังการมีทักษะความสามารถด้านต่าง ๆ หรือมีกลวิธีในการจัดการมากมายภายใต้ความเข้าใจทางจิตวิทยานั้น คงไม่เพียงพอที่จะทำให้ภาวะผู้นำเกิดขึ้นได้ แท้จริงหากขาดรากฐานของคุณธรรมด้านในแห่งชีวิต ซึ่งจะเป็นพลังกำกับการใช้ทักษะความสามารถต่าง ๆ อันเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทั้งในแง่การดำเนินชีวิต และในแง่การทำงานให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีในอีกด้านหนึ่งหากประสบความผิดพลาดล้มเหลว ก็จะมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็งเผชิญหน้าอย่างรู้เท่าทันสภาวะตามความเป็นจริง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้สถานการณ์ดีขึ้นกว่าเดิมได้ หรือแม้ชีวิตและการงานประสบความสำเร็จ ก็ไม่หลงใหลได้ปลื้มจนติดยึดความสำเร็จนั้นอย่างเหนียวแน่น การมีคุณธรรมด้านในเป็นรากฐานของชีวิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ จิตใจจึงเป็นสุขสงบ ไม่ฟู ๆ แฟบ ๆ ตามความเปลี่ยนแปลงนั้น นอกจากนี้แล้วการสั่งสมคุณธรรมด้านในยังเอื้ออำนวยให้ผู้อื่นเชื่อมั่นศรัทธาต่อตัวผู้นำ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือตลอดจนถือเอาเป็นแม่แบบแห่งการประพฤติปฏิบัติไปด้วย

ในทางพุทธศาสนามีอำนาจในทางธรรม 3 ประการ ได้แก่ อำนาจแห่งความบริสุทธิ์ อำนาจแห่งปัญญา และอำนาจแห่งความกรุณา (พุทธคุณ 3 คือคุณของพระพุทธเจ้า) ซึ่งหากบุคคลได้สั่งสมให้เกิดขึ้นภายในตนได้อย่างจริงแท้ นอกจากจะเป็นคุณูปการต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามแล้ว ยังเป็นอำนาจที่เรียกศรัทธาปสาทะจากผู้คนรอบข้างได้อย่างดียิ่ง การพัฒนาคุณธรรมและทักษะความสามารถในแง่ต่าง ๆ เพื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำที่ดีนั้น ก็ล้วนอยู่ในขอบข่ายของอำนาจทางธรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าว ด้วยเหตุนี้การจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำสูงจำต้องพัฒนาคุณธรรมภายในควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านอื่น ๆ ไปด้วย ในที่นี้จะขอเน้นคุณธรรมซึ่งเป็นหัวใจในการสร้างภาวะผู้นำที่ดีที่ควรพัฒนาขึ้นมาเพียง 2 หมวด คือ

1.1 ภาวนา 4 หมายถึง การฝึกอบรมพัฒนาตนเองอย่างครอบคลุมโดยสมบูรณ์ทั้ง 4ระดับ ซึ่งบุคคลควรใส่ใจฝึกฝนอบรมเพื่อนำไปสู่ชีวิตอันประเสริฐ พุทธศาสนาถือเป็นภารกิจสำคัญเพื่อยังประโยชน์หรือเป้าหมายส่วนตนให้ถึงพร้อม ธรรมหมวดนี้เป็นการปฏิบัติต่อตนเอง ภาวนา 4 ได้แก่

กายภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับ สิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง 5 ด้วยดี (ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย) และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

สีลภาวนา คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

1.2 พรหมวิหาร 4 เป็นหมวดธรรมที่หมายความถึง หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ใช้เป็นหลักธรรมประจำใจในการดำเนินชีวิต และใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเพื่อการเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี ประกอบด้วยข้อธรรมต่าง ๆ ดังนี้

เมตตา คือ ความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุขมีจิตใจที่แผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เมตตาจะใช้สถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังอยู่ในภาวะที่เป็นปกติสุขดี ไม่มีปัญหาความเดือดร้อนอะไร เราจึงมีท่าทีอยากให้เขาเป็นสุขอย่างสืบเนื่อง

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ กรุณาจะใช้ในสถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังประสบความเดือดร้อน มีปัญหาหรือความทุกข์ เราจึงมีจิตใจคอยจะหาทางปลดเปลื้องเขาให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อน นั้นไป

มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใส เบิกบาน กอปรด้วยอาการแช่มชื่น เบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ (ผู้อื่น) ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป มุทิตาจะใช้ในสถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังประสบความเจริญงอกงาม ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน เราจึงควรมีท่าทีพลอยยินดี ส่งเสริมสนับสนุนเขาให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ สืบไป

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่งไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ (ผู้อื่น) ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจ มองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบงานได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน อุเบกขาจะใช้ในสถานการณ์ที่การกระทำของผู้อื่นกำลังทำให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย ทำให้หลักการที่ถูกต้องดีงามสูญเสียไป ดังนั้นแม้ว่าเราจะเคยมีจิตใจปฏิบัติต่อผู้นั้นตามข้อธรรมทั้ง 3 ข้อที่กล่าวมา แต่หากเขากระทำให้หลักการที่ดีงานเสียไป เราต้องหยุดส่งเสริมหรือสัมพันธ์กับผู้นั้น เพื่อรักษาความถูกต้องไว้

นอกจากนั้นคุณธรรมสำหรับผู้ที่จะก้าวมาเป็นผู้นำที่ดีนั้นยังมีอีกหลายข้อ เช่น สัปปุริสธรรม 7 กัลยาณมิตรธรรม 7 และสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ผู้นำรุ่นใหม่พึงศึกษาและฝึกฝนร่วมกับธรรม 2 หมวดข้างต้นควบคู่ไปด้วย

ในที่นี้ยกภาวนา 4 และพรหมวิหาร 4 ขึ้นมาเน้น ก็เพราะหมวดแรกเป็นธรรมที่เน้นการพัฒนาขัดเกลาตนเอง โดยสาระสำคัญอยู่ในขอบเขตระดับปัจเจกบุคคล ส่วนในหมวดหลังเป็นธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้อื่น สาระสำคัญจึงเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์อย่างถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากผู้นำคนใดขวนขวายพัฒนาคุณธรรมทั้ง 2 หมวดให้เจริญงอกงามภายในตน ก็ย่อมทำให้ผู้นำนั้นสามารถทำกิจกรรมได้อย่างไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน ทั้งยังเป็นผู้นำที่มีความดีงามพร้อมที่ผู้อื่นจะเลื่อมใสศรัทธาให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอย่างเต็มกำลังความสามารถ

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร

ทั้งในแง่ทักษะการฟังอย่างมีสติ เพื่อรับรู้อย่างลึกซึ้งไม่เพียงเพื่อที่จะเข้าใจสาระสำคัญที่ผู้อื่นสื่อออกมาได้ถูกตรงเท่านั้น หากยังสามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดภายในลึก ๆ ของผู้อื่น เป็นการรับรู้สภาพภายในตลอดจนความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคน ซึ่งทำให้สามารถอ่านสถานการณ์ของกลุ่มได้ถูกต้องแม่นยำขึ้น การเข้าถึงจิตใจของบุคคลรอบข้างเราอย่างลึกซึ้งและกอปรด้วยเมตตาย่อมยังผลให้เขาเกิดความรู้สึกวางใจสนิทชิดเชื่อเป็นกันเอง เป็นคุณสมบัติข้อแรกในกัลยาณมิตรธรรม 7 คือ ปิโย (น่ารัก) และเมื่อมีความอ่อนแอเกิดขึ้นภายในกลุ่มก็สามารถจับสัญญาณความอ่อนแอได้ เพื่อนำไปสู่การจัดการให้เกิดความคลี่คลายลงตัวได้ทันท่วงที

นอกจากทักษะการรับฟังแล้วยังต้องมีทักษะในการสื่อสารออกไปให้ผู้อื่นเข้าใจประเด็นได้ง่ายและเป็นระบบ เช่น สื่อสารให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ง่าย สื่อสารเป็นขั้นเป็นตอนหรือเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลกัน หรือทำให้มองเห็นประเด็นหลักประเด็นรองได้ชัดเจน เป็นต้น การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพนับเป็นเครื่องมือพื้นฐานให้ล้มเหลวเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ ซึ่งต้องเรียนรู้เพื่อสรุปเป็นบทเรียน แล้วจัดปรับสร้างเหตุปัจจัยใหม่ให้เป็นโอกาสที่ดีในครั้งต่อไป นอกจากนี้ยังต้องมีความกล้า เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้สะท้อนวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา แม้จะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายจากสมาชิกต่างรุ่นต่างประสบการณ์ก็ตาม

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน

เป็นความสามารถที่เห็นจุดแข็ง จุดอ่อนของผู้อื่น พร้อมกับเอื้อเฟื้อโอกาสดึงศักยภาพมาอันเป็นจุดแข็งให้ปรากฏออกมา เพื่อมอบหมายความรับผิดชอบได้ตรงกับศักยภาพและฉันทะของแต่ละคน ขณะเดียวกันจุดอ่อนที่มองเห็นก็ควรกระตุ้นเตือนให้เขาตระหนักรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งถือจริยธรรมเป็นพื้นฐานในการทำหน้าที่ประสานพลังอย่างสมดุล

4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

อย่างแรกสุดผู้นำควรกล้าคิดกล้าฝันหากมันจะทำให้ชีวิตและสังคมเดินไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องดีงาม กล้าหาญที่จะคิดแตกต่างจากกระแสหลักของกลุ่มหรือสังคม แม้จะถูกตราหน้าว่าเป็นแกะดำหรือคนชายขอบของสังคมก็ตาม ดังนั้นจึงพร้อมที่จะเผชิญต่อความรู้สึกโดดเดี่ยวในบางครั้งบางคราวของชีวิตด้วย และเมื่อจะต้องตัดสินใจแต่ละครั้งควรไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสมอซึ่งหมายถึงการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ รวมถึงข้อเสนอจากการแลกเปลี่ยนอย่างรอบด้าน เมื่อชัดเจนดีแล้วก็ไม่ลังเลที่จะตัดสินใจกระทำและกล้าที่จะรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะออกมาสำเร็จหรือล้มเหลวก็ตาม แม้เมื่อตัดสินใจผิดพลาดก็มีความกล้าที่จะยอมรับความผิดพลาด โดยมองเห็นความผิดพลาดล้มเหลวเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ ซึ่งต้องเรียนรู้เพื่อสรุปเป็นบทเรียนแล้วจัดปรับสร้างเหตุปัจจัยใหม่ให้เป็นโอกาสที่ดีในครั้งต่อไป นอกจากนี้ยังต้องมีความกล้าเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้สะท้อนวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาแม้จะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายจากสมาชิกต่างรุ่นต่างประสบการณ์ก็ตาม

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

โดยปฏิบัติเป็นวัฏจักร คือ เริ่มจากนำเองค์ความรู้ที่เก็บสั่งสมเป็นประสบการณ์มาประยุกต์ใช้จริงเพื่อลองผิดลองถูก หากปฏิบัติแล้วใช้ได้หรือไม่ อย่างไร ก็สรุปเป็นหลักการไว้อย่างไม่ติดยึด จากนั้นก็ค้นคว้าหาความจริงต่อไปด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะเก็บเกี่ยวจากการลงมือทำจริง แล้วนำมาทดลองใช้ต่อเป็นวัฏจักรแห่งการเรียนรู้ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว

6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ติดกรอบความคิดอย่างตายตัว

ผู้นำที่มีความรู้ประสบการณ์และเคยประสบความสำเร็จสูงมักจะยึดติดกรอบความรู้ความคิดรวมถึงประสบการณ์เก่า แต่เมื่อสถานการณ์พลิกผันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กรอบความรู้ความคิดและประสบการณ์ชุดเก่า อาจจะไม่สามารถอธิบายหรือตอบคำถามในบริบทปัจจุบันได้ ดังนั้น จึงต้องพร้อมที่จะยืดหยุ่นพลิกแพลงความรู้ความคิดหรือเปลี่ยนความเชื่อ เพื่อมุ่งสู่วิถีปฏิบัติที่มีความสดใหม่ โดยไม่ยึดติดกรอบความคิดและกำแพงประสบการณ์เดิม ด้วยเหตุนี้ผู้นำจึงควรพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่บทเรียนใหม่ด้วยความใจกว้างและด้วยความรู้สึกสนุกชวนให้ท้าทายกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

มองเห็นพลวัตของขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมและสามารถประเมินกลับมาเป็นวิสัยทัศน์และทิศทางการทำงานในมุมกว้างขององค์กรได้ชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์นอกองค์กร ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ของผู้นำที่มากด้วยทักษะและประสบการณ์ จะ

เป็นปัจจัยช่วยให้กระบวนการวิเคราะห์ทิศทางการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มที่มีความคมชัดและสอดคล้องตรงกับรากเหง้าแห่งปัญหา

คุณสมบัติของผู้นำในข้อ 5 และข้อ 6 นั้น สัมพันธ์กันในแง่เป็นเหตุเป็นผลกัน กล่าวคือ การมีจิตวิญญาณแห่งการเรียนรู้พร้อมที่จะขวนขวายแสวงหาความจริงอยู่เสมอ ย่อมทำให้ผู้นำมีทักษะและประสบการณ์ที่เพิ่มพูนรอบด้านยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันสอดคล้องตรงกับธรรมในข้อครุ คือ น่าเคารพ เป็นที่พึ่งได้ และในข้อภาวนีโย คือ น่าเจริญใจหรือน่ายกย่องในฐานของผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งสองข้อเป็นธรรมในกัลยาณมิตรธรรม 7

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

กล่าวคือ ไม่ว่าเราจะต้องประสบปัญหาอุปสรรคหรือสถานการณ์เลวร้ายอย่างไร เราก็ไม่ควรยอมให้ปัจจัยต่าง ๆ จากสถานการณ์นั้นมามีอิทธิพลจนทำให้เราเป็นผู้ยอมจำนนกับสภาพที่เกิดขึ้น โดยที่ไม่ได้ลงมือทำอะไรเลย แต่กลับจะต้องมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็ง เป็นฝ่ายลุกขึ้นมาจัดการด้วยศักยภาพที่มีอยู่ พร้อมกับมีความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะเป็นผู้สามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดเป็นทางออกใหม่ ๆ ของปัญหานั้น ๆ ได้ จิตใจดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญในการจุดประกายให้ผู้อื่นเกิดความสนใจในสิ่งที่ผู้นำเสนอ จนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือได้ไม่ยาก รวมถึงเป็นปัจจัยให้เกิดการฟื้นฟูพลังกลุ่ม หากพลังกลุ่มถูกลดทอนอันเนื่องจากสมาชิกกลุ่มเริ่มรู้สึกท้อแท้หรือเสียขวัญกำลังใจไป

อย่างไรก็ตาม อาจมีหลายสถานการณ์ที่เลวร้ายจนเราไม่สามารถควบคุมได้เนื่องด้วยศักยภาพอันจำกัดของเรา ดังนั้นถึงที่สุดแล้วเราจำต้องวางจิตวางใจปล่อยให้ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎแห่งอนัตตา กล่าวคือ ไม่พึงยึดมั่นถือมั่นในความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน ไม่พยายามฝืนบังคับควบคุมให้อยู่ในอำนาจของเรา หากปัจจัยต่าง ๆ ไม่เอื้อเฟื้อเพียงพอให้เป็นไปตามต้องการ เพราะสรรพสิ่งล้วนประกอบกันขึ้นตามเหตุปัจจัย สัมพันธ์กันตามเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดอยู่ในอำนาจของใครหรือสิ่งใดโดยเบ็ดเสร็จ ดังนั้นเราทำได้ดีที่สุดก็เพียงกระทำไปตามกระบวนของเหตุปัจจัยเท่าที่เรารู้ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่นำไปสู่ผลที่ต้องการ อย่างไรก็ตามจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อนมักจะผลักดันให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เพื่อขยายขอบเขตของศักยภาพในการทำให้สถานการณ์หรือปัญหาอุปสรรคคลี่คลายดีขึ้นได้ไม่มากก็น้อย

ในทางปฏิบัติแล้วผู้นำแต่ละคนย่อมจะมีคุณสมบัติเด่นและด้อยในบางด้าน คุณสมบัติด้านที่ขาดไปอาจสามารถชดเชยหรือเสริมหนุนให้องค์กรเกิดความสมดุลได้ โดยเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีคุณลักษณะเด่นในด้านนั้นซึ่งเข้ามามีบทบาทแทนหรือพยายามพัฒนาคุณสมบัติด้านนั้นขึ้นมาให้เกิดความสมดุลภายในตนก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง

การอธิบายผู้นำมีฐานะและบทบาทสูงกว่าบุคคลทั่วไป และภาวะดังกล่าวแสดงบทบาท อำนาจ อิทธิพล และความสามารถในการเคารพพระพุทธศาสนา สมาชิกหรือผู้ตามปฏิบัติตามความคิดความต้องการ ภาวะที่มีอิทธิพลเหนือความคิด และพฤติกรรมของผู้อื่นนั้นแสดงความเป็นผู้นำ โดยการใช้บทบาทการทำงานของผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่สามารถสร้างประโยชน์กับสมาชิกและผู้ตามให้ได้รับประโยชน์โดยถ้วนกัน

สรุปได้ว่า การนำเนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำของ ปรีดา เรืองวิชาธร (2551)และนำหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา บางหมวดธรรมมาใช้สนับสนุนเนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2545) ระบุไว้ใน หลักพุทธธรรม ว่า มรรคมีองค์ 8 มีดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความคิดเห็น ความเข้าใจที่ดีงามถูกต้อง เป็น การเข้าใจถูกหรือ การเห็นชอบ คือ ความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในอริยสัจ 4 รู้และเข้าใจกุศลและอกุศลมูล ไตรลักษณ์และปฏิจจสมุปบาท กฎธรรมชาติและความเป็นไปของโลก

ธรรมที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิด เกี่ยวกับจิตใจ ความเสื่อม ความเจริญของจิตใจ ความเดือดร้อนและความสงบสุขของจิตใจจำเป็นต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน

เมื่อผู้นำใดที่มีสัมมาทิฏฐิเป็นที่ตั้งในการดำเนินชีวิต ผู้นำนั้นจะมีความคิดที่นำไปสู่การกระทำ และคำพูดในทางที่ถูกต้อง เช่น เมื่อเกิดปัญหา ผู้นำจะศึกษาปัญหาหรือเหตุแห่งปัญหาที่เป็นทุกข์จนถึงแก่นให้รู้ถึงความจริงที่ถ่องแท้ สาวไปหาเหตุปัจจัยโดยปราศจากอคติและกิเลสตัณหาใดๆ เพื่อนำไปสู่ปัญญาเพื่อความเข้าใจในการแก้ไขปัญหาและเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น

2. สัมมาสังกัปปะ คือ ความคิดชอบ หมายถึงความคิดที่ถูกต้อง วางแนวจิตของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และในการต่อสู้อุปสรรค เมื่อผู้นำมีความคิดที่ถูกต้องอันสืบเนื่องมาจากความเห็นที่ถูกต้อง โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นฐาน ผู้นำสามารถกำจัดความหลงผิดต่างๆ ออกไปจากความคิดได้ แม้แต่การได้รับข้อมูลต่างๆ จากแหล่งของปัญญาที่เป็นกัลยาณมิตรทั้งหลาย ยังต้องอาศัยโยนิโสมนสิการ พิจารณาว่า แหล่งปัญญานั้นๆ ถูกต้องหรือไม่ และข้อมูลความรู้ต่างๆ ที่ได้มานั้นถูกต้องเป็นจริงหรือไม่ เพราะถ้าได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องอาจพาให้ตนเข้าใจผิด และคิดผิดมากขึ้นไปอีก ความสำคัญของโยนิโสมนสิการอีกประการหนึ่ง

3. สัมมาวาจา คือ การมีวาจาชอบ บุคคลผู้มีวาจาเป็นกุศลย่อมสร้างกุศลและนำกุศลมาสู่ตน การมีสัมมาวาจานั้น นอกจากการยึดมั่นในการไม่ละเมิดศีลข้อ 4 ดังกล่าวไว้ในข้างต้นแล้ว ยังมีเพิ่มเติมในการมีสัมมาวาจาที่สมบูรณ์สำหรับผู้นำ ดังนี้

3.1 วจีสุจริต 4 คือ การพูดจริง การพูดไม่ส่อเสียดหรืออาจกล่าวว่าการพูดแต่คำที่ประสานสามัคคี การพูดคำสุภาพ และการพูดพอประมาณ

3.2 วาจาสุภาษิต คือ การพูดถูกกาล การพูดคำจริง การพูดคำอ่อนหวาน การพูดคำประกอบด้วยประโยชน์ และการพูดด้วยเมตตาจิต

4. สัมมากัมมันตะ

สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ เป็นการกระทำที่เว้นจากความประพฤติไม่ดีทางกาย 3 ประการ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ และการไม่ประพฤติผิดในกาม และถึงพร้อมด้วยการมีเมตตากรุณา การมีสัมมาอาชีพ รวมถึงการกระทำใดๆอันพึงก่อเกิดประโยชน์ที่เป็นคุณต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม

5. สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพชอบ การมีอาชีพที่สุจริต ไม่ประกอบมิจฉาอาชีวะและไม่ดำเนินการใดๆ ที่ผิดในการประกอบอาชีพ เช่น กระทำการอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองฝ่ายเดียวโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น ผู้นำควรดำเนินชีวิตในการประกอบอาชีพที่คำนึงถึงประโยชน์ทั้ง 3 ฝ่าย คือ ส่วนตน ส่วนรวม และสังคมหรือประเทศชาติเป็นที่ตั้ง

6 . สัมมาวายามะ

สัมมาวายามะ คือ ความเพียรชอบ หมายถึง ความเพียรในการละชั่วทำดี ซึ่งเป็นบาทฐานของการมีจิตใจที่เป็นสุขสงบเยือกเย็น ทั้งยังช่วยให้การดำเนินชีวิตตั้งอยู่ในธรรม ซึ่งมีผลดีทั้งการงาน ครอบครัว สังคม และจิตใจ ความเพียรในพระพุทธศาสนามี 4 ประการ คือ

6.1 สังวรปธาน เพียรระวังบาปอกุศลธรรม มิให้เกิดขึ้น

6.2 ปหานปธาน เพียรกำจัดบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

6.3 ภาวนาปธาน เพียรทำกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และ

6.4 อนุรักขนาปธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

7. สัมมาสติ

ความหมายของสัมาสติตามพระไตรปิฎก อธิบายความ ดังนี้สัมมาสติ คือ การระลึกชอบ ซึ่งหมายถึงการตั้งสติไว้ที่ฐานทั้ง 4 ที่เรียกว่า สติปัฏฐาน 4 คือ กายานุปัสสนา (การพิจารณากาย) เวทนานุปัสสนา (การพิจารณาความรู้สึก) จิตตานุปัสสนา (การพิจารณาจิต) และ ธรรมานุปัสสนา (การพิจารณาธรรมที่เกิดกับจิต)

ความมุ่งหมายในพระพุทธศาสนาของสัมมาสมาธิ คือ การเจริญสติพัฒนาจิตให้เกิดความสงบและพิจารณาธรรม จนถึงขั้นบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นการเจริญสติในขั้นโล

กุตตระ ส่วนในแง่ของการดำเนินชีวิตของผู้นำ ซึ่งเป็นการเจริญสติในระดับโลกียะ ซึ่งในระดับโลกียะนี้ สัมมาสติมีความหมายว่า การระลึกรู้ได้ถูกต้องและทันการ (หมายถึงทันต่อเหตุการณ์ ณ ปัจจุบัน) สติระดับโลกิยะนั้นจะต้องคู่กับสัมปชัญญะเสมอ อธิบายง่ายๆ คือ สติ คือ การใส่ใจอยู่กับปัจจุบัน และสัมปชัญญะ คือ การรู้เท่าทันความจริง เมื่อมีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันอารมณ์ในปัจจุบัน ปัญญาจะเกิด ขึ้นตามมา

8. สัมมาสมาธิ

สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่น หมายถึงความตั้งมั่นของจิตผู้ที่สงบจิตปฏิบัติสัมมาสมาธิเป็นประจำ จะเกิดปัญญาสามารถจำกัดกิเลสตัณหาต่างๆออกไปจากจิต (อย่างหยาบคือความเครียด) เกิดจิตที่เป็นกุศลเหมาะกับการงานต่างๆ ในทางโลก(โลกียะ) ผู้นั้นจะมีจิตใจที่ดี คิดดี กระทำดี บุคลิกจะเปลี่ยนเป็นคนที่น่าคบ น่าเข้าใกล้ และจะเป็นที่รักของคนทั่วไป และคนนั้นเมื่อคิดจะทำการใดจะเกิดปัญญาในการกระทำนั้นให้ประสบความสำเร็จ และการกระทำทุกชนิดจะดำเนินไปบนฐานของจิตที่ตั้งมั่น แน่วแน่ และสงบ สุขุม ส่วนในทางธรรม (โลกุตตระ) ถ้าผู้นั้นแสวงหาความหลุดพ้น มีความเพียรปฏิบัติสัมมาสมาธิตามทางแห่งธรรมในพระพุทธศาสนาโดยไม่ย่อท้อ ผู้นั้นจะถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วยสัมมาสมาธิ

เมื่อสัมมาสมาธิ เป็นการตั้งจิตชอบ ที่มีความสำคัญต่อการกระทำทุกชนิด เพราะเป็นที่อยู่อันสงบของใจ ดังนั้น สัมมาสมาธิจึงมีความสำคัญต่อผู้นำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการทำงานด้วยใจที่เป็นสมาธิ มีจิตใจที่สงบจดจ่ออยู่กับงานที่ทำ ผลของงานจะออกมาดีมากขึ้น ความเหนื่อยจะน้อยลง มีความสุขและเพลิดเพลินกับงานมากขึ้น ในยามที่มีความเครียด การฝึกสงบจิตให้เป็นสมาธิจะส่งผลให้ความเครียดที่มีนั้นลดน้อยลง ในยามเกิดปัญหาอุปสรรคของชีวิต การทำจิตให้เป็นสมาธิ ผู้นำจะมีสติเกิดปัญญา ความเห็นชอบและความคิดที่ถูกต้อง ในการฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ของชีวิตไปได้ อาจกล่าวได้ว่ า การมีจิตที่ตั้งอยู่ในสัมมาสมาธิ ก่อให้เกิดปัญญาในการดำเนินชีวิตที่ดี ประสบความสำเร็จตามที่วางไว้ และสามารถกำจัดกิเลสให้ลดน้อยลง ความสุขในชีวิตจะมีมากขึ้น (โสภิตา จิวะพงศ์ ,2553)

ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปเนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนาดังนี้

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น

การมีคุณธรรมเป็นรากฐานของชีวิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ จิตใจจึงเป็นสุขสงบ นอกจากนี้แล้วการสั่งสมคุณธรรมยังเอื้ออำนวยให้ผู้อื่นเชื่อมั่นศรัทธาต่อตัวผู้นำ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือตลอดจนถือเอาเป็นแม่แบบแห่งการประพฤติปฏิบัติไปด้วย สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (2550) ได้กล่าวถึง ผู้นำ

ที่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีคุณสมบัติที่จะทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้อย่างถูกต้องบังเกิดผลดี ผู้นำประสานคนภายในดุลยภาพแห่งธรรม ซึ่งหลักธรรมสำคัญ คือ พรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือ เป็นผู้มีศักยภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ โดยเฉพาะสำหรับผู้นำนั้นแน่นอนว่าจะต้องเป็นแบบอย่างที่จะต้องมีพรหมวิหาร 4 ประการ เพราะพรหมวิหารนั้นเป็นธรรมประจำใจของคนที่มีจิตใจ ยิ่งใหญ่เป็นผู้ประเสริฐ อันแสดงถึงความเป็นบุคคลที่มีการศึกษาได้พัฒนาแล้ว ซึ่งมีหลักธรรมสำหรับผู้นำ คือ พรหมวิหาร 4 ซึ่งมี 4 ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา อธิบายได้ดังนี้

1. พรหมวิหารธรรม

พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติมี 4 ประการ คือ

1.1 เมตตา ความรักใคร่ ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

1.2 กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

1.3 มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิงประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

1.4 อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันส่งผลให้ดีและชั่ว รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร

ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) อธิบายว่าความสามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดภายในลึก ๆ ของผู้อื่น เป็นการรับรู้สภาพภายในตลอดจนความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคน ซึ่งทำให้สามารถอ่านสถานการณ์ของกลุ่มได้ถูกต้องแม่นยำขึ้น การเข้าถึงจิตใจของบุคคลรอบข้างเราอย่างลึกซึ้งและกอปรด้วยเมตตาย่อมยังผลให้เขาเกิดความรู้สึกวางใจสนิทชิดเชื่อเป็นกันเองและทักษะในการสื่อสารออกไปให้ผู้อื่นเข้าใจประเด็นได้ง่ายและเป็นระบบ เช่น สื่อสารให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ง่าย สื่อสารเป็นขั้นเป็นตอนหรือเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลกัน หรือทำให้มองเห็นประเด็นหลักประเด็นรองได้ชัดเจน และมีความสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า

การกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมตามการ คือ ปิโย" แปลว่า "ผู้เป็นที่รัก" กล่าวคือผู้ร่วมงานหรือผู้ร่วมไปด้วยกัน หรือจะเรียกผู้ตามก็แล้วแต่ ก็จะมีความรัก มีความรู้สึกสนิทสนม สบายใจต่อผู้นำนั้น เสริมความรู้สึกอยากร่วมไปด้วยให้หนักแน่นมากขึ้น ทั้งร่วมใจและร่วมมือ

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน

ปรีดา เรืองวิชาธร (2551)ได้อธิบายว่า เป็นความสามารถที่เห็นจุดแข็ง จุดอ่อนของผู้อื่นพร้อมกับเอื้อเฟื้อโอกาสดึงศักยภาพมาอันเป็นจุดแข็งให้ปรากฏออกมา เพื่อมอบหมายความรับผิดชอบได้ตรงกับศักยภาพและฉันทะของแต่ละคนสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) กล่าวว่า ผู้นำที่ดีตามหลักปุคคลปโรปรัญญุตานั้นจะต้องรู้บุคคล ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องด้วยโดยเฉพาะผู้ร่วมงาน ผู้ร่วมปฏิบัติงานและดำเนินการไปด้วยกัน เพื่อให้สามารถปฏิบัติต่อเขาอย่างถูกต้องเหมาะสมและได้ผล ตลอดจนสามารถเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงานในการบริหารกิจการงานทุกๆ ด้านก็เพื่อทำให้เกิดประโยชน์และความก้าวหน้าทั้งแก่ผู้ปฏิบัติงาน หมู่คณะและองค์กรตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักเลือกบุคคลผู้เป็นคนดี ผู้เป็นบัณฑิตเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง หมู่คณะและสังคม เพราะการเลือกคบคนไม่ดี หรือคนพาล ย่อมนำมาซึ่งความหายนะแก่ตนเอง หมู่คณะและสังคม ดังนั้น ผู้นำที่ดีจึงควรพิจารณาวิเคราะห์ในการเลือกคบคนดี เพื่อให้สามารถนำความสุขความเจริญก้าวหน้ามาสู่ตนเอง หมู่คณะและองค์กรได้ตลอดไป

4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

ปรีดา เรืองวิชาธร(2551)ได้อธิบายว่า เป็นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ รวมถึงข้อเสนอจากการแลกเปลี่ยนอย่างรอบด้าน เมื่อชัดเจนดีแล้วก็ไม่ลังเลที่จะตัดสินใจกระทำและกล้าที่จะรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะออกมาสำเร็จหรือล้มเหลวก็ตาม แม้เมื่อตัดสินใจผิดพลาดก็มีความกล้าที่จะยอมรับความผิดพลาดนั้น สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า การหมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น คือ วิมังสา โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ได้อธิบายว่า การมีจิตวิญญาณแห่งการเรียนรู้พร้อมที่จะขวนขวายแสวงหาความจริงอยู่เสมอย่อมทำให้ผู้นำมีทักษะและประสบการณ์ที่เพิ่มพูนรอบด้าน สอดคล้องกับเนตร์พัณณา ยาวิราช (2537)ได้กล่าวว่า ผู้นำจักต้องศึกษาให้เข้าใจถ่องแท้ในหน้าที่

ของตนเอง สามารถปฏิบัติงานได้และให้คำแนะนำได้ ซึ่งจะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อถือศรัทธา และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานอย่างเต็มใจ สอดคล้องพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า การมีความขวนขวายใฝ่เรียนรู้ และให้รู้อย่างถ่องแท้ตรงกับธรรมในข้อครุ คือ น่าเคารพ เป็นที่พึ่งได้ คือ ในฐานประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ติดกรอบความคิดอย่างตายตัว

ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ได้อธิบายว่า ผู้นำควรพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่บทเรียนใหม่ด้วยความใจกว้างและด้วยความรู้สึกสนุกชวนให้ท้าทายกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ จึงต้องพร้อมที่จะยืดหยุ่นพลิกแพลงความรู้ความคิดหรือเปลี่ยนความเชื่อ เพื่อมุ่งสู่วิถีปฏิบัติที่มีความสดใหม่ โดยไม่ยึดติดกรอบความคิดและกำแพงประสบการณ์เดิม สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า ข้อภาวนีโย คือ น่าเจริญใจหรือน่ายกย่องในฐานของผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริงทั้งเป็นผู้ที่พัฒนาและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม

ปรีดา เรืองวิชาธร (2551)ได้อธิบายว่า เป็นการมองเห็นพลวัตของขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมและสามารถประเมินกลับมาเป็นวิสัยทัศน์และทิศทางการทำงานในมุมกว้างขององค์กรได้ชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์นอกองค์กร สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า ผู้นำที่ดีควรมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ คือ อัตตัญญุตา หมายถึง รู้ตน รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถอย่างไรและต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอว่าตนเองมีจุดอ่อนจุดแข็งอะไร แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกันก็พัฒนาจุดแข็งของตนให้ดีขึ้นเรื่อย

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

ปรีดา เรืองวิชาธร(2551)ได้อธิบายว่า มีความพร้อมและความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะเป็นผู้สามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดเป็นทางออกใหม่ ๆ ของปัญหานั้น ๆ ได้ จิตใจดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญในการจุดประกายให้ผู้อื่นเกิดความสนใจในสิ่งที่ผู้นำเสนอ ให้ความร่วมมือได้ไม่ยาก โดยมีความสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (2544) ได้กล่าวว่า การเป็นผู้ที่ มีความกล้าหาญ ในการเผชิญหน้ากับอุปสรรคปัญหา การแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ การแสดงออก และการรับผิดชอบต่อทุกสถานการณ์ รู้ทันปัญหาและอุปสรรคอันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ดี หลักธรรมสัมมาสังกัปปะ คือ ความคิดที่

ถูกต้อง ความตั้งใจของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และในการต่อสู้อุปสรรค เมื่อผู้นำมีความคิดที่ถูกต้องอันสืบเนื่องมาจากความเห็นที่ถูกต้อง ผู้นำจึงสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้

จากการนำเนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำและหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนาไปใช้พัฒนาความรู้ความสามารถของผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ภายใต้กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่และแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งสามารถนำไปจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับกลุ่มแม่ชีที่เหมาะแก่การได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองในด้านผู้นำและหลักธรรมที่เหมาะสม เพราะเป็นกลุ่มแม่ชีที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพระพุทธศาสนา ในตอนต่อไปขอนำเสนอ ความเป็นมาและหน้าที่ของแม่ชีที่สมควรได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ตอนที่ 7 แม่ชีไทยในพระพุทธศาสนา

ความเป็นมาของแม่ชี

แม่ชีไทยเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และเป็นผู้แทนของพระพุทธศาสนาที่จะสืบต่อศาสนา โดยวิธีการปฏิบัติและสั่งสอนให้ศาสนิกชนปฏิบัติตาม สำหรับแม่ชีไทยมีกิจกรรมในอันที่จะประพฤติปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างและอบรมสั่งสอนให้ความรู้กับพุทธศาสนิกชนอื่น ๆ ได้รับรู้เพื่อปฏิบัติตามในการศึกษาบทบาทของแม่ชีไทย ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึง ความเป็นมา ความหมายของแม่ชีสมัยพุทธกาล และความเป็นมาของแม่ชีไทยในยุคปัจจุบัน

แม่ชีในพระพุทธศาสนามีความเป็นมาจากอดีตสมัยพุทธกาล ในการศึกษาความเป็นมาของแม่ชีสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึง ความหมายของแม่ชี นักบวชสตรีผู้เป็นต้นกำเนิดแม่ชีไทย ครุธรรม 8 ประการ พรหมจรรย์ตั้งอยู่ไม่ได้นาน เพราะสตรีบวชและสาเหตุในการบวชเป็นแม่ชี ดังนี้

ความหมายของแม่ชี

คำว่า “**แม่ชี**” มีความหมายหลายอย่าง ตามพจนานุกรม และทัศนะของนักปราชญ์พอสรุปได้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

“ชี” หมายถึง นักบวชหรือพระในพระพุทธศาสนา หรือหญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โกนหัว ถือศีล 8 หรือคำว่า ชี หมายถึง นักบวชนอกศาสนา เช่น ชีเปลือย (นักบวชประเภทหนึ่งถือเพศเปลือยกาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)

นิรุกติศาสตร์ของคำว่า **“ชี”** น่าจะมาจากภาษาบาลีว่า **“ธชี”** แปลว่าผู้มีธงชัย กล่าวคือ ผู้นุ่งขาวห่มขาวเป็นเครื่องหมายของความมีชัยชนะเหนือกิเลสจนจิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ผู้ที่นุ่งห่มผ้าขาวจึงเรียกว่า ธชี เรียกให้สั้น ๆ อีกว่า **“ชี”** ในเทศน์มหาชาติ เรียก ชูชกว่า ธชี ชีชาติ เพราะนุ่งห่มผ้าขาว กล่าวคือ ผ้าขาวเป็นธงชัย แสดงตนว่าเป็นวรรณะพราหมณ์ผู้บริสุทธิ์ บางทีเรียกว่า อัจจุตฤาษี ว่า ธชี นักพรต เพราะมี ธงชัย คือ ชุดฤาษีที่ครองเป็นเครื่องหมายของการบำเพ็ญตบะเครื่องแต่งกายฤาษีจึงเป็นธงชัย ผู้ครองชุดฤาษี จึงเรียกว่า **“ธชี”** (มานพ นักการเรียน, 2545)

คำว่า **“ชี”** ในภาษาบาลี ใช้พูดต่อนาม เป็นเครื่องหมายแห่งความยกย่อง เช่น มหาเทพชี บารพตีชี นารถชี ซึ่งจะมีความหมายในภาษาไทยตรงกับคำว่า พระ เช่น เป็นคำขึ้นต้นนาม ได้แก่ พระมหาเทพ พระบารพตี พระนารถ นอกจากนี้ยังนิยมใช้สำหรับผู้ที่ได้รับยกย่องอยู่ในเกณฑ์เป็นพระ (ผู้ถือบวช เช่น ชีพราหมณ์ ชีสงฆ์ ชีเปลือย) แม้เป็นหญิงที่ถือบวชก็เรียกได้เหมือนกัน เช่น นางชี แม่ชี ยายชี หลวงชี แต่ในปัจจุบันนิยมใช้เรียกผู้หญิงที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาแล้วบวชว่า แม่ชี (พระครูนิเทศธรรมาราม, 2525)

คำว่า ชี ยังปรากฏในกลุ่มบำเพ็ญพรต ทางศาสนา มี 3 พวกใหญ่ ๆ หมายถึง อาชีวะ ปริพาชก และบรรพชิต โดยมีความหมายพอสรุปได้ ดังนี้ (พระมหานิคม นิคโม, 2547)

1. คำว่า “อาชีวะ” หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพแต่งกายได้ตามใจ เพียงแต่ลดการฟุ้งเฟ้อและการบำเรอความสุขทางกามลง อาชีวะได้แก่ พวกบำเพ็ญพรตทั้งที่ตัวเองยังอยู่ครองเรือนทำมาหากินดังชาวบ้านทั่วไป

2. คำว่า “ปริพาชก” หมายถึง พวกที่ปล่อยเหย่าเรือนเพียงบางส่วน ใช้ชีวิตส่วนมากในการบำเพ็ญพรต คำว่า”ปริพาชก” แปลว่า ผู้ปลีกตัว หมายถึง เพียงแต่ปลีกตัวแต่ว่ายังไม่ตัดขาดจากการครองเรือนยังถือกรรมสิทธิ์ในบ้านเรือนอยู่ นิยมการแต่งกายในชุดสีขาว ผู้ชายเรียกว่า “ดาบส” ผู้หญิงเรียกว่า“ตาปสินี” คำว่า “ตาปส” แปลว่า ผู้นุ่งขาวตรงตัว

3. บรรพชิต หมายถึง นักบวชเต็มตัว บำเพ็ญโดยการสละบ้านเรือนโดยเด็ดขาด ได้แก่พวกฤาษี ภิกษุ ซึ่งเป็นที่มาของการครองเพศของภิกษุทุกวันนี้ ในสมัยนั้นกลุ่มที่ยังอยู่ครองเรือน อีกกลุ่มหนึ่งปลีกตัวออกจากเรือนแต่ยังไม่ได้บวชเต็มตัวเรียกว่า “ชี” แปลว่า คนที่บวชเหมือนกันโดยในที่นี้ ชีในทางพระพุทธศาสนาจึงมีวิวัฒนาการมาจากปริพาชกในสมัยพุทธกาล แต่สมัยพุทธกาลเรียกว่า ชี ไม่ปรากฏเด่นชัด เพราะอยู่กลางระหว่างฆราวาสกับบรรพชิต ต่อมาผู้เตรียมบวช ฝ่ายหญิงได้แก่ ผู้เตรียมบวชเป็นภิกษุณี ชายก็เตรียมบวชเป็นภิกษุและยังชีสีขาวอยู่ เมื่อภิกษุณีวงศ์สูญไปก็หยุดอยู่แค่ผู้เตรียมบวชแต่เอาศีลอุโบสถศีลที่ฆราวาสรักษาที่เรียกว่า “ชี” มาจนทุกวันนี้ และเหตุที่จัดเป็นอุบาสิกาไม่จัดเป็นนักบวชเนื่องจากสถานภาพ อันยังไม่ชัดเจนในปัจจุบัน

สาเหตุในการบวชเป็นแม่ชีไทย

ในสมัยพุทธกาล การบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร ล้วนมีสาเหตุต่าง ๆ กัน เช่น ออกบวช เพราะต้องการแสวงหาโมกธรรม ออกบวช เพราะศรัทธา ออกบวชตามเพื่อน ออกบวช เพราะเกิดธรรมสังเวช ออกบวช เพราะกลัวภัย เช่น หลักฐานทางประวัติศาสตร์การสร้างวัดดอนยานนาวา กรุงเทพมหานคร พบในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ธิดาของเจ้าราม ณ รงค์ คือ พระเจ้าหลานเธอ สมเด็จกรมพระยาขุนนรามินทรสุดา ได้หนีไปบวชเป็นแม่ชี สาเหตุ เพราะต้องพลัดพรากจากพระเชษฐาในคราวอยุธยาพ่ายต่อพม่าโดยไปอยู่ที่เมืองทวาย (เจริญ ธิชากรณ์, 2544) แต่สาเหตุในการบวชเป็นแม่ชีในที่นี้ ผู้วิจัยศึกษาสาเหตุของการออกบวชเป็นแม่ชีในสังคม ดังนี้

สาเหตุการออกบวชเป็นแม่ชี สาเหตุที่ทำให้สตรีออกบวชเป็นแม่ชีโดยทั่วไปมี 5 ประการ ดังนี้ (สุขใจ พุทธวิเศษ, 2527)

1. เหตุผลส่วนใหญ่ทางด้านความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ

2. ต้องการความสงบไม่ยากยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกโดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุด้วยการหันเข้าพึ่งศาสนา

3. ต้องการช่วยเหลือศาสนาและสังคมอย่างใกล้ชิดเต็มความสามารถยิ่งขึ้น

4. ศรัทธาอยากได้กุศลจึงสละสุขส่วนตัว มุ่งเข้าหาทางธรรม

5. ต้องการที่พึ่งทางใจ อันเนื่องมาจากความยากจน ขาดที่พึ่งหรือความไม่สมหวังในชีวิต

ในปัจจุบันนี้สาเหตุการบวชเป็นภิกษุไม่ได้ต่างจากสังคมพุทธกาลเท่าไหร่ แต่ในสังคมไทยการบวชเป็นภิกษุถือพระพุทธศาสนา เมื่อครบ 20 ปีขึ้นไป จะต้องบวช 7 วัน หรือ 15 วัน หรือ 3 เดือนหรือมากกว่านั้น สำหรับการบวชภิกษุณีไม่มีในสังคมไทย และสามเณรนั้น ส่วนมากจะบวชเรียน

สาเหตุหลักการออกบวชเป็นแม่ชีในสังคมไทย การออกบวชเป็นแม่ชีของสตรีทั้งหลายนั้นต่างก็มีเหตุผลไปคนละอย่าง สาเหตุหลัก ๆ ในสังคมไทยมี 9 ประการ ดังนี้

1. บวชเพื่อมุ่งนิพพาน ถือว่าเป็นการบวชเพื่อเป็นไปตามจุดประสงค์ดั่งเดิมของการออกบวช และในสังคมไทยในปัจจุบันยังมีสตรีที่เข้าบวชด้วยเหตุนี้อยู่บ้าง

2. บวชเพราะมีความศรัทธาในหลักธรรม เพื่อต้องการมีความรู้และความเข้าใจในหลักธรรมอย่างถูกต้อง และสามารถนำหลักธรรมต่าง ๆ เหล่านั้นนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมต่อการดำเนินชีวิตได้ต่อไป

3. บวชเพื่อแก้บน สะเดาะเคราะห์ เป็นการบวชที่ผู้บวชมีความเชื่อถือในอำนาจที่เหนือธรรมชาติว่าสามารถบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีหรือร้ายให้กับตนหรือครอบครัวได้ เมื่อตนเองป่วยไข้ไม่สบายหรือมีเรื่องไม่ดีเกิดขึ้นบ่อย ๆ ผู้บวชจะบอกกล่าวแก่สิ่งที่ตนเองเชื่อว่ามีอยู่จริงขอให้การเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเรื่องร้าย ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นบรรเทาบางหรือหมดไปแล้วจะบวชให้

4. บวชเพราะไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดูแล บวชเพื่อต้องการความช่วยเหลือด้านปัจจัยพื้นฐาน การเป็นแม่ชีแม้จะไม่ได้รับยกย่องเหมือนกับพระสงฆ์ แต่ก็มีชาวบ้านที่ถวายอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคแก่แม่ชี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีแม่ชีจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถยังชีพอยู่ได้ในชีวิตชาวบ้าน หันมาบวชเป็นแม่ชี

5. บวชเพื่อต้องการแก้ไขปัญหาชีวิต สตรีที่บวชเป็นแม่ชีมีจำนวนมากที่ประสบกับความผิดหวังในชีวิตการครองเรือน เช่น อกหักเป็นต้น เมื่อไม่มีทางแก้ไขก็หาทางออกโดยการบวชเป็นแม่ชี เพราะมองเห็นว่าการออกบวชเป็นแม่ชีเป็นทางออกที่ดี ทำให้จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่คิดมาก และในช่วงที่บวชเป็นแม่ชีอาจเกิดประโยชน์ในแง่ได้สวดมนต์ ไหว้พระ ทำบุญรักษาศีลเจริญจิตภาวนา และมีโอกาสศึกษาหลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งแต่ก่อนไม่มีโอกาสเช่นนี้

6. บวชเพื่อต้องการพัฒนาตนเองในด้านความรู้ สืบเนื่องจากฐานะทางบ้านยากจนหรืออยู่ในชนบทห่างไกลจากการให้บริการการศึกษาของรัฐ จึงทำให้สตรีเข้ามาบวชเป็นแม่ชีเพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นการเลื่อนสถานภาพทางสังคมให้สูงขึ้น

7. บวชเพราะต้องการชีวิตที่สงบสุข เป็นการบวชที่ผู้บวชรู้สึกเบื่อหน่ายต่อทางโลกหรืออยู่ในวัยสูงอายุที่พ้นจากการทำงานหรือการเลี้ยงดูครอบครัว จึงต้องการนำตนเองเข้าใกล้ชิดกับศาสนาเพื่อสร้างบุญกุศลและเป็นความสุขทางใจในบั้นปลายของชีวิต

8. บวชเพราะความศรัทธาอยากได้กุศล ผู้บวชเป็นแม่ชีอาจมีความคิดว่า การบวชเป็นแม่ชีเป็นโอกาสที่ตนเองจะได้ทำบุญกุศลมากเท่าที่การบวชเป็นพระก็ตาม

9. บวชเพราะต้องการช่วยเหลือพระศาสนาและสังคม ผู้บวชมีความตั้งใจว่า การบวชอาจมีส่วนช่วยทำประโยชน์ คือ การเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ทำให้คนในสังคมมีศีลธรรม สังคมก็ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

สาเหตุการออกบวชเป็นแม่ชีดังกล่าว ส่วนมากจะเป็นเรื่องของแม่ชีในสังคมไทยถึงสาเหตุการบวชจะมีสาเหตุแตกต่างกัน แต่กรอบแนวคิดที่เน้นปัจจัยระดับสูงสุดก็คือ ความสงบสุขในชีวิต

ความเป็นมาของแม่ชีจากครั้งพุทธกาลจนถึงยุคต่าง ๆ ในสังคมไทยดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและเอกสารต่าง ๆ ยุคพุทธกาลในพระไตรปิฎกไม่มีคำว่า แม่ชี โดยตรง

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกทำให้ทราบว่าในสมัยพุทธกาลมีอุบาสิกาอยู่ 2 จำพวก ดังนี้

1. อุบาสิกาที่ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริโภคกามสมาทานศีล 8 ในศีล 8 นั้น ข้อที่ 3 ห้ามการเสพเมถุน หมายถึง ห้ามการมีสามี

2. อุบาสิกาที่บริโภคกาม หมายถึง อุบาสิกาที่ถือศีล 5 ข้อ ในศีล 5 ข้อไม่ห้ามการเสพเมถุน แต่ห้ามประพฤติผิดในกาม คือ การล่วงละเมิดในสามีหรือภรรยาผู้อื่น

ร่องรอยของแม่ชีในยุคพุทธกาลมีปรากฏในพระไตรปิฎกในรูปแบบของอุบาสิกา ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริโภคกาม ซึ่งในพระไตรปิฎกระบุว่าเป็นคฤหัสถ์ สาเหตุที่มีแม่ชีไม่ใช้คำว่า“อุบาสิกา” เป็นคำเรียกตัวเองนั้น เพราะว่าสังคมไทยเมื่อกล่าวถึงอุบาสิกาแล้ว ทุกคนจึงนึกถึงผู้หญิงอยู่ครองเรือนบริโภคกาม เป็นคฤหัสถ์ ผู้หญิงที่นุ่งห่มขาว โกนคิ้ว โกนผม จึงบัญญัติศัพท์คำว่าแม่ชีขึ้นมาใช้เรียกตัวเอง เพื่อจะให้แตกต่างจากคำว่าอุบาสิกา

ดังนั้น เห็นได้ว่า แม่ชี หมายถึง ผู้หญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล 8 มีความศรัทธาในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา มีจุดหมายมุ่งสู่หนทางแห่งพระนิพพาน และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ มีความปรารถนาแรงกล้า ในอันดีจะศึกษา พระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาโดยการเสียสละโกนผม โกนคิ้ว นุ่งขาว ห่มขาว ถือเพศพรหมจรรย์ รักษาศีล 8 สละบ้านเรือนมาอยู่ในวัดและสำนักเพื่อจะปฏิบัติธรรมอันเป็นเหตุแห่งการดับทุกข์

จุดเริ่มพัฒนาการของแม่ชีไทยและสถาบันแม่ชีไทยในยุคปัจจุบัน

จุดเปลี่ยนถ่ายช่วงของแม่ชีไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้เกิดการแปรผันชีวิตของแม่ชี จนกลายเป็นจุดเริ่มพัฒนาการของแม่ชีไทยและสถาบันแม่ชีไทยในยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึงพัฒนาการของแม่ชีไทยปัญหาเรื่องสถานภาพของแม่ชีไทย วิวัฒนาการสถาบันแม่ชีไทยและสถาบันแม่ชีไทยกับสาขาส่วนภูมิภาค ดังนี้

พัฒนาการของแม่ชีไทย

พ.ศ. 2509 คณะแม่ชีคณะหนึ่งมาเรียนบาลี และวิชาต่าง ๆ ที่มหามกุฏราชวิทยาลัย แม่ชีคณะนี้จะเดินผ่านบางลำพูเป็นประจำ ประชาชนแถวบางลำภูเห็นแม่ชีมีศีลาจารวัตรที่ดีงามก็เกิดความศรัทธา ภาพลักษณ์ของแม่ชีในสายตาของประชาชน คือ ผู้ศึกษาธรรมะ และมีคณะแม่ชีผู้ใหญ่ให้การสนับสนุนคณะแม่ชีนักเรียน ทำให้คณะแม่ชีสองกลุ่มนี้รวมตัวกัน ซึ่งในคณะนั้นมีพระผู้ใหญ่มาให้ความรู้ได้แนะนำสั่งสอนให้ข้อคิดต่าง ๆ ในการก่อตั้งสถาบันของแม่ชีเพื่อที่จะรวมแม่ชีทั่วประเทศมาทำกิจกรรมร่วมกันแลกเปลี่ยนนานาทัศนะร่วมกัน คณะแม่ชีคณะนี้จึงได้มีการติดต่อประสานกับแม่ชีที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยให้มาร่วมประชุมกันและให้ความคุ้มครองแม่ชีไทยด้วยกันเอง

เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2512 เป็นการประชุมแม่ชีทั่วประเทศ ประธานในที่ประชุม คือ พลเอกปิ่น มุทุกัณฑ์ อธิบดีกรมการศาสนาในสมัยนั้น มีแม่ชีมาประชุมในวันนั้นได้ปรารถกับพลเอกปิ่นเรื่องการเรียกสตรีนุ่งชุดขาว ห่มขาว โกนศีรษะ ควรจะเรียกอย่างไร เพราะในอดีตประชาชนส่วนมากจะเรียกอุบาสิกา,อุบาสิกาชี, นางชี, ยายชี, แม่ชีทั้งหลายได้มีมติเอกฉันว่า“**ควรเรียกว่าแม่ชี**” ถ้าเรียกอุบาสิกาประชาชนส่วนใหญ่จะนึกถึงสตรีผู้ครองเรือนบริโภคกามถ้าจะเรียกคำว่า“ชี” คำเดียวรู้สึกกระด้างไปจะเรียกยายชีหรือนางชีไม่เหมาะ ในที่สุดในที่ประชุมจึงเลือกคำว่า “แม่ชี” เป็นคำ

เรียกตัวเองตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา (สัมภาษณ์แม่ชีอรุณ เพชรอุไร, เลขานุการมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย, 10 ตุลาคม 2549 อ้างถึงใน แม่ชีกาญจนา โภคสวัสดิ์, 2551)

แม่ชีในประเทศไทยปัจจุบันได้แยกออกเป็นหลายคณะ ดังนี้

1. คณะนุ่งห่มสีกรัก โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล 10 ซึ่งเป็นศีลของสามเณรเรียกตนเองว่า ศีล จาริณี

2. คณะที่ครองจีวรสีน้ำตาลเข้ม โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล 10 เรียกตนเองว่า แม่กรัก แม่เณร หรือ สิขมาต

3. คณะนุ่งขาวห่มเหลืองโกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล ศีลภิกษุณีฝ่ายมหายาน เรียกตนเองว่า สังฆมณี

4. คณะนุ่งขาวห่มขาว ไม่โกนผมไม่โกนคิ้ว เป็นสตรีผู้ถือบวชชั่วคราว สมาทานศีล 8 ประพฤติพรหมจรรย์เรียกตนเองว่า ชีพราหมณ์

5. คณะนุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล 8 หรือศีล 10 ประพฤติพรหมจรรย์ เรียกตนเองว่า แม่ชี (ประคอง สิงหนาทนิติรักษ์, 2516)

คณะชี ดังกล่าวบางคณะก็ไม่แน่นอนและมีน้อย ที่มีเป็นส่วนมากเป็นคณะแม่ชีนุ่งขาวห่มขาว โกนผม โกนคิ้วสมาทานศีล 8 แม่ชีมีจำนวนมากรวมกลุ่มกันตั้งสถาบัน ทำงานอย่างมีระบบ มีการประชุมใหญ่ทุกปี ซึ่งการประชุมใหญ่นั้นถือว่าวันที่ 7 เมษายน ของทุกปี มีการจัดกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญของประเทศ

ปัญหาเรื่องสถานภาพของแม่ชีไทย

ปัญหาเรื่องสถานภาพนับว่าสำคัญมากประการหนึ่ง ที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ต่าง ๆ ของแม่ชีไทยจากงานวิจัยหลายฉบับก็ได้บทสรุปที่คล้ายกัน คือ สถานภาพอันไม่ชัดเจนจะจัดอยู่ในประเภทนักบวชก็ไม่ใช่จะจัดอยู่ในประเภทชาวบ้านทั่วไปก็ไม่เชิง เรื่องราวประวัติความเป็นมาของแม่ชีไทยนั้นยังไม่สามารถรู้ได้แน่นอนว่า มีการเกิดขึ้นหรือความเป็นมาอย่างไรแม้กระทั่งผู้บวชหรือแม่ชีเองก็ไม่ทราบชัดเจน ส่วนใหญ่เข้าใจว่าเมื่อภิกษุณีเสื่อมสูญไป สตรีที่ฝักใฝ่ในศาสนามีความปรารถนาจะได้ศึกษาธรรมให้ลึกซึ้ง พยายามละทิ้งชีวิตทางโลกหันหน้าเข้าหาวัด นุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว ถือศีลเพื่อแสดงถึงการตัดซึ่งชีวิตทางโลก

โดยทั่วไปแล้วสังคมมองว่าแม่ชีคือนักบวช แต่ไม่เคร่งครัดเท่าภิกษุ คือวินัยที่จะต้องยึดถือปฏิบัติตามน้อยกว่า และทางการมิได้มองว่าแม่ชีเป็นนักบวช แม่ชีเพียงอุบาสิกาที่เคร่งครัดในศีล 8 มากกว่าอุบาสิกาทั่ว ๆ ไปเท่านั้น จากลักษณะเฉพาะของแม่ชีเองที่ก่อให้เกิดปัญหาสถานภาพและบทบาทของแม่ชีด้วยเหตุที่ว่าแม่ชีสถานภาพไม่ชัดเจน ทำให้การนับถือยอมรับลดน้อยลงไป ผลที่

ติดตามมาก็ คือ ทำให้บทบาทแม่ชีในด้านต่าง ๆ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรทั้งจากฝ่ายรัฐบาลและประชาชน

จากปัญหานี้แม่ชีจึงได้รวมตัวกันจัดตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้นเพื่อปรับปรุงสถานภาพและบทบาทของตนตลอดจนถึงปรับปรุงระบบการปกครองให้แม่ชีอาศัยตามวัดหรือสำนักต่าง ๆ มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่จะต้องยึดปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อจะได้ง่ายต่อการปกครองบังคับบัญชาการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน (สุขใจ พุทธวิเศษ, 2527) ซึ่งมักคุ้นเคยกับภาพพจน์เก่า ๆ ของแม่ชีผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็เพื่อที่จะให้ตัวเองพ้นจากปัญหาอันวุ่นวายจากการอยู่ครองเรือนเหมือนกับคำที่เรามักจะได้ยินกันเป็นประจำว่า แม่ชี คือผู้ที่อกหัก หลักลอย คอยงาน สังขารเสื่อม แต่ในยุคปัจจุบันนี้ ความหมายเหล่านี้มาใช้ก็คงไม่ถูกต้องนัก และไม่ยุติธรรมสำหรับสตรีที่พลิกผันตัวเองเข้ามามีบทบาทในการช่วยพระสงฆ์รักษาสืบต่อพระสัทธรรมของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีเห็นได้จากบทบาทของแม่ชีในการช่วยเหลือสังคมและกิจกรรมการเผยแผ่ธรรมและการปฏิบัติธรรมเป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม่ชีสมควรจะได้รับความคุ้มครอง สิทธิ์และเสรีภาพ จากรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันซึ่งระบุชัดเจนว่าแม่ชีก็คือนักบวช

ในทางพฤตินัยนั้น แม่ชีไทยจึงเพียงแต่ได้รับรองสถานภาพจากสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ โดยพระมหากรุณาธิคุณอันล้นเกล้าล้นกระหม่อมแห่งองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ อย่างไรก็ตามการรับรองสถานภาพดังกล่าว ยังเป็นเพียงการรับรองกันเองภายในประชาคมแม่ชีไทยในเชิงแห่งปรัชญาพุทธมามกะที่คาบเกี่ยวปรัชญาสังคมไทยในวัฒนธรรมศักดินาและค่านิยมที่เห็นสตรีอยู่ในฐานะ “บาทบริจาริกา” ในชีวิตแม่ชีไทยจึงไม่อาจใช้สถานภาพนั้นอ้างอิงความเป็นนักบวชในบวรพุทธศาสนากับส่วนราชการ เช่น การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ยังคงใช้คำนำหน้าว่านางหรือนางสาว การขอลดหย่อนค่าพาหนะเดินทางและการรักษาพยาบาล เนื่องจากข้ออ้างที่ว่าไม่มีกฎหมายใดให้หารับรองสถานภาพ แม่ชีไทยไม่อาจไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งเช่นสตรีทั่วไป ด้วยเหตุว่าการแต่งกายและการโกนศีรษะทำให้กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทยตีความว่า แม่ชีไทยถือว่าเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาในฐานะแม่ชีด้วยหรือไม่ และการแต่งกายเลียนแบบแม่ชีไทยก็ไม่เป็นความผิดเช่น การเลียนแบบพระสงฆ์ที่มีโทษ (sanction) ตามความหมายคณะสงฆ์ไม่อาจแยกแยะว่าแม่ชีจริงหรือปลอมได้ในกระบวนการทางสังคมชาวพุทธที่ปรารถวิสุทธิมรรค จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มีบุคคลทั้งหลายเข้ามาแอบแฝงแต่งกายเลียนแบบแม่ชีแสวงหาผลประโยชน์ของตนเอง โดยไม่คำนึงถึงความเสียหายอันจะเกิดขึ้นได้ส่งผลเป็นปัญหาที่สำคัญต่อความมั่นใจในสถานภาพของแม่ชีในสังคมไทยทั้งหลาย

ส่วนสังคมภาครัฐ และราชการในปัจจุบัน ยังคงให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหานี้ไม่มากนัก อาจเป็นเรื่องไม่สำคัญเร่งด่วน ส่วนมากจะหันไปใส่ใจกับปัญหาทางด้านวัตถุตามแนวของยุควัตถุนิยมในปัจจุบัน ดูเหมือนจะจัดสถานภาพแม่ชีไว้ในทำนองปัญหาของชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดน บางกรณีก็คล้ายชาวไทยไร้บัตรประชาชนบนภูเขา ซ้ำร้ายก็คล้ายลาวอพยพหรือหลบหนีเข้าเมือง ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์จึงไม่อาจอธิบายได้ในรัฐธรรมนูญที่กล่าวมานี้เป็นเรื่อง ปัญหาสถานภาพของแม่ชีไทยในปัจจุบัน

วิวัฒนาการสถาบันแม่ชีไทย

การศึกษาวิวัฒนาการสถาบันแม่ชีไทยในที่นี้ ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึง สถาบันแม่ชีไทย มีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งและสถาบันแม่ชีไทยกับสาขาส่วนภูมิภาค ดังนี้

สถาบันแม่ชีไทย หมายถึง คณะกรรมการ (องค์กร) สถาบันแม่ชีไทยที่ทำหน้าที่ปกครองแม่ชีไทยและเสนอโครงการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ระเบียบปฏิบัติ สถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ฉบับปรับปรุงแก้ไข พ.ศ 2550, หน้า 4.)

สถาบันแม่ชีไทย เมื่อปี พ.ศ. 2512 คณะแม่ชีผู้ใหญ่คณะนักเรียนบาลีรุ่นแรก และพระสงฆ์จำนวนหนึ่งมีความเห็นสอดคล้องกันได้ร่วมปรึกษาหารือในการที่ได้ยิน ข้อวัตรปฏิบัติของแม่ชีในที่ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติเคร่งครัดบ้าง ย่อหย่อนบ้าง มาเป็นประเด็นคิด

สถาบันแม่ชีไทยได้วิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยจอมพลผิน ชุณหวันเป็นนายกรัฐมนตรี ได้เคยดำริจะช่วยแม่ชี ในวันหนึ่ง กรรมการอบรมข้าราชการและประชาชน (ก.อ.ช.) ท่านจอมพลผินก็เป็นประธาน เคยประชุมในคณะกรรมหลายครั้งเรื่องแม่ชี และแม่ชีที่ไม่ดีไม่มีระเบียบวินัยคือแม่ชีขอทาน รัฐบาลก็มีมติอันหนึ่งเพื่อแก้ไข คือ วางโครงการใช้ที่วัดคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญที่รังสิตเป็นสำนักชีขึ้นให้แม่ชีเหล่านี้อยู่ในเรือนนุ่งขาวห่มขาวจะทำตารางสอนเป็นนักเรียนกินนอน เช่น ตื่นตีห้า สวดมนต์หุงหาอาหารเสร็จก็ทำอุตสาหกรรมง่าย ๆ เช่น ทำธูป เทียน จัดดอกไม้ ทำดอกไม้ เย็บสบง (มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2550) จนเมื่อ พ.ศ 2508 คณะแม่ชี คณะหนึ่งมาเรียนบาลี และวิชาการต่าง ๆ ที่มหามกุฏราชวิทยาลัย

ต่อมาวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2512 ได้จัดประชุมคณะแม่ชีไทยทั่วทุกภาค มีแม่ชีมาประชุมกันประมาณ 1,000 รูป ณ ตึกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร ได้มีมติร่วมกันจัดตั้งสมาคมของแม่ชีไทยขึ้น ภายใต้ชื่อว่า“สถาบันแม่ชีไทย”ร่างกฎระเบียบขึ้น มีคณะกรรมการ 25 รูป ตำแหน่งประธาน 1 รูป รองประธาน 2 รูป คณะกรรมการ 22 ป 4 ปีเลือกตั้งครั้งหนึ่งผู้มีสิทธิ์เลือกตั้ง ได้แก่ ตัวแทนของสำนัก และผู้อาสาเข้าทำงาน ตามความเห็นชอบของคณะกรรมการ ผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งคือตัวแทนของสำนักที่เข้าประชุมในวันเลือกตั้ง สำนักละ 2 รูป

ปี พ.ศ. 2515 ได้ก่อตั้งทุนเพื่อดำเนินการต่าง ๆ ได้จดทะเบียนมูลนิธิชื่อว่า“มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย”

ปี พ.ศ. 2520 ได้รับอนุเคราะห์ให้อยู่ในพระบรมราชินูปถัมภ์ วันที่ 1 เมษายน คณะกรรมการสถาบันแม่ชีไทยจึงเป็นคณะกรรมการรับสนองงาน หรือเป็นฝ่ายธุรการของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยเปรียบเสมือนองค์กรกลางในการรวมแม่ชีทั่วประเทศมีความหมายว่าสถาบันแห่งนี้เป็นองค์กรแห่งเดียวที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการและเป็นที่คาดหวัง เป็นสถานที่รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับแม่ชีในประเทศไทย แต่ในการปฏิบัติแม่ชีเป็นจำนวนมากมิได้ลงทะเบียนเป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทย ด้วยเหตุผลที่ว่าแม่ชีนั้นทำงานได้โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับสถาบันแม่ชีไทยหรือด้วยเหตุผลว่าไม่รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับสถาบันแม่ชีไทยหรืออาจด้วยเหตุผลว่าไม่พอใจกฎระเบียบวิธีบริหารงานของสถาบันแม่ชีไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545)

ปี พ.ศ 2528 จดทะเบียนอยู่ในพระบรมราชินูปถัมภ์คณะกรรมการสถาบันแม่ชีไทย สถาบันแม่ชีไทยตั้งขึ้น เพื่อยกระดับฐานะของแม่ชีให้สูงขึ้นให้เป็นที่เลื่อมใสของประชาชนซึ่งสถาบันแม่ชีไทยได้วางวัตถุประสงค์ของสถาบันและหน้าที่ของแม่ชีไทย

ปี พ.ศ. 2550 สถาบันแม่ชีไทยเพื่อเป็นการยกระดับฐานะของแม่ชี ได้วางวัตถุประสงค์ของสถาบันหน้าที่และบทบาทด้านการศึกษา ดังนี้

วัตถุประสงค์ของสถาบันแม่ชีไทย มีดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมกิจกรรมของสถาบันแม่ชีไทย

2. สงเคราะห์แม่ชีไทยและผู้ที่ควรสงเคราะห์อื่น ๆ

3. ส่งเสริมฐานะของแม่ชีเพื่อให้ได้รับการศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ เพื่อจะได้ช่วยในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์และการปฏิบัติธรรม

4. ตั้งโรงเรียนสอนนักเรียนและตั้งวิทยาลัยสอนแม่ชีให้ได้รับความรู้ทั้งสามัญศึกษาและการศาสนา

5..เผยแผ่ศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ทั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

ตามวัตถุประสงค์ของสถาบัน แม่ชีไทยมีบทบาทเกี่ยวกับการศึกษาการบริการสังคมและสาขาส่วนภูมิภาค

บทบาทด้านกิจกรรมการศึกษาอบรม มีดังนี้

1. ร่วมกับสถานศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเปิดการศึกษาบาลีและธรรมศึกษาสำหรับแม่ชี

2. ร่วมกับโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปิดอบรมเคหะพยาบาลให้แก่แม่ชีเพื่อจะนำความรู้เหล่านั้นไปถ่ายทอดให้กับประชาชนในชนบท โดยการเปิดอบรมเยาวชนสตรีในท้องถิ่นธุรกันดาร

3. เปิดการอบรมเคหศิลป์

4. อบรมแม่ชีเพื่อให้แม่ชีมีความรู้สามารถที่จะไปเป็นวิทยากรผู้นำโครงการต่าง ๆ ในถิ่นทุรกันดารได้

5. จัดทำโครงการธรรมจารินีวิทยา เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ทุนการศึกษาแก่แม่ชีและเยาวสตรีผู้ยากไร้ให้มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนด้านการศึกษาสายสามัญและสายอาชีพ

6. จัดสร้างสถานศึกษาสำหรับแม่ชีชื่อมหาปชาบดีโคตรมีเถรีวิทยาลัยเพื่อส่งเสริมให้แม่ชีได้เข้ารับการศึกษาทั้งด้านธรรมะ และด้านวิชาความรู้ต่าง ๆ จนถึงระดับอุดมศึกษา

7. จัดให้มีธัมมสวนะ หรือปาฐกถาธรรม หรือเสวนาธรรม หรือธรรมสากัจฉาอย่างใดอย่างหนึ่งในวันหยุดทำการ เช่น วันธัมมจสวนะ หรือวันเสาร์วันอาทิตย์ โดยมีระเบียบควบคุม เพื่อความรอบรู้ในธรรม และชักนำให้ปฏิบัติธรรม โดยควรแก่เพศภูมิและวัยแห่งตน

8. จัดให้มีการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่จัดตามความต้องการของผู้เรียน

บทบาทด้านบริการสังคม มีดังนี้

1. ตั้งศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียน

2. เข้าร่วมกับสภาสังคมสงเคราะห์ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสังคม เช่น การจัดสิ่งของบริจาคแก่ผู้เดือดร้อน ประสบภัยต่าง ๆ การดูแลเด็กกำพร้า การดูแลแม่ชีชรา การช่วยเหลือพยาบาลผู้ป่วยอนาถา เป็นต้น

3. ให้การอบรมนักเรียน นิสิต นักศึกษา เยาวชนทั่วไป ทั้งที่ตั้งสำนักภายในอาณาบริเวณทั้งภายนอกในด้านศีลธรรมจริยาและวัฒนธรรม

4. ช่วยการศึกษาของเด็กตามควรและตามสามารถ เพื่อให้เด็กได้การศึกษาโดยควรแก่สติปัญญาสามารถแห่งตน เช่น รับเป็นศิษย์ ให้ที่พัก จนถึงตั้งโรงเรียนขึ้นในสำนักและอำนวยความสะดวกแก่การศึกษาทุกประการเท่าที่สามารถทำได้ เพื่อให้เด็กมีความรู้ ความสามารถพอที่จะดำรงรักษาสถาบันชาติ สถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้

บทบาทด้านการบริการและการปกครอง มีดังนี้

1. ออกกฎ ระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติของแม่ชีทั่วประเทศ

2. ร่วมกับกรมประชาสงเคราะห์ ดูแลและกวาดจับแม่ชีที่ประพฤติไม่ดี เช่น ออกเรี่ยไรปัจจัยเป็นต้น (มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2550)

สถาบันแม่ชีไทยกับสาขาส่วนภูมิภาค

เมื่อสถาบันแม่ชีไทยและมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย ตั้งขึ้นเป็นรูปธรรมแล้ว ได้มีสตรีเข้ามาบวชเป็นแม่ชีมากขึ้นตามลำดับ แม่ชีที่มาบวชต่างมุ่งมั่นในการประกาศศาสนาโดยได้เรียนรู้แบบอย่างและวิธีการประกาศพระศาสนาจากพระสงฆ์ และแม่ชีทั้งหลายได้ปฏิบัติตามพระพุทธพจน์อ้างในแม่ชีกฤษณา รักษาโฉมความว่า

“จรถ ภิกฺขเว จาริกำ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานำ มา เอเกน เทฺว อคมิตฺถ เทเสถ ภิกฺเว ธมฺมำ อาทิกลฺยาณำ มชฺเฌกลฺยาณำ ปริโยสานกลฺยาณำ สาตฺถำสพฺยญฺชนำ เกวลปริปุณฺณำ ปริสุทฺธำ พฺรหฺมจริยำ ปกาเสถ”

พอสรุปความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์ และประโยชน์แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะครบบริสุทธิ์ บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง (แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสตรีกับพระพุทธศาสนา หน้า 13) เมื่อจำนวนแม่ชีเพิ่มขึ้น สถานที่อยู่อาศัยของแม่ชีไม่เพียงพอ เพราะวัดต่าง ๆ ไม่รับแม่ชี มีวัดที่รับแม่ชีมีเพียงไม่กี่วัดเท่านั้น และอีกประการหนึ่งแม่ชีมีความประสงค์จะสร้างสำนักเป็นสาขาของสถาบันแม่ชีไทยปกครองบริหารเฉพาะแม่ชีเท่านั้น จึงได้สร้างสาขาขึ้นโดยมีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคที่ดินให้มูลนิธิ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของแม่ชีและสตรีผู้ปฏิบัติธรรม และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของมูลนิธิมีทั้งหมดมี 26 แห่ง รวมทั้งส่วนกลางที่ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็น 27 สำนัก

สถาบันแม่ชีไทยทั้ง 27 สาขานี้ ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายจากสถาบันแม่ซึ่งเป็นสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ใต้ตึกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย หรือเมื่อมีกิจกรรมเกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ๆ หัวหน้าสำนักแต่ละสำนักสามารถจัดการเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ ได้เลย การรับแม่ชีเข้ามาอยู่ในสำนักสาขาต่าง ๆ อยู่ในดุลยพินิจของหัวหน้าสำนักสาขา แต่เมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษาหัวหน้าสำนักจะต้องส่งทะเบียนรายชื่อแม่ชีที่อยู่ในสำนักที่ตนปกครองมาที่สำนักงานใหญ่ที่ตั้งอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร สำหรับแม่ชีที่สังกัดอยู่ตามวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ สำนักงานใหญ่จะมีจดหมายพร้อมทั้งแบบสำหรับกรอกประวัติแม่ชีส่งไปให้แล้วแม่ชีที่อยู่ในสังกัดวัดนั้น ๆ จะส่งประวัติแม่ชีพร้อมทั้งจำนวนแม่ชีทั้งหมดที่อยู่ในวัดนั้น ๆ ส่งมาให้สำนักงานใหญ่ งานที่สำนักสาขาต่าง ๆ นิยมจัดคือ บวชเนกขัมมารี ซึ่งรับเฉพาะเยาวชนสตรีล้วนๆ และจัดอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน มุ่งเยาวชนสตรีและเยาวชนชายบ้าง สถาบันแม่ชีไทยจะมุ่งอบรมเยาวชนเป็นส่วนมากเพราะถือว่าเยาวชน คืออนาคตของชาติ ปัจจุบันนี้สถาบันแม่ชีไทยได้เริ่มมีการจัดอบรมกรรมฐานให้แก่ผู้สูงอายุเช่นกัน (แม่ชีกาญจนา โภคสวัสดิ์, 2551)

การประชุมใหญ่เกี่ยวกับแม่ชีทั่วประเทศไทย เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2512 พบว่า ได้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มีที่อยู่เป็นสัดส่วน ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการศึกษาบาลี และธรรมวินัยให้มีความรู้ ซึ่งเป็นผลจากอดีตถึงปัจจุบันจะพบได้ว่า ปัจจุบันมีแม่ชีจบธรรมศึกษาเอก และเปรียญธรรมระดับต่าง ๆ จนจบปริญญาตรี โท เอก และแม่ชีก็มีบทบาทด้านการศึกษา จักตั้งสถาบันทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคหลายแห่ง พบว่า แม่ชีไทยมีบทบาทการเลือกคณะกรรมการปกครอง มี

สำนักงาน มีศูนย์กลางจัดการอบรม การบรรยายธรรม มีโรงเรียนและวิทยาลัยแม่ชี จัดวิธีการเผยแผ่ให้การจัดการศึกษาอบรมปลูกฝังคุณธรรมพุทธศาสนิกชน แทนพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ความเป็นมาของแม่ชีไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้มีการวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยใดไม่ปรากฏแน่ชัด ได้มีวิวัฒนาการของแม่ชีไทยมากขึ้นมีการรวมตัวของแม่ชีที่เห็นพ้องกันก่อตั้งเป็นสถาบันแม่ชีไทยขึ้นมา ซึ่งได้ให้ความหมายของแม่ชีคือ สตรีที่บวชในพระพุทธศาสนาถือศีล 8 นุ่งขาว ห่มขาว ปฏิบัติตามระเบียบจากทางสถาบันแม่ชีไทย และดำรงตนตามหลักธรรมเสขิยวัตร 75 และสังกัดตามวัด หรือในสำนักแม่ชีไทยตามแต่สาขาต่าง ๆ ใน พ.ศ. 2550 การออกบวชของแม่ชีนั้นโดยส่วนมากมาจากการเลื่อมใสศรัทธาในคำสอนของพระพุทธศาสนา ในแม่ชีเองต้องมั่นศึกษาเล่าเรียนเพื่อการดำรงตนและเป็นตัวแทนพระศาสดาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อพร้อมปฏิบัติตนเป็นเยี่ยงอย่างที่ดีแก่แม่ชีและคฤหัสถ์ และในปัจจุบันได้มีการผลักดันพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ) รับรองสถานภาพของแม่ชีไทยมากขึ้น และมีการขออนุญาตกฎหมายคุ้มครองสิทธิ์ของแม่ชีเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของแม่ชีนั่นเอง

ดังนั้นการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับแม่ชีไทยจึงควรศึกษาบริบทของแม่ชี สถานการณ์ปัจจุบัน ระเบียบปฏิบัติ สภาพเป็นจริงของแม่ชี แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เหมาะสมสำหรับแม่ชีไทย ผู้วิจัยเห็นว่า แม่ชีเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลืองานศาสนา หากได้รับความรู้ความสามารถเพื่อเพิ่มพูนศักยภาพที่มีอยู่ของแม่ชีให้สูงขึ้น การเข้ารับการเรียนรู้ในเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ จะส่งเสริมการทำงานของแม่ชีได้กว้างขวางขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้พัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนที่เป็นแม่ชี และเนื้อหาภาวะผู้นำที่แม่ชีสามารถนำไปประยุกต์ในการทำงานได้ตามสภาพจริง และส่งเสริมบทบาทแม่ชีให้มีความมั่นใจในการเป็นผู้นำในการเผยแผ่ศาสนาเพื่อช่วยเหลือ บุคคล ชุมชนและสังคมตามเจตนารมณ์ที่ตั้งใจจะทำงานเพื่อศาสนาของแม่ชีไทย

ตอนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

งานวิจัยในประเทศ

ศิริมา กิตติบัณฑูร (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามแนวคิดของบอยเออล์ ในสถานฝึกอบรมเด็กและเยาวชนหญิง บ้านปรานี ที่มีอายุ 10-15 ปี โดยศึกษาความต้องการของผู้เรียนหญิงและเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง และจัดโปรแกรม

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเรื่องเพศศึกษา ผลการศึกษาพบว่า 1) ผู้เรียนและเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องมีความต้องการจัดโปรแกรมการศึกษาเรื่องเพศอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะความต้องการการเรียนรู้โรคที่ติดต่อทางเพศสัมพันธ์และเอดส์ 2) ผลการเปรียบเทียบคะแนนจากแบบทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3) ผลการประเมิณผลการจัดโปรแกรมเรื่องเพศศึกษาของผู้เรียนหญิง ด้านกิจกรรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมาก ส่วนด้านความเหมาะสมด้านเนื้อหา การจัดกิจกรรม เวลา สื่อการสอน ความเหมาะสมของผู้ดำเนินการ และวิทยากร ในระดับมาก

สารีพันธุ์ ศุภวรรณ (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมกัน เพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อน ผลการศึกษาพบว่า โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย การวางแผน การจัดกิจกรรม การประเมินผล โดยมีองค์ประกอบของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ของโปรแกรม กลุ่มเป้าหมาย คุณสมบัติของผู้สอน รูปแบบการเรียน เนื้อหาสาระ กิจกรรมทางการเรียนรู้ สื่อการสอน การวัดและการประเมินผล และสภาพแวดล้อมในการจัดการเรียนการสอน และผลการทดลองโปรแกรมพบว่า ความสามารถในการแก้ปัญหาหลังการใช้โปรแกรมของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม

ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของเปาโล แฟร และแพทริค จี บอยเออล์ เพื่อเสริมสร้างความรู้ ทัศนคติ และมโนธรรมสำนึกเพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นของผู้ออกเสียงเลือกตั้งชาวไทยกระเหรี่ยง ผลการศึกษาพบว่า โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นมีขั้นตอนที่สังเคราะห์ขึ้นจากแนวความคิดในการพัฒนาโปรแกรมของเปาโล แฟร และแพทริค จี บอยเออล์ 15 ขั้นตอน โดยโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นทำให้ผู้เรียนมีระดับความรู้ ทัศนคติ และมโนธรรมสำนึก ด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น และความคิดเห็นจากการสนทนากลุ่ม พบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน อาทิ โปรแกรมสามารถตอบสนองความต้องการและปัญหาของชุมชนด้านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น วัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนรู้มีความเหมาะสมกับภูมิหลังของผู้เรียน ในขณะที่ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัญหาของโปรแกรม อาทิ ครูผู้สอนไม่คุ้นเคยกับเทคนิควิธีการสอนตามแนวคิดของเปาโล แฟร และแพทริค จี บอยเออล์แบบเข้ารหัสและถอดรหัสที่โปรแกรมใช้

ชาลิณี เอี่ยมศรี (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล ได้ทำการศึกษากับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบลที่

ปฏิบัติงานอยู่ใน 9 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง การวิจัยแบ่งเป็น4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนแรก ศึกษาความต้องการการเรียนรู้โดยใช้แบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบลจำนวน 107 คน ขั้นตอนที่สอง พัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับข้อมูลพื้นฐานและความต้องการการเรียนรู้ได้ในขั้นตอนที่หนึ่ง ขั้นตอนที่สาม ทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบลจำนวน 40 คน เป็นกลุ่มทดลอง 20 คน และกลุ่มควบคุม 20 คน ขั้นตอนที่สี่ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมไปใช้ ผลการศึกษา ความต้องการการเรียนรู้ 1) เนื้อหาความรู้ที่ต้องการได้รับในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพแบบไทยสปาและเรื่องการควบคุมป้องกันโรคไข้หวัดนกในคนอยู่ในระดับมาก และ 2) ทักษะที่จะได้รับจากการเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบในเรื่อง การคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพทุกองค์ประกอบอยู่ในระดับมาก

มนัสวาสน์ โกวิทยา (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมสำหรับเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีองค์ประกอบของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ ผู้เรียน ผู้สอน เนื้อหาสาระ กิจกรรมทางการเรียนรู้ ระยะเวลา แหล่งความรู้และสื่อ สภาพแวดล้อม และการวัดและการประเมินผล และผลการทดลองโปรแกรมพบว่า กลุ่มทดลองมีลักษณะของภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมหลังเข้าโปรแกรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สรุปผลจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ วัตถุประสงค์ ผู้เรียน ผู้สอน เนื้อหาสาระ กิจกรรมทางการเรียนรู้ ระยะเวลา แหล่งความรู้และสื่อ สภาพแวดล้อม และการวัดและการประเมินผล ซึ่งในโปรแกรมการศึกษานอกโรงเรียนจะกำหนดการดำเนินการปฏิบัติและการเรียนรู้ให้เป็นไปตามขั้นตอน และตามความเหมาะสมของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแต่ละประเภทด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

งานวิจัยภายในประเทศ

วิไล องค์อนันต์คุณ (2531) ศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดแบบนีโอฮิวแมนนิสที่มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์ในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ ภูมิปัญญา และสังคมอย่างละเอียดเพื่อเป็นพื้นฐานในการนำมาศึกษาและใช้ประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ พบว่า มนุษย์จะพัฒนาทางด้านร่างกายได้โดยการกินอาหารอย่างถูกต้อง ออกกำลังกายอย่างถูกต้อง และมีการปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติตน 16 ประการแบบนีโอฮิวแมนนิสอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ มนุษย์จะ

พัฒนาสังคมได้โดยการปรับระบบสังคมเสียใหม่ตามทฤษฎีเศรษฐกิจสังคมแบบเพร้าท์ และมีการปฏิบัติตามหลักคุณธรรมที่เรียกว่า ยามะนิยามะ มนุษย์จะพัฒนาจิตใจและภูมิปัญญาได้โดยการฝึกสมาธิแบบนีโอฮิวแมนนิสจนเกิดการหยั่งรู้เอง ความปิติสุขและความรักสากลที่ไม่มีการแบ่งแยกขึ้น และศึกษาเรื่องประวัติความเป็นมา และกิจกรรมการทำงานของกลุ่มนีโอฮิวแมนนิสในด้านต่างๆ อีกด้วย ซึ่งจะทำให้ผู้สนใจสามารถเข้าใจแนวคิด และจุดมุ่งหมายกลุ่มนีโอฮิวแมนนิสได้ดีขึ้น

เยาวลักษณ์ โพธิสุทธิ์ (2540) ศึกษาเจตคติที่มีต่อกิจกรรมการพัฒนาตนเอง และการนำความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ผ่านการอบรมหลักสูตรการสร้างพลัง และความสำเร็จของชีวิตด้วยจิตวิทยานีโอฮิวแมนนิสของสำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พบว่า 1. ผู้ผ่านการอบรม (หลักสูตร การสร้างพลังและความสำเร็จของชีวิตด้วยจิตวิทยานีโอฮิวแมนนิส) มีเจตคติที่ดีต่อกิจกรรมการพัฒนาตนเองใน5 กิจกรรม คือ กิจกรรมการฝึกสมาธิ กิจกรรมการฝึกโยคะ-อาสนะ กิจกรรมการจูงจิตใต้สำนึกกิจกรรมการออกกำลังกายโดยการเต้นเกาชิกิ กิจกรรมการรับประทานอาหารที่มีคุณค่า และมีเจตคติที่ดีมากต่อกิจกรรมการสร้างความรู้สึกที่ดีให้กับตนเองและผู้อื่น 2. ผู้ผ่านการอบรมส่วนใหญ่มีการปฏิบัติตามกิจกรรมการพัฒนาตนเองบ้างในเวลาที่มีโอกาส โดยเฉพาะการฝึกโยคะอาสนะ การจูงจิตใต้สำนึกการออกกำลังการโดยการเต้นเกาชิกิ และการรับประทานอาหารที่มีคุณค่า สำหรับการฝึกสมาธิส่วนใหญ่ไม่เคยปฏิบัติเลย ส่วนการสร้างความรู้สึกที่ดีให้กับตนเองและผู้อื่นพบว่าผู้ผ่านการอบรมส่วนใหญ่ปฏิบัติสม่ำเสมอทุกเวลาที่มีโอกาส

สมศักดิ์ เจริญศรี (2543) ศึกษาผลการสอนตามแนวนีโอฮิวแมนนิสที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียนแบบทางไกล และเพื่อเปรียบเทียบการเห็นคุณค่าในตนเองระหว่างกลุ่มที่สอนโดยครูตามแนวนีโฮิวแมนนิสกับกลุ่มที่สอนแบบปกติ โดยมีสมมติฐานของการวิจัยว่า การสอนตามแนวนีโอฮิวแมนนิสจะทำให้มีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่านักศึกษาที่สอนตามปกติใช้การวิจัยกึ่งทดลองโดยรูปแบบของการทดลองมีสองกลุ่ม คือกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีการทดสอบก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียนแบบทางไกล อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี กลุ่มทุ่งแฝก จำนวน40 คน โดยคัดเลือกจากกลุ่มที่คะแนนการเห็นคุณค่าในตนเองใกล้เคียงกัน และคัดเลือกผู้อาสาสมัครเข้ากลุ่มทดลอง จำนวน 20 คน ที่อาสาสมัครเข้าเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยกลุ่มทดลองเรียนตามครูที่สอนตามแนวนีโอฮิวแมนนิส เป็นเวลา 15 วันๆ ละ 5 ชั่วโมงรวมเป็นเวลา 75 ชั่วโมง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการทดสอบค่าความแตกต่างของค่าเฉลี่ยคะแนนการเห็นคุณค่าในตนเอง ผลการวิจัยพบว่าการเห็นคุณค่าในตนเอง ระยะหลังการทดลอง ของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2545) ศึกษาการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างอุปนิสัย 7ประการตามแนวคิดของสตีเฟ่น อาร์ โควี่สำหรับเยาวชนตอนปลายโดยใช้หลักการของนีโอฮิวแมนนิส และการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยสร้างโปรแกรมฝึกอบรมแล้วนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างเป็นเยาวชนที่อยู่ในหมู่ 3 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอ ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำนวน 36 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองเข้าร่วมโปรแกรมฝึกอบรมเพื่อการเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการตามแนวคิดของสตีเฟ่น อาร์ โควี่ และกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าโปรแกรมนี้ กลุ่มทดลองจะเข้าร่วมโปรแกรมดังกล่าวนี้ใน 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การเข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อการเสริมสร้างอุปนินัย 7 ประการตามแนวคิดของสตีเฟ่น อาร์ โควี่ เป็นเวลา 20 ชั่วโมง และส่วนที่ 2 เป็นการจัดโครงการค่ายอาสาพัฒนาเป็นเวลา 12 วัน พบว่า 1. รูปแบบการเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการตามแนวคิดสตีเฟ่น อาร์ โควี่ มีกระบวนการได้แก่ 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา2) การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ 3) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ได้แก่ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ผ่อนคลาย การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง และการฝึกฝนทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม และการจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ 4) การประเมินผลการเรียนรู้ พบว่าความคิดเห็นต่อรูปแบบอยู่ในระดับมากที่สุด 2. ผลการทดลองใช้รูปแบบ พบว่าเยาวชนกลุ่มทดลองมีอุปนิสัย 7 ประการหลังการทดลองสูงกว่าเยาวชนกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงอุปนินัย 7 ประการหลังการทดลองมากกว่าร้อยละ 80

วรรัตน์ อภินันท์กูล (2548) การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดนีโอฮิวแมนิส เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของผู้ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียนฮิลล์ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียนฮิวส์ โดยสร้างโปรแกรมและคู่มือการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวนีโอฮิวแมนนิส เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียน ฮิลล์ โดยนำไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนิสิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 40 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวนีโอฮิวแมนนิส เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียนฮิลล์ และกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ กลุ่มทดลองจะเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวนี้ใน 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมเชิงปฏิบัติการ เป็นเวลา 40 ชั่วโมง และส่วนที่ 2 เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยเรียนจากคู่มือ เป็นเวลา 15 ชั่วโมง ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ 1. กระบวนการของรูปแบบ ได้แก่ (1) การกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา (2) การเลือก

ประสบการณ์การกเรียนรู้ (3) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (4) การประเมินผลการเรียนรู้ 2. ผลการทดลองใช้รูปแบบพบว่า กลุ่มทดลองมีการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จหลังการทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องหลักการนีโอฮิวแมนนิส พบว่ามีการนำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษาผลการสอนตามแนวนีโอฮิวแมนนิสที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง และการพัฒนาอุปนิสัย เป็นต้น และมีประเด็นที่ได้จากการศึกษางานวิจัย คือ แนวคิดในการพัฒนากิจกรรมตามแนวนีโอฮิวแมนนิส ได้แก่ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ผ่อนคลาย การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง และการฝึกฝนทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม และการจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำ

งานวิจัยในประเทศ

สุวิน สุขสมกิจ (2524) ได้ศึกษาเรื่องพุทธปรัชญากับการเสริมสร้างภาวะผู้นำ ศึกษากรณีกลุ่มผู้นำระดับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผลการศึกษาพบว่า หลักพุทธปรัชญามีส่วนสำคัญในการสร้างเสริมความเป็นผู้นำ ทั้งนี้เพราะหลักพุทธปรัชญา มีหลักธรรมะสำหรับการปกครองตนเองและผู้อื่น หลักในการสร้างสัมพันธภาพอันดี ความสามัคคีของหมู่คณะและความดีงามแห่งสังคม นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักพุทธปรัชญา ยังก่อให้เกิดอำนาจทางใจหรืออำนาจแห่งธรรม ที่จะทำให้ผู้อื่นรัก ศรัทธา และเชื่อถือด้วยความจริงใจ อำนาจนี้เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักความดี ความงาม และความจริง อันถูกต้องตามหลักแห่งเหตุผลที่เกิดจากปัญญาผู้นำชนิดนี้จะมีธรรมานุภาพ แต่ผู้นำประเภทนี้จะเป็นผู้นำในทางวิญญาณ (Spiritual Guide) ด้วย โดยจะใช้อำนาจเพื่อการครองใจผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นศรัทธาและเชื่อฝัง และสามารถชักจูงโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้คล้อยตามไปในทางที่ถูกที่ควร โดยไม่จำเป็นต้องใช้อำนาจการบังคับการให้รางวัล การให้คุณและโทษ ตามระเบียบแบบแผนหรือธรรมเนียมใด ๆ ทั้งสิ้น หลักพุทธปรัชญาจึงมีคุณค่าสำคัญในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเสริมภาวะผู้นำ

เอกชัย เอื้อเฟื้อ (2537) ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะด้านความเป็นผู้นำ และด้านการทำงานเป็นกลุ่ม สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยมีขั้นตอนในการวิจัย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการพัฒนาหลักสูตร ผู้วิจัยสำรวจเพื่อหาข้อมูลที่จะนำมาสร้างหลักสูตรโดยการสัมภาษณ์ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และใช้แบบสอบถามสำรวจความต้องการจากผู้บริหาร อาจารย์ บัณฑิต นักศึกษา หัวหน้าหน่วยงานภาคราชการและเอกชน ขั้นที่ 2 นำผลจากการสำรวจมาสร้างหลักสูตร แบ่งเป็นหน่วยที่ 1 การเสริมสร้างคุณลักษณะด้านความเป็นผู้นำ และหน่วยที่ 2 เป็น

การเสริมสร้างคุณลักษณะด้านการทำงานเป็นกลุ่ม ขั้นที่ 3 การทดลองใช้หลักสูตรและการประเมินผลหลักสูตร ขั้นที่ 4 การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรหลังการทดลอง ผลการทดลองใช้หลักสูตรพบว่าประสิทธิภาพหลักสูตรฝึกอบรมแต่ละหัวข้อผ่านตามเกณฑ์ 80/80 ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์และเจตคติก่อนและหลังการใช้หลักสูตรพบว่า ผลสัมฤทธิ์และเจตคติหลังการทดลองใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนการใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์ (2540) ได้ศึกษาจริยธรรมกับภาวะผู้นำศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง ผลการศึกษาพบว่า นักวิชาการรัฐศาสตร์ส่วนมากมีทัศนะสอดคล้องกันในประเด็นการศึกษา ด้านต่าง ๆ ดังนี้ สภาพของผู้นำควรกำหนดตามรัฐธรรมนูญและการยอมรับของสังคมนั้นลักษณะผู้นำที่พึงประสงค์คือ ผู้นำแบบประชาธิปไตย วิธีการให้ได้มาซึ่งผู้นำที่มีความชอบธรรมคือ วิธีการแบบประชาธิปไตย เป็นกลไกที่มีเหตุผล ทุกคนควรเคารพความคิด สิทธิเสรีภาพ และมนุษยภาพของกันและกัน ตลอดจนมีส่วนร่วมทางการเมืองและความสามารถตรวจสอบการทำงานของผู้นำ และถอดผู้นำไม่ชอบธรรมได้จริยธรรมของผู้นำกับจริยธรรมของนักปกครองเป็นหลักตัดสินความถูกผิดในอาชีพทางการเมืองจริยธรรมจะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยโครงสร้างระบบกลไก วิธีการในระบอบการปกครองที่ถูกต้องชอบธรรม

สุรศักดิ์ ม่วงทอง (2543)ได้ศึกษาเรื่อง พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ผลการศึกษาพบว่า หลักพุทธธรรมได้กำหนดสถานภาพของบุคคลว่ามีศักยภาพสูงหรือต่ำ โดยให้ปฏิบัติตามอุดมการณ์แนวพุทธที่มีหลักธรรมเป็นข้อกำหนด นอกจากนี้ยังพบว่า พุทธธรรมมีความเชื่อว่าคุณลักษณะของผู้นำที่พึงประสงค์ในการดำรงตำแหน่ง ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับลักษณะส่วนตัวของผู้นำอันเป็นที่มาของการยอมรับของสังคมในระดับท้องถิ่น

รัตติกรณ์ จงวิศาล (2543) ศึกษาผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยใช้ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของ Bass& Avolio (1999) กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยจำนวน 24 คน ได้รับการสุ่มเข้ากลุ่มควบคุม 12 คน เป็นกลุ่มทดลอง 12 คน เป็นการฝึกอบรมแบบสัมมนาเชิงปฏิบัติการ 1หลักสูตร และภายหลังการฝึกอบรม มีการพบกันภายในกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน ทุก 2 สัปดาห์ เป็นระยะเวลา 2 เดือนรวมทั้ง 4 ครั้ง ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำนิสิตที่ได้รับการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีเจตคติที่ดีต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลังการฝึกอบรม มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ผู้นำประเมินตนเองและภาวะผู้นำที่ร่วมงานประเมินผู้นำหลังสิ้นสุดการทดลอง มากกว่าผู้นำนิสิตที่ไม่ได้รับการฝึก อบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนเจตคติที่ดีต่อภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลังสิ้นสุดการทดลอง และความพึงพอใจในการทำงานของผู้ร่วมงานหลังสิ้นสุดการทดลองไม่พัฒนาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่มีแนวโน้มว่ามีความพึงพอใจในการทำงานของผู้ร่วมงานหลัง

สิ้นสุดการทดลอง ในกลุ่มผู้นำนิสิตที่ได้รับการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง มีมากกว่าในกลุ่มผู้นำนิสิตที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย (2550) ได้ทำการศึกษา ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัฒน์ตามหลักพุทธธรรม พบว่า บทบาทของผู้นำที่ดีตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตก ประกอบไปด้วยหลักสำคัญ 4 ประการ คือ การกำหนดทิศทาง การจัดระบบการทำงาน การมอบอำนาจ และการเป็นแบบอย่าง ส่วนภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรมจะต้องยึดหลักธรรมเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เช่น หลักพรหมวิหาร 4 หลักธรรมาธิปไตย หลักพละ 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น และรูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ตามหลักพุทธธรรมในยุคปัจจุบันต้องประกอบด้วยหลัก 3 ประการคือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตน การพัฒนาคน และพัฒนาระบบงาน ซึ่งเน้นการพัฒนาทั้งความสามารถและคุณภาพของจิตใจด้วย

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมฏฺฐเมธี (2551) ได้ศึกษา หลักภาวะผู้นำตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ภาวะผู้นำเป็นคุณลักษณะที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยผู้นำที่ดีต้องมีการพัฒนาจิตใจตนเองและยึดหลักธรรมในการบริหาร ได้แก่ ราชสังคหวัตถุ อปริหานิยธรรม จักรวรรดิวัตร ทศพิธราชธรรม อคติ 4 พรหมวิหาร 4 สัปปุริสธรรม 7 อธิปไตย 3 และสารณีย-ธรรม และพระพุทธศาสนามุ่งที่จะสร้างบุคคลให้เป็นผู้นำที่ดี ทุกคนล้วนสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ศักยภาพที่สูงขึ้นไปได้ หากบุคคลนั้นนำเอาหลักธรรมไปใช้ในการพัฒนาตนและปกครองผู้อื่น โดยการพัฒนาคุณธรรมจริธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

นพรัตน์ พัฒนธัญญา (2552)ได้ศึกษาถึง หลักการพัฒนาบุคคลเพื่อความเป็นผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนาพบว่า การพัฒนาบุคคลต้องเริ่มพัฒนามาตั้งแต่วัยเยาว์ โดยการส่งเสริมพัฒนาการที่ดีในทุกๆ ด้านให้แก่เด็ก ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา จากนั้นใช้วิธีการพัฒนาบุคคลตามหลักไตรสิกขา กรรมฐาน อิทธิบาท 4 และคุณธรรมอื่นๆ เชื่อมโยงกับจริตนิสัยของแต่ละคน การพัฒนาบุคคลเพื่อความเป็นผู้นำต้องประกอบด้วยปัญญา ในการส่งเสริมชีวิตให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมร่วมกันระหว่างผู้นำกับผู้รับการพัฒนาด้านต่างๆ ของสังคม โดยการทำงานต้องมีการบูรณาการและมีการวางนโยบายการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้มีคุณภาพ โดยใช้องค์ความรู้ทั้งทางตะวันตกและพระพุทธศาสนาควบคู่กันไปอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้นำที่สอดคล้องกับโลกาภิวัฒน์ ซึ่งต้องการผู้นำที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่า คุณธรรม และจริยธรรม

จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำในรูปแบบต่างๆพบว่า การพัฒนาบุคคลเพื่อความเป็นผู้นำต้องประกอบด้วยปัญญา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวิสัยทัศน์ มี

ความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีการยืดหยุ่นและปรับตัว มีการวางแผนการทำงาน มีวุฒิภาวะ มีความยุติธรรม การมีจุดมุ่งหมายในชีวิต มีพัฒนาความสามารถของตน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล ในการส่งเสริมชีวิตให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม และพัฒนาศักยภาพเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่า คุณธรรมและจริยธรรมอันดีงาม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแม่ชีไทย

งานวิจัยในประเทศ

สุขใจ พุทธวิเศษ (2527) ได้ศึกษาเรื่อง สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย : ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง พบว่า สืบเนื่องมาจากสถานภาพและบทบาทของแม่ชีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นสาเหตุสำคัญทำให้แม่ชีบางกลุ่มร่วมมือกันในการปรับปรุงสถานภาพและบทบาทของตน ดังเช่นการจัดตั้งสถาบันแม่ชีไทยขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางในการร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ อันจะก่อประโยชน์ต่อศาสนาและสังคม ตลอดจนการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของแม่ชี

ประเสริฐ ทองเกตุ(2534) ได้ศึกษาเรื่อง เหตุผลของการตัดสินใจบวชชีและความต้องการศึกษาของแม่ชีไทย พบว่า แม่ชีเป็นกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในสังคมไทยอยู่ไม่น้อย แต่ปรากฏว่า องค์การหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือรับผิดชอบงานด้านการศาสนา ทั้งในภาครัฐบาลและเอกชน ต่างก็ไม่ได้เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือสนับสนุน และส่งเสริมกันอย่างจริงจังและเป็นระบบเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ การให้การยอมรับยกย่องในสถานภาพตลอดถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยพัฒนาและยกระดับสถานภาพทางสังคมตลอดถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแม่ชี จึงทำให้สภาพความเป็นอยู่ของแม่ชีไทยต้องตกอยู่ในสภาพที่เรียกว่าปล่อยให้เป็นไปตามกรรม หรืออาจกล่าวได้ว่า แม่ชีไทยเป็นกลุ่มบุคคลที่ถูกสังคมลืม

การบวชชีมีในทุกชนกลุ่มอายุ ทุกอาชีพและมีอยู่ตลอดเวลาจึงทำให้แม่ชีไทยเป็นกลุ่มสตรีที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมาก นับว่าเป็นกลุ่มที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองได้ไม่น้อย หากมีการพัฒนาและสนับสนุนให้ถูกต้องเหมาะสม เพราะบุคคลเหล่านี้ ส่วนใหญ่มีฐานะความรู้ทางศาสนาและหลักปฏิบัติที่ดีอยู่แล้วสามารถยกระดับความรู้และสถานภาพทางสังคมให้สูงขึ้นย่อมจะช่วยให้แม่ชีไทยมีความมั่นใจและมีทิศทางในทางปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์และการช่วยเหลือศาสนาได้ตรงตามความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น จากบทบาทหน้าที่ดังกล่าว จะพบว่าการจัดการด้านการศาสนา ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนศึกษา ศาสนบุคคล และแนะนำ ส่งเสริม และพัฒนาในทุกด้านไป

ยุพิน ดวงจันทร์ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรรศนะของแม่ชีวัดปากน้ำ ภาษีเจริญกรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคลกาญจนบุรี พบว่า การเข้าถึงการบวชทางใจของอุบาสิกาบงกช สิทธิผล มีรูปแบบการแต่งกายนุ่งห่มสีขาวตัดผมสั้น ตามทรรศนะของท่านเลือกอยู่ในรูปแบบเป็นอุบาสิกา เนื่องจากมีความประสงค์จะรักษารูปแบบอุบาสิกาในพระพุทธกาล ซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎก ไม่ประสงค์จะบวชเป็นแม่ชีเพราะไม่มีต้นกำเนิดแต่ยังมีอุบาสิกาที่บอกบวชเป็นแม่ชีจำนวนมากอยู่ในสังคมไทย แม้ภิกษุณีสูญสิ้นไปแล้วก็ตามความเชื่อของผู้นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย ส่วนพระสงฆ์ก็มีวัดและสำนักเป็นจำนวนมากเพื่อรองรับเพศชายที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุ สามเณร การอยู่ในรูปแบบของอุบาสิกาต้องการกราบไหว้ผู้อื่นเพื่อลดความมีตัวตน และการเป็นอุบาสิกาเป็นแบบที่เรียบง่าย ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนไม่มีพิธีกรรมที่ยุ่งยากซับซ้อน หัวหน้าสำนักแห่งนี้มีจุดหมายในการสร้างศาสนสถานให้เป็นที่พักพิงของเพศหญิง เป็นสถานที่ปลอดภัย ร่มเย็นมีสัปปายะในการเป็นอยู่ โดยมีการปกครองบริหารตนเอง จุดมุ่งหมายเพื่อความพ้นทุกข์มุ่งพระนิพพานเป็นเป้าหมายในชีวิตพรหมจรรย์ บวชใจเพื่อทำลายอาสวะกิเลสให้หมดสิ้นไป

พระกนกพัฒน์ นาถธมฺโม (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การบวชชีในพระพุทธศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณีในประเทศไทย พบว่าบทบาทของแม่ชีในการอบรมสั่งสอนการเป็นที่พึ่งทางใจและการทำประโยชน์ให้กับสังคมตลอดทั้งภารกิจของแม่ชีโดยทั่วไป โอกาสในการเรียนรู้เป็นสิ่งที่สามารถช่วยให้แม่ชีไทยได้มีโอกาสในการเรียนรู้และเข้าใจการมีส่วนในการทำประโยชน์ให้กับสังคมมากยิ่งขึ้น การจัดตั้งสถาบันแม่ชีไทยการจัดการศึกษาของแม่ชี และการสนับสนุนโครงการแม่ชีอาสาพัฒนา การฝึกอบรมแม่ชีไทยทำให้สถาบันแม่ชีไทยเข้มแข็งขึ้น ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าแม่ชีออกไปสั่งสอน อบรมชาวบ้านเกี่ยวกับการเลี้ยงเด็กอ่อน คนพิการ และคนชราในสถานสงเคราะห์ การเป็นวิทยากรฝึกอบรมวิชาชีพศิลปะ-ประดิษฐ์ การจัดตั้งองค์กรสตรีกับเยาวชนในหมู่บ้าน การให้สงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่าง ๆ และอบรมธรรมะพัฒนาจิตใจ

ปาริชาด สุวรรณบุบผา (2545) ได้ศึกษาเรื่อง แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย เป็นการศึกษาถึงสภาพข้อเท็จจริงในด้านการปฏิบัติงานของแม่ชีในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการจัดการศึกษา แนวคิด รูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ และแนวทางการดำเนินการจัดการศึกษา ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาด้านการศึกษาของแม่ชีในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย รวมถึงงานที่เกี่ยวกับการดำเนินงานตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ 2542 ได้แก่เรื่องทั่วไปลัทธิและหน้าที่ ระบบการศึกษา แนวทางการจัดการการศึกษา บุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา รวมทั้ง

เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา โดยจะจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รูปแบบ แนวทาง และกลยุทธ์ การจัดการศึกษาโดยแม่ชีและเพื่อแม่ชี รวมทั้งวิเคราะห์ SWOT ของสาระที่ทำการศึกษา

สรุปได้ว่า การรวบรวมงานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาทของแม่ชีไทยในด้านๆ ซึ่งมีกรอบการศึกษา เช่น ความเป็นมาของแม่ชีไทย เรื่องการบวชของแม่ชี สภาพความเป็นอยู่ การให้การยอมรับยกย่องในสถานภาพตลอดถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของแม่ชี รวมถึงการสนับสนุนแม่ชีไทยให้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนการเป็นที่พึ่งทางใจและการทำประโยชน์ให้กับสังคมตลอดทั้งภารกิจของแม่ชีโดยทั่วไป การสนับสนุนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่สามารถช่วยให้แม่ชีไทยให้มีความมั่นใจและมีทิศทางในทางปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์และการช่วยเหลือศาสนาได้ตรงตามความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น เช่น บทบาทการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้ล้วนต้องการหาแนวทางการสนับสนุนภารกิจของแม่ชีไทย ซึ่งการผู้วิจัยได้นำข้อมูลเหล่านี้นำมาจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยนำไปใช้ในการพัฒนาความรู้ทักษะความเป็นผู้นำเพื่อสนับสนุนการทำงานของแม่ชีไทยในปัจจุบันได้มีโอกาสในการเรียนรู้และเข้าใจการมีส่วนในการทำประโยชน์ให้กับสังคมมากยิ่งขึ้น

ตอนที่ 9 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ปัจจัยนำเข้า

โดยการรวบรวมรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องจากเอกสารมาเป็นพื้นฐานเพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดและการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยมีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานดังนี้

1.1 โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ Boyle (1981) เป็นแนวทางในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มุ่งเน้น การพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความสามารถและนำความรู้นั้นไปใช้แก้ไขปัญหาชุมชน และทำให้สถานการณ์ที่เป็นอยู่ได้รับการแก้ไข และผลลัพธ์ที่ได้ตรงกับความต้องการของผู้เรียน และส่งเสริมการเรียนอย่างต่อเนื่อง โดยมีขั้นตอนในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

ขั้นตอนที่ 3 การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

ขั้นตอนที่ 8 การรายงานค่าของโปรแกรม

1.2 กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยนำแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ 2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน 3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียน 4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน 5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ 6. ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และ7. การประเมินผลการเรียนรู้ มาผสมผสานร่วมกันหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย 2. การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง 3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน 4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม และ 5. การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียน ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ผสมผสานกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

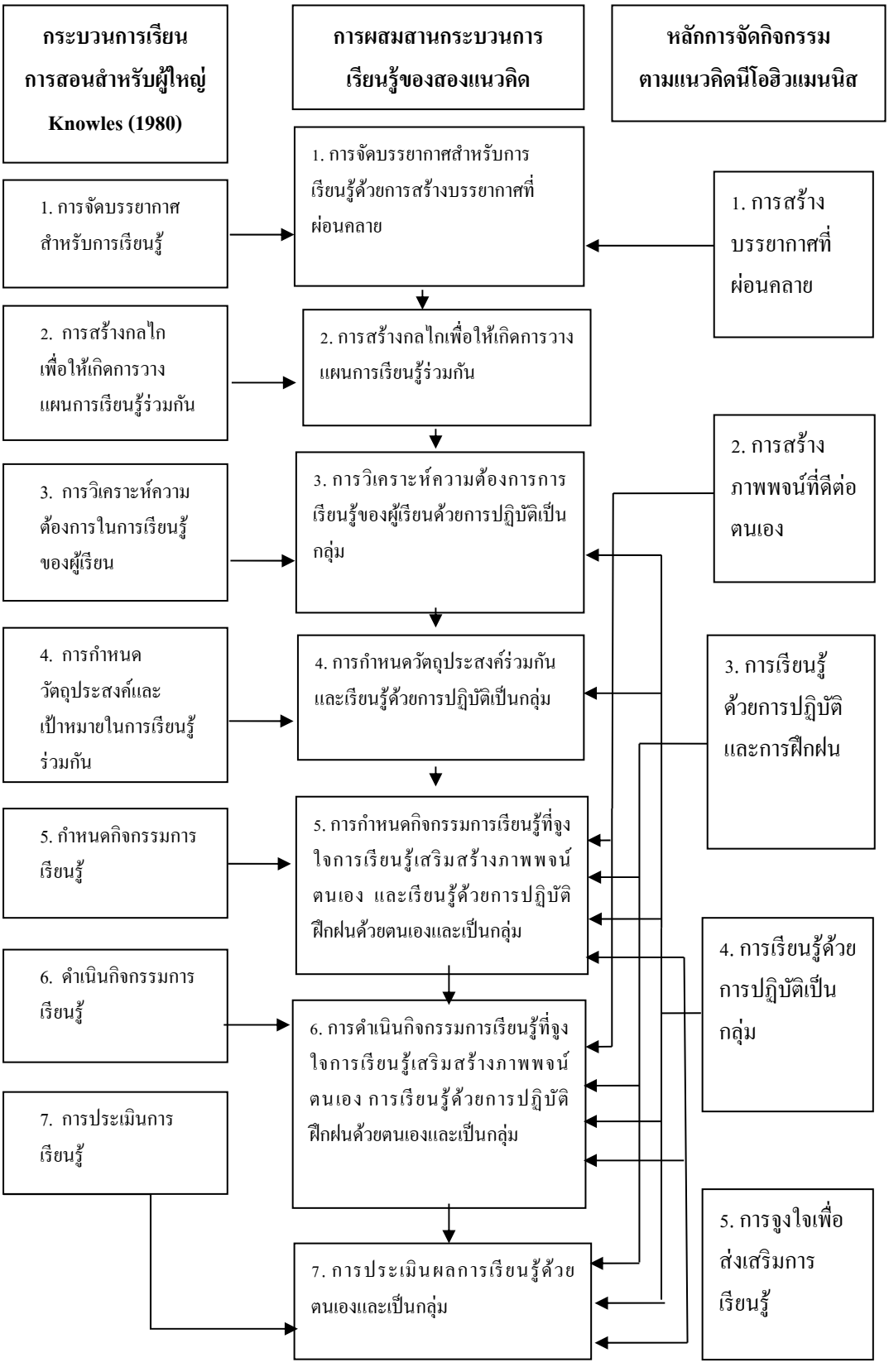

จากภาพผู้วิจัยได้ผสมผสานกระบวนการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ (Knowles ,1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส อธิบายตามขั้นตอนได้ดังนี้

1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

เกิดจากการนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) ในขั้นตอนที่ 1 คือ การจัดบรรยากาศของการเรียนรู้ นำมาผสมผสานกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในขั้นตอนที่ 1 คือการสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย เนื่องจากทั้งสองแนวคิดมีความสอดคล้องกัน จึงนำมาเป็นขั้นตอนที่ 1 ในขั้นตอนการจักกิจกรรมการเรียนรู้

การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้หมายถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น สถานที่ความสะดวกสบาย และสภาพแวดล้อมทางจิตวิทยา เช่น ความสบายใจและการไม่เครียด รวมกับการทำให้ร่างกายและจิตใจให้มีความผ่อนคลายด้วยการฝึกอาสนะ การจูงจิตใจไปสู่สภาวะอัลฟาด้วยเสียงเพลงและจินตนาการโดยการฝึกอาสนะ เพราะเมื่อสภาวะที่จิตใจของคนเราเป็นหนึ่งเดียวในการจดจ่อกับสิ่งที่ต้องทำอยู่ในปัจจุบัน จะทำให้ประสิทธิภาพในการทำภารกิจใดๆ ในชีวิตเป็นไปได้สูงสุด เมื่อผู้สอนจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนก่อนการเรียนการสอน หลังจากนั้นจะเข้าสู่กิจกรรมการเรียนรู้นั้นตอนที่ 2 ต่อไป

2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

การนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) ในขั้นตอนที่ 2 คือ การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้สอนผู้เรียนซึ่งอาจกระทำได้โดยการตั้งกลุ่มทำงานหรือการตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนผู้สอน จึงนำมาใช้ในขั้นตอนที่ 2 ของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนั้นเมื่อมีการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันจึงนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 3

3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

การนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) ในขั้นตอนที่ 3 คือ การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียน นำมาผสมผสานกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในขั้นตอนที่ 4 คือ การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม เนื่องจากทั้งสองขั้นตอนมีความสอดคล้องกันเพราะการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียน ในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนโดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม และใช้เทคนิคต่างๆเช่น การใช้เทคนิคการประเมินตนเอง และ การอภิปรายร่วมกันเพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้ทราบความต้องการในการเรียนรู้ของผู้เรียนและการทำงานร่วมกันระหว่างผู้เรียนด้วยกัน นำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 4

4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เกิดจากการนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) ในขั้นตอนที่ 4 คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน นำมาผสมผสานกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในขั้นตอนที่ 4 คือ การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม เนื่องจากทั้งสองขั้นตอนของทั้งสองแนวคิดมีความสอดคล้องกัน การที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของตนเอง จากการวิเคราะห์ความต้องการของตนเองจากขั้นตอนที่ 3 ผู้เรียนยอมรับในสิ่งที่ตนเองระบุไว้ และในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 4 ใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม จากนั้นนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นตอนที่ 5

5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เกิดจากการนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) ในขั้นตอนที่ 5 คือ กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ นำมาผสมผสานกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในขั้นตอนที่ 2 การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง 3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน 4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม และ 5. การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เนื่องจากขั้นตอนทั้งสองแนวคิดมีความสอดคล้องกัน ที่สามารถนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 5 ได้

ในขั้นตอนที่ 5 นี้ เป็นการกำหนดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมผู้เรียนได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก ให้ผู้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายในและสะท้อนออกมาเป็นคำพูด การกระทำด้านบวก โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบได้ด้วยตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ซึ่งมีลักษณะการเรียนรู้อย่างหลากหลายด้วยการปฏิบัติโดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม และส่งผลให้เกิดกระบวนการจัดการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 6 ต่อไป

6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เกิดจากการนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles,1980) ในขั้นตอนที่ 6 คือ การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ นำมาผสมผสานกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในขั้นตอนที่ 2 การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง 3. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน 4. การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม และ 5. การจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เนื่องจากขั้นตอนทั้งสองแนวคิดมีความสอดคล้องกัน จึงสามารถนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 6 ได้

ในขั้นตอนที่ 6 นี้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนได้ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและได้รับการเสริมแรงจาก

ผู้สอน ในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำประสบการณ์ที่มีมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน รับฟังความรู้ใหม่ๆ ได้แสดงความคิดเห็น ร่วมระดมสมอง และอภิปรายผล ที่เกิดจากการทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการทำกิจกรรมกลุ่มที่ต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยผู้สอนมีบทบาทในการสร้างแรงจูงใจ ส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีการใช้คำพูดด้านบวกด้วยการชมเชย สนับสนุนผู้เรียนให้ได้ใช้ความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องด้วยการฝึกปฏิบัติ ซ้ำๆ จากการกิจกรรมและให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันเพื่อส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนของผู้เรียนโดยตรง ในระหว่างทำกิจกรรมและหลังทำกิจกรรม ผู้เรียนสามารถรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของตนเองได้จากการกิจกรรม ดังนั้นเพื่อให้ผู้เรียนได้ทราบผลจากการเรียนรู้ จึงนำไปสู่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 7

7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เกิดจากการนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) ในขั้นตอนที่ 7 คือ การประเมินผลการเรียนรู้ นำมาผสมผสานกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสในขั้นตอนที่ 3 การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน และขั้นตอนที่ 4 การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นการประเมินผลของผู้เรียน เนื่องจากขั้นตอนของทั้งสองแนวคิดมีความสอดคล้ องกัน จึงสามารถนำไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 7 ได้

โดยในขั้นตอนที่ 7 นี้ ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและกลุ่มได้ จากการที่ผู้เรียนทำกิจกรรมต่างๆ ผู้เรียนสามารถนำผลที่ได้จากการประเมินตนเองและผลการประเมินจากผู้เรียนด้วยกัน นำมาปรับปรุงและพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และผู้เรียนได้ทราบว่าผลการเรียนรู้เป็นไปตามความต้องการเรียนรู้ในขั้นตอนที่ 3 ซึ่งผู้เรียนสามารถประเมินความต้องการซ้ำ ซึ่งการประเมินผลนี้ควรเป็นลักษณะการประเมินร่วมกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

1.3 เนื้อหาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ประกอบด้วย 8 ด้าน คือ

1. มีคุณธรรมประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น
2. ทักษะการติดต่อสื่อสาร
3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน
4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ
5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น
6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว
7. มีทักษะ และประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม
8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

2. กระบวนการ

เป็นขั้นตอนที่ดำเนินการนำปัจจัยนำเข้าทั้งหมดมากำหนดเป็นการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยดำเนินการตามกรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของBoyle (1981) และนำการผสมผสานกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของนีโอฮิวแมนนิส มาใช้ในขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนา (Boyle, 1981) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

กำหนดพื้นฐานที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำเชิงพุทธสำหรับไทย โดยพิจารณาถึงปรัชญาแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับกลุ่มผู้เรียนที่เป็นแม่ชี การเลือกกระบวนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่มีวัตถุประสงค์ตรงกับกลุ่มแม่ชี การนำแนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ เพื่อใช้เป็นกระบวนการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส และสร้างเป็นโปรแกรมการเรียนรู้เฉพาะกลุ่มแม่ชี โดยคำนึงถึง จัดการเรื่องการเรียนการสอน ลักษณะของผู้เรียน ผู้สอน และเนื้อหาที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ได้อย่างครอบคลุม

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

การรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในอดีต ปัจจุบันและอนาคตเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มผู้รับบริการ คือ แม่ชีไทยในสถาบันแม่ชีไทย จากเอกสารของสถาบันที่เกี่ยวข้องจากเอกสารวิชาการ ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ประกอบกันช่วยให้เข้าใจกลุ่มแม่ชีไทยได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้อาจจะใช้วิธีพบปะกับกลุ่มแม่ชี เพื่อเข้าใจปัญหา ความต้องการและความเป็นไปได้ของการพัฒนาโปรแกรม นอกจากนั้นควรศึกษาโปรแกรมของหน่วยงานขององค์กรอื่นที่ดำเนินการอยู่ เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อนรวมทั้งศึกษาแหล่งทรัพยากร เช่น เงิน ความร่วมมือจากผู้สนับสนุนในการจัดโปรแกรม รวมถึง อุปกรณ์ต่างๆ ให้มีความเหมาะสมต่อการจัดโปรแกรมด้วย

ขั้นตอนที่ 3 การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

การกำหนดผลลัพธ์ที่ได้จากการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้การเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ซึ่งผลลัพธ์นี้จะต้องให้สอดคล้องกับเป้าหมายของความต้องการเรียนรู้ของกลุ่มแม่ชี ควรระบุให้ได้ว่า ผู้ร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา อย่างน้อยที่สุดในด้านความรู้ เจตคติ และด้านทักษะ ที่ทำให้ผู้เรียนได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของตนเองและสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน

การกำหนดแหล่งเรียนรู้คือ การคัดเลือกบุคลากรที่มีความชำนาญในด้านต่างๆ ของการพัฒนาภาวะผู้นำ บุคลากรที่ชำนาญด้านทักษะการสื่อสาร บุคลากรที่ชำนาญด้านการฝึกโยคะ สมาธิ บุคลากรที่สามารถนำกิจกรรมแนวนีโอฮิวแมนนิส บุคลากรทั้งหมดนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของผู้เรียนที่จะสามารถได้รับความรู้โดยตรงทั้งเนื้อหาและการฝึกปฏิบัติ

การได้รับการสนับสนุนสถานที่ในการดำเนินการจัดโปรแกรมจากทางวัด และจากสถาบันแม่ชีไทยที่ให้การอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการเรียนรู้ของกลุ่มแม่ชีให้ประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการเรียนรู้

การพิจารณาเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่มแม่ชีควรได้รับเรียง ตามลำดับของประสบการณ์การเรียนรู้โดยมีข้อมูลประกอบการพิจารณา คือ ภูมิหลังที่อาจจะแตกต่างกันของกลุ่มแม่ชี เช่น วัย ประสบการณ์ วุฒิความรู้ และพิจารณาเลือกวิธีการ/เทคนิคของกิจกรรม กำหนดอุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ตามความเหมาะสม และกำหนดบทบาทของคณะเจ้าหน้าที่ตามแผนการสอน ดังนั้นการสร้างแผนการเรียนรู้ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. เนื้อหาสาระเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน คือ 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม และ 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

3. กิจกรรมการเรียนรู้ ที่ผสมผสานกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของนีโอฮิวแมนนิส นำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

4. แหล่งการเรียนรู้และสื่อการเรียนการสอน เช่น แหล่งการเรียนรู้ คือ วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำ ผู้เชี่ยวชาญด้านโยคะ สมาธิ ผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะการสื่อสาร ผู้เชี่ยวชาญด้านกิจกรรมแนวนีโอฮิวแมนนิส และสื่อการเรียนการสอน เช่น เทป ซีดี เครื่องเล่นแผ่นเสียง กระดาน กระดาษ สีชอล์ก ใบความรู้และใบงาน

5. การประเมินผล จัดให้มีการประเมินผลในทุกเนื้อหาความรู้ และทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็น ด้านความรู้ ทัศนคติ และทักษะ โดยจัดให้มีการประเมินผลทุกวันตามสภาพจริงจากผลงาน

ของผู้เข้าร่วมอบรม

6. ระยะเวลาในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะนำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย จำนวน 108 ชั่วโมง

ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติงาน

ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ โดยนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของนีโอฮิวแมนนิส โดยดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่มมากระตุ้นความสนใจให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ โดยดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่มีความต่อเนื่องเพื่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และรวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรค ปรับแผนการปฏิบัติตามความจำเป็น สรุปได้ดังนี้

- เลือกเนื้อหาและกิจกรรมเพื่อ 1.สร้างความสนใจ 2. ให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะทำให้บรรลุผลที่คาด หรือ 3. สามารถติดตามผลได้

- ดำเนินการเรียนการสอนให้มีความต่อเนื่องและเพื่อให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วม กิจกรรมการเรียนรู้ ที่ผสมผสานกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของนีโอฮิวแมนนิส นำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนี้

1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้
2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน
3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม
4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม
5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม
6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม
7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

- การทำตารางกิจกรรมที่แสดงให้เห็นกิจกรรมในแต่ละวัน กำหนดระยะในแต่ละช่วงให้ผู้เรียนได้ทราบล่วงหน้า และต้องมีการประชุมกลุ่มวิทยากรเพื่อเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้าใจให้ตรงกันในการจัดเนื้อหากิจกรรมให้มีความต่อเนื่องกัน รวมถึงการร่วมกันประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน นอกจากนี้ผู้วิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยร่วมกันวางแผนและจัด

เตรียมการทุกอย่างให้พร้อมตลอดระยะเวลาการจัดโปรแกรมเพื่ออำนวยความสะดวกและสนับสนุนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้อย่างเต็มที่

- นำโปรแกรมไปแก้ไขปฏิบัติและแก้ไขปรับปรุง ดัดแปลงเมื่อเกิดความจำเป็นขึ้นใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพให้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือได้ของการใช้ทรัพยากร

มีเครื่องมือที่ใช้วัดและประเมินผลโดยผ่านการตรวจคุณภาพของเครื่องมือและเนื้อหาโปรแกรมจากผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนนำไปใช้จริง ดังนี้

7.1 แบบประเมินผลก่อนการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

7. 2 แบบประเมินผลหลังการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ขั้นตอนที่ 8 การรายงานค่าของโปรแกรม

จัดทำรายงานรูปแบบการนำเสนอผลของการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์เต็มรูปแบบ

3. ผลลัพธ์

1. เป็นผลที่เกิดขึ้นหลังจากพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนคือ ได้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ประกอบด้วย

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม
2 . การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ
3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์
4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน
5. การสร้างแผนการเรียนรู้
6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน
7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร
8. การรายงานค่าของโปรแกรม

2. เนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน คือ 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3.ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่นไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม และ 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

3. ได้ผลลัพธ์จากการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการนำโปรแกรมไปใช้ และนำมาพัฒนาโปรแกรมให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนอย่างครบถ้วน โดยสามารถนำเสนอเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

กรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน
เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

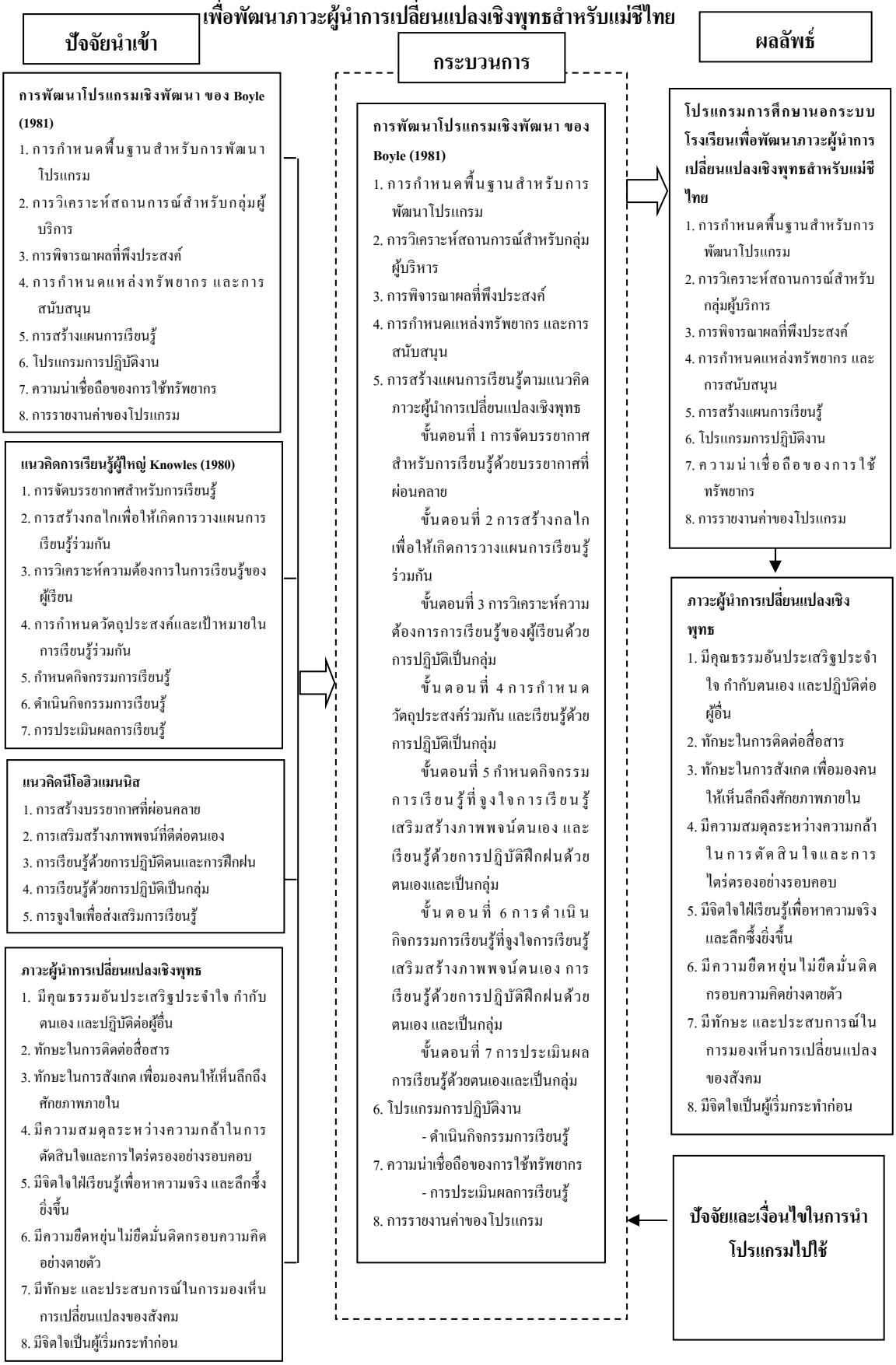

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1.เพื่อพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย 2. เพื่อศึกษาผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย 3. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่มีต่อการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้ การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experiment Research) ที่มีรูปแบบการวิจัยเป็นกลุ่มเดียว(One Group Pretest-Posttest Design) มีการวัดผลก่อนการทดลองและหลังการทดลอง ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งระยะการวิจัยเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ระยะที่ 2 ศึกษาผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ระยะที่ 3 ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

1. ดำเนินตามกรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) ใน 5 ขั้นตอนแรก คือ ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์ ขั้นตอนที่ 4 คือ กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน ขั้นตอนที่ 5 คือ สร้างแผนการสอน โดยดำเนินการตามลำดับ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

ศึกษาหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาเป็นประเด็นการเรียนรู้ที่ได้รับมาใช้ในงานวิจัยได้ดังนี้ การศึกษาหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน แนวคิดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส แนวคิดภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ประวัติความเป็นมา สถานภาพและบทบาทของแม่ชีไทย เพื่อกำหนดพื้นฐานทางปรัชญาสำหรับการพัฒนาโปรแกรม โดยผู้วิจัยมีความเชื่อเชิงปรัชญาว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับกลุ่มผู้เรียนที่เป็นแม่ชีนั้น ควรยึดหลักการการเรียนรู้เพื่อชีวิตจริง เน้นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนรู้จักคิด รู้จักตัดสินใจ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง มีระยะเวลาของการเรียนรู้ โดยมุ่งหวังผลของการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน และสนองความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดหลักสูตรและเนื้อหาวิชามีลักษณะที่ตรงกับความต้องการของผู้เรียนมีระยะเวลาสั้น เพื่อมุ่งสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ทันที และมีเนื้อหาวิชาที่เน้นการลงมือปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ ด้านการจัดการเรียนการสอนและวิธีการจะเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ และเป็นผู้ที่สามารถชี้นำตนเองได้ การจัดการเรียนรู้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นการนำกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส มาใช้ในขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีความสำคัญมาก เพราะเป็นเทคนิคและวิธีการที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนพยายามศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การฝึกฝนและการปฏิบัติ วิธีการเรียนการสอนและการจัดกลุ่มผู้เรียนได้สนับสนุนบรรยากาศที่จะสามารถเอื้อต่อการเรียนรู้ได้ดี เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และมีความยืดหยุ่น ด้านสถานที่ควรมีความเหมาะสมกับผู้เรียนและผู้สอน ด้านเนื้อหาได้นำปรัชญาเชิงพุทธที่มีเนื้อหาของแนวคิดหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนาที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ และนำมาใช้ได้จริงในการทำงาน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นตัวกำหนดในการวางแผนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้จัดโปรแกรมเตรียมบุคลากรให้พร้อม คือ ผู้สอนและวิทยากรทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก และผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มร่วมในการดำเนินโปรแกรม

ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ

2.1 ผู้วิจัยทำการศึกษาและเก็บข้อมูลจากการรวบรวมเอกสาร งานวิจัยต่างๆ ศึกษาความเป็นมาของแม่ชีและบทบาทของแม่ชีด้วยการสนทนาและสัมภาษณ์แม่ชีวรี ชื้อทัศนประสิทธิ์

เลขานุการของสถาบันแม่ชีไทยทำหน้าที่ในการจัดโครงการอบรมความรู้ให้แก่แม่ชี แม่ชีที่ทำหน้าที่ประสานโครงการต่างๆ ของสถาบันแม่ชีไทย และแม่ชีอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์

ในการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาความต้องการของแม่ชีในการเรียนรู้ที่จะช่วยส่งเสริมบทบาทการทำงานของแม่ชีให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ความคาดหวังของแม่ชีในการทำประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา การพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเผยแผ่ธรรมะ บทบาทของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา การช่วยเหลือโครงการต่างๆในชุมชน ซึ่งทำให้พบว่า มีแม่ชีอีกมากที่นอกจากการบวชเพื่อปฏิบัติธรรมแล้ว ยังมีความต้องการที่จะช่วยเหลือคนด้วยการใช้หลักธรรมและทำประโยชน์ให้กับสังคม ทำให้การทำงานของแม่ชีมีลักษณะของการทำงานพัฒนาชุมชนแต่เน้นการใช้ธรรมะและการปฏิบัติธรรมไปให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อการเผยแผ่งานพระพุทธศาสนา สร้างคนเป็นเกิดความศรัทธาและเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และการที่แม่ชีจะทำงานเหล่านี้ได้ดีนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้รับการฝึกฝนและปฏิบัติ ให้เกิดความรู้ความสามารถในการทำงานได้จริง เพราะแม่ชียังขาดการเรียนรู้ให้มีความรู้ความสามารถในการทำงาน แม้ว่าพื้นฐานความรู้เรื่องของหลักธรรม เป็นสิ่งที่แม่ชีมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี ดังนั้นสิ่งสำคัญในการสนับสนุนแม่ชีให้มีความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม แม่ชีจึงจำเป็นต้องศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เช่น เมื่อเป็นผู้บรรยายธรรม แม่ชีต้องมีทักษะการพูดที่ดีในการสอนธรรมะ มีความสามารถในการจูงใจผู้ฟังให้เกิดความซาบซึ้งและเข้าใจหลักธรรมคำสอน เมื่อเป็นผู้รับฟังปัญหาทุกข์ใจของผู้อื่น ต้องมีทักษะฟังอย่างเข้าใจ และสามารถจับประเด็นสิ่งที่ฟังเพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ใจของผู้อื่นได้ เมื่อต้องทำงานร่วมกับผู้อื่นหรือคนในชุมชนและทำหน้าที่เป็นผู้นำ แม่ชีควรจะมีวิธีการทำงานร่วมกับคนอื่นให้งานบรรลุเป้าหมาย เป็นต้น นอกจากการใช้หลักธรรมนำไปสู่การปฏิบัติแล้ว แม่ชีควรพัฒนาตนเองเป็นผู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จากข้อมูลที่ได้มาทำให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจสถานการณ์ของแม่ชีในปัจจุบัน แม้ว่าสถานภาพของการเป็นแม่ชียังไม่ชัดเจน แต่การทำงานโดยภาพรวมเพื่อช่วยเหลือสังคมของแม่ชีกำลังขยายวงกว้างมากขึ้น ดังนั้นการส่งเสริมให้แม่ชีมีความรู้ความสามารถในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนานั้น เป็นการต่อยอดความรู้ความสามารถของแม่ชีได้จริง ผู้วิจัยเห็นว่า การนำความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำเพื่อส่งเสริมให้แม่ชีมีภาวะผู้นำนั้นมีความสำคัญและเหมาะสมกับการพัฒนาแม่ชีไทยเป็นอย่างมาก เพราะบทบาทหน้าที่ของแม่ชีคือ ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนั้นหากแม่ชีได้รับการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นผู้นำจะสร้างการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบวิธีการทำงานจากเดิมให้มีความคล่องตัวและชำนาญมากยิ่งขึ้น รวมถึงการที่แม่ชีสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ที่นำหลักธรรมคำสอนและหลักปฏิบัติมาช่วยเหลือคน ชุมชน และสังคม ได้อย่างมีประสิทธิภาพสมดั่งเจตนารมณ์ของการทำงานเผยแผ่ศาสนาของแม่ชีไทย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาดูงานการทำงานแม่ชี ณ สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระ อ.

เดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อได้เห็นภาพรวมกับทำงานของแม่ชี และชุมชน เนื่องจากที่สำนักแม่ชีแห่งนี้มีสถานที่สำหรับฝึกปฏิบัติธรรมจึงมีคนในชุมชนและชุมชนที่ใกล้เคียงได้มาทำบุญ ฟังธรรม เข้าปฏิบัติธรรมและประกอบพิธีทางศาสนาด้วยมีแม่ชีเป็นผู้นำในการนำปฏิบัติกิจทั้งหมด ได้เห็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เจ้าหน้าที่อบต. เจ้าหน้าที่ตำรวจ ข้าราชการในท้องถิ่น ครูและนักเรียน มาร่วมกันจัดพิธีการทางศาสนากับทางสำนักแม่ชีด้วยความศรัทธาและเลื่อมใสในตัวแม่ชี ผู้วิจัยได้เห็นบทบาทผู้นำของแม่ชีซึ่งเป็นกรณีศึกษาที่ดี ที่ผู้วิจัยสามารถนำไปเป็นตัวอย่างในการนำเสนอลักษณะของภาวะผู้นำของแม่ชีที่ดีเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธมากยิ่งขึ้น

2.2 ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามความต้องการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และนำแบบสอบที่พัฒนาขึ้นมาให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำ และด้านบทบาทของแม่ชีไทย จำนวนทั้งหมด 5 ท่าน (ดังรายนามในภาคผนวก ก) เพื่อตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจากการตรวจสอบโดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Item Objective Congruence :IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ดัชนีความสอดคล้องที่คำนวณได้มากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 ถือว่าเนื้อหาของแบบสอบถามมีความเหมาะสมในการนำไปใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) จากการวิเคราะห์ ได้ผลค่าความสอดคล้องระดับ 1.0 แสดงว่าผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่า แบบสอบถามมีความเหมาะสม สามารถนำไปใช้แบบสอบถามความต้องการการเรียนรู้ได้ และผู้ทรงคุณวุฒิให้ปรับปรุงแก้ไขในส่วนของประเด็นหัวข้อความต้องการเรียนรู้ ปรับภาษาข้อคำถามให้กระชับและชัดเจน และให้มีการยกตัวอย่างประกอบด้วย

2.3 ผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหา และนำแบบสอบถามกับกลุ่มแม่ชี จำนวน 30 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2555 ที่วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี โดยมีประเด็นคำถามว่า ผู้เรียนมีความต้องการได้รับความรู้ในเรื่องใด หลักธรรมผู้นำควรมีในการปฏิบัติ ท่านต้องการให้มีการจัดกิจกรรมในรูปแบบใด และระยะเวลาที่เหมาะสมในการเข้าร่วมเรียนรู้ ผลปรากฏว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ต้องการเรียนรู้เรื่องทักษะการสื่อสาร การทำงานเป็นทีม เทคนิคใหม่ๆในการทำเกมและกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปใช้สอนได้ และการบริหารร่างกาย ด้านรูปแบบการจัดกิจกรรม ได้แก่ บรรยาย เน้นปฏิบัติจริง ช่วงระยะเวลาประมาณ 15-30 วัน และแม่ชีส่วนใหญ่มีความสนใจที่จะเข้าร่วมโปรแกรมของผู้วิจัย

2.4 ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามความต้องการการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากขั้นตอนที่ 2 มากำหนดผลที่ต้องการให้เกิดผลที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรมที่เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ เจตคติ และทักษะของแม่ชีซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยกำหนดเนื้อหาความรู้ที่มาจากความต้องการของกลุ่มเป้าหมายคือ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะปฏิบัติของภาวะผู้นำ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างความสำเร็จในการทำงานด้านการเผยแผ่งานพุทธศาสนาของแม่ชีไทย โดยใช้การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมที่สามารถวัดผลลัพธ์ด้านความรู้ เจตคติและทักษะปฏิบัติของภาวะผู้นำได้อย่างเป็นรูปธรรมตามหลักสถิติ

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

ผู้วิจัยบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินโปรแกรมด้านการเงิน โดยได้รับเงินทุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับทรัพยากรด้านบุคลากรคือ การเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ดังนี้ การพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย การสอนโยคะสมาธิจากสถาบันไกวัลยธรรม ด้านทักษะการสื่อสาร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวนีโอฮิวแมนนิส และกลุ่มแม่ชีอาสาสมัครเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการจัดสถานที่ การต้อนรับ อาหารเครื่องดื่ม ส่วนสถานที่ในการจัดโปรแกรม คือ วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี เนื่องจากเป็นสถานที่ซึ่งกลุ่มแม่ชีเดินทางได้สะดวก จึงเหมาะสมกับระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม มีความเงียบสงบและเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการเรียนรู้

การสร้างแผนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนดังขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและเข้าอบรมเนื้อหาฝึกฝนปฏิบัติจริงในหลักสูตรต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้หลักปฏิบัติและนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างแผนการเรียนรู้ ดังนี้

1. เข้ารับการเรียนรู้ ฝึกอบรม และศึกษาดูงาน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องดังนี้ ในเรื่องของภาวะผู้นำได้เข้าการอบรม เชิงปฏิบัติการในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ เรื่อง “การพัฒนาภาวะผู้นำที่เน้นพลังกลุ่ม” ซึ่งจัดโดยโรงพยาบาลประทาย จ.นครราชสีมา เมื่อเดือนตุลาคม 2553 และ การอบรม เรื่อง การพัฒนาภาวะผู้นำที่เน้นพลังกลุ่ม “งาน พลังกลุ่ม และความสุข” จัดโดยเครือข่ายโรงพยาบาลจังหวัดเลย เมื่อเดือนมกราคม 2554 โดยมีวิทยากรคือ อาจารย์ปรีดา เรืองวิชาธร และคณะของเสมสิกขาลัย เข้าอบรม “ฟังด้วยหัวใจ” จัดโดยเสมสิกขาลัย ร่วมกับเครือข่ายสันติวิธี ณ สวนเงินมีมา กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือนมกราคม 2555 และเข้าอบรม “การฝึกทักษะการจับประเด็นขั้นต้น” โดยวิทยากร คือ อาจารย์ กิตติชัย งามชัยพิสิฐ ณ สวนเงินมีมา กรุงเทพมหานคร

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2555 หลังจากเข้าอบรม ผู้วิจัยนำความรู้ที่ได้รับ ในเรื่องการทำกิจกรรมการพัฒนาความเป็นผู้นำในตนเอง และการพัฒนาความเป็นผู้นำในการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน มาประยุกต์ ใช้กับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยนำกิจกรรมการพัฒนาภาวะผู้นำ ประกอบด้วย ทักษะการพูดและการฟัง การเข้าใจตนเองและผู้อื่น คุณสมบัติของผู้นำ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การทำงานเป็นทีม การเขียนโครงการ และหลักธรรมของผู้นำ

2. เข้าอบรมกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส โดยวิทยากรคือ คุณสันติ ควรตระกูล และกิจกรรมอาหารนีโอ โดยวิทยากร คือ ครูเข็มและกลุ่มโยคีนีโอฮิวแมนนิส และเข้าอบรมกิจกรรม “ผ่อนพักตระหนักรู้ ฟื้นฟูหลังและสมดุลแห่งชีวิต” ณ ศูนย์ฝึกอบรมข้าราชการ หนองจอก กรุงเทพมหานคร โดยวิทยากรคือ อาจารย์ปรีดา เรืองวิชาธร และคณะของเสมสิขาลัย เมื่อเดือนกันยายน 2553 โดยนำหลักการจัดกิจกรรมนีโอฮิวแมนนิส และขั้นตอนการทำกิจกรรม การทำคลื่นสมองต่ำ การทำโยคะ สมาธิ การเต้นเกาชิกิ และการผ่อนคลายร่างกายและจิตใจด้วยกิจกรรมการตระหนักรู้ในตนเอง นำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมตามเนื้อหากิจกรรมพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยใช้วิธีการฝึกปฏิบัติจริง และให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดแรงจูงใจต่อการเรียนรู้ มีสมาธิ ตระหนักรู้ภายในตนเอง เกิดความเชื่อมั่น และช่วยพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เข้าอบรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้นำกิจกรรมที่ได้ประยุกต์ขึ้นมากำหนดขอบเขตความรู้ของการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เพื่อจัดทำโปรแกรมการฝึกอบรมให้แม่ชีไทยต่อไป

3. การศึกษาเนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำทั้ง 8 ด้านของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ประกอบด้วย 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3.ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม และ 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้

4. ผู้วิจัยนำผลความต้องการเรียนรู้ในเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 2 และการประยุกต์เนื้อหาจากการอบรมมาสร้างแผนการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ที่ผสมผสานแนวคิดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

โดยมีเนื้อหาการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ มาสร้างแผนการเรียนรู้และกำหนดระยะเวลาในการฝึกอบรม มีการดำเนินการ ดังนี้

4.1 สร้างแผนการเรียนรู้ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์การเรียนรู้ สาระเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อที่ใช้สอน และการประเมินผลการเรียนรู้ การสร้างแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส มีลักษณะดังนี้

1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

เป็นขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมสู่การเรียนรู้อย่างมีสติ และมีสมาธิในการรับรู้ โดยใช้กิจกรรมที่ช่วยให้คลื่นสมองต่ำ ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วยกิจกรรมการทำสมาธิ หรือการฟังเพลงที่มีความถี่ต่ำ การทำโยคะท่าต่างๆ การเต้นรำเกาชิกิ และการเข้าสู่ภวังค์แห่งการรับรู้โดยการจินตนาการสร้างภาพที่ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย

2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

ระหว่างผู้สอนผู้เรียนซึ่งอาจกระทำได้โดยการตั้งกลุ่มทำงาน หรือการตกลงร่วมกันก่อนการอบรมระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม โดยใช้เทคนิคต่างๆเช่น การใช้เทคนิคการประเมินตนเอง และ การอภิปรายร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มจะพยายามช่วยกลุ่มและช่วยบุคคลแต่ละคนทำงานไปสู่จุดมุ่งหมาย

4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

การที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของตนเอง การวิเคราะห์ความต้องการของตนเองและการยอมรับในสิ่งที่ตนเองระบุเอง และใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม จึงเป็นการสร้างโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยใช้เทคนิคต่างๆเช่น การเล่นเกม บทบาทสมมติ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การวางแผนกิจกรรมในกลุ่มร่วมกัน

5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่

เป็นของตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน เป็นการกำหนดเป้าหมายของผู้เรียนที่มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก ด้วยกิจกรรมทักษะการสื่อสารด้านการฝึกพูด การแสดงบทบาทสมมุติ กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก เป็นต้น

6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

ช่วยให้ผู้เรียนเปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่เป็นของตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน ซึ่งมีลักษณะการเรียนรู้อย่างหลากหลายให้เรียนอย่างมีความสุขเป็นขั้นตอน ประกอบด้วยกิจกรรม การฝึกทักษะการสื่อสารด้วยการพูด การพูดชื่นชมตนเองและผู้อื่น ในด้านบวก การได้ฝึกร่วมกันจะทำให้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน และส่งเสริมการเรียนรู้ ความรู้สึก พฤติกรรม ที่เปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่มจากกิจกรรมอื่นในโปรแกรม

7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและกลุ่มได้

ตารางที่ 3 สรุปเนื้อหากิจกรรมที่ใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้มีดังนี้

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา
1. กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอธิบายความสำคัญของผู้นำ อธิบายคุณลักษณะของผู้นำที่ดี และคุณธรรมของผู้นำได้	1.ผู้เรียนปฏิบัติด้วยตนเองในการเลือกแผ่นป้ายของกงล้อสี่ทิศคนละด้าน ที่มีลักษณะตรงกับตัวผู้เรียนมากที่สุด และให้นั่งอยู่ตรงแผ่นป้ายที่เลือก จนมีผู้เรียนอื่นตามมาสมทบตามกลุ่มต่างๆ จากนั้นผู้เรียนช่วยกันวิเคราะห์ผู้นำตามแผ่นป้ายตามกลุ่ม และร่วมอภิปรายลักษณะของผู้นำในแต่ละด้าน 2. การบรรยายลักษณะผู้นำ และการตอบคำถามและการอภิปรายเกี่ยวกับความสำคัญของผู้นำและลักษณะของผู้นำจากการเลือกบุคคลที่ตนเองศรัทธาหรือชื่นชอบในการเป็นผู้นำและบอกคุณลักษณะผู้นำของบุคคลนั้น

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา
		3. ผู้เรียนพิจารณาถึงหลักธรรมที่ผู้นำควรมีเป็นแนวทางในการประพฤติและปฏิบัติ เช่น พรหมวิหาร 4 และภาวนา 4 ซึ่งเป็นคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น 4. ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมพรหมวิหาร 4 และภาวนา 4 การใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติในการเป็นผู้นำที่มีความเมตตา ยินดีช่วยเหลือ มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และมีการฝึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติตนให้มีความสำรวม กายวาจาใจ
2. กิจกรรมฟังด้วยหัวใจ	1. ผู้เรียนสามารถฝึกพิจารณาตนเองในการรับฟังเรื่องราวของบุคคลอื่นด้วยใจเป็นกลางปราศจากความลำเอียง 2. ผู้เรียนสามารถนำหลักเมตตามาใช้ในการรับฟังอย่างมีสติด้วยความมีเมตตา มีความชื่นชมยินดี และไม่อคติต่อสิ่งที่รับฟัง 3 ผู้เรียนสามารถนำวิธีการฟังด้วยหัวใจไปใช้กับบุคคลอื่นได้และทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างของแต่ละบุคคลจากพื้นฐานชีวิตที่แตกต่างกัน	1. การฝึกเป็นผู้รับฟังที่ดี โดยให้จับคู่เป็นกลุ่มย่อย ผลัดการรับฟังผู้อื่นโดยไม่ขัดจังหวะ ได้พิจารณาที่จะรับรับรู้ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นโดยปราศจากความลำเอียง 2. ผู้เรียนได้พิจารณาถึงการนำหลักเมตตาและอุเบกขา มาใช้ในการเป็นรับฟังอย่างมีสติ สังเกตความรู้สึกตนเอง และความคิดเห็นที่มีต่อผู้เล่าเรื่อง ด้วยความมีเมตตา และด้วยใจเป็นกลาง
3. กิจกรรมฟังด้วยการจับประเด็น	เพื่อให้ผู้เรียนสามารถจับประเด็นจากสารได้	1.การฝึกการจับประเด็นจากสารหรือเรื่องเล่าโดยช่วยกันเป็นกลุ่มใหญ่ ผู้สอนมีการยกตัวอย่าง และให้ผู้เรียนช่วยกันจับประเด็นให้ถูกต้อง - วิเคราะห์เรื่องราวที่ได้ฟังโดย จากผู้สอน - ช่วยกันแสดงความคิดเห็นจากเรื่องที่ใช้การจับประเด็น ประโยชน์ของการนำไปใช้

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา
4. กิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหา	1. เพื่อให้ผู้เรียนฝึก วิเคราะห์สถานการณ์การทำงานจากการทำกิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหา	1.แบ่งกลุ่มผู้เรียนในการแสดงความคิดเห็นต่อการทำกิจกรรมต่อการทำกิจกรรมกลุ่มของตนและสิ่งที่ได้จากการทำกิจกรรม 2. ผู้สอนบรรยายการทำงานในกลุ่มเพื่อเกิดความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน 3.ให้ผู้เรียนช่วยกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานโดยการนำหลักธรรมวิมังสา มาใช้ในการทำงานของตนเอง
5.กิจกรรมการทำงานเป็นทีม	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถทำงานร่วมกันเป็นทีมได้	1.ให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มเพื่อร่วมกับวิเคราะห์วิธีการทำงานที่ผ่านมาของแต่ละคนและสรุปพร้อมกับการนำเสนอการทำงานที่ดี 2. ให้ผู้เรียนช่วยกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานโดยการนำหลัก ปิโย มาใช้ในการทำงานของตนเอง
6. กิจกรรมการพูดด้านบวก	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพูดด้านบวกกับตนเองและผู้อื่นได้	-โดยการให้ผู้เรียนฝึกสร้างรอยยิ้ม สบตา สัมผัส สวัสดี กล่าวชื่นชมตนเองและผู้อื่นโดยนำหลักเมตตามาใช้
7. กิจกรรมฝึกทักษะการพูดต่อหน้าชุมชน	1.เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพูดต่อหน้าชุมชน	1. ฝึกพูดเป็นรายบุคคล 2.ให้ผู้เรียนช่วยกันฟังและให้แนะนำแก้ไขเพื่อให้ผู้เรียนสามารถพูดได้ดีขึ้น
8.กิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองจากใบงานและปฏิบัติ เรื่อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองโดยศึกษาจากใบงาน ประกอบเนื้อหาความรู้ และการปฏิบัติ คือ ฝึกโยคะ เต้นเกาชิกิ นอนผ่อนคลายพร้อมฟังเพลงบรรเลง	1.ปฏิบัติด้วยตนเอง 2.การเข้าใจหลักธรรมคือ ครุ หมายถึง น่าเคารพ จากการศึกษาด้วยตนเอง

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา
9. กิจกรรมรู้จักตนเองและผู้อื่น	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าตนเองและผู้อื่นโดยยอมรับในความแตกต่างของแต่ละบุคคล	1.โดยให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 5 คน ช่วยกันระดมสมองกันภายในกลุ่ม โดยให้ช่วยกันนำเสนอวิธีการทำงานของผู้นำในแต่ละด้าน โดยยกตัวอย่างการทำงานที่ผู้เรียนเคยประสบมาก่อนนำมาเชื่อมโยงกับวิธีการทำงานของผู้นำในแต่ละด้าน - วิทยากรให้ผู้เรียนส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอวิธีการทำงานของผู้นำในแต่ละด้าน พร้อมยกตัวอย่างประกอบ -ให้ผู้เรียนมีความรู้เข้าใจหลักธรรมปุคคลปโรปรัญญุตา 2. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปและเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม
10. กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ ฝึกการวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ไขในการทำงาน	1.ให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยน ที่มีต่อการทำกิจกรรมต่อเลโก้ตามกลุ่ม โดยให้อภิปรายถึงวิธีการทำงานในกลุ่มและประโยชน์ที่ได้รับจากการทำกิจกรรมนี้ 2. ผู้เรียนส่งตัวแทนมานำเสนอและได้ข้อสรุปของวิธีการทำงานจากการต่อเลโก้ 3.ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรม คือ ภาวนีโย
11. กิจกรรมนำเสนอโครงการ	1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถร่วมกันวางแผนและเขียนโครงการเพื่อใช้ในการทำงานได้จริง 2. เพื่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของโครงการที่สามารถเกิดขึ้นจริง	1.ให้ผู้เรียนช่วยกันระดมสมองคิดโครงการที่น่าสนใจร่วมกัน โดยต้องออกมาแสดงผลงานแนะนำโครงการได้อย่างน่าสนใจ 2.ให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นของแต่ละโครงการที่มีจุดเด่นที่น่าสนใจและควรพัฒนาในด้านใด และช่วยกันสรุปประโยชน์ที่ได้รับจากการนำเสนอโครงการ 3.ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรม อัตตัญญุตาคือรู้ตน

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	เนื้อหา
12. กิจกรรมแลกเปลี่ยนประสบการณ์	1. เพื่อให้ผู้เรียนมีหลักการทำงานเพื่อชุมชนได้อย่างชัดเจน 2 .เพื่อให้ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน	1.ผู้เรียนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทั้งในแง่ความรู้สึกและความคิดที่ได้จากการเข้าร่วมเข้าอบรมในวันที่ผ่านมา โดยพยายามวิเคราะห์ว่ากิจกรรมแต่ละกิจกรรมส่งผลอย่างไรทั้งในด้านความคิด ความรู้สึก และการเรียนรู้ที่มีต่อตนเองและผู้อื่น รวมทั้งการเชื่อมโยงเข้าสู่บริบทของชีวิตและการงานในมิติต่างๆ 2.ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคือสัมมาสังกัปปะ หมายถึงมีความคิดที่ถูกต้อง 3. ส่งตัวแทนของแต่ละกลุ่มออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เรียนกลุ่มอื่นๆ ในวงสนทนาวงใหญ่ แล้วจึงเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนกลุ่มคนอื่นๆ ได้แสดงความรู้สึกนึกคิดเพิ่มเติม

4.2 ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้ของโปรแกรมใช้เวลา 108 ชั่วโมง แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ วันที่ 15 -21 มีนาคม พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 78 ชั่วโมง

ระยะที่ 2 การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ วันที่ 22 มีนาคม-10 เมษายน พ.ศ. 2555 เป็นเวลา 20 ชั่วโมง

ระยะที่ 3 การนำเสนอผลจากการเข้าร่วมโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และการประเมินผลโปรแกรมเพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการนำโปรแกรมไปทดลองใช้ วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 10 ชั่วโมง

5. ผู้วิจัยกำหนดแหล่งความรู้และสื่อการเรียนรู้

5.1 แหล่งความรู้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้เป็นวิทยากร โดยมีเกณฑ์พิจารณา คือ เป็นผู้เชี่ยวชาญมีความรู้และมีประสบการณ์ด้านพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนโยคะสมาธิ จากสถาบันไกวัลยธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะการสื่อสาร และอาสาสมัครที่มีประสบการณ์

ในการจัดกิจกรรมแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งทั้งหมดนี้มีความสามารถ ทักษะ เจตคติที่เหมาะสม และเจตคติที่เหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ซึ่งวิทยากรจะมีส่วนสำคัญและมีผลต่อความสำเร็จของการเรียนรู้ และก่อนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้มีการประชุมร่วมกับคณะวิทยากรหลายครั้ง เพื่อถ่ายทอดความรู้ ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเตรียมการสอนร่วมกัน

5.2 สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน วีซีดี เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมืออุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน และเอกสารประกอบการสอน

6. ผู้วิจัยกำหนดสถานที่ในการจัดโปรแกรม ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เนื่องจากสภาพบริเวณที่ใช้กว้างขวาง เงียบสงบ และเหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียน

7. การประเมินผลการเรียนรู้

2. การสร้างโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผลจากการดำเนินการตามกรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์ ขั้นตอนที่ 4 คือ กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน และขั้นตอนที่ 5 คือ สร้างแผนการสอน ผู้วิจัยจึงได้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ประกอบด้วย

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม
2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ
3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์
4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน
5. การสร้างแผนการเรียนรู้
6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน
7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร
8. การรายงานค่าของโปรแกรม

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม

วัตถุประสงค์ของโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

กลุ่มแม่ชีไทย บวชไม่ต่ำกว่า 1 ปี มีประสบการณ์ทำงานพัฒนาชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี จำนวน 30 คน มีความสมัครใจและสามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ในระยะเวลา 108 ชั่วโมง

3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้ร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาในด้านความรู้ เจตคติ และด้านทักษะ ที่ทำให้ผู้เรียนได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของตนเองและสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง

4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

4.1 แหล่งความรู้ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำ ด้านโยคะสมาธิ ด้านการพูด ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

4.2 สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน วีซีดี เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมือและอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน

4.3 การได้รับการสนับสนุนสถานที่ในการดำเนินการจัดโปรแกรมจากทางวัด และจากสถาบันแม่ชีไทยที่ให้การอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการเรียนรู้ของกลุ่มแม่ชีให้ประสิทธิภาพ

5. การสร้างแผนการเรียนรู้

แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ นำกระบวนการจากการสังเคราะห์กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสทั้ง 7 ขั้นตอน จากกรอบแนวคิดในการวิจัย นำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ดังนี้ 1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้ 2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน 3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม 4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม 5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม 6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม 7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เนื้อหาสาระประกอบด้วย ขอบเขตเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน คือ 1. อันมีคุณธรรมประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้า

ในการตัดสินใจและการไตร่ตรองอย่างรอบครอบ 5.มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7.มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

6.โปรแกรมการปฏิบัติงาน

ดำเนินการอบรมตามกำหนดการเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

ระยะที่ 2 การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

ระยะที่ 3 การนำเสนอผลการอบรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และนำเสนอผลของโครงการในการพัฒนางานของแม่ชี และการประเมินผลโปรแกรมเพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการนำโปรแกรมไปใช้ ดังนี้

7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

7.1 แบบประเมินผลก่อนการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

7. 2 แบบประเมินผลหลังการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

8. การรายงานค่าของโปรแกรม

จากการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการนำโปรแกรมไปใช้ และนำมาพัฒนาโปรแกรมให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนอย่างครบถ้วน

3. การตรวจคุณภาพโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

หลังจากได้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สร้างขึ้นแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการในขั้นต่อไป ดังนี้

3.1 การตรวจคุณภาพโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3.1.1 ผู้วิจัยได้นำโปรแกรมที่ได้สร้างขึ้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำ ด้านบทบาทแม่ชี จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (content validity) ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ และการใช้ภาษา ก่อนนำไปใช้จริง

3.1.2 ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ค่าดัชนี IOC ที่คำนวณได้มากกว่าหรือเท่ากับ 0.5 ถือว่าร่างโปรแกรมมีความเหมาะสมสามารถนำไปใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) ได้ผลค่าความสอดคล้องในระดับ 0.86 แสดงว่าผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย มีความเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้จริง และผู้ทรงคุณวุฒิให้เพิ่มในประเด็นของการเป็นผู้นำของแม่ชีในด้านต่างๆที่สามารถส่งเสริมบทบาทของแม่ชีไทยในปัจจุบัน

3.1.3 ผู้วิจัยได้ปรับแก้ไขตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำ คือ เพิ่มเนื้อหาของกิจกรรมการพัฒนาภาวะผู้นำโดยให้มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานของแม่ชี และให้นำเสนอบทบาทของแม่ชีในด้านต่างๆที่ต้องการเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงในสังคม

4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และการตรวจคุณภาพของเครื่องมือวัด

เครื่องมือที่ใช้วัดและประเมินผล ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการปฏิบัติการ พัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

5. แบบสัมภาษณ์ ปัจจัยและเงื่อนไขในการนำโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

4.1 แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ผู้วิจัยดำเนินการสร้างโดยมีขั้นตอนดังนี้

4.1.1 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาทฤษฎี เอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เข้าอบรมเรื่องการพัฒนาผู้นำ และเข้าร่วมกิจกรรมแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรม และเพื่อการวิเคราะห์เนื้อหา

4.1.2 สร้างแบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ลักษณะของคำถามเป็นลักษณะการเลือกตอบ (Multiple Choice) ที่ประกอบด้วยตัวเลือกตอบ 4 ตัวเลือก จำนวน 24 ข้อ ได้แก่ ข้อที่ 1-3 วัดความรู้เรื่องการมีคุณธรรม จำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 4-6 วัดความรู้เรื่องทักษะในการติดต่อสื่อสารจำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 7-9 วัดความรู้เรื่องทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน จำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 10 -12 วัดความรู้เรื่องความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ จำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 13-15 วัดความรู้เรื่องการมีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น จำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 16-18 วัดความรู้เรื่องการมีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว จำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 19-21 วัดความรู้เรื่องการมีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม จำนวน 3 ข้อ ข้อที่ 22-24 วัดความรู้เรื่องการมีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน จำนวน 3 ข้อ

4.1.3 ผู้วิจัยนำแบบวัดที่สร้างขึ้น ให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และด้านบทบาทของแม่ชีไทย จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การใช้ภาษา และความเหมาะสมของข้อคำถาม

4.1.4 ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ค่าดัชนี IOC ที่คำนวณได้มากกว่า หรือเท่ากับ 0.5 ถือว่า แบบวัดนั้นมีความเหมาะสมที่ใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) จากการวิเคราะห์ได้ผลค่าความสอดคล้องระดับ 0.80 แสดงว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาในแบบวัดความรู้ สามารถนำไปใช้ในการประเมินโปรแกรมได้จริง และผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่า ควรปรับปรุงในประเด็นหัวข้อคำถามให้เห็นชัดเจน ในส่วนของคำว่า ไม่ใช่ เปลี่ยนเป็น <u>ไม่ใช่</u> เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นชัดเจนและไม่สับสน ในส่วนของตัวเลือกที่เป็น

คำตอบ ก ข ค ง ควรมีการกระจายตอบให้อยู่ในสัดส่วนที่เท่ากัน และคำตอบ ง. ถูกทุกข้อ มีจำนวนมากเกินไปให้ลดลงหรือปรับเปลี่ยนตัวเลือกข้อคำตอบใหม่

4.1.5 หลังจากผู้วิจัยปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาแล้วนำแบบวัดความรู้ไปทดลองใช้กับกลุ่มแม่ชี จำนวน 30 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2555 ณ วัดธรรมนิมิตต์ จ.ชลบุรี เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น ค่าความยากง่าย และค่าอำนาจจำแนก และวิเคราะห์หาค่าความยากง่าย (p) และค่าอำนาจจำแนก (r) โดยการวิเคราะห์เป็นรายข้อ ได้ข้อสอบที่มีความเหมาะสมจำนวน 24 ข้อ จากการคัดเลือกข้อสอบที่มีค่าความยากง่ายระหว่าง 0.23-0.57 และมีค่าอำนาจจำแนกระหว่าง 0.23-0.63 และหาความเชื่อมั่นของแบบทดสอบโดยวิธีแบบคูเดอร์-ริชาร์ดสันโดยใช้สูตร KR-20 (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2543) มีค่าความเชื่อมั่น ทั้งฉบับ 0.80 แสดงว่า ผู้ตอบแบบวัดความรู้มีความเข้าใจในข้อคำถามเป็นอย่างดี

4.1.6 ปรับปรุงแบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยให้เป็นฉบับที่สมบูรณ์

4.2 แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4.2.1 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาทฤษฎี เอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เข้าอบรมเรื่องการพัฒนาผู้นำ และเข้าร่วมกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรม และเพื่อการวิเคราะห์ เนื้อหา

4.2.2 สร้างแบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยว่า มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกับคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ มีจำนวนประเด็นคำถาม 38 ข้อ จำแนกคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ทั้ง 8 ด้าน ประกอบด้วย 1. การมีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น ได้แก่ ข้อ 1-4 จำนวน 4 ข้อ 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ ข้อ 5-10 จำนวน 6 ข้อ 3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน ได้แก่ ข้อ 11-15 จำนวน 5 ข้อ 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ได้แก่ ข้อ 16-22 จำนวน 7 ข้อ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ได้แก่ ข้อ 23-26 จำนวน 4 ข้อ 6. มีความยืดหยุ่นไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว ได้แก่ ข้อ27-30 จำนวน 4 ข้อ 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้แก่ ข้อ 31-34จำนวน 4 ข้อ และ 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อนได้แก่ ข้อ 35-38 จำนวน 4 ข้อ ข้อคำถามของแบบวัดเจตคตินี้มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Likert's Scale Type) 5 ระดับ เพื่อตรวจสอบว่า ผู้เรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นคำถามต่างๆ มากน้อยเพียงใด

เกณฑ์การแปลความหมายของคะแนน ใช้วิธีหาค่าเฉลี่ยตามช่วงของคะแนน (ประคอง กรรณสูตร, 2542) ดังนี้ คือ

คะแนนเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความคิดเห็นสอดคล้องต่อประเด็นคำถามในระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.50-4.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความคิดเห็นสอดคล้องต่อประเด็นคำถามในระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย 2.50-3.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความคิดเห็นสอดคล้องต่อประเด็นคำถามในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความคิดเห็นสอดคล้องต่อประเด็นคำถามในระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความคิดเห็นสอดคล้องต่อประเด็นคำถามในระดับน้อยที่สุด

4.2.3 ผู้วิจัยนำแบบวัดที่สร้างขึ้น ให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และด้านบทบาทของแม่ชีไทย จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การใช้ภาษา และความเหมาะสมของข้อคำถาม

4.2.4 ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ค่าดัชนี IOC ที่คำนวณได้มากกว่า หรือเท่ากับ 0.5 ถือว่า แบบวัดนั้นมีความเหมาะสมที่ใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) จากการวิเคราะห์ได้ผลค่าความสอดคล้องระดับ 0.80 แสดงว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาในแบบสอบถามเจตคติ สามารถนำไปใช้ในการประเมินโปรแกรมได้จริง และผู้ทรงคุณวุฒิให้ปรับปรุงข้อคำถามแบบวัดเจตคติ จากข้อคำถามที่ว่า ท่านรู้สึกว่า เปลี่ยนเป็น ท่านคิดว่า และควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย

4.2.5 หลังจากผู้วิจัยปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาแล้วได้นำแบบวัดเจตคติไปทดลองใช้กับกลุ่มแม่ชีที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2555 ณ วัดธรรมนิมิตต์ จ.ชลบุรี จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ด้วยค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธ์อัลฟ่าของครอนบัค (Cronbach) ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยมีเกณฑ์ค่าความเชื่อมั่นไม่ต่ำกว่า .60 หรือ 60% ขึ้นไป (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, 2543) และผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธ์อัลฟ่าของครอนบัค (Cronbach) แบบวัดนี้มีค่าความเชื่อมั่นที่

0.86 แสดงว่ามีความเชื่อมั่นระดับสูง แสดงว่า ผู้ตอบแบบวัดความรู้มีความเข้าใจในข้อคำถามเป็นอย่างดี

4.2.6 ปรับปรุงแบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยให้เป็นฉบับที่สมบูรณ์

4.3 แบบสอบถามทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4.3.1 ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาทฤษฎี เอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เข้าอบรมเรื่องการพัฒนาผู้นำ และเข้าร่วมกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรม และเพื่อการวิเคราะห์ เนื้อหา

4.3.2 สร้างแบบสอบถามทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยว่า มีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ มีประเด็นคำถามจำนวน 38 ข้อ จำแนกคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ทั้ง 8 ด้าน ได้แก่ 1. การมีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น ได้แก่ ข้อ 1-4 จำนวน 4 ข้อ 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ ข้อ 5-10 จำนวน 6 ข้อ 3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน ได้แก่ ข้อ 11-15 จำนวน 5 ข้อ 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ได้แก่ ข้อ 16-22 จำนวน 7 ข้อ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ได้แก่ ข้อ 23-26 จำนวน 4 ข้อ 6. มีความยืดหยุ่นไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว ได้แก่ ข้อ 27-30 จำนวน 4 ข้อ 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้แก่ ข้อ 31-34 จำนวน 4 ข้อ และ 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อนได้แก่ข้อ 35-38 จำนวน 4 ข้อ

ข้อคำถามของแบบสอบถามทักษะปฏิบัติการนี้มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Likert's Scale Type) 5 ระดับ เพื่อตรวจสอบว่า ผู้เรียนปฏิบัติตามประเด็นคำถามต่างๆ มากน้อยเพียงใด

เกณฑ์การแปลความหมายของคะแนน ใช้วิธีหาค่าเฉลี่ยตามช่วงของคะแนน (ประคอง กรรณสูตร, 2542) มีดังนี้ คือ

คะแนนเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมปฏิบัติตามประเด็นคำถามในระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.50-4.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมปฏิบัติตามประเด็นคำถามในระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย 2.50-3.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมปฏิบัติตามประเด็นคำถามในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมปฏิบัติตามประเด็นคำถามในระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมปฏิบัติตามประเด็นคำถามในระดับน้อยที่สุด

4.3.3 ผู้วิจัยนำแบบสอบถามทักษะปฏิบัติการที่สร้างขึ้น ให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และด้านบทบาทของแม่ชีไทย จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การใช้ภาษาและความเหมาะสมของข้อคำถาม

4.3.4 ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ค่าดัชนี IOC ที่คำนวณได้มากกว่า หรือเท่ากับ 0.5 ถือว่า แบบวัดนั้นมีความเหมาะสมที่ใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) จากการวิเคราะห์ได้ผลค่าความสอดคล้องระดับ 0.80 แสดงว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาในแบบวัดพฤติกรรม สามารถนำไปใช้ในการประเมินโปรแกรมได้จริง และผู้ทรงคุณวุฒิให้ปรับปรุงข้อคำถาม จากที่ว่า ท่านมีวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆเปลี่ยนเป็น ท่านวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ และจากเดิมที่ว่า ท่านมีวิธีการสื่อสารที่ดี เปลี่ยนเป็นท่านรู้จักวิธีการสื่อสารที่ดี และข้อคำถามจากเดิมที่ว่า ท่านให้คำแนะนำผู้อื่น เปลี่ยนเป็นท่านแนะนำผู้อื่น

4.3.5 หลังจากผู้วิจัยปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาแล้ว ได้นำแบบสอบถามทักษะปฏิบัติการดังกล่าวไปทดลองใช้กับแม่ชี จำนวน 30 คน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2555 ณ วัดธรรมนิมิต์ จ.ชลบุรี และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ด้วยค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธ์อัลฟ่าของครอนบัค (Cronbach) ในโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยมีเกณฑ์ค่าความเชื่อมั่นไม่ต่ำกว่า .60 หรือ 60% ขึ้นไป (ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, 2543) และผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสัมประสิทธิ์สัมพันธ์อัลฟ่าของครอนบัค (Cronbach) แบบวัดนี้มีค่าความเชื่อมั่น ที่ 0.86 แสดงว่ามีความเชื่อมั่นระดับสูงผล แสดงว่า ผู้ตอบแบบสอบถามทักษะปฏิบัติการมีความเข้าใจในข้อคำถามเป็นอย่างดี

4.4 แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4.4.1 ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและตำราเกี่ยวกับองค์ประกอบของโปรแกรม ของ Zinser (1995) และรูปแบบการจัดทำแบบประเมินผลของ ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ (2543)

4.4.2 สร้างแบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ด้านหลักสูตร เนื้อหา และการจัดการ สำหรับแบบสอบถามความพึงพอใจนั้น ผู้วิจัยจะใช้เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องความพึงพอใจของผู้เข้าฝึกอบรมในการฝึกอบรมในด้านต่างๆ โดยแบบสอบถามนี้เป็นลักษณะมาตราส่วนประเมินค่า 5 ระดับ (Likert's Scale Type) เพื่อตรวจสอบว่า ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด

เกณฑ์การแปลความหมายของคะแนน ใช้วิธีหาค่าเฉลี่ยตามช่วงของคะแนน (ประคอง กรรณสูตร, 2542) มีดังนี้ คือ

คะแนนเฉลี่ย 4.50-5.00 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีระดับ ความพึงพอใจมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.50-4.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีระดับ ความพึงพอใจมาก

คะแนนเฉลี่ย 2.50-3.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีระดับ ความพึงพอใจปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.50-2.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีระดับ ความพึงพอใจน้อย

คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.49 หมายถึง ผู้เข้าร่วมโปรแกรมมีระดับความพึงพอใจน้อยที่สุด

4.4.3 ผู้วิจัยนำแบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่พัฒนาขึ้น ให้ให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และด้านบทบาทของแม่ชีไทย จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การใช้ภาษาและความเหมาะสมของข้อคำถามตรวจสอบ ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การใช้ภาษาและความเหมาะสมของข้อคำถาม ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ค่าดัชนี IOC ที่คำนวณได้มากกว่า หรือเท่ากับ 0.5 ถือว่า แบบวัดนั้นมีความเหมาะสมที่ใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) จากการวิเคราะห์ได้ผลค่าความสอดคล้องระดับ 1.0 แสดงว่าผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาในแบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย สามารถนำไปใช้ประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมได้จริง

4.4.4 ผู้วิจัยใช้แบบประเมินความพึงพอใจหลังจากเสร็จสิ้นการอบรม

4.5 แบบสัมภาษณ์เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

4.5.1 ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลการอภิปรายกลุ่มโดยการสัมภาษณ์ ในประเด็นที่เป็นองค์ประกอบของโปรแกรม คือ 1. วัตถุประสงค์ 2. ผู้เรียน 3. ผู้สอน 4. เนื้อหาสาระ 5. กิจกรรมการเรียนรู้และระยะเวลา 6. แหล่งความรู้และสื่อการสอน 7. สภาพแวดล้อม และ 8. การวัดและประเมินผล (Zinser, 1995)

4.5.2 ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นที่มีต่อโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่สร้างขึ้น และนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านวิจัย ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ด้านภาวะผู้นำ และด้านบทบาทของแม่ชีไทย จำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา การใช้ภาษาและความเหมาะสมของข้อคำถาม

4.5.3 ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบของผู้ทรงคุณวุฒิ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency : IOC) โดยมีเกณฑ์ว่า ค่าดัชนี IOC ที่คำนวณได้มากกว่า หรือเท่ากับ 0.5 ถือว่า แบบประเมินนั้นมีความเหมาะสมที่ใช้ได้ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2544) จากการวิเคราะห์ได้ผลค่าความสอดคล้องระดับ 1.0 แสดงว่า ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าเนื้อหาในแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย สามารถนำไปใช้ประเมินโปรแกรมได้จริง

4.5.4 นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาเพื่อใช้กับกลุ่มทดลอง หลังจากเสร็จสิ้นการอบรม และนำข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวกับการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่พัฒนาขึ้นไปใช้

ระยะที่ 2 การทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติงาน และขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากรของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981)

ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติงาน

การทดลองใช้โปรแกรม ดำเนินการตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. ประชากร

ประชากรที่ศึกษา คือ แม่ชี จำนวนประมาณ 4,000 คน (ข้อมูลเดือนกรกฎาคม 2554) ประจำอยู่ในมูลนิธิสถาบันแม่ไทย ทั้ง 27 สาขา และวัดต่างๆ ในประเทศไทย

2. กำหนดกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ผู้วิจัยได้รับอนุญาตจากประธานสถาบันแม่ชีไทยให้ความร่วมมือและอนุเคราะห์ให้ใช้สถานที่และอนุญาตให้แม่ชีในวัด และสำนักต่างๆที่จะคัดเลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ตามโปรแกรมได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ทางสถาบันแม่ชีไทยได้พิจารณาและเล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาภาวะผู้นำของแม่ชีไทย และผู้วิจัยได้ทำหนังสือเพื่อขออนุญาตทดลองใช้โปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ซึ่งได้รับการอนุญาตให้เข้าไปชี้แจงการทดลองใช้โปรแกรมการเรียนรู้นี้ เพื่อขออาสาสมัครในการเป็นกลุ่มตัวอย่าง และได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกแม่ชีกลุ่มตัวอย่างเพื่อทดลองโปรแกรมดังนี้

เกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติ ดังนี้

1.1 บวชเป็นแม่ชีมากกว่า 1 ปี

1.2 เป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ และทำงานด้านพุทธศาสนาให้กับชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี

1.3 สามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ในระยะเวลา 108 ชั่วโมง

1.4 มีความสมัครใจและต้องการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

โดยเหตุผลของกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างดังกล่าว เพราะการเรียนรู้ตามโปรแกรมนี้ผู้เรียนควรมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในด้านพุทธศาสนามาก่อน เพราะโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย มีองค์ประกอบที่สำคัญคือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียนซึ่งจะนำมาใช้ในการขั้นตอนการเรียนรู้ หากผู้เรียนส่วนใหญ่ในกลุ่มขาดประสบการณ์อาจทำให้ผู้เรียนไม่กล้าแสดงออกหรือไม่สามารถเสนอมุมมอง ความคิด หรือประสบการณ์ที่หลากหลายในกลุ่มการจัดกิจกรรมเรียนรู้ตามโปรแกรมนี้ได้ และนอกจากนี้ยังต้องสามารถเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มได้อย่างต่อเนื่องตามระยะเวลาที่กำหนด

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรับสมัครแม่ชีเข้าร่วมทดลองจำนวน 30 คน

3. การออกแบบทดลอง

ผู้วิจัยใช้รูปแบบการทดลองแบบกลุ่มเดียว มีการวัดก่อนและหลังการทดลอง (One-Group Pretest-Posttest Design) (บุญธรรม กิจปรีบริสุทธิ์, 2540) ซึ่งแสดงแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 3 รูปแบบการทดลอง

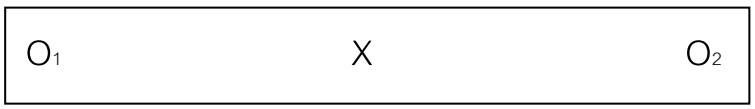

โดยที่ X หมายถึง การจัดกระทำตามโปรแกรมทดลอง

O1 หมายถึง การวัดผลก่อนการทดลอง

O2 หมายถึง การวัดผลหลังการทดลอง

ผู้วิจัยจะทำการประเมินก่อนการทดลอง ด้านความรู้ เจตคติ ทักษะ ในชั่วโมงที่ 1 และประเมินหลังการทดลองพร้อมกันในชั่วโมงที่ 108

4. การดำเนินการทดลอง

ผู้วิจัยดำเนินการนำแผนการเรียนรู้ไปลงปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

4.1 ผู้วิจัยประสานขอจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดโปรแกรมโดยขอหนังสือนำจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแนบเค้าโครงวิจัยฉบับย่อถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อขอรับการสนับสนุน บุคลากร และสถานที่ ในการทดลอง และดำเนินการทดลองตามขั้นตอนแผนการจัดการเรียนรู้ดังนี้

4.2. ก่อนการทดลอง ผู้วิจัยดำเนินการทดสอบกับกลุ่มทดลองด้วยแบบวัด ได้แก่ 1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย 2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย 3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เพื่อรวบรวมข้อมูลไว้เป็นข้อมูลพื้นฐาน

4.3 ระยะที่ใช้ในการจัดโปรแกรมใช้เวลา 108 ชั่วโมง แบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย วันที่ 15 - 21 มีนาคม พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 78 ชั่วโมง

ระยะที่ 2 การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย วันที่ 22 มีนาคม-10 เมษายน พ.ศ. 2555 เป็นเวลา 20 ชั่วโมง

ระยะที่ 3 การนำเสนอโครงการพัฒนางานของแม่ชี และการประเมินผลโปรแกรม วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 10 ชั่วโมง

ตารางที่ 4 ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมมีดังนี้

กิจกรรมที่จัด	**ชั่วโมงที่**	**วันที่จัดกิจกรรม**
1. ผู้เรียนพบวิทยากร เพื่อสร้างความคุ้นเคย และแจ้งกำหนดการฝึกอบรม รวมทั้งการทดสอบแบบวัดความรู้เรื่อง การพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย และแบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคล ก่อนการฝึกอบรมร่วมทำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อละลายพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมอบรม	1-10	15/3/55
2. แผนการเรียนรู้ที่ 1 ทักษะการสื่อสารด้านการฟังและการจับประเด็น	11-21	16/3/55
3. แผนการเรียนรู้ที่ 2 ทักษะการสื่อสารด้านการพูด	22-32	17/3/55
4. แผนการเรียนรู้ที่ 3 เรื่องการทำงานเป็นทีม /กิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหา	33-43	18/3/55
5. แผนการเรียนรู้ที่ 4 เรื่องคุณสมบัติผู้นำ /กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ	44-54	19/3/55
6. แผนการเรียนรู้ที่ 5 เรื่องการรู้จักตนเองและผู้อื่น	55-65	20/3/55
7แผนการเรียนรู้ที่ 6 การสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน/กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก	66-76	21/3/55
*8แผนการเรียนรู้ที่ 7 การศึกษาด้วยตนเองจากใบงาน	77-97	11/4/55
9. แผนการเรียนรู้ที่ 8 เสนอโครงการที่สนใจเพื่อมาใช้ในการพัฒนาการทำงาน	98-104	12/4/55
10 . แผนการเรียนรู้ที่ 9 จัดกลุ่มสนทนา / แลกเปลี่ยนประสบการณ์	105-108	12/4/55
รวม		**108**

*หมายเหตุ ข้อ 8 การศึกษาด้วยตนเองจากใบงาน ตั้งแต่วันที่ 22 มีนาคม ถึง 11 เมษายน 2555

4.4 หลังการทดลอง ผู้วิจัยได้ประเมินผลการเรียนรู้ ได้แก่

1.แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

การวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม มาใช้ในการประเมินโปรแกรมในแง□ มุ ม ต□างๆ มีประโยชน□ต□อกระบวนการพัฒนาโปรแกรมตั้งแต□ต□นจนจบโปรแกรม ซึ่งมีแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของคะแนนเป็นรายด้านก่อนการทดลองและหลังการทดลองของผู้เรียนกลุ่มเดียว คือ กลุ่มทดลอง สามารถใช้การทดสอบค่าที (t-test Dependent)

2. การเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยของคะแนนก่อนและหลังการทดลองของผู้เรียนกลุ่มเดียว คือ กลุ่มทดลอง สามารถใช้การทดสอบค่าที (t-test Dependent)

3. วิเคราะห์ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของแบบประเมินความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมโปรแกรมของกลุ่มทดลอง

ระยะที่ 3 ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ไปใช้

ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้ ตรงกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนา ของ Boyle (1981) คือ ขั้นตอนที่ 8 การรายงานค่าของโปรแกรม

โดยผู้วิจัยศึกษา ความคิดเห็น โดยการสัมภาษณ์วิทยากร ผู้ช่วยวิทยากร และกลุ่มทดลองเกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้เพื่อทราบถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องพร้อมข้อเสนอแนะ รายละเอียดดำเนินการดังนี้

1. สัมภาษณ์ ผู้เข้ารับการอบรมกลุ่มทดลอง วิทยากร ผู้ช่วยวิทยากร เกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขในการนำโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ใน 8 ประเด็น ดังนี้ 1. วัตถุประสงค์ 2. กลุ่มผู้เรียน 3. วิทยากร/ผู้สอน 4. เนื้อหาสาระ 5. กิจกรรมการเรียนรู้และระยะเวลา 6.แหล่งข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ 7. สภาพแวดล้อม 8. การประเมินผล (Zinser, 1995)

2. ศึกษาข้อมูลในด้านภาพรวมของโปรแกรมที่จัดเพื่อสรุปปัจจัยและเงื่อนไขในการนำโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้ หลังการฝึกอบรมสิ้นสุดลง โดยผลที่ได้รับผู้วิจัยจะนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งผลการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ

ตอนที่ 1 ผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตอนที่ 2 ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

ตอนที่ 1 ผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยได้เสนอผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ผลการพัฒนาแผนการเรียนรู้ และผลการตรวจสอบโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

1. ผู้วิจัยได้พัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยใช้แนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) แนวคิดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยการสร้างโปรแกรมและนำโปรแกรมนั้นไปตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งสามารถแสดงองค์ประกอบได้ ดังนี้

องค์ประกอบของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981)

ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ

ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์

ขั้นตอนที่ 4 คือ กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน

ขั้นตอนที่ 5 คือ สร้างแผนการสอน

ขั้นตอนที่ 6 คือ โปรแกรมการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 7 คือ ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

ขั้นตอนที่ 8 คือ การรายงานผลของโปรแกรม

ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

1.1 ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นฐานทางปรัชญาที่จะนำมาใช้ในการวางแผนโปรแกรม คือ แนวคิดการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส โดยพิจารณาเนื้อหาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) และหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา การศึกษากลุ่มผู้เรียน คือ แม่ชีไทย โดยพิจารณาถึงการนำแนวคิดที่มีความเหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนตามสภาพความเป็นจริงตามความต้องการเรียนรู้ของแม่ชี โดยผู้วิจัยทำหน้าที่ในการจัดโปรแกรมและผู้สอน มีวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มร่วมในการดำเนินโปรแกรม

1.2 ผู้วิจัยได้การสนทนาและสัมภาษณ์เลขานุการของสถาบันแม่ชีไทย ด้านความคิดเห็นเรื่องการจัดโปรแกรมให้ความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธกับกลุ่มแม่ชี ในการเตรียมเนื้อหาและ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกลุ่มแม่ชี

ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ

2.1 ผู้วิจัยทำการศึกษาและเก็บข้อมูลจากการรวบรวมเอกสาร งานวิจัยต่างๆศึกษาความเป็นมาของแม่ชีและบทบาทของแม่ชี ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2.2 การสนทนาและสัมภาษณ์แม่ชีวรี ชื้อทัศนประสิทธิ์ เลขานุการของสถาบันแม่ชีไทยทำหน้าที่ในการจัดโครงการอบรมความรู้ให้แก่แม่ชีในสถาบันแม่ชีไทย แม่ชีที่ทำหน้าที่ประสานโครงการต่างๆ ของสถาบันแม่ชีไทย และแม่ชีอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ ในการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อศึกษาความต้องการของแม่ชีในการเรียนรู้ที่จะช่วยส่งเสริมบทบาทการทำงานของแม่ชีให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ความคาดหวังของแม่ชีในการทำประโยชน์เพื่อพระพุทธศาสนา การพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานเผยแผ่ธรรมะ และบทบาทของแม่ชีที่เป็นครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน

จากการสนทนาและสัมภาษณ์เป็นข้อมูล ผู้วิจัยสามารถสรุปสถานการณ์ปัจจุบันของแม่ชี แม้ว่าสถานภาพของแม่ชียังไม่ชัดเจน แต่การทำงานโดยภาพรวมเพื่อช่วยเหลือสังคมของแม่ชีกำลังขยายวงกว้างมากขึ้น ดังนั้นการส่งเสริมให้แม่ชีมีความรู้ความสามารถในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนานั้น เป็นการต่อยอดความรู้ความสามารถของแม่ชีได้จริง จากนั้นผู้วิจัยจึงนำข้อมูลมาสร้างแบบสอบถามความต้องการการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำ โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้อง และจากนั้นได้นำแบบสอบถามไปใช้กับกลุ่มแม่ชี ต่อความต้องการเรียนรู้เนื้อหาที่เกี่ยวกับ

การพัฒนาภาวะผู้นำ พบว่า ส่วนใหญ่ต้องการเรียนเรื่องทักษะการสื่อสารเช่น การพูดต่อหน้าชุมชน การเป็นผู้รับฟังปัญหาผู้อื่นได้อย่างเข้าใจ นอกจากนี้เป็นเรื่อง วิธีการประสานร่วมกับชุมชน การมีบทบาทเป็นผู้นำในโครงการต่างๆ ที่จะช่วยให้ความรู้แม่ชีในการพัฒนาการทำงานอย่างเต็มที่ ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า เป็นประโยชน์ต่อการทำงานด้านพุทธศาสนาของแม่ชี เพื่อให้แม่ชีสามารถพัฒนาตนเองในบทบาทความเป็นผู้นำในการเผยแผ่หลักธรรม แม่ชีได้พัฒนาความสามารถในการพูดตามหลักการพูดที่ดีต่อต่อหน้าสาธารณชน และเป็นผู้ที่รับฟังอย่างมีสติด้วยการใคร่ครวญและมีเหตุผล แม่ชีได้พัฒนาวิธีการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อประโยชน์ในการทำงาน การสร้างความมั่นใจ การฝึกสมาธิ มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมสำหรับ ได้ความรู้ที่มีความทันสมัย และนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

รูปแบบกิจกรรมที่แม่ชีส่วนใหญ่ต้องการ คือ กิจกรรมเน้นการพูดและการฟัง การทำงานเป็นทีม เทคนิคใหม่ๆในการทำเกมและกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปใช้เวลาที่แม่ชีต้องทำหน้าที่สอนวิชาพระพุทธศาสนานักเรียนในโรงเรียน การบริหารร่างกาย วิธีการสอนเป็นแบบบรรยายและเน้นปฏิบัติจริง ช่วงระยะเวลาเหมาะสมในการอบรมประมาณ 15-30 วัน และแม่ชีส่วนใหญ่มีความสนใจที่จะเข้าร่วมโปรแกรมของผู้วิจัย

ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนในการใช้สถานที่ในการจัดโปรแกรม ณ วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี ซึ่งทางวัดให้การสนับสนุนการทำงานของแม่ชีไทยมาโดยตลอด และเป็นสถานที่เหมาะสมในการเดินทางมาร่วมอบรมของแม่ชีที่มาจากหลายสำนัก รวมการเข้าพักค้างคืน และได้รับความอนุเคราะห์จากแม่ชีวรี ชื้อทัศนประสิทธิ์ เลานุการของสถาบันแม่ชีไทยในการประชาสัมพันธ์โปรแกรมการอบรมให้กับแม่ชีในสำนักแม่ชีต่างๆ ที่สนใจและสามารถเข้าร่วมโปรแกรมได้ตามระยะเวลาที่กำหนด โดยกำหนดคุณสมบัติแม่ชีที่สามารถเข้าโปรแกรม คือ บวชเป็นแม่ชีไม่ต่ำกว่า 1 ปี และเคยมีประสบการณ์ในการทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาหรือเคยเป็นผู้นำมาก่อน ไม่ต่ำกว่า 1 ปี

จากการสัมภาษณ์และสอบถามความต้องการเรียนรู้ของแม่ชีพบว่า

1. ระยะเวลาที่เหมาะสมในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย พบว่า แม่ชีมีความเห็นร่วมกันว่า ควรใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ ถึง 1 เดือน ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ได้รับความรู้และฝึกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องทบทวนวิชาความรู้ และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างแม่ชีด้วยกัน และการเข้าอบรมของแม่ชี แม่ชีต้องขออนุญาตจากเจ้าอาวาส หรือ หัวหน้าแม่ชีของสำนักที่พำนักอยู่ ตามกฎระเบียบ เพราะการอบรมไม่ได้มีเป็นประจำ ดังนั้นเมื่อมีโอกาสที่แม่ชีได้รับความรู้ใหม่ๆ ควรมีระยะที่เหมาะสม แม่ชีได้จัดสรรงานล่วงหน้าก่อนการเข้าอบรม ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชี

ไทย แม่ชีมีความเห็นร่วมกันว่า ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรม คือ หลังจากวันออกพรรษา ช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมีนาคม และเป็นช่วงที่อากาศเย็นสบาย หากมีกิจกรรมนอกสถานที่ก็ไม่เป็นอุปสรรคในการเรียนรู้ของแม่ชี ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า แม่ชีสะดวกออกพำนักนอกสถานที่ และสามารถจัดสรรภาระงานในวัดหรือสำนักแม่ชีเพื่อเตรียมตัวก่อนเข้าอบรม เพราะช่วงเข้าพรรษาประชาชนมาทำบุญที่วัดกันจำนวนมาก แม่ชีมีหน้าที่คือ ประสานงานและช่วยเหลืองานวัด หรือสำนักแม่ชีในการประกอบกิจทางพุทธศาสนา และเป็นเวลาของการฝึกฝนตนเองในการปฏิบัติธรรมซึ่งเป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญ

2. กิจกรรมที่ใช้ในโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย พบว่า แม่ชีมีความเห็นร่วมกันว่า การฟังบรรยาย การฝึกปฏิบัติจริง การสาธิต กิจกรรมผ่อนคลาย การศึกษาด้วยตนเอง และการแสดงบทบาทสมมติ

3. ความต้องการในการเรียนรู้จากการเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่มีความเห็นว่าด้านเนื้อหาของหลักธรรมที่ผู้นำเป็นแนวทางปฏิบัติ และการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำในด้านต่างๆ ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า ได้พัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำในด้านต่างๆได้แก่ การเป็นผู้นำในการเผยแพร่ธรรมะ การเป็นผู้นำชุมชนการช่วยเหลือและบำบัดผู้ติดยา การเป็นผู้นำในการส่งเสริมจริยธรรมให้กับเยาวชน เป็นต้น แม่ชีส่วนใหญ่มีความสนใจและมีความต้องการในการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำมีความเข้าใจในคุณลักษณะของผู้นำ แต่ต้องการทราบขั้นตอน หรือวิธีการในการพัฒนาเป็นผู้นำ ขณะเดียวกันแม่ชีที่มีประสบการณ์งานด้านทำกิจกรรมสอนธรรมะ สอนปฏิบัติธรรม อยู่แล้วต้องการทราบและเข้าใจวิธีการทำงานร่วมกับคนในชุมชนมากขึ้น และอยากจะผลักดันแม่ชีที่มีอายุน้อย และไม่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านกิจกรรมธรรมะ มาร่วมอบรมในการพัฒนาภาวะผู้นำ เพราะเห็นว่า แม่ชีควรได้รับการสนับสนุนให้ได้รับอบรม การฝึกฝนทักษะด้านการสื่อสาร ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน เขียน การรอบรู้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ได้เรียนรู้ด้านเทคนิคการจัดกิจกรรมให้มีความสนุกสนานกับเยาวชน เช่น เกมต่างๆ วิธีการที่ทำให้คนที่เข้ามาฟังธรรมะรู้สึกผ่อนคลาย เทคนิคและวิธีการนำเสนอในการบรรยายธรรมะให้กับเยาวชน ผู้เข้าบำบัดยาเสพติด การจัดกิจกรรมที่ทำให้คนเข้าอบรมเกิดความคิดสร้างสรรค์ และมีวิธีการที่นำไปใช้ได้จริง

4. จากข้อมูลความต้องการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ การรวบรวมแนวคิดการพัฒนาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและการพัฒนาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ประกอบด้วย 8 ด้าน คือ 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการ

ติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน เพื่อใช้เป็นเนื้อหาการเรียนรู้ของโปรแกรม

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามความต้องการการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ รวมถึงเนื้อหาและวิธีการพัฒนาภาวะผู้นำที่ได้เข้าอบรม นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ที่จะดำเนินการในขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการสอน

ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากขั้นตอนที่ 2 มากำหนดผลที่ต้องการให้เกิดผลที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรมที่เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ เจตคติ และทักษะของแม่ชีซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยกำหนดเนื้อหาความรู้ที่มาจากความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย คือ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจเจตคติ และทักษะปฏิบัติของภาวะผู้นำ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างความสำเร็จในการทำงานด้านการเผยแผ่งานพุทธศาสนาของแม่ชีไทย โดยกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้ 108 ชั่วโมง โดยใช้การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมที่สามารถวัดผลลัพธ์ด้านความรู้ เจตคติและทักษะปฏิบัติของ ภาวะผู้นำได้อย่างเป็นรูปธรรมตามหลักสถิติ

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

ผู้วิจัยบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินโปรแกรมด้านการเงิน โดยได้รับเงินทุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับทรัพยากรด้านบุคลากรคือ การเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ดังนี้ การพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย การสอนโยคะสมาธิจากสถาบันไกวัลยธรรม ด้านทักษะการสื่อสาร ด้านการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส และกลุ่มแม่ชีอาสาสมัครเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการจัดสถานที่ การต้อนรับ อาหารเครื่องดื่ม ส่วนสถานที่ในการจัดโปรแกรม คือ วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี เนื่องจากเป็นสถานที่ซึ่งกลุ่มแม่ชีเดินทางได้สะดวกจึงเหมาะสมกับระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม มีความเงียบสงบและเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการเรียนรู้

การสร้างแผนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนดังขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและเข้าอบรมเนื้อหาฝึกฝนปฏิบัติจริงในหลักสูตรต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้หลักปฏิบัติและนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างแผนการเรียนรู้ ดังนี้

5.1 ผู้วิจัยนำความรู้ที่ได้รับในเรื่องการทำกิจกรรมการพัฒนาความเป็นผู้นำในตนเอง และการพัฒนาความเป็นผู้นำในการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนร่วม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน มาประยุกต์ใช้กับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยนำกิจกรรมการพัฒนาภาวะผู้นำ ประกอบด้วยทักษะการพูดและการฟัง การเข้าใจตนเองและผู้อื่น คุณสมบัติของผู้นำ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การทำงานเป็นทีม การเขียนโครงการ และหลักธรรมของผู้นำ

5.2 นำหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส และขั้นตอนการทำกิจกรรม การทำคลื่นสมองต่ำ การทำโยคะ สมาธิ การเต้นเกาชิกิ และการผ่อนคลายร่างกายและจิตใจด้วยกิจกรรมการตระหนักรู้ในตนเอง นำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมตามเนื้อหากิจกรรมพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยใช้วิธีการฝึกปฏิบัติจริง และให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดแรงจูงใจต่อการเรียนรู้ มีสมาธิ ตระหนักรู้ภายในตนเอง เกิดความเชื่อมั่น และช่วยพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เข้าอบรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้นำกิจกรรมที่ได้ประยุกต์ขึ้นมากำหนดขอบเขตความรู้ของการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เพื่อจัดทำโปรแกรมการฝึกอบรมให้แม่ชีไทยต่อไป

5.3 ผู้วิจัยนำเนื้อหาความรู้ที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทั้ง 8 ด้านของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ประกอบด้วย 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3.ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน เพื่อนำมาใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้

5.4 ผู้วิจัยนำผลความต้องการเรียนรู้ในเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนที่ 2 และการประยุกต์เนื้อหาจากการอบรมมาสร้างแผนการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ที่ผสมผสานแนวคิดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส โดย

มีเนื้อหาการพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ มาสร้างแผนการเรียนรู้และกำหนดระยะเวลาในการฝึกอบรม มีการดำเนินการ ดังนี้

ผู้วิจัยสร้างแผนการเรียนรู้ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์การเรียนรู้ สาระเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อที่ใช้สอน และการประเมินผลการเรียนรู้ การสร้างแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส มีลักษณะดังนี้

โดยผสมผสานแนวคิดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของKnowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสที่ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ประกอบด้วย

1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

เป็นขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมสู่การเรียนรู้อย่างมีสติ และมีสมาธิในการรับรู้ โดยใช้กิจกรรมที่ช่วยให้คลื่นสมองต่ำตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วยกิจกรรมการทำสมาธิ หรือการฟังเพลงที่มีความถี่ต่ำ การทำโยคะท่าต่างๆ การเต้นรำเกาชิกิ และการเข้าสู่ภวังค์แห่งการรับรู้โดยการจินตนาการสร้างภาพที่ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย

2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

ระหว่างผู้สอนผู้เรียนซึ่งอาจกระทำได้โดยการตั้งกลุ่มทำงาน หรือการตกลงร่วมกันก่อนการอบรมระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม โดยใช้เทคนิคต่างๆเช่น การใช้เทคนิคการประเมินตนเอง และ การอภิปรายร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มจะพยายามช่วยกลุ่มและช่วยบุคคลแต่ละคนทำงานไปสู่จุดมุ่งหมาย

4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

การที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของตนเอง การวิเคราะห์ความต้องการของตนเองและการยอมรับในสิ่งที่ตนเองระบุเอง และใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม จึงเป็นการสร้างโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยใช้เทคนิคต่างๆ เช่น การเล่นเกม บทบาทสมมติ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การวางแผนกิจกรรมในกลุ่มร่วมกัน

5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลง

ภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่เป็นของตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน เป็นการกำหนดเป้าหมายของผู้เรียนที่มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก ด้วยกิจกรรมทักษะการสื่อสารด้านการฝึกพูด การแสดงบทบาทสมมุติ กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ กิจกรรมตัวต่อ มหาสนุก เป็นต้น

6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

ช่วยให้ผู้เรียนเปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่เป็นของตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน ซึ่งมีลักษณะการเรียนรู้อย่างหลากหลายให้เรียนอย่างมีความสุขเป็นขั้นตอน ประกอบด้วยกิจกรรม การฝึกทักษะการสื่อสารด้วยการพูด การพูดชื่นชมตนเองและผู้อื่น ในด้านบวก การได้ฝึกร่วมกันจะทำให้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน และส่งเสริมการเรียนรู้ ความรู้สึก พฤติกรรม ที่เปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่มจากกิจกรรมอื่นในโปรแกรม

7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่มได้

5.5 ผู้วิจัยกำหนดแหล่งความรู้และสื่อการเรียนรู้

1. แหล่งความรู้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้เป็นวิทยากร โดยมีเกณฑ์พิจารณา คือ เป็นผู้เชี่ยวชาญมีความรู้และมีประสบการณ์ด้านพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนโยคะสมาธิ จากสถาบันไกวัลยธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะการสื่อสาร และอาสาสมัครที่มีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งทั้งหมดนี้มีความสามารถ ทักษะ เจตคติที่เหมาะสมและเจตคติที่เหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ซึ่งวิทยากรจะมีส่วนสำคัญและมีผลต่อความสำเร็จของการเรียนรู้ และก่อนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้มีการประชุมร่วมกับคณะวิทยากรหลายครั้ง เพื่อถ่ายทอดความรู้ ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเตรียมการสอนร่วมกัน

2. สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน วีซีดี เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมืออุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน และเอกสารประกอบการสอน

5.6 ผู้วิจัยกำหนดสภาพแวดล้อม

ใช้สถานที่ในการจัดโปรแกรม ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เนื่องจากสภาพบริเวณที่ใช้กว้างขวาง เงียบสงบ และเหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียน

5.7 การประเมินผลการเรียนรู้ก่อนและหลังการเรียนรู้

แบบประเมินผลก่อนการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

แบบประเมินผลหลังการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้น

ผู้วิจัยได้นำแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่พัฒนาขึ้น รวมทั้งแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) ที่เป็นกรอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ที่พัฒนาขึ้นนี้ใช้แนวคิดกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส โดยผสมผสานแนวคิดดังกล่าวเข้าด้วยกันและใช้การพัฒนาโปรแกรมพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) เป็นหลัก มีองค์ประกอบของโปรแกรมที่ประกอบด้วย

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม

2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

5. การสร้างแผนการเรียนรู้

6.โปรแกรมการปฏิบัติงาน

7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

8. การรายงานค่าของโปรแกรม

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม

วัตถุประสงค์ของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

กลุ่มแม่ชีไทย บวชไม่ต่ำกว่า 1 ปี มีประสบการณ์ทำงานพัฒนาชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี จำนวน 30 คน มีความสมัครใจและสามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ในระยะเวลา 108 ชั่วโมง

3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้ร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาในด้านความรู้ เจตคติ และด้านทักษะ ที่ทำให้ผู้เรียนได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของตนเองและสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง

4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

4.1 แหล่งความรู้ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำ ด้านโยคะสมาธิ ด้านการพูด ด้านกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

4.2 สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน วีซีดี เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมือและอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน

4.3 การได้รับการสนับสนุนสถานที่ในการดำเนินการจัดโปรแกรมจากทางวัด และจากสถาบันแม่ชีไทยที่ให้การอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการเรียนรู้ของกลุ่มแม่ชีให้ประสิทธิภาพ

5. การสร้างแผนการเรียนรู้

5.1 แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ นำกระบวนการจากการสังเคราะห์กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสทั้ง 7 ขั้นตอน จากกรอบแนวคิดในการวิจัย นำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ดังนี้ 1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้ 2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน 3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของ

ผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม 4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม 5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม 6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม 7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

5.2 เนื้อหาสาระประกอบด้วย ขอบเขตเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน คือ 1. อันมีคุณธรรมประเสริฐ ประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5.มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7.มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

5.3 กิจกรรมมีดังนี้ 1. ทักษะด้านฟังและการจับประเด็น 2. ทักษะการสื่อสารด้านการพูด 3. การทำงานเป็นทีม/ กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา 4. คุณสมบัติผู้นำ/ กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ 5. การสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน/กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก 6. การทำงานเป็นทีม 7. การศึกษาด้วยตนเอง 8. การนำเสนอโครงการ และ 9. จัดกลุ่มสนทนา / แลกเปลี่ยนประสบการณ์

6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน

การจัดโปรแกรมใช้เวลา 108 ชั่วโมง แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

1. การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเป็นลักษณะการพักค้างคืน เป็นเวลา 78 ชั่วโมง

2. การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เป็นเวลา 20 ชั่วโมง

3. การนำเสนอโครงการพัฒนางานของแม่ชี เป็นเวลา 10 ชั่วโมง

7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

7.1 แบบประเมินผลก่อนการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

7. 2 แบบประเมินผลหลังการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

8. การรายงานค่าของโปรแกรม

จากการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขของการนำโปรแกรมไปใช้ และนำมาพัฒนาโปรแกรมให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนอย่างครบถ้วน

ตอนที่ 2 ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมการปฏิบัติงาน และขั้นตอนที่ 7 ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ผู้วิจัยได้แบ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่ชีไทยที่เข้าร่วมโปรแกรม

ตอนที่ 2 ผลการวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยก่อนและหลังการทดลอง

ตอนที่ 3 ผลการวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ก่อนและหลังการทดลอง

ตอนที่ 4 ผลการวัดทักษะการปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยก่อนและหลังการทดลอง

ตอนที่ 5 ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่ชีไทยที่เข้าร่วมโปรแกรม

ตารางที่ 5 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่ชีไทยที่เข้าร่วมโปรแกรม มีรายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. อายุ		
20-29	5	16.6
30-39	5	16.6
40-49	6	20.0
50-59	10	33.5
60 -67	4	13.3
รวม	**30**	**100.0**
2. ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	4	13.3
มัธยมศึกษาตอนต้น	5	16.6
มัธยมศึกษาตอนปลาย	6	20.0
อนุปริญญา	10	33.5
ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า	5	16.6
รวม	**100**	**100.0**

ตารางที่ 5 พบว่า แม่ชีไทยมีอายุตั้งแต่ 20 ปี ถึง 67 ปี โดยมีแม่ชีที่เข้าอบรมส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในระหว่าง 50-59 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 33.5 รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 40-49 ปี คิดเป็นร้อยละ 20 แม่ชีส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาในระดับอนุปริญญามากที่สุด (ร้อยละ 33.5) รองลงมาเป็นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ร้อยละ 20)

ตอนที่ 2 ผลการวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตารางที่ 6 แสดงคะแนนความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่มทดลองก่อนทดลองและหลังทดลอง

คนที่ (30 คน)	กลุ่มทดลอง (คะแนนเต็ม 24)	
	คะแนนก่อนทดลอง	คะแนนหลังทดลอง
1	15	20
2	10	20
3	11	20
4	12	20
5	13	22
6	14	22
7	15	24
8	15	24
9	15	24
10	15	24
11	16	24
12	16	24
13	16	24
14	16	24
15	16	24
16	17	24
17	17	24
18	18	24
19	18	24
20	18	24
21	18	24
22	18	24
23	18	24
24	18	24

คนที่ (30 คน)	กลุ่มทดลอง (คะแนนเต็ม 24)	
	คะแนนก่อนทดลอง	คะแนนหลังทดลอง
25	19	24
26	19	24
27	19	24
28	19	24
29	20	24
30	20	24
รวม	491	678

จากตารางที่ 6 พบว่า ผลคะแนนความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่มทดลองมีคะแนนความรู้ เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยหลังจากการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองในทุกข้อ

ตารางที่ 7 คะแนนเฉลี่ยความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลอง	N	$\overline{X}$	SD	t-test	p-value
ก่อนการทดลอง	30	16.75	2.26	1.80	.07
หลังการทดลอง	30	18.50	2.50		

*$p < 0.05$

จากตารางที่ 7 พบว่า ค่าเฉลี่ยความรู้ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองมีความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่ากลุ่มทดลองหลังจากเข้าโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย มีคะแนนเฉลี่ยความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยสูงกว่าก่อนการทดลอง

ตอนที่ 3 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลความแตกต่างของค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง ประกอบผลการสัมภาษณ์การเรียนรู้ และเจตคติที่มีต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ดังนี้

ตารางที่ 8 ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของเจตคติที่มีต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการฝึกอบรม จำแนกเป็นรายด้าน

รายด้าน	ก่อน		หลัง		ความหมาย
	$\overline{X}$	SD	$\overline{X}$	SD	
1. มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจ	2.99	.49	3.28	.58	เพิ่มขึ้น
2. มีทักษะในการติดต่อสื่อสาร	3.93	.54	4.64	.58	เพิ่มขึ้น
3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้ลึกถึงศักยภาพภายใน	3.92	.52	3.92	.52	เท่าเดิม
4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ	3.85	.40	3.90	.47	เพิ่มขึ้น
5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น	4.04	.61	4.04	.61	เท่าเดิม
6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ยึดติดกรอบแนวคิดอย่างตายตัว	4.27	.44	4.27	.44	เท่าเดิม
7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง	4.18	.39	4.18	.39	เท่าเดิม

8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน	4.40	.48	4.48	.60	เพิ่มขึ้น

จากตารางที่ 8 พบว่า ค่าเฉลี่ยระดับเจตคติของกลุ่มทดลองหลังจากเข้าร่วมโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่สอดคล้องคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ คุณลักษณะที่ 2 มีทักษะในการติดต่อสื่อสาร มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.64 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .58 รองลงมาคือ คุณลักษณะที่ 8 มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.48 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .60

ค่าเฉลี่ยระดับเจตคติของกลุ่มทดลองหลังจากเข้าร่วมโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่สอดคล้องคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่เท่าเดิม ได้แก่ คุณลักษณะที่ 6 มีความยืดหยุ่นพลิกแพลง และไม่ยึดติดกรอบแนวคิดอย่างตายตัวมีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.27 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .44 รองลงมาคือ คุณลักษณะที่ 7 มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.18 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .39

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบความแตกต่างของเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลอง	**N**	$\overline{X}$	**SD**	**t-test**	**p-value**
ก่อนการทดลอง	30	3.96	.33	1.151	.881
หลังการทดลอง	30	3.97	.28		

*p < 0.05

จากตารางที่ 9 พบว่า ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองมีเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่ากลุ่มทดลองหลังการเข้าร่วมโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธมีคะแนนเฉลี่ยเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธในระดับใกล้เคียงกับก่อนการทดลอง

ตอนที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเกี่ยวกับคุณลักษณะในแต่ละด้านของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ก่อนและหลังการทดลององกลุ่มทดลอง ประกอบผลการสัมภาษณ์การเรียนรู้ เจตคติ และทักษะการปฏิบัติที่มีต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ดังนี้

ตารางที่ 10 ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการฝึกอบรมจำแนกเป็นรายด้าน

รายด้าน	ก่อน		หลัง		ความหมาย
	$\overline{X}$	SD	$\overline{X}$	SD	
1. มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจ	3.93	.51	4.04	.18	เพิ่มขึ้น
2. มีทักษะในการติดต่อสื่อสาร	3.72	.53	3.74	.68	เพิ่มขึ้น
3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้ลึกถึงศักยภาพภายใน	3.76	.47	3.88	.51	เพิ่มขึ้น
4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ	3.54	.45	3.73	.54	เพิ่มขึ้น
5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น	3.52	.54	3.71	.61	เพิ่มขึ้น
6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ยึดติดกรอบแนวคิดอย่างตายตัว	3.85	.54	4.06	.58	เพิ่มขึ้น
7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง	3.82	.53	3.91	.66	เพิ่มขึ้น
8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน	3.72	.52	3.92	.66	เพิ่มขึ้น

จากตารางที่ 10 พบว่า ค่าเฉลี่ยทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของกลุ่มทดลองหลังจากเข้าร่วมโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่สอดคล้องคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ที่เพิ่มขึ้นทุกด้าน ด้านที่เพิ่มมากที่สุด ได้แก่ คุณลักษณะที่ 6 มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ยึดติดกรอบแนวคิดอย่างตายตัว มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.06 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .58 รองลงมาคือ คุณลักษณะที่ 2

มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจมีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 4.04 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .18 และคุณลักษณะที่ 8 มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) เท่ากับ 3.92 และมีค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) เท่ากับ .66 ตามลำดับ

ตารางที่ 11 การเปรียบเทียบความแตกต่างของทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลอง	N	$\overline{X}$	SD	t-test	p-value
ก่อนการทดลอง	30	3.72	.46	1.233	.228
หลังการทดลอง	30	3.86	.40		

*p < 0.05

จากตารางที่ 11 พบว่า ก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองมีทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่ากลุ่มทดลองหลังการเข้าร่วมโปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธมีคะแนนเฉลี่ยทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธในระดับใกล้เคียงกับก่อนการทดลอง

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมและการสังเกตเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงสำหรับแม่ชีไทยที่สอดคล้องกับผลคะแนนเฉลี่ยความรู้ เจตคติ และทักษะปฏิบัติการเป็นรายด้านดังนี้

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจ

จากการที่ศึกษาเน้นกิจกรรมกงล้อสี่ทิศที่เชื่อมโยงแม่ชีส่วนใหญ่เห็นว่า คุณธรรมเป็นหลักการประพฤติและปฏิบัติของแม่ชีในฐานะนักบวช ดังนั้น การมีความรู้เรื่องหลักธรรม เป็นการย้ำเตือนสติให้ประพฤติตนให้ตั้งอยู่ในกรอบ และจะได้ระลึกได้ว่า คุณธรรมแต่ละด้านช่วยส่งเสริมแนวทางการพัฒนาจิตใจและพัฒนาความสามารถของตนได้ สอดคล้องกับ แม่ชีคนที่ 1 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“ เรียนมาน้อย แต่พอมาบวชก็ต้องมาศึกษาเรื่องหลักธรรมะแต่ก็จำได้ไม่หมดนะ จำที่เอาไปใช้จริง พอมาอบรมตอนแรกก็ทำแบบวัดไม่ค่อยได้ พอเรียนเสร็จให้ทำใหม่ จำได้เพราะมีเนื้อหาที่เรียน”

แม่ชีคนที่ 2 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“ก็ดีเหมือนกันจะได้รู้ว่า จำหลักธรรมได้รึเปล่า เพราะบางทีท่องจำก็ลืม แต่มาทำกิจกรรม ที่ให้หาคุณลักษณะผู้นำที่ดีเป็นอย่างไร ทำให้นึกออก แล้วแม่ชีท่านอื่นๆ ก็ช่วยกันตอบด้วย”

แม่ชีคนที่ 3 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“คือ การที่เป็นแม่ชีต้องสำรวมทั้งกาย วาจา ใจ คุณธรรมก็อยู่ภายในใจ เราต้องรู้และศึกษาอย่างลึกซึ้งให้เข้าถึงจริงๆ”

แม่ชีคนที่ 4 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“คือ ในแบบวัดถามว่า มีโกรธ ไหม คือ ยังไงแม่ชีก็ต้องสำรวม เพราะถ้าโกรธ แสดงว่า เราขาดสติ อันนี้ไม่ดีถือว่า ขาดคุณธรรมด้วย คือยังไงก็ตอบเหมือนเดิม”

แม่ชีคนที่ 5 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“เรื่องคุณธรรมต้องรู้เป็นพื้นฐานนะ พอถามว่า คุณธรรมสำหรับผู้นำมีอะไรบ้างก็ตอบได้ แต่การนำไปใช้ก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์”

แม่ชีคนที่ 6 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“เป็นสิ่งที่แม่ชีต้องรู้อยู่แล้ว ก็เหมือนได้มาทบทวนความรู้ใหม่”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตระหว่างการทำกิจกรรมกงล้อสี่ทิศ พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ช่วยกันแสดงความคิดเห็น และช่วยกันวิเคราะห์ ลักษณะของตนเองและคนอื่น แม่ชีมีความเข้าใจได้มากขึ้น สังเกตจากแม่ชีตอบคำถามและช่วยกันแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ บ่อยครั้งที่ผู้วิจัยเห็นว่า แม่ชีบางท่านที่เก่งอภิธรรม ท่านจะเชื่อมโยงเนื้อหาที่วิทยากรนำเสนอไปอธิบายเรื่องหลักธรรมของผู้นำได้ ซึ่งวิทยากรให้โอกาสแม่ชีได้พูดเรื่องหลักธรรมที่นำไปใช้ แม่ชีมีความสนใจฟังและช่วยอธิบายเสริมด้วย

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร

ในกิจกรรมที่จัดจะเน้นเรื่องการจับประเด็น และทักษะการพูด พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ให้ความสนใจในกิจกรรมฝึกทักษะการพูดเป็นอย่างมาก เห็นได้จากการแสดงออก ด้วยซ้อมพูดแนะนำตัว การวางสีหน้าท่าทาง จากความคิดเห็นของแม่ชี คนที่ 1 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“ตอนที่เข้าร่วมโปรแกรมก็เพราะเห็นว่า จะมีสอนเรื่องการพูด ชอบมาก เพราะวิทยากรนำเทคนิคใหม่ๆ มาสอน ตอนแรกๆก็กังวลว่า จะพูดไม่ได้ อาย ได้พอได้ซ้อมหลายครั้งก็พูดได้”

แม่ชีคนที่ 2 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“ตื่นเต้นมากไม่กล้าจับไมค์ ตอนแรกวิทยากรบอกให้แนะนำตัวเองพูดได้นิดเดียว แต่พอวิทยากรบอกเทคนิค ให้ฝึกเรียบเรียงคำพูด และเรื่องที่เล่า ก็ทำได้แต่จับไมค์ทีไรสั่นทุกที”

แม่ชีคนที่ 3 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“ตอนที่ทำกิจกรรมให้ฝึกสบตา สัมผัสเพื่อนที่นั่งข้างๆ และให้ชมตัวเองและชมผู้อื่น ช่วงแรกยังเขินอยู่ค่ะ แต่พอให้ทำรวมเป็นกลุ่มใหญ่เลยสนุกหายเขิน ทำให้ช่วยเวลาเราออกไปพูดต่อหน้ากลุ่มได้เยอะเลย”

แม่ชีคนที่ 4 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“ ตอนทำจับประเด็นยากเหมือนกัน แต่วิทยากรพยายามให้เราเข้าใจการรับสารที่ถูกต้อง ถ้าใช้เวลามากกว่านี้ น่าจะทำให้เข้าใจมากขึ้น แต่ที่เรียนมาก็คิดว่านำไปใช้ได้”

แม่ชีคนที่ 5 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“เหมือนได้ฝึกสติจริงๆ ช่วงที่เรียนการจับประเด็นจากสาร โดยไม่ให้ปรุงแต่งเรื่องที่ได้รับยากเหมือนกัน แต่พอมาทำกิจกรรมอื่นๆ ต่อกลายเป็นว่า ทำให้เราเข้าใจเนื้อหาที่เรียนรู้ได้เข้าใจมากขึ้น”

แม่ชีคนที่ 6 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“ ชอบกิจกรรมการฝึกทักษะการพูดมากๆ เพราะไปต้องสอนธรรมะบรรยาย ทำให้มั่นใจขึ้นเยอะ อยากให้มีเวลาเรียนรู้และฝึกทักษะการพูดมากกว่านี้ ”

แม่ชีคนที่ 7 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“รู้วิธีการแยกแยะการฟังด้วยการจับประเด็น ทำให้เข้าใจเรื่องราว ได้อย่างเป็น ขั้นตอน ทำให้ไม่ฟุ้งซ่านและมีเวลาในการทำงานอย่างอื่นมากขึ้น สามารถเข้าใจสาร จากผู้พูดได้อย่างเข้าใจและมีความชัดเจน ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า ควรจะให้การช่วยเหลือ คำแนะนำได้ถูกตรง”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตระหว่างการทำกิจกรรมฝึกทักษะการพูด พบว่า แม่ชีกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น มีความพยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ๆด้วยความสนใจ และช่วยเหลือกันเอง กิจกรรมที่เห็นว่า แม่ชีชอบมากและให้ความร่วมมือมากที่สุด คือ การฝึกพูด สังเกตได้ว่า แม่ชีตั้งใจฝึกพูดตามเทคนิคที่ได้เรียนมา ตอนแรกก็ประหม่าแต่สุดท้ายก็พูดได้ดีทุกคน ช่วงก่อนที่ขึ้นพูดทีละคนต่างตั้งใจซ้อมกันอย่างกันอย่างเต็มที่ และในระหว่างทำกิจกรรมการจับประเด็นพบว่า แม่ชีมีความตั้งใจเรียนและซักถามวิทยากรตลอดเวลา และแม่ชีสามารถช่วยกันจับประเด็นจากเรื่องที่วิทยากรเล่าได้อย่างถูกต้อง

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน

เป็นความสามารถที่เห็นจุดแข็ง และจุดอ่อนของผู้อื่น เพื่อที่จะทำให้เข้าใจผู้อื่นได้มากขึ้น กิจกรรมที่ทำคือ กงล้อสี่ทิศ ซึ่งทำให้แม่ชีได้รู้จักตนเองและผู้อื่นผ่านกิจกรรมนี้ แม่ชีมีความคิดเห็นว่า เป็นกิจกรรมที่ดีที่ทำให้เราสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีความเข้าใจถึงลักษณะที่

แตกต่างกันของแต่ละคนได้ จากความคิดเห็นของแม่ชี คนที่ 1 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

" รู้แล้วว่า ตนเองเป็นหนูนี้เอง เป็นคนขี้เกรงใจ ขี้สงสาร และก็ทำงานกับคนทิศอื่นได้นะ พอด้วยที่ช่วยกันวิเคราะห์การทำงานเลยรู้ว่า เพื่อนคนอื่นมีลักษณะอย่างไรทำให้เข้าใจกันได้มากขึ้น"

แม่ชีคนที่ 2 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

" ชอบกิจกรรมนี้ เพราะทำให้เราวิเคราะห์ตนเองได้ และวิเคราะห์คนอื่นได้ด้วย"

แม่ชีคนที่ 3 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

"รู้สึกว่าตนเองมีความเข้าใจคนอื่นมากขึ้น เพราะทุกคนมาจากที่แตกต่างกัน มีภูมิหลังหรือประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการยอมรับผู้อื่นได้มากขึ้น ยิ่งมาได้ทำกิจกรรมที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้รู้ว่าตนเองใจกว้าง และยอมรับผู้อื่นด้วยใจเป็นกลาง"

แม่ชีคนที่ 4 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

"ได้ประโยชน์ของการเข้าใจจุดแข็งจุดอ่อนของตนเองและผู้อื่นมากขึ้นจากการเรียนรู้คุณลักษณะผู้นำในด้านต่างๆ"

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตระหว่างการทำกิจกรรมพบว่า แม่ชีสามารถอธิบายได้ว่า ตนเองตามลักษณะของผู้นำในทิศต่างๆ ได้ และแม่ชีช่วยกันวิเคราะห์ลักษณะของผู้นำที่แตกต่างกันตามสถานการณ์และตอบคำถามวิทยากรได้อย่างชัดเจน

4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

มีความกล้าเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้สะท้อนวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา และเมื่อจะต้องตัดสินใจแต่ละครั้งควรไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสมอ พบว่า แม่ชีมีความคิดเห็นจากการทำกิจกรรมการวางแผนการทำงานผ่านกิจกรรมตัวต่อมหาสนุก แม่ชีมีความเห็นว่า กิจกรรมที่ทำได้เรียนรู้การทำงานร่วมกันเป็นทีม เข้าใจผู้อื่นได้ดีขึ้น ทำให้รู้ว่า แต่ละคนเหมาะกับงานไม่เหมือนกัน ต้องกล้าที่จะตัดสินใจและยอมรับหากเกิดการผิดพลาด จากความคิดเห็นของแม่ชี คนที่ 2 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

" รู้จักการวางแผนงานมากขึ้น ช่วยทำให้งานเดิมที่เคยทำเร็วขึ้นมาก"

แม่ชี คนที่ 3 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

"ได้ฝึกวิธีการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และการช่วยเหลือในการทำงานกลุ่ม ร่วมถึงการบริหารจัดการเวลาได้อย่างเหมาะสม"

แม่ชี คนที่ 4 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“รู้สึกว่า ตนเองกล้าคิด กล้าตัดสินใจมากขึ้น ความประหม่าหรือความกังวลใจลดน้อยลง”

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

มีการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะจากการลงมือทำจริง และปรับมาใช้กับตนเอง ในกิจกรรมที่ให้แม่ชีทำคือใบงานเรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ให้นำไปศึกษาด้วยตนเองว่า หลังจากจากเสร็จกิจกรรมระยะแรก แม่ชีมีความรู้ความเข้าใจและได้ใช้เทคนิคที่เรียนไปปฏิบัติมากน้อยแล้วแต่ความเหมาะสม จากความคิดเห็นของแม่ชีคนที่ 2 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“รู้สึกว่าตนเอง อยากเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้นที่สามารถนำมาใช้ในการทำงานพระพุทธศาสนา”

แม่ชีคนที่ 3 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“รู้จักวิธีการผ่อนคลายร่างกายด้วยการฝึกโยคะ พอมาทำสมาธิด้วยแล้วทำให้จิตใจสงบมากยิ่งขึ้น และได้ฝึกการเต้นเกาชิกิ ทำให้มีสติตามรู้การเคลื่อนไหวได้ดีขึ้น”

แม่ชีคนที่ 4 (สัมภาษณ์ 12 เมษายน 2555) กล่าวว่า

“รู้สึกว่า มีสมาธิและสติมากขึ้น เพราะด้วยการเรียนรู้ที่หลากหลาย ได้ฝึกปฏิบัติจริงด้วย เพราะต้องเรียนรู้ร่วมกับผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน ทำให้ได้ความรู้เพิ่มขึ้นมากและสามารถนำไปใช้ได้จริง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตหลังการทำกิจกรรมพบว่า แม่ชีสนใจในการหาความรู้เพิ่มเติมในเรื่องภาวะผู้นำจากใบงาน และอธิบายเรื่องคุณธรรมของผู้นำและการนำไปใช้ได้ในการฝึกโยคะแม่ชีให้ความสนใจโดย มีการซักถามและให้วิทยากรสาธิตท่าโยคะที่แม่ชีทำไม่ได้ให้ดูด้วย

6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว

การไม่ยึดติดกรอบความคิดและประสบการณ์เดิม ด้วยเหตุนี้ผู้นำจึงควรพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่บทเรียนใหม่ด้วยความใจกว้างและด้วยความรู้สึกสนุกชวนให้ท้าทายกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ การทำกิจกรรมมีให้ผู้เรียนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทุกครั้งที่มีโอกาสเพื่อให้ผู้เรียนได้สะท้อนความรู้สึกนึกคิด ประสบการณ์ หลังจากจบกิจกรรม จากความคิดเห็นของแม่ชี คนที่ 5 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“รู้สึกว่าตนเองไม่ยึดติดกรอบความรู้เดิมๆ ได้การเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

แม่ชี คนที่ 6 (สัมภาษณ์ 12 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“ รู้สึกว่า ตนเองได้ความรู้ที่ทันสมัย ได้วิธีการใหม่เอาไปใช้ได้จริง ทำให้เกิดความสนุกสนาน และอยากให้คนอื่นได้มีโอกาสมาเรียนรู้เหมือนตนเอง และจะนำวิธีการ/เทคนิคการทำกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องผู้นำไปใช้จริง”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตระหว่างการทำกิจกรรมตัวต่อมหาสนุก พบว่า แม่ชีต่างช่วยกันทำต่อตัวเลโก้ และช่วยกันแสดงความคิดเห็นในการต่อตัวเลโก้ให้ตรงกับต้นแบบมากที่สุด หลังเสร็จกิจกรรมพบว่า แม่ชีมีความพอใจกับผลงานที่ออกมา เพราะมีความใกล้เคียงกับต้นแบบ ที่วิทยากรเตรียมไว้ แม่ชีช่วยกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันถึงประโยชน์ที่ได้จากการทำกิจกรรมนี้กันอย่างเต็มที่

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม

สามารถประเมินการทำงานในมุมกว้างได้ชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์ ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์การทำงานอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มที่มีความชัดเจนและแก้ปัญหาได้ สำหรับแม่ชีในการทำกิจกรรมนำเสนอบทบาทของแม่ชีด้วยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำงานร่วมกัน จากความคิดเห็นของแม่ชี คนที่ 5 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“ รู้สึกว่าตนเองได้ความรู้ที่ทันสมัย ได้วิธีการใหม่เอาไปใช้ได้จริง ทำให้เกิดความสนุกสนาน และอยากให้คนอื่นได้มีโอกาสมาเรียนรู้เหมือนตนเอง และจะนำวิธีการ/เทคนิคการทำกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องผู้นำไปใช้จริง”

แม่ชี คนที่ 6 (สัมภาษณ์ 12 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“ตั้งใจที่พัฒนาบทบาทของแม่ชีให้เป็นที่ยอมรับในสังคมมากยิ่งขึ้น”

แม่ชี คนที่ 7 (สัมภาษณ์ 12 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“แม่ชีควรได้รับการฝึกฝนปฏิบัติตนอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่แค่มาบวชชีอย่างเดียวแต่ไม่ได้ทำประโยชน์อะไรเลย ก็ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ในการบวชเป็นชีไม่สมบูรณ์ การที่แม่ชีทำงานในวัด หรือสำนักชี ต้องตระหนักถึงความสำคัญว่า แม่ชีได้ทำหน้าที่ให้ถึงพร้อม คือ การได้ปฏิบัติธรรมไปด้วย เพราะการทำงานของแม่ชีจะสะท้อนให้เห็นบทบาทและหน้าที่ของแม่ชีที่ชัดเจน คือ การทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับคน ชุมชน ที่เข้ามาติดต่อ ขอทำกิจกรรมในวัด การรับฟังปัญหาข้อขัดแย้ง ความทุกข์ใจของคนที่มาวัด การสอนธรรมะอย่างง่ายๆ ในการดำเนินชีวิต วิธีการนั่งสมาธิ เดินจงกรม”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตระหว่างการทำกิจกรรม พบว่า แม่ชีช่วยกันสะท้อนความคิดเห็นเรื่องการทำงานของแม่ชีในปัจจุบันได้อย่างละเอียด แม่ชีอธิบายด้วยสีหน้าที่มีความสุขและช่วยกันพูดทุกคน

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเมื่อลงมือทำอะไรจะต้องมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็ง เป็นพร้อมกับมีความกล้าหาญที่เผชิญความเป็นจริง กิจกรรมที่ให้ผู้เรียนทำ คือ นำเสนอโครงการที่แม่ชีสามารถนำไปพัฒนาชุมชนได้ จากความคิดเห็นของแม่ชีคนที่ 3 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“มีความคิดสร้างสรรค์ อยากทำโครงการในคนเข้าวัดมากขึ้น เช่น เสนอทางวัดในการใช้พื้นที่วัดจัดเป็นสวนหย่อมให้คนมาออกกำลังกาย หากเป็นโครงการในชุมชน เช่น จัดโครงการปฏิบัติธรรมช่วยฟื้นฟูผู้ติดยา”

แม่ชี คนที่ 5 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“ได้รับคำชมจากเจ้าอาวาสที่วัดว่า ตนเองเปลี่ยนไปจากเดิมเพราะมีโครงการใหม่ๆ มาเสนอในการพัฒนาวัดและให้คนในชุมชนมามีส่วนร่วมด้วย”

แม่ชี คนที่ 6 (สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555) กล่าวว่า

“นำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปแนะนำ ผู้อื่น เช่น สอนโยคะ การผ่อนคลายด้วยการฟังเพลงบรรเลง นำไปใช้กับกลุ่มผู้สูงอายุที่มาเข้าปฏิบัติธรรมที่วัดและทุกคนชอบมาก ทำให้ฝึกสมาธิได้ดีขึ้น มีความสงบและสุขใจมากขึ้น”

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตระหว่างการทำกิจกรรม พบว่า แม่ชีช่วยกันสะท้อนความคิดเห็นเรื่องการทำงานของแม่ชี และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน แม่ชีอธิบายการทำงานของตนเองให้แม่ชีด้วยกันฟังอย่างน่าสนใจ และแม่ชีช่วยกันนำเสนอโครงการที่เตรียมมาด้วยความตั้งใจ

สรุปได้ว่า กลุ่มทดลองมีพฤติกรรมการเปลี่ยนแปลงหลังเข้าโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยโดยมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเพิ่มขึ้นทุกด้าน โดยเฉพาะทักษะการสื่อสาร การมีคุณธรรม การเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นกล้าคิด กล้าตัดสินใจ มีความยืดหยุ่น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักการผ่อนคลายร่างกายและจิตใจ มีสมาธิ มีสติ และมีพร้อมที่จะพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้วัดความรู้ เจตคติและทักษะปฏิบัติการ พบว่า หลังการทดลองของกลุ่มทดลองมีความรู้ เจตคติและทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเพิ่มขึ้น

ตอนที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านความพึงพอใจต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตารางที่ 12 แสดงข้อมูลรายข้อของความพึงพอใจหลังการจัดโปรแกรมของกลุ่มทดลอง

ประเมินผลโปรแกรม	$\overline{X}$	SD	ระดับความพึงพอใจ
ด้านหลักสูตร			
1. เนื้อหาวิชาในการฝึกอบรมครอบคลุมวัตถุประสงค์ของโครงการ	4.55	.51	มากที่สุด
2. วิทยากรมีความรอบรู้และสามารถถ่ายทอดได้ดี	4.25	.63	มาก
3. ความเหมาะสมของเวลาในแต่ละกิจกรรม	3.85	.67	มาก
4. เอกสารหรืออุปกรณ์ประกอบกิจกรรมมีความสมบูรณ์และเหมาะสม	3.60	.94	มาก
5. ความรู้ที่ได้ในการฝึกอบรมสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้	4.25	.63	มาก
6. โดยภาพรวม ท่านมีความพึงพอใจต่อโครงการ	4.05	.68	มาก
7. การใช้สื่อมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหาของแต่ละกิจกรรม	4.35	.67	มาก
ด้านการศึกษาด้วยตนเอง			
8. ความเหมาะสมของกิจกรรม	3.85	.74	มาก
9. การฝึกปฏิบัติก่อให้เกิดการเรียนรู้ และบรรลุตามวัตถุประสงค์	3.95	.68	มาก
10. ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาด้วยตนเอง	4.50	.51	มากที่สุด
ด้านการจัดการ			
11. ความเหมาะสมของสถานที่และสิ่งแวดล้อม	4.00	.79	มาก
12. ความเหมาะสมของระยะเวลาที่จัด	3.85	.67	มาก
13. ความเหมาะสมของอาหาร / เครื่องดื่ม	3.95	.75	มาก
14. วัสดุอุปกรณ์ประกอบการอบรม	3.90	.64	มาก
15. การบริการของเจ้าหน้าที่	4.10	.78	มาก
รวม	4.06	.18	มาก

จากตารางที่ 12 พบว่า กลุ่มทดลองที่เข้ารับการฝึกตามโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยนั้น มีความพึงพอใจต่อโปรแกรมการฝึกอบรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.06)

โดยเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กลุ่มทดลองมีความพึงพอใจต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยนั้น ทุกด้าน ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการศึกษาด้วยตนเอง และด้านการจัดการ อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.12, 4.10 และ 3.96 ตามลำดับ)

และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน เพื่อพิจารณาหัวข้อที่กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในแต่ละหัวข้อสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ด้านหลักสูตร กลุ่มทดลองมีความพึงพอใจในการที่เนื้อหาวิชาในการฝึกอบรมครอบคลุมวัตถุประสงค์ของโครงการอยู่ในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.55) และมีความพึงพอใจต่อการใช้สื่อมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหาของแต่ละกิจกรรมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.35) และพึงพอใจต่อวิทยากรที่มีความรอบรู้และสามารถถ่ายทอดได้ดี และพึงพอใจต่อความรู้ที่ได้ในการฝึกอบรมสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และพึงพอใจต่อโครงการในภาพรวมอยู่ในระดับมากด้วยเช่นกัน ($\overline{X}$ = 4.25 4.25 และ 4.05)

2. ด้านการศึกษาด้วยตนเอง กลุ่มทดลองมีความพึงพอใจในระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติในระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.50) และมีความพึงพอใจต่อการฝึกก่อให้เกิดการเรียนรู้และบรรลุตามวัตถุประสงค์ และพึงพอใจต่อความเหมาะสมของกิจกรรมในการศึกษาด้วยตนเอง อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.95 และ 3.85 ตามลำดับ)

3. ด้านการจัดการ กลุ่มทดลองมีความพึงพอใจในทุกหัวข้ออยู่ในระดับมาก โดยในหัวข้อการบริการของเจ้าหน้าที่ มีคะแนนเฉลี่ยมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.10) รองลงมาได้แก่ ความเหมาะสมของสถานที่และสิ่งแวดล้อม ($\overline{X}$ = 4.00)

ตารางที่ 13 แสดงข้อมูลรายด้านของความพึงพอใจหลังการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยของกลุ่มทดลอง

ข้อ	ปัจจัยที่ประเมิน	$\overline{X}$	SD	ระดับความพึงพอใจ
1.	ด้านหลักสูตร	4.12	.23	มาก
2.	ด้านการศึกษาด้วยตนเอง	4.10	.43	มาก
3.	ด้านการจัดการ	3.96	.34	มาก

จากตารางที่ 13 พบว่า เมื่อแยกการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็นแต่ละด้านของความพึงพอใจแล้ว พบว่า ความพึงพอใจหลังการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มทดลอง อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านหลักสูตร มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ($\overline{X}$ = 4.12) รองลงมาตามลำดับคือ ด้านการศึกษาด้วยตนเอง($\overline{X}$ = 4.10) ด้านการจัดการ ($\overline{X}$ = 3.96)

จากการอภิปรายกลุ่มของแม่ชี ที่เป็นกลุ่มทดลองได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับความเหมาะสมและข้อควรปรับปรุงขององค์ประกอบของโปรแกรมดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของโปรแกรม

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่าวัตถุประสงค์ของโปรแกรมมีความเหมาะสม เนื่องจากสามารถทำให้ผู้เรียน มีความรู้ความสามารถ เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธมากขึ้น ดังจากการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“วัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเหมาะแก่การนำไปใช้ในการจัดอบรมได้จริง และเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มแม่ชีมาก ”

“วัตถุประสงค์ของโปรแกรมสามารถทำให้ผู้เรียนได้พัฒนา และเพิ่มพูนทักษะในการพัฒนาความเป็นผู้นำที่ต้องการได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของแม่ชีให้ชัดเจนยิ่งขึ้น”

“ในแต่ละครั้งของการฝึกอบรม ผู้สอนอธิบายวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมได้อย่างชัดเจน และน่าสนใจ”

2. ผู้เรียน

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่า ไม่มากหรือน้อยจนเกินผู้เรียนควรมีวัยใกล้เคียงกัน และมีประสบการณ์ทำงานมาก่อน ทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นไปได้ด้วยดี ดังนั้นจากการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“แม่ชีมาจากหลายสำนักชีและวัด มีทั้งอายุมาก และอายุน้อย และกิจกรรมที่ทำให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ร่วมกันส่งผลให้เกิดมุมมองใหม่ๆ การเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นได้มากขึ้น ”

“แม่ชีมีอายุแล้ว อยากเห็นแม่ชีรุ่นใหม่ได้พูดกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น เพราะจะได้ช่วยเหลืองานกันได้มากขึ้น”

“หากเป็นไปได้อยากให้แยกผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ไว้กลุ่มหนึ่ง คือ สอนทีละกลุ่ม เพราะบางครั้งมุมมองความคิดและประสบการณ์มีความใกล้เคียงกัน จะทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้เข้าใจกันง่ายขึ้น”

“บางครั้งแม่ชีที่อายุน้อยก็ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นเพราะมีความเกรงใจแม่ชีผู้ใหญ่”

3. ผู้สอน

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่า วิทยากรควรเป็นผู้ที่มีความรู้ และควรมีความรู้พื้นฐานทางด้านหลักธรรม เพื่อนำหลักธรรมดังกล่าวใช้ในการแนะนำได้ดี ทำให้เกิดความประทับใจในความรู้และความเป็นกันเองของผู้สอน และได้เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็น สร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในการทำกิจกรรม ให้กำลังใจผู้เรียนเสมอและได้ฝึกปฏิบัติจริงทุกคน ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“วิทยากรมีประสบการณ์มากและสามารถถ่ายทอดได้อย่างสนุกสนาน”

“ได้ความรู้เพิ่มเติม และความหลากหลายในแต่ละเนื้อหา และสามารถนำมาใช้ได้จริง”

“วิทยากรถ่ายทอด ด้วยคำที่เข้าใจง่าย และเป็นกันเอง โดยเฉพาะเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยที่ตรวจสอบความถูกต้องและแก้ไขเป็นรายบุคคล ทำให้ผู้เรียนทราบข้อบกพร่องของตนเองอย่างชัดเจน”

“ผู้สอนเอาใจใส่ผู้เรียนทุกคน มีการแบ่งกลุ่มและให้ทำกิจกรรม โดยที่ผู้เรียนทุกคนต้องมีส่วนร่วม และแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน หลังจากนั้นฟังการนำเสนอของผู้เรียนทุกคนอย่างเข้าใจ และช่วยให้ผู้เรียนฝึกคิดวิเคราะห์ ทำให้เราสามารถเข้าใจเนื้อหาการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วขึ้น”

“วิทยากรควรมีความรู้พื้นฐานเรื่องของหลักธรรมเพื่อนำมาแนะนำได้”

“ชอบตรงที่วิทยากรมีความใจเย็น รับฟังความคิดเห็นผู้เรียน และให้คำแนะนำได้อย่างชัดเจน”

“กลุ่มวิทยากรทำงานกันเป็นทีม เป็นตัวอย่างที่ดีของการเป็นผู้ให้ความรู้มาก เห็นแล้วอยากนำวิธีการแบบนี้ไปใช้”

4. เนื้อหา

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่า เนื้อหาควรเป็นเรื่องที่สามารถนำมาใช้ได้จริงในการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เช่นในทักษะการฝึกพูดควรแนะนำพื้นฐานตั้งแต่เริ่มต้นอย่างละเอียดและมีการสาธิตให้เห็นวิธีการพูดได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังต้องเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“อยากให้เนื้อหาเริ่มจากการปูพื้นฐานทักษะการสื่อสารจนถึงการคิดวิเคราะห์ ทำให้เข้าใจเนื้อหาได้อย่างต่อเนื่อง”

“ตอนแรกคิดว่า เนื้อหาจะเน้นบรรยายเรื่องผู้นำอย่างเดียว แล้วให้เรานั่งฟังเฉยๆ แต่กลับให้เรามีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอน เป็นเรื่องที่แปลกใหม่ ไม่ทำให้ผู้เรียนเบื่อหน่ายเลย”

“อยากให้เพิ่มเนื้อหา เกี่ยวกับ การฝึกทักษะการพูดให้มากกว่านี้ และเทคนิคการนำเสนอโดยใช้สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ แม่ชีจะได้นำไปใช้ในการอบรมธรรมะให้มีความทันสมัยมากขึ้น”

5. กิจกรรม

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่ากิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีการทำกิจกรรมร่วมกัน การฝึกปฏิบัติจริง เป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ และสนุกสนาน ทำให้ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“เป็นการฝึกอบรมที่มีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย ไม่น่าเบื่อ น่าสนใจ และอยากเข้าร่วมกิจกรรมด้วยทุกวัน”

“ประทับใจทุกกิจกรรมเพราะทำให้เราได้ฝึกทักษะต่างๆ เช่น การเป็นผู้รับฟังและผู้พูดที่ดี รู้จักแก้ปัญหาในการทำงาน รู้จักตนเองผ่านการทำกิจกรรม ”

“ชอบกิจกรรมกงล้อสี่ทิศมาก ทำให้เรารู้ว่า ตัวเราเป็นผู้นำแบบไหน และรู้ว่าคนอื่นมีลักษณะที่แตกต่างกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกันอย่างเข้าใจกันได้”

“ฝึกปฏิบัติจริงทุกวัน ในทุกเนื้อหาของกิจกรรม เป็นการนำความรู้ที่เพิ่งได้รับ มาประยุกต์ใช้ โดยผ่านกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งเราต้องรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนในกลุ่มร่วมด้วย ทำให้ได้ประโยชน์มาก”

“ชอบกิจกรรมการฝึกโยคะ นั่งสมาธิ และการเต้นเกาชิกิ ทำให้จิตใจสงบ มีสติเข้าใจผู้อื่นได้ดี ช่วยผ่อนคลายร่างกาย ฝึกแล้วร่างกายและจิตใจเข็มแข็ง”

“ชอบตรงที่ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับแม่ชีที่มีประสบการณ์ เพราะหากโอกาสอย่างนี้ยาก”

“อยากให้แม่ชีท่านอื่นได้มีโอกาสมาทำกิจกรรมนี้ เพราะทำให้ได้รู้จักตนเองมากขึ้น ได้พัฒนาความสามารถต่างๆในตนเองแล้วเอาไปทำประโยชน์ต่อไปได้”

“ทำให้รู้สึกว่า เราคุณค่า มีความสามารถ กลับไปจะเอาเทคนิค วิธีการ ความรู้ต่างๆไปใช้ที่สำนัก”

“อยากให้โครงการฝึกอบรมแบบนี้ให้เป็นกับแม่ชีอีก เพราะมีประโยชน์มากๆ”

“ทำให้รู้สึกว่า เราสามารถเป็นผู้นำได้ตามสถานการณ์และบทบาทที่เกิดขึ้นผ่านการทำกิจกรรม”

6. ระยะเวลา

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่าระยะเวลาในการเรียนรู้ควรมีความยืดหยุ่นให้เหมาะกับกลุ่มแม่ชีที่เข้าอบรม ไม่น้อยจนเกินไป ครอบคลุม ครบถ้วนทุกเนื้อหาสาระความรู้ ดังจากการแสดงความคิดเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“ช่วงที่น่าจัดอบรมก่อนคือเข้าพรรษา กับหลังออกพรรษาแล้ว จะสะดวก”

“หากจัดอีกขอให้เวลานานกว่านี้ประมาณ 2 สัปดาห์ถึง 1 เดือน ให้ต่อเนื่องกันเพราะจะทำให้จำได้และปฏิบัติทักษะต่างๆได้มากขึ้น”

“ อยากให้ระยะเวลายาวกว่านี้ และให้ฝึกปฏิบัติทุกวันติดต่อกัน เช่นสอนเรื่องการพูดในโอกาสต่าง โดยฝึกปฏิบัติประมาณ 3 -7 วัน สอนเรื่องการใช้สื่ออุปกรณ์ ประมาณ 2 วัน ฝึกเขียนโครงการ ประมาณ 2 วัน สอนเทคนิควิธีการสอน การจัดกิจกรรมประมาณ 7 วัน ”

“เวลากลับไปอยู่วัด ก็แทบไม่ได้ฝึกฝนสิ่งที่ได้เรียนมา เพราะภาระงานเยอะ ดังนั้นเวลามีโอกาสได้เข้าอบรมจึงอยากให้มีระยะเวลานานถึง 1 เดือน จะได้มีความรู้และนำไปใช้จริงมากขึ้น”

“แม่ชีไม่ค่อยมีโอกาสเข้าอบรมมากนัก เพราะทางสถาบันแม่ชีมีจัดอบรมประมาณปีละครั้ง ดังนั้นเมื่อมีโอกาสก็อยากเพิ่มพูนความรู้อย่างเต็มที่”

7. แหล่งความรู้และสื่อการสอน

7.1 แหล่งความรู้

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่าแหล่งความรู้ช่วยทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรงเสริมจากเนื้อหาการเรียนรู้ ก่อให้เกิดประโยชน์การพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

“วิทยากรเป็นแหล่งความรู้ที่ดีมาก เพราะหากมาเรื่องใดมีข้อสงสัย ก็สามารถสอบถามได้ทันที และจะได้รับคำตอบอย่างชัดเจนมาก”

“แม่ชีผู้ใหญ่ที่มาถ่ายทอดประสบการณ์ทำงานของแม่ชีในรุ่นแรกๆของสถาบันแม่ชีไทยต่อการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดกำลังใจและภาคภูมิใจในการเป็นนักบวช”

7.2 สื่อการสอน

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่าสื่อการสอนสามารถทำให้เข้าใจเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้ง เข้าใจง่าย น่าสนใจ น่าติดตาม และทันสมัย ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

"อุปกรณ์ เครื่องเล่นเสียง ทำให้การเรียนรู้ผ่านไปอย่างมีประสิทธิภาพ"

"มีวัสดุอุปกรณ์ ที่ทันสมัย และเพียงพอต่อการเรียนรู้ เช่น การแจกซีดีเพลงบรรเลงเพื่อผ่อนคลาย"

"อยากให้ใช้เครื่องโปรเจคเตอร์ นำเสนองานด้วย"

"มีอุปกรณ์ไว้ในผู้เรียนทำกิจกรรมอย่างครบถ้วน"

"เรื่องเอกสารอยากได้เยอะๆให้น้อยไป อยากได้สื่อเป็นตัวช่วยสอนเยอะๆ"

"ตอนอบรมอยากได้สื่อแบบว่าเห็นภาพจริงๆ เช่นวีดีโอ"

8. สภาพแวดล้อม

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่าสภาพแวดล้อมในการจัดกิจกรรมควรมีสภาพแวดล้อมดังนี้ เงียบสงบ ไม่มีการรบกวน อากาศบริสุทธิ์ เป็นธรรมชาติ ทำให้จิตใจผ่อนคลาย ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

"สถานที่ที่จัดฝึกอบรม เป็นศาลาปฏิบัติธรรมที่สะอาด เงียบสงบ เป็นส่วนตัว และเดินทางสะดวก "

"ห้องพักอยู่รวมกัน ทำให้ได้เพื่อนใหม่และเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือกัน"

"สถานที่ เหมาะแก่การเพิ่มพูนความรู้และได้รับการผ่อนคลาย"

9. การประเมินผล

กลุ่มทดลองมีความเห็นว่าการประเมินผล แบบวัดมีความเหมาะสม เข้าใจง่าย สามารถวัดได้จริง และสามารถประเมินได้ว่าตนเองมีการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเพิ่มขึ้นหรือไม่ ดังผลจากการแสดงความเห็นของกลุ่มทดลองดังต่อไปนี้

"แบบทดสอบเข้าใจง่าย จำนวนข้อไม่มากหรือน้อยจนเกินไป ไม่น่าเบื่อ สามารถตอบได้ตามข้อเท็จจริง ตามความคิดเห็น และพฤติกรรมการปฏิบัติ"

"แบบประเมินมีความเหมาะสม ทำให้เราทบทวนเรื่องศีล หลักธรรมที่เป็นข้อวัตรปฏิบัติของแม่ชี การมีสติ เรามีความรู้สึกนึกคิดอย่างไร และเราได้ปฏิบัติตามหัวข้อนั้นๆ จริงหรือไม่ "

"แบบประเมินมีความชัดเจน ข้อคำถามเข้าใจง่าย ไม่กำกวม"

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาปัจจัย และเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้ ตรงกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนา ของ Boyle (1981) คือ ขั้นตอนที่ 8 การรายงานค่าของโปรแกรม ผู้วิจัยได้ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้ โดยการอภิปรายกลุ่มผู้เข้าร่วมโปรแกรมที่เป็นกลุ่มทดลองหลังจากที่ผู้เข้าร่วมโปรแกรมได้รับความรู้และผ่านการฝึกปฏิบัติแล้ว จากการอภิปรายกลุ่มทำให้ทราบถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมดังกล่าวไปใช้ดังต่อไปนี้

3.1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

3.1.1 การกำหนดความใกล้เคียงกันของอายุพรรษาของแม่ชี

ในการจัดโปรแกรมผู้จัดควรกำหนดให้ แม่ชีที่เข้ามาอบรม ควรมีอายุพรรษาใกล้เคียงกัน และควรมีอายุไม่เกิน 40 ปี และผ่านการทำกิจกรรมช่วยเหลืองานพุทธศาสนามาไม่น้อยกว่า 2 พรรษา หรือเคยทำหน้าที่เป็นหัวหน้ามาก่อน สาเหตุที่ควรเลือกแม่ชีที่มีความสนใจในการที่จะเป็นผู้นำในการที่จะเผยแผ่ คำสอนและการปฏิบัติตนตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมีการแบ่งกลุ่มย่อยควรจัดแม่ชีกลุ่มนี้อยู่ด้วยกัน เนื่องจากระเบียบปฏิบัติของแม่ชีนั้น แม่ชีที่เพิ่งบวช หรือ มีอายุน้อยกว่า ต้องแสดงความเคารพและเชื่อฟังแม่ชีที่บวชมาก่อนรวมถึงหัวหน้าแม่ชี ดังนั้นก่อนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผู้จัดโปรแกรมจึงต้องกำหนดและคัดเลือกแม่ชีตามอายุพรรษา และประสบการณ์ของแม่ชี

3.1.2 ความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานของผู้สอน

ผู้สอนเป็นผู้มีความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานดังนั้นผู้สอนจึงมีความสำรวม ทั้งกาย วาจา ใจ เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีล สามารถเชื่อมโยงและเปิดใจกว้างยอมรับฟัง กลุ่มแม่ชีที่มีความรู้ความสามารถ ในเนื้อหาหลักธรรมที่ละเอียดกว่า และผู้สอนควรให้โอกาสแม่ชีได้อธิบายหลักธรรมด้านอื่นๆ ที่ผู้สอนไม่ได้มีความลึกซึ้ง และนำมาเชื่อมโยงต่อการเรียนการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยได้เป็นสำคัญ ผู้สอนเป็นผู้ชำนาญทางด้านศาสตร์ต่างๆ ที่นำมาใช้ในการเรียนการสอน เช่น ผู้สอนด้านการพัฒนาภาวะผู้นำ ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์อบรมมานาน มีเทคนิควิธีการสอนที่เหมาะสมกับวัยของแม่ชี และพบว่า กลุ่มผู้เรียนที่เป็นแม่ชี สามารถทำกิจกรรม เกม บทบาทสมมติ การสาธิต ได้ ซึ่งงานเหล่านี้ผู้สอนต้องศึกษาจากบริบทของผู้เรียน และคัดเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับผู้เรียนเช่น กิจกรรมที่มีการตบมือเข้าจังหวะ

กิจกรรมที่ใช้การเคลื่อนไหวด้วยความเร็วด้วยการวิ่งหรือเดินเร็ว กลุ่มแม่ชีสามารถทำได้ด้วยการให้เหตุผลว่า เป็นการฝึกสติของแม่ชีและเป็นการจัดกิจกรรมภายในศาลาปฏิบัติที่ไม่มีบุคคลภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นผู้สอนจึงสามารถควบคุมสถานการณ์เพื่อให้แม่ชีสามารถทำกิจกรรมได้อย่างเต็มที่ และผู้สอนต้องเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้โดยเน้นการปฏิบัติ

3.1.3 การนำไปใช้ได้จริงของเนื้อหา

แม่ชีสามารถนำเนื้อหาไปประยุกต์ใช้ในการทำงานเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์เรียนรู้ทางตรง ซึ่งเนื้อหาเหมาะสมกับการเรียนรู้ของแม่ชีเพราะสามารถพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเอง ส่งเสริมแม่ชีให้มีการได้ฝึกปฏิบัติจริง ทำให้เกิดประสบการณ์ตรงในการรับรู้ เนื้อหาควรมีความทันสมัยและ ความน่าสนใจเพื่อกระตุ้นให้แม่ชีเกิดความอยากเรียนรู้ เป็นเนื้อหาที่แม่ชีสามารถนำไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้ด้วยตนเองและเกิดความคิดรวบยอดจากการเรียนรู้

3.1.4 การเน้นการคิดวิเคราะห์ของกิจกรรมการเรียนรู้

แม่ชีได้ทำกิจกรรมในการฝึกความคิดวิเคราะห์ที่หลากหลายจึงได้รับประสบการณ์และความรู้ใหม่ มีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ระหว่างกัน ทำให้เปิดใจรับฟังความคิดเห็น ฝึกการคิดการตัดสินใจทำ ได้ฝึกปฏิบัติจริง มีการประเมินผลการเรียนรู้ร่วมกัน และสามารถนำความรู้และประสบการณ์เดิมของตนเองมาใช้ เพื่อนำมาเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ที่ได้รับและสามารถสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำของตนเอง ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการจัดกิจกรรมด้วยเช่นกัน ได้แก่ กิจกรรมที่ 1 ทักษะการสื่อสารด้านการฟังด้วยหัวใจเพื่อให้มีการฟังอย่างมีสติและมีใจเมตตาต่อผู้อื่น ทักษะด้านการจับฝึกประเด็นเพื่อให้ฝึกวิเคราะห์การรับสารจากเรื่องที่เล่าให้เข้าใจอย่างตรงประเด็น กิจกรรมที่ 2 ทักษะการสื่อสารด้านการพูด เน้นฝึกการพูดและการฝึกพูดด้านบวก กิจกรรมที่ 3 เรื่องการทำงานเป็นทีม / กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา กิจกรรมที่ 4 เรื่องคุณสมบัติผู้นำ/ กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ กิจกรรมที่ 5 เรื่องการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน/ กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก กิจกรรมที่ 6 การทำงานเป็นทีม กิจกรรมที่ 7 การศึกษาด้วยตนเองจากใบงานเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ กิจกรรมที่ 8 กลุ่มแม่ชีนำเสนอโครงการที่สนใจเพื่อมาใช้ในการพัฒนาการทำงานของแม่ชีและกิจกรรมที่ 9 จัดกลุ่มสนทนา / แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ของกลุ่มแม่ชี โดยกิจกรรมที่ทำทุกวันในระหว่างเข้าร่วมโปรแกรม คือ ฝึกโยคะ สมาธิ เต้นเกาชิกิ และนอนผ่อนคลายพร้อมฟังเพลงบรรเลง และเป็นเรื่องที่แม่ชีเข้าใจได้ง่ายรวมถึงต้องสามารถตอบสนองความต้องการของแม่ชีได้เพื่อให้นำเนื้อหาไปปรับใช้ในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้การจัดกิจกรรมเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.1.5 ความเพียงพอของระยะเวลา

ระยะเวลาการเรียนรู้ควรปรับให้มีความยืดหยุ่นกับกลุ่มผู้เรียน ซึ่งใช้เวลาประมาณ 15-30 วัน โดยจัดระยะเวลาที่มีทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติอย่างเหมาะสมเพื่อการเรียนรู้และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของแม่ชี และได้เรียนรู้พร้อมปฏิบัติจริงโดยการฝึกฝนซ้ำๆกันอย่างต่อเนื่อง จะทำให้จดจำกระบวนการเรียนรู้ต่างๆได้เป็นอย่างดี และทำให้มีประสบการณ์มากขึ้น ช่วงเวลาที่จะการอบรมขึ้นอยู่กับความสะดวกของแม่ชีปรับเวลาให้ยืดหยุ่นได้ เพื่อให้แม่ชีสามารถเข้าอบรมได้อย่างเต็มที่

3.1.6 การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม

การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมควรมีบรรยากาศที่เงียบสงบ อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ สะอาด มีบริเวณและพื้นที่เหมาะสำหรับทำกิจกรรมที่หลากหลาย การเสริมสร้างบรรยากาศที่ดีจะเอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน แม่ชีสามารถทำวัตรปฏิบัติและพำนักได้ เพื่อความสะดวกต่อการใช้พื้นที่ในการเรียนรู้และปฏิบัติได้จริงตามสภาพ

การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมจึงเป็นปัจจัยที่ผู้จัดโปรแกรมต้องคำนึงถึงความเหมาะสมต่อแม่ชี มีความสะดวกสบายต่อการเข้าร่วมกิจกรรม ที่แม่ชีสามารถเปลี่ยนอิริยาบถ และทำกิจกรรมต่างๆภายในบริเวณนั้นได้ ทำให้รู้สึกผ่อนคลายไม่ตึงเครียดและส่งผลต่อการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.2 เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

จากการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย และผลจากการอภิปรายกลุ่ม ผู้วิจัยได้ข้อสรุปที่จะนำมาเป็นเงื่อนไข ซึ่งเป็นข้อกำหนดเพื่อให้การจัดกิจกรรมประสบผลสำเร็จและเกิดเป็นรูปแบบกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นดังต่อไปนี้

3.2.1 มีการเรียงลำดับเนื้อหาง่ายไปยาก

ควรจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาให้เชื่อมโยงกับกลุ่มแม่ชี และเป็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ได้จริง เช่น กิจกรรมควรเริ่มจากหลักธรรมที่แม่ชีคุ้นเคย และมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการรับฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อฝึกให้แม่ชีมีสติ และสามารถจับประเด็นจากเรื่องที่รับฟังจนสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ชัดเจน จากเนื้อที่เข้าใจง่ายและคลอบคลุม จนกระทั่งถึงเนื้อหาที่ซับซ้อนมากขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาสติในการเรียนรู้ เป็นต้น

3.2.2 แม่ชีต้องมีความกล้าหาญในการแสดงออกทางด้านความคิด

เริ่มต้นการเรียนรู้ด้านการพูด พัฒนาทักษะการพูด เป็นการเพิ่มทักษะในกิจกรรมฝึกปฏิบัติ เน้นการสื่อสาร ภายในตัวเอง ให้เข้าใจตนเองมากขึ้น มีความสามารถในการแสดงออกทางด้านความคิด ดังนั้นเมื่อเข้ามาอบรมต้องยอมรับเงื่อนไขและข้อตกลงระหว่างผู้สอนและแม่ชี ที่ต้องการให้แม่ชีสามารถแสดงความคิดเห็นในขอบเขตของเนื้อหากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อผู้สอนจะได้รับรู้พัฒนาการของผู้เรียน หรือสิ่งใดที่ควรปรับปรุงผู้สอนต้องชี้แจง และสนับสนุนการเรียนของแม่ชีได้อย่างเต็มที่

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย มีวัตถุประสงค์ ดังนี้คือ

1. เพื่อพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
2. เพื่อทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย
3. เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

การดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 พัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยนำแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมของ Boyle (1981) 8 ขั้นตอนที่ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์ ขั้นตอนที่ 4 คือ กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน ขั้นตอนที่ 5 คือ สร้างแผนการสอน ขั้นตอนที่ 6 คือ โปรแกรมการปฏิบัติงาน และขั้นตอนที่ 7 คือ ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร มาเป็นกรอบในการพัฒนาโปรแกรม เพราะมีความโดดเด่นด้านการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนที่ช่วยในการออกแบบกิจกรรมที่ครอบคลุมความต้องการของผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ใหญ่ และมีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์ของโปรแกรมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนที่มีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชนและสังคมนั้นๆ ได้ โดยนำขั้นตอนที่ 1 – 5 มาเป็นกรอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

ผู้วิจัยนำแนวคิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หลักการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสมาเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม เนื่องจากเป็นหลักการและทฤษฎีที่มีความเชื่อและปรัชญาด้านการจัดการเรียนการสอนที่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติของผู้เรียนซึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้คือ กลุ่มแม่ชี และให้ความสำคัญกับผู้สอนในฐานะวิทยากร ผู้อำนวยความสะดวก และผู้จัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยมีบทบาทสำคัญในการวางแผนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และผู้สร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากการสอบถามและสัมภาษณ์แม่ชีเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่มผู้รับบริการซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างของงานวิจัย ซึ่งทำให้เข้าใจปัญหา ความต้องการ และความเป็นไปได้ของการพัฒนาโปรแกรม พบว่า กลุ่มแม่ชีมีความต้องการที่จะพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และทักษะต่างๆ ที่มีความจำเป็นและส่งเสริมความสำเร็จในการทำงานด้านการเผยแผ่งานพุทธศาสนาของแม่ชีไทยในปัจจุบัน จากนั้นผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการเผยแผ่งานพุทธศาสนา การเก็บข้อมูลจากการเข้ารับการฝึกอบรมและลงพื้นที่เพื่อศึกษาดูงานด้านการการเผยแผ่งานพุทธศาสนาของแม่ชีไทย เพื่อนำข้อมูลข้างต้นมาสรุปผลเพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่มผู้รับบริการที่นำไปสู่การกำหนดขอบเขตเนื้อหาของการพัฒนาโปรแกรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากขั้นตอนที่ 2 มากำหนดผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นในการพัฒนาโปรแกรมที่เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ เจตคติ และทักษะของแม่ชีซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยกำหนดเนื้อหาความรู้ที่มาจากความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย คือ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้านที่ประกอบด้วย 1. การมีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่นไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม และ 8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างความสำเร็จในการทำงานด้านการเผยแผ่งานพุทธศาสนาของแม่ชีไทย โดยใช้การประเมินผลการเรียนรู้ของ

ผู้เรียนก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมที่สามารถวัดผลลัพธ์ด้านความรู้ เจตคติและทักษะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้อย่างเป็นรูปธรรมตามหลักสถิติ

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

ผู้วิจัยบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินโปรแกรมด้านการเงิน โดยได้รับเงินทุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับทรัพยากรด้านบุคลากรคือ การเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ดังนี้ การพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย การสอนโยคะสมาธิจากสถาบันไกวัลยธรรม ด้านทักษะการสื่อสาร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวนีโอฮิวแมนนิส และกลุ่มแม่ชีอาสาสมัครเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการจัดสถานที่ การต้อนรับ อาหารเครื่องดื่ม ส่วนสถานที่ในการจัดโปรแกรมฯ คือ วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี เนื่องจากเป็นสถานที่ซึ่งกลุ่มแม่ชีเดินทางได้สะดวกจึงเหมาะสมกับระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม มีความเงียบสงบและเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการเรียนรู้

ผู้วิจัยนำแนวคิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน หลักการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) 7 ขั้นตอน แนวคิดนีโอฮิวแมนนิส 5 ขั้นตอน และเนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ มาผสมผสานกันเพื่อสร้างแผนการเรียนรู้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ประกอบด้วย วัตถุประสงค์การเรียนรู้ สาระเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อที่ใช้ และวิธีการวัดประเมินผล โดยกำหนดการฝึกอบรมพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเป็น 3 ระยะ รวมเวลา 108 ชั่วโมง (28 วัน) แบ่งเป็นระยะที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นเวลา 78 ชั่วโมง (7 วัน) ระยะที่ 2 การศึกษาด้วยตนเอง เป็นเวลา 20 ชั่วโมง (20 วัน) ระยะที่ 3 การนำเสนอโครงการพัฒนางานของแม่ชี เป็นเวลา 10 ชั่วโมง (1 วัน) หลังจากนั้นจึงตรวจสอบผลลัพธ์ของโปรแกรมที่ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ และสรุปผลความพึงพอใจการเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ใน 3 ด้านคือ ด้านหลักสูตร ด้านศึกษาด้วยตนเอง และด้านการจัดการ รวมทั้งประเด็นการอภิปรายกลุ่มเพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธไปใช้ต่อไป จากนั้นได้นำโปรแกรมและเครื่องมือสำหรับการวิจัยที่พัฒนาไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน ด้านการวิจัย ด้านการพัฒนาภาวะผู้นำ และด้านบทบาทแม่ชี ได้ตรวจสอบคุณภาพด้านความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ ผู้วิจัยนำเครื่องมือวิจัยสำหรับการวิจัยไปทดลองใช้ตรวจสอบคุณภาพความเที่ยงตรง (Reliability) ค่าความยากง่ายของ

เครื่องมือ และหาค่าอำนาจจำแนกและตรวจสอบความเหมาะสมในการนำไปใช้ ผู้วิจัยทดลองใช้เครื่องมือสำหรับการวิจัยกับกลุ่มแม่ชีที่ไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรม และมีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มแม่ชีที่จะเป็นกลุ่มทดลองของการจัดโปรแกรมครั้งนี้

ระยะที่ 2 การทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยดำเนินตามกรอบแนวคิดของ Boyle (1981) เพื่อการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามขั้นตอนที่ 6 คือ โปรแกรมการปฏิบัติงาน และขั้นตอนที่ 7 คือ ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 6 คือ โปรแกรมการปฏิบัติงาน

1. ข้อมูลผู้เข้าร่วมโปรแกรม

กำหนดคุณสมบัติผู้เรียน บวชเป็นแม่ชีไม่ต่ำกว่า 1 ปี เป็นผู้มีประสบการณ์ในการทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ และทำงานด้านพุทธศาสนาให้กับชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี มีความสมัครใจและสามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่องตลอดโปรแกรม และกำหนดผู้เรียนจำนวน 30 คน

2. การออกแบบการทดลอง

ใช้รูปแบบการทดลองแบบกลุ่มเดียว มีการวัดก่อนและหลังการทดลอง

3. การดำเนินการทดลอง

การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี ตามระยะเวลา 108 ชั่วโมง โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ วันที่ 15-21 มีนาคม พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 78 ชั่วโมง

ระยะที่ 2 การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ วันที่ 22 มีนาคม-10 เมษายน พ.ศ. 2555 เป็นเวลา 20 ชั่วโมง

ระยะที่ 3 การนำเสนอโครงการในการพัฒนางานของแม่ชี และการประเมินผลโปรแกรม วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 10 ชั่วโมง

ขั้นตอนที่ 7 คือ ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

ผู้วิจัยได้ดำเนินการประเมินผลโปรแกรม ด้วยเครื่องมือที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น ดังนี้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

ระยะที่ 3 ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ไปใช้

เป็นการศึกษาความคิดเห็นโดยการอภิปรายกลุ่มแม่ชีที่เป็นกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมโปรแกรม เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ให้สามารถนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยนั้น สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

1.1 ผู้วิจัยนำการพัฒนาโปรแกรมของ Boyle (1981) 5 ขั้นตอนแรกที่ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์ ขั้นตอนที่ 4 คือ กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน ขั้นตอนที่ 5 คือ สร้างแผนการสอน โดยดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นฐานทางปรัชญาที่จะนำมาใช้ในการวางแผนโปรแกรม คือ แนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) โดยกระบวนการเรียนการสอนใช้แนวคิดผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส โดยนำเนื้อหาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) และแนวคิดหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา การศึกษากลุ่มผู้เรียน คือ แม่ชีไทย โดยผู้วิจัยทำหน้าที่ในการจัดโปรแกรมและผู้สอนมีวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยประจำกลุ่มร่วมในการดำเนินโปรแกรม จากการกำหนดแนวคิดการเรียนรู้ที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาโปรแกรม และเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกับแม่ชีไทย

ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ

ผลจากการสนทนาและสัมภาษณ์เพื่อทราบความต้องการเรียนรู้ของแม่ชีไทยพบว่า ส่วนใหญ่ต้องการเรียนเรื่องทักษะการสื่อสารเช่น การพูดต่อหน้าชุมชน การเป็นผู้รับฟังปัญหาผู้อื่นได้อย่างเข้าใจ นอกจากนี้เป็นเรื่อง วิธีการประสานร่วมกับชุมชน การมีบทบาทเป็นผู้นำในโครงการต่างๆ ที่จะช่วยให้ความรู้แม่ชีในการพัฒนาการทำงานอย่างเต็มที่ ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า เป็นประโยชน์ต่อการทำงานด้านพุทธศาสนาของแม่ชี เพื่อให้แม่ชีสามารถพัฒนาตนเองในบทบาทความเป็นผู้นำในการเผยแผ่หลักธรรม แม่ชีได้พัฒนาความสามารถในการพูดตามหลักการพูดที่ดีต่อต่อหน้าสาธารณชน และเป็นผู้ที่รับฟังอย่างมีสติด้วยการใคร่ครวญและมีเหตุผล แม่ชีได้พัฒนาวิธีการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อประโยชน์ในการทำงาน จากการสังเกตคุณลักษณะที่แตกต่างกันของบุคคล ทักษะการสื่อสาร วิธีการทำงานร่วมกับผู้อื่น การสร้างความมั่นใจและการฝึกสมาธิ สามารถเข้าใจหลักธรรมสำหรับผู้นำ แม่ชีได้พัฒนาทักษะการเป็นผู้นำได้อย่างถูกต้อง นำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ได้พัฒนาความรู้ให้มีความทันสมัย และได้พัฒนาการฝึกสมาธิภาวนาด้านรูปแบบการจัดกิจกรรม ได้แก่บรรยาย เน้นปฏิบัติจริง ช่วงระยะเวลาประมาณ 15-30 วัน และแม่ชีส่วนใหญ่มีความสนใจที่จะเข้าร่วมโปรแกรมของผู้วิจัย และผลจากการศึกษาดูงานผู้วิจัยนำไปเป็นตัวอย่างในการเสนอต้นแบบภาวะผู้นำของแม่ชีในกิจกรรมการเรียนรู้ เวลาและสถานที่ของการเรียนการสอนแม่ชีเห็นว่า สามารถจัดในวัดหรือสำนักชีได้ จัดเป็นกลุ่มย่อย ปรับเวลาให้ยืดหยุ่นกับแม่ชีเพื่อสะดวกทั้งผู้เรียนและผู้สอน จากนั้นผู้วิจัยได้นำผล ข้อมูลพื้นฐานในการสร้างแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยนำความรู้มาประยุกต์ใช้เป็นเนื้อหากิจกรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน ได้แก่ 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน เพื่อใช้เป็นเนื้อหาการเรียนรู้ของโปรแกรม

ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากขั้นตอนที่ 2 มากำหนดผลที่ต้องการให้เกิดผลที่พึงประสงค์จากการพัฒนาโปรแกรมที่เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ เจตคติ และทักษะของแม่ชีซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมาย โดยกำหนดเนื้อหาความรู้ที่มาจากความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย คือ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะปฏิบัติของภาวะผู้นำ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างความสำเร็จในการ

ทำงานด้านการเผยแผ่งานพุทธศาสนาของแม่ชีไทย โดยกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้ 108 ชั่วโมง โดยใช้การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมที่สามารถวัดผลลัพธ์ด้านความรู้ เจตคติและทักษะปฏิบัติของ ภาวะผู้นำได้อย่างเป็นรูปธรรมตามหลักสถิติ

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

ผู้วิจัยบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินโปรแกรมด้านการเงิน โดยได้รับเงินทุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำหรับทรัพยากรด้านบุคลากรคือ การเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ดังนี้ การพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย การสอนโยคะสมาธิจากสถาบันไกวัลยธรรม ด้านทักษะการสื่อสาร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวนีโอฮิวแมนนิส ผู้วิจัยได้ดำเนินการติดต่อสถาบันแม่ชีไทย เพื่อขอความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์ เชิญชวนแม่ชีไทยเข้าร่วมโปรแกรมการเรียนรู้ ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดี

กลุ่มแม่ชีอาสาสมัครเพื่ออำนวยความสะดวกด้านการจัดสถานที่ การต้อนรับ อาหาร เครื่องดื่ม ส่วนสถานที่ในการจัดโปรแกรมฯ คือ วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ.ชลบุรี เนื่องจากเป็นสถานที่ซึ่งกลุ่มแม่ชีเดินทางได้สะดวกจึงเหมาะสมกับระยะเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรม มีความเงียบสงบและเสริมสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการเรียนรู้

5.1 ผู้วิจัยสร้างแผนการเรียนรู้ ประกอบด้วย วัตถุประสงค์การเรียนรู้ สาระเนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อที่ใช้สอน และการประเมินผลการเรียนรู้ การสร้างแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมนีโอฮิวแมนนิส ที่ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

เป็นขั้นตอนของการเตรียมความพร้อมสู่การเรียนรู้อย่างมีสติ และมีสมาธิในการรับรู้ โดยใช้กิจกรรมที่ช่วยให้คลื่นสมองต่ำ ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วยกิจกรรมการทำสมาธิ หรือการฟังเพลงที่มีความถี่ต่ำ การทำโยคะท่าต่างๆ การเต้นรำเกาชิกิ และการเข้าสู่ภวังค์แห่งการรับรู้โดยการจินตนาการสร้างภาพที่ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย

2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

ระหว่างผู้สอนผู้เรียนซึ่งอาจกระทำได้โดยการตั้งกลุ่มทำงาน หรือการตกลงร่วมกันก่อนการอบรมระหว่างผู้สอนและผู้เรียน

3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม โดยใช้เทคนิคต่างๆเช่น การใช้เทคนิคการประเมินตนเอง และ การอภิปรายร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มจะพยายามช่วยกลุ่มและช่วยบุคคลแต่ละคนทำงานไปสู่จุดมุ่งหมาย

4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกันและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

การที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของตนเอง การวิเคราะห์ความต้องการของตนเองและการยอมรับในสิ่งที่ตนเองระบุเอง และใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม จึงเป็นการสร้างโอกาสได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยใช้เทคนิคต่างๆ เช่น การเล่นเกม บทบาทสมมติ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การวางแผนกิจกรรมในกลุ่มร่วมกัน

5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่เป็นของตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน เป็นการกำหนดเป้าหมายของผู้เรียนที่มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก ด้วยกิจกรรมทักษะการสื่อสารด้านการฝึกพูด การแสดงบทบาทสมมุติ กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ กิจกรรมตัวต่อ มหาสนุก เป็นต้น

6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

ช่วยให้ผู้เรียนเปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเอง โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดี โดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่เป็นของตนเอง โดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน ซึ่งมีลักษณะการเรียนรู้อย่างหลากหลายให้เรียนอย่างมีความสุขเป็นขั้นตอน ประกอบด้วยกิจกรรม การฝึกทักษะการสื่อสารด้วยการพูด การพูดชื่นชมตนเองและผู้อื่น ในด้านบวก การได้ฝึกร่วมกันจะทำให้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน และส่งเสริมการเรียนรู้ ความรู้สึก พฤติกรรม ที่เปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่มจากกิจกรรมอื่นในโปรแกรม

7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและกลุ่ม

5.2 กำหนดแหล่งความรู้และสื่อการเรียนรู้

แหล่งความรู้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้เป็นวิทยากร โดยมีเกณฑ์พิจารณา คือ เป็นผู้เชี่ยวชาญ มีความรู้และมีประสบการณ์ด้านพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนโยคะ สมาธิ จากสถาบันไกวัลยธรรม ผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะการสื่อสาร และผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมแนวนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งทั้งหมดนี้มีความสามารถ ทักษะ เจตคติที่เหมาะสมและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ซึ่งวิทยากรจะมีส่วนสำคัญและมีผลต่อความสำเร็จของการเรียนรู้ และก่อนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้มีการประชุมร่วมกับคณะวิทยากรหลายครั้ง เพื่อถ่ายทอดความรู้ ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเตรียมการสอนร่วมกัน

สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน วีซีดี เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมืออุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน และเอกสารประกอบการสอน

5.3 กำหนดสภาพแวดล้อม

สถานที่ในการจัดโปรแกรม ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เนื่องจากมีบรรยากาศที่ดี สะอาด เงียบสงบ และเหมาะสมกับกลุ่มแม่ชี

5.4 การประเมินผลการเรียนรู้ก่อนและหลังการเรียนรู้

1.2 ได้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้น

ผู้วิจัยได้นำแผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่พัฒนาขึ้น รวมทั้งแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) ที่เป็นกรอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ที่พัฒนาขึ้นนี้ ใช้แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสโดยผสมผสานแนวคิดดังกล่าวเข้าด้วยกันและใช้การพัฒนาโปรแกรมพัฒนาการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) เป็นหลัก มีองค์ประกอบของโปรแกรมที่ประกอบด้วย

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม
2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ
3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

5. การสร้างแผนการเรียนรู้

6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน

7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

8. การรายงานค่าของโปรแกรม

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม

วัตถุประสงค์ของโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

กลุ่มแม่ชีไทย บวชไม่ต่ำกว่า 1 ปี มีประสบการณ์ทำงานพัฒนาชุมชนไม่ต่ำกว่า 1 ปี จำนวน 30 คน มีความสมัครใจและสามารถร่วมกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง ในระยะเวลา 108 ชั่วโมง

3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

ผู้ร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาในด้านความรู้ เจตคติ และด้านทักษะ ที่ทำให้ผู้เรียนได้เห็นการเปลี่ยนแปลงของตนเองและสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง

4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

4.1 แหล่งความรู้ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านภาวะผู้นำ ด้านโยคะสมาธิ ด้านการพูด ด้านกิจกรรมนีโอฮิวแมนนิส

4.2 สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน วีซีดี เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมือและอุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน

4.3 การได้รับการสนับสนุนสถานที่ในการดำเนินการจัดโปรแกรมจากทางวัด และจากสถาบันแม่ชีไทยที่ให้การอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการเรียนรู้ของกลุ่มแม่ชีให้ประสิทธิภาพ

5. การสร้างแผนการเรียนรู้

5.1 แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ นำกระบวนการจากการสังเคราะห์การเรียนการสอนผู้ใหญ่ (Knowles, 1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดของนีโอฮิวแมนนิสทั้ง 7 ขั้นตอน จากกรอบแนวคิดในการวิจัย นำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ดังนี้ 1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้ 2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน 3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของ

ผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม 4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม 5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม 6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม 7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

5.2 เนื้อหาสาระประกอบด้วย ขอบเขตเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ 8 ด้าน คือ 1. อันมีคุณธรรมประเสริฐ ประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5.มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7.มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

5.3 กิจกรรมมีดังนี้ 1. ทักษะด้านฟังและการจับประเด็น 2. ทักษะการสื่อสารด้านการพูด 3. การทำงานเป็นทีม/ กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา 4. คุณสมบัติผู้นำ/ กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ 5. การสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน/กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก 6. การทำงานเป็นทีม 7. การศึกษาด้วยตนเอง 8. การนำเสนอโครงการ และ 9. จัดกลุ่มสนทนา / แลกเปลี่ยนประสบการณ์

6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน

การจัดโปรแกรมใช้เวลา 108 ชั่วโมง แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

1. การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเป็นลักษณะการพักค้างคืน เป็นเวลา 78 ชั่วโมง

2. การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เป็นเวลา 20 ชั่วโมง

3. การนำเสนอโครงการพัฒนางานของแม่ชี และการประเมินผลโปรแกรม เป็นเวลา 10 ชั่วโมง

7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

7.1 แบบประเมินผลก่อนการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

7. 2 แบบประเมินผลหลังการเรียนรู้

1. แบบวัดความรู้เรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

3. แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

4. แบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

8. การรายงานค่าของโปรแกรม

จากการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมไปใช้ และปรับปรุงโปรแกรมให้มีความสมบูรณ์และเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนอย่างครอบคลุม

2. ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปทดลองใช้กับแม่ชีที่เป็นกลุ่มทดลอง ได้ผลการทดลองดังนี้

1. ผลคะแนนวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดความรู้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนความรู้ของกลุ่มทดลองหลังการจากการเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

2. ผลคะแนนวัดเจตคติภาวะผู้นำก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดเจตคติ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

3. ผลคะแนนวัดทักษะปฏิบัติการภาวะผู้นำก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดทักษะปฏิบัติการ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

ผลการวิจัยครั้งนี้ไม่เป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 2 และข้อที่ 3 ข้างต้น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสอบถามความคิดเห็นกลุ่มทดลอง ดังนี้

1. ด้านมีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น

แม่ชีเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และต้องมีสติ สำรวม กาย วาจา ใจ ดังนั้นเรื่องคุณธรรมเป็นสิ่งที่แม่ชีมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดีและปฏิบัติตามกรอบ

2. ด้านทักษะในการติดต่อสื่อสาร

การฝึกทักษะการสื่อสารน้อยไป ทำให้ไม่เห็นผลการปฏิบัติในทันที แม่ชีได้เรียนรู้เทคนิควิธีการใหม่ก็จริง แต่ด้วยระยะเวลาในการฝึกสั้นไปจึงขาดความต่อเนื่อง

3. ด้านทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน

การทำกิจกรรมกงล้อสี่ทิศ ทำให้เข้าใจในคุณลักษณะของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ยอมรั บความแตกต่างของคนอื่นได้ดีขึ้น

4. ด้านมีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

การทำงานของแม่ชียึดหลักธรรมเป็นแนวทางในประพฤติและปฏิบัติ ดังนั้นการจะกระทำสิ่งใดนั้นควรหาเหตุผล มีสติประกอบในการพิจารณา โดยการหาข้อมูลหรือมีหลักฐานที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ แม่ชีที่มีประสบการณ์ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้พบปะและทำงานร่วมกับคนมากมาย จะมีความสามารถในการกล้าที่เผชิญปัญหาอย่างมีสติ และมีความสามารถในการไตร่ตรองได้รอบคอบได้มากกว่าแม่ชีที่มีประสบการณ์น้อย

5. ด้านมีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การทำกิจกรรมเรื่องทักษะการพูด การจับประเด็น การร่วมอภิปราย ซึ่งทำให้แม่ชีรู้สึกว่า สิ่งได้กระทำอยู่แสดงถึงความเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ และมีความกระตือรือร้นที่ได้รับความรู้ใหม่ๆ ที่ไม่ได้มีโอกาสได้เรียนรู้มาก่อน ทำให้แม่ชีต้องใส่ใจและใส่ใจทุกขั้นตอน รวมถึงได้รับแรงกระตุ้นจากวิทยากรให้แม่ชีกล้าแสดงออก และวิเคราะห์เหตุการณ์ตามเนื้อหาของกิจกรรม และการทำใบงานตามเนื้อหาความรู้ที่ได้เรียนมานำกลับไปทำที่วัด/สำนักแม่ชี แต่เมื่อกลับไปก็ต้องทำงานตามหน้าที่ของตน การฝึกฝนตามที่เรียนรู้มาก็น้อยลงตามไปด้วย

6. ด้านมีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว

ลักษณะของแม่ชีส่วนใหญ่มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดติดและสามารถปรับตัวได้ทันสถานการณ์เพราะผลจากการฝึกฝนตนเองในการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง

7. ด้านมีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม

แม่ชีที่มีประสบการณ์ในการทำงานจะสามารถพัฒนาตนทั้งความรู้ด้านหลักธรรมคำสอน และการพัฒนาทักษะที่เหมาะสมกับการทำงานของแม่ชี และใช้ประสบการณ์ที่มี

อยู่ในการทำงานในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนาได้มากกว่าแม่ชีที่ยังมีประสบการณ์น้อย ต้องอาศัยเวลาและประสบการณ์ในการสั่งสมจึงจะสามารถพัฒนาสิ่งเหล่านี้เพื่อเกิดประโยชน์ได้

8. ด้านมีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

กิจกรรมที่เรียนรู้ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ อยากริ่เริ่มโครงการใหม่เพื่อพัฒนาวัดและชุมชนของตนมากขึ้น

สรุปสาเหตุจากการสัมภาษณ์แม่ชีข้างต้นพบว่า

1. ระยะเวลาในการเรียนรู้เพื่อการฝึกฝนทักษะมีน้อยไป
2. ด้านความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณธรรมและหลักปฏิบัติเป็นเรื่องที่แม่ชีเข้าใจเป็นอย่างดี เพราะเป็นข้อวัตรปฏิบัติในฐานะผู้ประพฤติธรรม
3. ด้านการศึกษาด้วยตนเอง แม่ชีมีภาระงานวัดหรือสำนักแม่ชี อยู่มากทำให้ขาดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
4. กลุ่มผู้เรียนคละกัน คือ แม่ชีอายุน้อยถึงมาก แม่ชีที่มีประสบการณ์ทำงานด้านผู้นำอยู่แล้วกับแม่ชีที่มีประสบการณ์น้อย ดังนั้นความรู้ความเข้าใจเนื้อหาขึ้นอยู่กับ อายุและประสบการณ์ทำงานด้วย

3. ผลการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

3.1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

3.1.1 การกำหนดความใกล้เคียงกันของอายุพรรษาของแม่ชี

ในการจัดโปรแกรมผู้จัดควรกำหนดให้ แม่ชีที่เข้ามาอบรม ควรมีอายุพรรษาใกล้เคียงกัน และควรมีอายุไม่เกิน 40 ปี และผ่านการทำกิจกรรมช่วยเหลืองานพุทธศาสนามาไม่น้อยกว่า 2 พรรษา หรือเคยทำหน้าที่เป็นหัวหน้ามาก่อน สาเหตุที่ควรเลือกแม่ชีที่มีความสนใจในการที่จะเป็นผู้นำในการที่จะเผยแผ่ คำสอนและการปฏิบัติตนตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมีการแบ่งกลุ่มย่อยควรจัดแม่ชีกลุ่มนี้อยู่ด้วยกัน เนื่องจากระเบียบปฏิบัติของแม่ชีนั้น แม่ชีที่เพิ่งบวช หรือ มีอายุน้อยกว่า ต้องแสดงความเคารพและเชื่อฟังแม่ชีที่บวชมาก่อนรวมถึงหัวหน้าแม่ชี ดังนั้นก่อนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผู้จัดโปรแกรมจึงต้องกำหนดและคัดเลือกผู้เรียนได้แก่อายุ และประสบการณ์ของผู้เรียน

3.1.2 ความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานของผู้สอน

ผู้สอนควรมีความรู้ในหลักธรรมพื้นฐานของการเป็นผู้นำ เช่น พรหมวิหาร 4 กัลยาณมิตรธรรม 7 เป็นต้น และเป็นผู้ชำนาญทางด้านศาสตร์ต่างๆ ที่นำมาใช้ในการเรียนการสอน สามารถสร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลายระหว่างการเรียนรู้ เป็นผู้ที่ใส่ใจและสังเกตผู้เรียนทุกคน

3.1.3 การนำไปใช้ได้จริงของเนื้อหา

การนำไปใช้ได้จริงของเนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธเหมาะสมกับการเรียนรู้ของแม่ชีเพราะสามารถพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเอง ส่งเสริมให้แม่ชีได้ฝึกปฏิบัติจริง ทำให้เกิดประสบการณ์ตรงในการรับรู้ เนื้อหาภาวะผู้นำ 8 ด้านของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ที่สอดคล้องกับหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

1.มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจเพื่อคอยกำกับความประพฤติของตนเองและเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องดีงาม การนำหลักธรรมไปใช้กับการทำงานและการปฏิบัติของแม่ชีได้ คือหลักธรรมภาวนา 4 และหลักธรรมพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นธรรมะพื้นฐานของการฝึกฝนอบรมตนเองให้มีความ สำรวม กาย วาจา ใจ นั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อการเข้าสู่ชีวิตที่สงบ ร่มเย็นและมีจิตใจที่ผ่องใส ให้เป็นหลักธรรมที่แม่ชีสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นผู้นำ คือ การฝึกฝนตนเองทั้งทางกายและทางใจ ได้แก่ การทำสมาธิอย่างสม่ำเสมอ การทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว การที่แม่ชีได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของผู้นำจะสามารถพิจารณาการนำไปปฏิบัติให้แม่ชีมีการทำงานที่นำหลักธรรมเป็นหลักสำคัญในการเป็นผู้นำหรือผู้ประสานพลังกลุ่มได้เป็นอย่างดี

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร การนำหลักธรรมคือปิโย หมายถึงน่ารัก ในฐานเป็นที่สบายใจและสนิมสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ไปใช้ย่อมเห็นผลได้เป็นอย่างดี แม่ชีเป็นที่พึ่งของคนที่มีปัญหา เรื่องทุกข์ใจ แม่ชีสามารถนำคนให้หาธรรมะด้วยการจูงใจ โน้มน้าวให้คนทำความดี แล้วจะช่วยให้เกิดความสุขใจเกิดขึ้น ขณะเดียวกันแม่ชีต้องใช้หลักเมตตา ทำให้ผู้เป็นทุกข์คลายทุกข์ได้ ด้วยคำพูดที่เป็นกำลังใจและคำพูดเชิงบวก

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน แม่ชีสามารถเป็นผู้มองเห็นและเข้าใจผู้อื่นได้อย่างเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล และไม่มีอคติความลำเอียง มองเห็นทุกคนเท่าเทียมกันมีคุณค่าเหมือนกัน สามารถใช้หลักธรรม ปุคคลปโรปรัญญุตา หรือความรู้จักบุคคล คือ การเข้าใจความแตกต่างแต่ละบุคคลว่า มีความสามารถที่แตกต่างกันและเชื่อว่าทุกคนมีคุณธรรม

4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แม่ชีสามารถศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน ในการไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ จนเข้าใจในปัญหาและหนทางแก้ไขอย่างชัดเจน และกล้าตัดสินใจอย่างไม่ลังเล หากผิดพลาดก็พร้อมยอมรับนั้น สอดคล้องกับหลักธรรมคือ วิมังสา หมายถึงการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป และเป็นธรรมที่มีคุณประโยชน์มาก เพราะเป็นเหตุให้เกิดปัญญาในการทำกิจทั้งปวง

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น แม่ชีควรขวยขวายศึกษาหาความรู้ และความใฝ่เรียนรู้ของแม่ชี ที่ต้องรู้จริงอย่างแตกฉาน และเชื่อมโยงความรู้ต่างๆ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตัวเองและต่อการทำงานตรงกับหลักธรรมคือ ครุ หมายถึง น่าเคารพ เป็นที่พึ่งได้

6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ติดกรอบความคิดอย่างตายตัว แม่ชีต้องมีความยืดหยุ่นและปรับตัวได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงสังคม การนำหลักธรรมคือ ภาวนีโย หมายถึง ผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง นั้นคือ แม่ชีไม่ยึดติดกับความเชื่อเดิม เปิดใจรับฟังประสบการณ์ใหม่ๆ จากผู้อื่น และคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง แม่ชีต้องอาศัยประสบการณ์มองความจริงของโลกด้วยความเข้าใจไม่ปรุงแต่งให้ความเปลี่ยนรอบข้าง และสามารถประเมินสถานการณ์ต่างๆได้ชัดเจน นำไปปรับใช้กับการพัฒนาตนเองว่า ให้อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรู้เท่าทัน สอดคล้องกับหลักธรรม คือ อัตตัญญุตา หมายถึง รู้ตน รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถ และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน แม่ชีมีความพร้อมและความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะเป็นผู้สามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดเป็นทางออกใหม่ ของปัญหานั้นได้ มีความสอดคล้องหลักธรรมคือ สัมมาสังกัปปะ คือ ความคิดที่ถูกต้อง ความตั้งใจของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้

3.1.3 การเน้นการคิดวิเคราะห์ของกิจกรรมการเรียนรู้

แม่ชีได้ทำกิจกรรมในการฝึกความคิดวิเคราะห์ที่หลากหลายจึงได้รับประสบการณ์และความรู้ใหม่ มีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ระหว่างกัน ทำให้เปิดใจรับฟังความคิดเห็น ฝึกการคิดการตัดสินใจทำ ได้ฝึกปฏิบัติจริง มีการประเมินผลการเรียนรู้ร่วมกัน และสามารถนำความรู้และประสบการณ์เดิมของตนเองมาใช้ เพื่อ

นำมาเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่ที่ได้รับและสามารถสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาภาวะผู้นำของตนเอง ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการจัดกิจกรรมด้วยเช่นกัน

3.1.5 ความเพียงพอของระยะเวลา

ระยะเวลาการเรียนรู้ควรปรับให้มีความยืดหยุ่นกับกลุ่มผู้เรียน ซึ่งใช้เวลาประมาณ 15-30 วัน โดยจัดระยะเวลาที่มีทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติอย่างเหมาะสมเพื่อการเรียนรู้และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของแม่ชี และได้เรียนรู้พร้อมปฏิบัติจริงโดยการฝึกฝนซ้ำๆกันอย่างต่อเนื่องจะทำให้จดจำกระบวนการเรียนรู้ต่างๆได้เป็นอย่างดี และทำให้มีประสบการณ์มากขึ้น ช่วงเวลาที่จะการอบรมขึ้นอยู่กับความสะดวกของแม่ชีปรับเวลาให้ยืดหยุ่นได้ เพื่อให้แม่ชีสามารถเข้าอบรมได้อย่างเต็มที่

3.1.6 การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม

การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมควรมีบรรยากาศที่เงียบสงบ อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ สะอาด มีบริเวณและพื้นที่เหมาะสำหรับทำกิจกรรมที่หลากหลาย การเสริมสร้างบรรยากาศที่ดีจะเอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน แม่ชีสามารถทำวัตรปฏิบัติและพำนักได้ เพื่อความสะดวกต่อการใช้พื้นที่ในการเรียนรู้และปฏิบัติได้จริงตามสภาพ

3.2 เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

3.2.1 มีการเรียงลำดับเนื้อหาง่ายไปยาก

ควรจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาให้เชื่อมโยงกับกลุ่มแม่ชี และเป็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ได้จริง เช่น กิจกรรมควรเริ่มจากหลักธรรมที่แม่ชีคุ้นเคย และมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการรับฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อฝึกให้แม่ชีมีสติ และสามารถจับประเด็นจากเรื่องที่รับฟังจนสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ชัดเจน จากเนื้อที่เข้าใจง่ายและคลอบคลุม จนกระทั่งถึงเนื้อหาที่ซับซ้อนมากขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาสติในการเรียนรู้ เป็นต้น

3.2.2 แม่ชีต้องมีความกล้าหาญในการแสดงออกทางด้านความคิด

เริ่มต้นการเรียนรู้ด้านการพูด พัฒนาทักษะการพูด เป็นการเพิ่มทักษะในกิจกรรมฝึกปฏิบัติ เน้นการสื่อสาร ภายในตัวเอง ให้เข้าใจตนเองมากขึ้น มีความสามารถในการแสดงออกทางด้านความคิด ดังนั้นเมื่อเข้ามาอบรมต้องยอมรับเงื่อนไขและข้อตกลงระหว่างผู้สอนและแม่ชี ที่ต้องการให้แม่ชีสามารถแสดงความคิดเห็นในขอบเขตของเนื้อหากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อผู้สอนจะได้รับรู้พัฒนาการของผู้เรียน หรือสิ่งใดที่ควรปรับปรุงผู้สอนต้องชี้แจง และสนับสนุนการเรียนของแม่ชีได้อย่างเต็มที่

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ผู้วิจัยมีประเด็นที่นำมาอภิปราย 3 ประเด็น คือ

1. ผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

2. ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยที่พัฒนาขึ้น

3. ผลการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

โดยการอภิปรายมีดังนี้

1. ผลการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

1.1 ผลการดำเนินตามกรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981)

ใน 5 ขั้นตอนแรก คือ ขั้นตอนที่ 1 คือ กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม ขั้นตอนที่ 2 คือ วิเคราะห์สถานการณ์กลุ่มผู้รับบริการ ขั้นตอนที่ 3 คือ พิจารณาผลที่พึงประสงค์ ขั้นตอนที่ 4 คือ กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน ขั้นตอนที่ 5 คือ สร้างแผนการสอน จึงได้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้นดังนี้

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เป็นโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นำกระบวนการจากการสังเคราะห์แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส นำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยใช้เนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการวิเคราะห์ความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียนพบว่า โปรแกรมมีความเหมาะสม และมีความสอดคล้องกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) ที่ระบุว่าการวิเคราะห์ความต้องการเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการจัดทำโปรแกรม เนื่องจากขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโปรแกรม อาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะของสถานการณ์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัย จึงได้ดำเนินการตามขั้นตอนของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาของ Boyle (1981) นำมาเป็นกรอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ที่พัฒนาขึ้นมี 8 องค์ประกอบ คือ 1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม 2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ 3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์ 4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน 5. การสร้างแผนการเรียนรู้ 6.โปรแกรมการปฏิบัติงาน 7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร 8. การรายงานค่าของโปรแกรมซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของ Ingalls (1973) ที่กล่าวว่า กระบวนการในการจัดกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาให้ผู้เรียน เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปตามที่ผู้เรียน ชุมชน หรือองค์กรพึงประสงค์ ซึ่งในที่นี้พฤติกรรมดังกล่าว การกำหนดเนื้อหาวิชาจะเฉพาะเจาะจง เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงและยั่งยืน การจัดกิจกรรมหรือประสบการณ์การเรียนรู้จะเน้นการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน โดยคำนึงถึงความต่อเนื่อง การจัดลำดับเนื้อหา และการผสมผสานเพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริงและการปฏิบัติงานได้ การประเมินความก้าวหน้าและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น โดยประเมินผลการเรียนรู้ว่าผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้จริงตามที่ต้องการ

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย สามารถอภิปรายแยกตามองค์ประกอบได้ดังนี้

1. การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม

ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่า แม่ชีที่เข้าโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสามารถพัฒนาตนเองให้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้ ซึ่งสอดคล้องกับ Boyle (1981) ควรระบุให้ได้ว่าบุคคลผู้เข้าร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาโดยกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับ Caffarella (2002) กล่าวว่าการกำหนดวัตถุประสงค์โปรแกรมเป็นผลมาจากผู้เรียนตั้งใจจะเรียนและเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเรียนรู้ ที่ได้รับการจัดโปรแกรม

2. การวิเคราะห์สถานการณ์สำหรับกลุ่มผู้รับบริการ

กลุ่มผู้เรียนคือ แม่ชีไทย จำนวน 30 คน บวชเป็นแม่ชีไม่ต่ำกว่า 1 ปีและมีประสบการณ์ในการทำงานเผยแผ่ธรรมะ มีบทบาทในการทำงานร่วมกับชุมชน เป็นผู้นำกลุ่ม เนื่องจากการได้ผู้เรียนที่เคยมีประสบการณ์มาก่อนจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้นมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับ Jarvis (1983) กล่าวว่า ผู้เรียนสามารถจะเรียนรู้ร่วมกันในระหว่างพวกเขากันเองเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็จะเป็นการนำเอาความรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียนมาสู่สถานการณ์การเรียนการสอนร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับจงกลนี ชุติมาเทวินทร์ (2542) กล่าวว่า ผู้เรียนรู้ได้เร็วสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุดเพราะมีประสบการณ์มาแล้ว และได้รับการพัฒนาทักษะการ

ทำงานที่เหมาะกับการทำหน้าที่ของตน และส่งเสริมการเป็นผู้นำให้มีคุณลักษณะและทักษะในการเป็นผู้นำที่ดียิ่งขึ้นสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (2547) กล่าวว่า ผู้นำเป็นบุคคลที่จะประสานหมู่คนทั้งหลายในองค์กรให้อยู่ร่วมกันและพากันไปถึงจุดหมายที่ดีงามเพื่อประโยชน์สุขแห่งตน ผู้ร่วมงาน องค์กร สังคม ดังนั้นคุณสมบัติของผู้นำ ต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีวิธีการและหลักการที่ถูกต้องตามธรรม

3. การพิจารณาผลที่พึงประสงค์

การพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และทักษะปฏิบัติของภาวะผู้นำ การเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของแม่ชีไทย โดยใช้การประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนก่อนและหลังการเข้าร่วมโปรแกรมที่สามารถวัดผลลัพธ์ด้านความรู้ เจตคติและทักษะปฏิบัติของ ภาวะผู้นำได้อย่างเป็นรูปธรรมตามหลักสถิติ

4. การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน

4.1 ผู้สอนมีบทบาทที่สำคัญมาก คือผู้ให้ความรู้ สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ให้กำลังผู้เรียนสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองเป็นการแสดงการยอมรับในเอกลักษณ์ของผู้เรียนผู้ใหญ่แต่ละบุคคล แสดงความยินดีที่ได้รู้จักและ สอดคล้องกับ Knowles (1980) กล่าวว่า การยอมรับในความแตกต่างและความเป็นคนของแต่ละบุคคลซึ่งเป็นการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคล ความรู้สึกนี้จะพัฒนาต่อไปเป็นความรู้สึกเคารพซึ่งกันและกัน เป็นความรู้สึกไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งจะเป็นผลดีต่อไปคือกล้าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสอน ซึ่งสอดคล้องกับ Jarvis (1983) ที่กล่าวว่า ครูผู้สอนหรือวิทยากรเป็นผู้ดำเนินการมีวิธีการสอนที่จะพยายามให้ความรู้ ข้อมูลและข้อเท็จจริงแก่ผู้เรียนหรือผู้เข้าอบรมเป็นสำคัญ โดยอาจมีการใช้ศิลปะในการตั้งคำถามของครูหรือวิทยากร เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการสนองตอบในการเรียน ซึ่งสอดคล้องกับ อุ่นตา นพคุณ (2527) ผู้สอนหรือวิทยากรเข้าใจหลักปฏิบัติหรือการปฏิบัติตัวในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามความเชื่อหรือทฤษฎีการเรียนรู้ที่ตนเองเข้าใจและปฏิบัติได้จริง ผู้สอนต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติและพัฒนาการของผู้เรียนโดยต้องสร้างความสัมพันธภาพที่ดีกับกลุ่มผู้เรียน ก็จะเป็นสิ่งที่ทำให้การจัดกิจกรรมดำเนินไปได้ด้วยดีเช่นกัน

4.2 แหล่งความรู้ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา เช่น วิทยากรผู้เชี่ยวชาญการอบรมการพัฒนาภาวะผู้นำจากเสมสิกขาลัย วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาทักษะการสื่อสาร วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกโยคะและสมาธิ และวิทยากรนำกิจกรรมนีโอฮิวแมนนิส ซึ่งสอดคล้องกับ Knowles (1980) กำหนดบุคคลที่มีความชำนาญจากศาสตร์ต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้โปรแกรมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

4.3 สื่อการเรียนรู้ ได้แก่ เอกสารประกอบการสอน เครื่องเล่นเทป และซีดี เครื่องมืออุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน และเอกสารประกอบการสอน สอดคล้องกับสุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547) กล่าวว่า การใช้สื่อการเรียนการสอนเป็นวัสดุอุปกรณ์ มีส่วนสร้างความกระตือรือร้นที่อยากจะเรียนของผู้เรียนมากขึ้น

4.4 สภาพแวดล้อม

สถานที่ในการจัดกิจกรรมควรเป็นสถานที่ที่มีพื้นที่ในการจัดกิจกรรม การทำกิจกรรมกลุ่ม การสาธิต การฝึกปฏิบัติ สอดคล้องกับ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547) ได้เสนอการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ได้แก่ ขนาดของห้องเรียน หรือ ห้องฝึกอบรม มีความกว้างเหมาะสมกับจำนวนผู้เรียน กล่าวคือ ถ้าห้องเรียนซึ่งใช้เป็นที่สอนหรือฝึกอบรม มีพื้นที่กว้างขวางพอเพียงสำหรับการจัดกิจกรรมได้ก็จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถดัดแปลง เคลื่อนย้าย ห้องเรียน หรืออบรม ควรมีแสงสว่างพอเหมาะ ไม่ว่าจะเป็นแสงจากธรรมชาติหรือแสงไฟ ผู้เรียนสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนมิใช่ มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรม เช่น แสงสว่าง บอร์ด วิทยุเทป ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียง ได้เสนอเครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ เช่น เครื่องฉายสไลด์ เครื่องเล่นเทป ซีดี เครื่องฉายหรือเครื่องอัดวิดีโอ คอมพิวเตอร์ เครื่องฉายแผ่นโปร่งใส เครื่องโปรเจคเตอร์ เป็นต้น หากเป็นไปได้ควรมีอย่างครบถ้วน จะช่วยให้ห้องเรียนมีความพร้อมและสนับสนุนการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น

5. การสร้างแผนการเรียนรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า แม่ชีมีความต้องการพัฒนาตนเองในบทบาทผู้นำในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และประเด็นที่ต้องการคือ ทักษะการสื่อสาร การเป็นวิธีการทำงานร่วมกับผู้อื่น การสร้างความมั่นใจและการฝึกสมาธิ สอดคล้องกับ Knowles (1980) ที่กล่าวว่า ผู้ใหญ่จะสามารถเรียนได้ดีเมื่อผู้ใหญ่มีความต้องการที่จะพัฒนาตนเอง และนำความรู้นั้นไปใช้ในการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตของผู้ใหญ่เอง และสอดคล้องกับ Kidd (1973) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่เกี่ยวพันกับงาน ความเป็นอยู่ บทบาทและภารกิจของบุคคลนั้น ลักษณะของกิจกรรมที่เหมาะสม สนองตอบความต้องการของผู้ใหญ่จะกระตุ้นให้ผู้ใหญ่เกิดความต้องการหรือสนใจที่จะเรียนรู้ สำหรับด้านเนื้อหาที่ควรมีในการจัดโปรแกรมได้แก่ ด้านเนื้อหาหลักธรรมของผู้นำที่เป็นแนวทางปฏิบัติ และการพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำในด้านต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ที่กล่าวว่า การพัฒนาทักษะและคุณธรรมในด้านต่างๆ สามารถก้าวไปสู่การเป็นผู้นำที่ดี ทั้งนี้การพัฒนาทักษะความสามารถจะทำให้การบริหารจัดการต่างๆ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากความต้องการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่

เหมาะสม คือ การฟังบรรยาย การฝึกปฏิบัติจริง การสาธิต กิจกรรมผ่อนคลาย การศึกษาด้วยตนเอง และการแสดงบทบาทสมมติ ซึ่งเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ประกอบด้วย 1. มีคุณธรรมประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น 2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม 8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน จากแนวคิดของ ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) ผู้นำจึงควรมีความยืดหยุ่นพอที่จะสามารถเอื้อเฟื้อโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้คุณสมบัติและทักษะบางอย่างที่ไม่มีในตัวเอง และสามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรจะต้องบ่มเพาะคุณสมบัติภายใน และทักษะความสามารถบางด้านที่จำเป็นสำหรับการเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง และสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (2550) พระมหาภชลโฆสิตเมธี (2550) และวนิดา ชูสังข์ (2551) ผู้นำมีคุณสมบัติอยู่ 2 ด้าน คือ คุณลักษณะภายในตัวของผู้นำ ได้แก่รู้หลักของสัปปุริสธรรม มีการรู้หลักเหตุผล มีสติปัญญา ไม่ประมาท ตื่นตัว ทันต่อเหตุการณ์ มีวิสัยทัศน์ก้าวไกล เป็นเข็มแข็ง คุณลักษณะภายนอก ในการที่จะประสานคนและงานเข้าด้วยกัน ได้แก่ มีความรู้ ความสามารถ และมีพรหมวิหารธรรม หวังประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

6. โปรแกรมการปฏิบัติงาน

กิจกรรมการเรียนรู้ของโปรแกรม ดำเนินตามขั้นตอนของการผสมผสานแนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

โดยการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ สอดคล้องกับ Rogers (1969) ที่กล่าวว่าการบรรยากาศการเรียนรู้ให้เหมาะสม สนับสนุนให้ผู้ได้เรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ และมีความเป็นอิสระในการเรียนรู้ สอดคล้องกับ Knowles (1980) ที่กล่าวว่า การจัดบรรยากาศการเรียนรู้ เป็นการแสดงการยอมรับในเอกลักษณ์ของผู้เรียนผู้ใหญ่แต่ละบุคคล แสดงความยินดีที่ได้รู้จักและยอมรับในความแตกต่าง การผ่อนคลายเพื่อให้เกิดภวังค์แห่งการรับรู้ โดยใช้การฝึกอาสนะ เพลงบรรเลงและจินตนาการ การฝึกจินตนากรเพื่อให้เห็นภาพที่ดีของตนเอง และการฝึกการใช้คำพูดด้านบวกเพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ดีกับตนเอง สอดคล้องกับเกียรติวรรณ อมาตยกุล (2540) กล่าวว่า การทำให้ร่างกายและจิตใจให้มีความผ่อนคลายด้วยการฝึกอาสนะ การจูงจิตใจไปสู่สภาวะอัลฟาด้วยเสียงเพลงและจินตนาการโดยการฝึกอาสนะ เพราะเมื่อสภาวะที่จิตใจของคนเราเป็นหนึ่งเดียวในการจดจ่อกับสิ่งที่ต้องทำอยู่ในปัจจุบัน จะทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานได้สูงสุด

2. การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนซึ่งอาจกระทำได้โดยการตั้งกลุ่มทำงาน หรือการตกลงร่วมกัน สอดคล้องกับ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547) กล่าวว่า การเรียนสามารถจัดกลุ่มทำงานเป็นกลุ่มย่อยได้ และแต่ละกลุ่มจะต้องมีการปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน แบ่งหน้าที่และมีการวางแผนงานร่วมกันเพื่อทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ

3. การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม จึงเป็นการสร้างโอกาสให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยใช้เทคนิคต่างๆเช่น การใช้เทคนิคการประเมินตนเอง และ การอภิปรายร่วมกัน เพื่อให้สมาชิกกลุ่มจะพยายามช่วยกลุ่มและช่วยบุคคลแต่ละคนทำงานไปสู่จุดมุ่งหมาย สอดคล้องกับ Joyce and Weil (1986) กล่าวว่า การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในการทำกิจกรรมมากขึ้นเท่าใด ผู้เรียนจะสามารถพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ได้มากขึ้นเท่านั้น

4. การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

การที่ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาของตนเอง การวิเคราะห์ความต้องการของตนเองและการยอมรับในสิ่งที่ตนเองระบุเอง และใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม โดยการจัดกิจกรรมกลุ่ม จึงเป็นการสร้างโอกาสให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในบรรยากาศที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับ Boyle (1981) กล่าวว่า กำหนดวัตถุประสงค์การเรียนรู้ เป็นการวิเคราะห์ความต้องการของตนเอง และนำไปสู่ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ของผู้เรียน

5. กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม เปิดโอกาสให้ได้ใช้ประสบการณ์เดิมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้อย่างเต็มที่การเสริมสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อตนเอง และการสร้างแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ โดยใช้คำพูดด้านบวก โดยที่ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงจะนึกถึงตนเองในสิ่งที่ดีโดยใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติและการฝึกฝน ให้ผู้เรียนสามารถค้นหาคำตอบที่เป็นของตนเองโดยมีการดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียนสอดคล้องกับ วิไลวรรณ สันถวะโกมล (2522) กล่าวว่า ลักษณะการเรียนรู้อย่างหลากหลายให้เรียนอย่างมีความสุขและเป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่ใช้ได้กับผู้เรียนทุกระดับการศึกษา และใช้การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม เช่น การฝึกปฏิบัติจริง แสดงบทบาทสมมติ เป็นต้น

6. การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม ดำเนินกิจกรรมที่ยืดหยุ่น ตอบสนองผู้เรียน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนิสัย ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความสามารถ รวมทั้งวิธีการดำเนินชีวิตของคนเราจะเป็นไปได้ง่ายขึ้น ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเริ่มต้นที่ภาพพจน์ของตัวเอง โดยกิจกรรมที่ใช้จะช่วยสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก สอดคล้องกับเกียรติวรรณ อมาตยกุล (2540) กล่าวว่า การสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก คือ ความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเองด้านบวก โดยเรารู้สึกกับตัวเองอย่างไรก็รู้สึกกับคนอื่นอย่างนั้น เช่น รู้สึกบวกกับตัวเองก็จะรู้สึกบวกกับผู้อื่น โดยภาพพจน์ของตัวเราเอง

7. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและกลุ่มได้ สอดคล้องกับสมพงษ์ สิงหะพล (2541) กล่าวว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ด้วยตนเองและกลุ่มต้องเรียนออกมาในการเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ความสำเร็จของกลุ่มขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ของทุกคนในกลุ่ม ซึ่งทุกคนต้องช่วยเหลือกัน เพราะทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันในการประสบความสำเร็จ โดยมีกิจกรรมดังต่อไปนี้ 1. ทักษะการสื่อสารด้านการฟัง ด้านการจับฝึกประเด็นสอดคล้องกับฉัตรวรุณ ตันนะรัตน์ (2543) กล่าวว่า การติดต่อสื่อสารเป็นศิลปะอย่างหนึ่งของผู้นำและเป็นเครื่องมือสำคัญที่ผู้นำจะใช้ดำเนินงานให้ได้ผลที่ต้องการ การติดต่อสื่อสารจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวย่อมขึ้นอยู่กับผู้ใช้ การเลือกใช้วิธีการติดต่อสื่อสารให้เหมาะสมกับลักษณะงาน คุณลักษณะผู้รับและสภาพแวดล้อม 2. ทักษะการสื่อสารด้านการพูด สอดคล้องกับสถาพร ปิ่นเจริญ (2554) ที่กล่าวว่า ผู้นำต้องมีความสามารถในการพูดที่ดีสามารถจูงใจให้คนเชื่อถือและคล้อยตาม ต้องคำนึงถึงความชัดเจนของเนื้อหาที่สื่อสาร 3. การทำงานเป็นทีม/ เกมเป็ดเจ้าปัญหา ให้ผู้เรียนได้ฝึกการวางแผนการทำงานของกลุ่ม ระบุเป้าหมายที่ชัดเจนให้สำเร็จแสดงถึงมีความสามัคคีในหมู่คณะ การทำงานเป็นทีมจึงต้องอาศัยการสื่อสารที่ชัดเจน การสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานร่วมกัน 4. เรื่องคุณสมบัติผู้นำ กงล้อสี่ทิศ สอดคล้องกับปรีดา เรืองวิชาธร (2551) กล่าวว่า การศึกษาคุณลักษณะของผู้นำที่แบ่งเป็น 4 ทิศ แทนลักษณะความคิด การกระทำที่แตกต่างกันและทำให้ผู้เรียนสามารถทราบถึงคุณลักษณะของตนที่ตรงกับด้านใดด้านหนึ่งใน 4 ทิศ กิจกรรมที่ 5 เรื่องการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน /กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก สอดคล้องกับ นราธิปนัยนา (2546) กล่าวว่า กลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันนั้น สมาชิกจะพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบริเวณหน้าต่างหัวใจ โดยขยายบริเวณที่เปิดเผย การที่บริเวณเปิดเผยจะขยายกว้างได้นั้น บริเวณอื่นก็จะต้องลดลงพื้นที่ให้เล็กลง เท่ากับสมาชิกต่างคนต่างเปิดตนเอง การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน 6. การวางแผนการทำงาน โดยให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะในการวางแผนร่วมกันและการเป็นผู้นำในการแสดงความคิดเห็นการอภิปรายร่วมกันและ การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

7. การศึกษาด้วยตนเองจากใบงานเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ สอดคล้องกับ Brookfield (1986) กล่าวว่า กำหนดกิจกรรมการปฏิบัติด้วยการนำตนเอง ผู้เรียนผู้ใหญ่ต้องการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง ต้องการความเข้าใจด้วยตนเอง กิจกรรมการปฏิบัติด้วยการนำตนเอง จะสามารถช่วยสร้างโอกาสที่ดี ในแต่ละบทเรียนควรมีกิจกรรมการปฏิบัติที่สามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเองเป็นการผลักดัน สนับสนุน ทักษะ และแนวคิดในบทเรียนและสร้างความท้าทาย เพื่อความก้าวหน้าหรือสร้างแรงจูงใจที่สูงขึ้น 8. การนำเสนอโครงการ และ 9. จัดกลุ่มสนทนา / แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทั้งสองกิจกรรมสอดคล้องกับ Caffarella (1994) ที่กล่าวว่าการทำกิจกรรมหลายรูปแบบ เป็นการช่วยให้ผู้เรียนรับความรู้ สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดกว้าง ได้รับความคิดที่หลากหลาย มองเห็นทางเลือกที่หลากหลาย กิจกรรมที่เน้นการฝึกปฏิบัติช่วยส่งเสริมและสร้างทักษะให้เกิดแก่ผู้เรียนได้

การจัดโปรแกรมใช้เวลา 108 ชั่วโมง สอดคล้องกับ Martin (1990) กล่าวว่าการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ยั่งยืนและถาวร ควรต้องใช้เวลาการจัดกระบวนการเรียนรู้รวมกันทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า 100 ชั่วโมง แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 การเข้าร่วมโปรแกรมเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธวันที่ 15-21 มีนาคม พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 78 ชั่วโมง

ระยะที่ 2 การศึกษาและการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ วันที่ 22 มีนาคม-10 เมษายน พ.ศ. 2555 เป็นเวลา 20 ชั่วโมง

ระยะที่ 3 การนำเสนอโครงการพัฒนางานของแม่ชี และการประเมินผลโปรแกรม วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2555 ณ ศาลาปฏิบัติธรรม วัดธรรมนิมิตต์ อ.เมือง จ. ชลบุรี เป็นเวลา 10 ชั่วโมง

7. ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร

ด้านการวัดและประเมินผลระหว่างผู้เรียนและผู้สอน เพื่อนำผลมาพัฒนาและปรับปรุงการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีพฤติกรรมของความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับนิศา ชูโต (2536) กล่าวว่า การวัดและประเมินที่ดี สามารถช่วยให้งานวิจัยที่จัดทำมีคุณค่าและน่าเชื่อ

8. การรายงานค่าของโปรแกรม

สัมภาษณ์ ผู้เข้ารับการอบรมกลุ่มทดลอง วิทยากร ผู้ช่วยวิทยากร เกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขในการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ใน ประเด็น ดังนี้ 1. วัตถุประสงค์ 2. กลุ่มผู้เรียน 3. วิทยากร/ผู้สอน

4. เนื้อหาสาระ 5. กิจกรรมการเรียนรู้และระยะเวลา 6.แหล่งข้อมูลและสื่อการเรียนรู้ 7. สภาพแวดล้อม 8. การประเมินผล (Zinser, 1995)

2. ผลการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ผู้วิจัยนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปทดลองใช้กับแม่ชี ที่เป็นกลุ่มทดลองได้ผลการทดลองดังนี้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการทดลองใช้ โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยรวมแล้ว พบว่า โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่พัฒนาขึ้น สามารถพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยมีประเด็นการอภิปรายดังนี้

2.1 ผลคะแนนวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลอง ปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดความรู้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนความรู้ของกลุ่มทดลองหลังการจากการเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้สูงขึ้นทั้งนี้ เนื่องจากแม่ชีมีพื้นฐานความรู้เดิมเรื่องหลักธรรมอยู่ด้วยทำให้สามารถทำคะแนนได้สูง เพราะเป็นเรื่องของการวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำและหลักธรรมจริยธรรมนั้น เป็นหลักประพฤติและปฏิบัติของแม่ชี ทั้งนั้นข้อมูลเหล่านี้เป็นสิ่งที่แม่ชีจำเป็นรู้และนำไปใช้ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (2547) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” คือ คุณธรรมและการปฏิบัติธรรม เป็นลักษณะสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ หลักธรรมดังกล่าวถือเป็นการสร้างเสริมภาวะผู้นำให้เป็นผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้นแสดงให้เห็นว่า แม่ชีเป็นผู้ประพฤติธรรม มีความรู้และเข้าใจหลักธรรมของผู้นำ

2.2 ผลคะแนนวัดเจตคติภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดเจตคติ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2.3 ผลคะแนนวัดทักษะปฏิบัติการภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดทักษะปฏิบัติการ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากข้อ 2.2 และ ข้อ 2.3 แม่ชีได้ให้ความเห็น ทั้งเรื่องของการวัดเจตคติและทักษะปฏิบัติการว่า ทั้งนี้เนื่องจากปฏิบัติธรรมของแม่ชีเป็นเรื่องของพัฒนากาย วาจาและจิตใจ ให้มีศีล สมาธิปัญญา และเป็นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ตลอดชีวิต สอดคล้องกับนันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย

(2550) กล่าวว่า เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมในจิตใจ มีความซื่อสัตย์ และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ดังนั้น คุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธทั้ง 8 ด้าน ก็รวมอยู่ในการประพฤติและปฏิบัติของแม่ชีตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เพราะการบวชเป็นละทิ้งกิเลส สร้างความสงบสุขอยู่ภายใน มีความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต คือมีสติ การมีเมตตา กรุณา การทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ เพราะวัตถุประสงค์ของการบวชชี คือ การปฏิบัติธรรม และการช่วยเผยแผ่ธรรม สอดคล้องกับ สถาบันแม่ชีไทย (2534) ระบุว่า ผู้บวชชีต้องปฏิบัติตนตามข้อวัตรและปฏิบัติทั้งตนเองและผู้อื่นคือการช่วยเผยแผ่ธรรมนั้นเป็นการทำประโยชน์ให้กับสังคมและประเทศชาติ สอดคล้องกับปาริชาด สุวรรณบุบผา (2545) ที่กล่าวว่า แม่ชีได้มีความรู้ความสามารถและประพฤติตนได้เหมาะสมกับสถานภาพความเป็นแม่ชีแล้ว ย่อมเรียกศรัทธาและความเคารพได้อย่างไม่ต้องสงสัย และยังจะสามารถทำประโยชน์ให้แก่พระศาสนาและสังคมไทยได้อย่างดียิ่ง เมื่อพิจารณาผลคะแนนเป็นรายด้านของคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ทั้ง 8 ด้านพบว่า ค่าคะแนนหลังการทดลองสูงขึ้นทุกด้าน นั้นแสดงให้เห็นว่า ด้วยคุณลักษณะของแม่ชีนั้นมีความสอดคล้องกับคุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ในรายด้านดังนี้

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น พบว่า แม่ชียึดหลักธรรมในการประพฤติปฏิบัติ เป็นการดำเนินชีวิตของแม่ชี สอดคล้องกับระเบียบสถาบันแม่ชีไทย (2534) ระบุว่า แม่ชีอยู่ในระเบียบตามข้อวัตรและเป็นผู้ประพฤติตนตามหลักธรรมสอดคล้องกับโสภิตา จิวะพงศ์ (2553) บุคคลจะเป็นผู้นำได้ ต้องพัฒนาตนให้มีคุณสมบัติดี มีความประพฤติและจิตในการสงเคราะห์ผู้อื่น ทั้งมีหลักธรรมในการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของผู้นำ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติและพัฒนาตนให้เป็นผู้นำที่ดีมีคุณภาพ

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ให้ความสำคัญมากเพราะด้วยบทบาทการเป็นผู้นำในการสอนธรรมะ บรรยายธรรม กิจกรรมที่ทำคือ ให้ฝึกพูดในชุมชน แม่ชีมีส่วนร่วม และแสดงออกในทักษะการพูดได้เป็นอย่างดี สอดคล้องอานันท์ ปันยารชุน (2540) ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำมีความสามารถพูด หรือสื่อสารให้บุคคลอื่นเข้าใจได้

3. ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน พบว่า แม่ชีให้ความหมายว่า เป็นการฝึกสติ และได้รู้จักอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้ละเอียด ขึ้น และทำให้เข้าใจผู้อื่นเพราะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป จากการได้ทำกิจกรรมกงล้อสี่ทิศ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้แม่ชีได้เห็นลักษณะของผู้นำในทิศต่างๆ และรู้ว่าตนเองสามารถเป็นผู้นำได้ในสถานการณ์ที่เหมาะกับตนเอง ทำให้แม่ชีเข้าใจว่า เราสามารถเป็นผู้นำได้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และมีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ สอดคล้องกับรังสรรค์ ประเสริฐศรี (2544) กล่าวว่า ผู้นำที่

จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันคือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่น และให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ

4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ พบว่า แม่ชีมีความกล้าแสดงความคิดเห็น และเปลี่ยนประสบการณ์ ร่วมอภิปราย ทำให้กล้าตัดสินใจมากขึ้นในระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมที่ให้แม่ชีวางแผนการทำงานร่วมกันในกลุ่ม สอดคล้องกับ ทวิช เปล่งวิทยา (2540) กล่าวว่า การใคร่ครวญก่อนตัดสินใจทำงานและใช้ประสบการณ์การเรียนให้เกิดดุลยพินิจในการแก้ปัญหา

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น พบว่า แม่ชีสนใจในการศึกษาหาความรู้จากใบงานเนื้อหาภาวะผู้นำโดยให้ทำเป็นการบ้าน ช่วงก่อนกลับมาทำกิจกรรมต่อ เขียนงานส่งมาอย่างละเอียด เมื่อสอบถามสามารถอธิบายถึงคุณลักษณะของผู้นำในด้านต่างๆที่สอดคล้องกับตัวแม่ชีได้ สอดคล้องกับ ลิขิต ธีรเวคิน (2546) กล่าวว่าผู้นำเป็นผู้ที่มีความรอบรู้กว้างไกล และหมั่นแสวงหาความรู้เพื่อเพิ่มความสามารถในการเป็นผู้นำที่ดี

6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว สอดคล้องกับ ทวิช เปล่งวิทยา (2540) กล่าวถึงคุณสมบัติผู้นำว่าต้องมีความใฝ่รู้ คือ มีความอยากรู้อยากเห็น เรียนรู้สิ่งต่างๆอยู่เสมอ ไม่สำคัญตนว่าเป็นผู้รู้ดี มีความกล้าที่จะปรึกษาหารือถามผู้รู้ ไม่ติดกรอบแนวคิดเดิม

7.มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีค่าคะแนนใกล้เคียงกัน และกิจกรรมที่จัดเป็นเรื่องการวางแผนการทำงานจึงพบว่า แม่ชีส่วนใหญ่คิดว่าการทำงานต้องวางแผนการทำงานไว้ล่วงหน้า และต้องมีความยืดหยุ่น ปรับตามสภาพได้ และต้องมีใจเป็นกลาง เพราะต้องทำงานเป็นคนหมู่มาก สอดคล้องกับนันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย (2550) กล่าวว่า ผู้นำเป็นผู้มีความเข้าใจ รอบรู้ในสถานการณ์โลกเป็นอย่างดี

8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน พบว่า กิจกรรมที่ให้แม่ชีเสนอโครงการพัฒนาชุมชนที่สามารถทำได้จริง แม่ชีสามารถยกตัวอย่าง และมีเหตุผลมาสนับสนุนการทำงานของตน รวมทั้งพูดกระตุ้นให้แม่ชีคนอื่นอยากมีส่วนร่วมในโครงการด้วย แม่ชีร่วมกันแสดงความคิดเห็นและนำเสนอโครงการใหม่ ต่อกลุ่มแม่ชีด้วยกัน สอดคล้องกับ Bass (1985) กล่าวว่า ผู้นำมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการจูงใจและสนับสนุนความคิดริเริ่มใหม่ๆในการพิจารณาปัญหาและกระตุ้นให้ผู้ตามแสดงความคิดและเหตุผล

ผลจากการสนทนากลุ่มแม่ชีในเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย พบว่า แม่ชีมีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธทั้ง 8 ด้าน ได้แก่ มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการ

ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน และด้านทักษะที่ควรพัฒนาของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ คือ ทักษะในการติดต่อสื่อสาร ทักษะในการสังเกต เพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน และมีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคม สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2547) กล่าวว่าผู้นำเป็นบุคคลที่จะประสานหมู่คนทั้งหลาย ดังนั้นคุณสมบัติของผู้นำ ต้องเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี มีความดีงาม มีความรู้ความสามารถ มีวิธีการและหลักการที่ถูกต้องตามธรรม และสอดคล้องกับปรีดา วิชาธร (2551) ที่กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้นำควรได้รับการพัฒนาคุณลักษณะของความเป็นผู้นำและทักษะจำเป็น ผู้นำต้องมีความยืดหยุ่นไม่ยึดติดกรอบ และพัฒนาตนให้เป็นผู้นำที่ดีได้

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้วิจัยได้พัฒนาในครั้งนี้ เป็นโปรแกรมที่พัฒนามาจากความต้องการของผู้เรียนซึ่งมีความสนใจเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำ และมีความต้องการพัฒนาทักษะเพื่อใช้ในการทำงานเพื่อเผยแผ่งานศาสนา ควบคู่ไปกับเนื้อหาสาระ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของ Boyle (1981) ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงบุคคลทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติของผู้เรียน ประกอบกับโปรแกรมจะเน้นกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้เรียนให้ความสนใจ เช่นการอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การเล่นเกม การแสดงบทบาทสมมุติ การระดมสมอง การฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่มและเดี่ยว จึงส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้ เจตคติ และทักษะ หลังการเรียนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ พิมพันธ์ เตชะคุปต์ (2548) ที่กล่าวว่า การทำกิจกรรมต่างๆ ควรเน้นการฝึกปฏิบัติจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับความรู้ และในการทำกิจกรรมต่างๆนี้ยังทำให้ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเปิดกว้าง ได้รับฟังความคิดและสามารถคิดวิเคราะห์ส่งผลให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหา ได้อย่างถ่องแท้

การกำหนดระยะวันเวลาที่เหมาะสมในการจัดโปรแกรม ซึ่งสอดคล้องกับ Martin (1990) กล่าวว่าปัจจัยการสนับสนุนระยะเวลาการจัดกระบวนการเรียนรู้รวมกันทั้งสิ้นควรใช้ระยะเวลานาน และต้องทำอย่างต่อเนื่อง และช่วงเดือนที่เหมาะสมในการจัดกิจกรรม คือ เดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนมีนาคม ซึ่งสอดคล้องกับ Sisco (1991) กล่าวว่า ช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงความสะดวกของผู้เรียนเป็นหลัก จะสามารถสร้างความมั่นใจและความสนใจให้ผู้เรียนในการร่วมทำกิจกรรม ได้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เป็นโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นำกระบวนการจากการสังเคราะห์แนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสนำมาใช้ในขั้นตอนกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยใช้เนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร

(2551) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากการวิเคราะห์ความต้องการเรียนรู้ของผู้เรียนพบว่า โปรแกรมมีความเหมาะสม และมีความสอดคล้องกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบ

ผู้วิจัยนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปทดลองใช้กับแม่ชี ที่เป็นกลุ่มทดลองได้ผลการทดลองดังนี้ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการทดลองใช้ โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยรวมแล้ว พบว่า 1. ผลคะแนนวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดความรู้ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยคะแนนความรู้ของกลุ่มทดลองหลังการจากการเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนการทดลอง ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้สูงขึ้นทั้งนี้ เนื่องจากแม่ชีมีพื้นฐานความรู้เดิมเรื่องหลักธรรมอยู่ด้วยทำให้สามารถทำคะแนนได้สูง เพราะเป็นเรื่องของการวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำและหลักธรรมจริยธรรมนั้น เป็นหลักประพฤติและปฏิบัติของแม่ชี ทั้งนั้นข้อมูลเหล่านี้เป็นสิ่งที่แม่ชีจำเป็นรู้และนำไปใช้ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (2547) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” คือ คุณธรรมและการปฏิบัติธรรม เป็นลักษณะสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ หลักธรรมดังกล่าวถือเป็นการสร้างเสริมภาวะผู้นำให้เป็นผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้นแสดงให้เห็นว่า แม่ชีเป็นผู้ประพฤติธรรมมีความรู้และเข้าใจหลักธรรมของผู้นำเป็นอยู่ 2. ผลคะแนนวัดเจตคติภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดเจตคติ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ 3. ผลคะแนนวัดทักษะปฏิบัติการภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธก่อนและหลังการทดลองของกลุ่มทดลองปรากฏว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบวัดทักษะปฏิบัติการ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อสัมภาษณ์แม่ชีได้ให้ความเห็นทั้งเรื่องของการวัดเจตคติและทักษะปฏิบัติการว่า ทั้งนี้เนื่องจากปฏิบัติธรรมของแม่ชีเป็นเรื่องของพัฒนากาย วาจาและจิตใจ ให้มีศีล สมาธิปัญญา และเป็นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สอดคล้องกับนันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย (2550) กล่าวว่า เป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมในจิตใจ มีความซื่อสัตย์ และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ดังนั้น ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธทั้ง 8 ด้าน ก็รวมอยู่ในการประพฤติและปฏิบัติของแม่ชีตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เพราะการบวชเป็นละทิ้งกิเลส สร้างความสงบสุขอยู่ภายใน มีความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต คือมีสติการมีเมตตา กรุณา การทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะ เพราะวัตถุประสงค์ของการบวชชี คือ การปฏิบัติธรรม และการช่วยเผยแผ่ธรรม สอดคล้องกับสถาบันแม่ชีไทย (2534) ระบุว่า ผู้บวชชีต้องปฏิบัติตนตามข้อวัตรและปฏิบัติทั้งตนเองและผู้อื่นคือการช่วยเผยแผ่ธรรมนั้นเป็นการทำประโยชน์ให้กับ

สังคมและประเทศชาติ สอดคล้องกับปาริชาด สุวรรณบุบผา (2545)ที่กล่าวว่า แม่ชีได้มีความรู้ความสามารถและประพฤติตนได้เหมาะสมกับสถานภาพความเป็นแม่ชีแล้ว ย่อมเรียกศรัทธาและความเคารพได้อย่างไม่ต้องสงสัย และยังจะสามารถทำประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนาและสังคมไทยได้อย่างดียิ่ง เมื่อพิจารณาผลคะแนนเป็นรายด้านของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธทั้ง 8 ด้านพบว่า ค่าคะแนนหลังการทดลองสูงขึ้นทุกด้าน นั้นแสดงให้เห็นว่า การประพฤติและปฏิบัติของแม่ชีนั้นมีความสอดคล้องกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยสามารถนำไปใช้ได้ผลดีกับกลุ่มแม่ชีไทย

3. ผลการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

3.1 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

3.1.1 การกำหนดความใกล้เคียงกันของอายุพรรษาของแม่ชี

การที่กำหนดให้กลุ่มแม่ชีต้องมีประสบการณ์ทำงานด้านพุทธศาสนาหรือมีบทบาทผู้นำมาก่อน ควรเลือกอายุที่ใกล้เคียงกันและมีประสบการณ์ที่ใกล้เคียงกันหรือแตกต่างกันมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เนื่องผู้เรียนที่อยู่ในวัยใกล้เคียงกันปรับตัวเข้าหากันได้ง่าย การสื่อสารตรงกัน และช่วยกันส่งเสริมการเรียนรู้ได้ดี ดังนั้นก่อนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผู้จัดโปรแกรมจึงต้องกำหนดและคัดเลือกแม่ชีตามอายุพรรษา และประสบการณ์ของแม่ชี เพื่อให้ส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การฝึกปฏิบัติจริง และการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547) ที่กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนผู้ใหญ่ควรพิจารณาถึงด้านอายุ และประสบการณ์ของผู้เรียน เพราะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนและสามารถนำประสบการณ์เดิมที่มีอยู่มาใช้ในการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ และทำให้การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

3.1.2 ความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานของผู้สอน

ผู้สอนเป็นผู้มีความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานดังนั้นผู้สอนจึงมีความสำรวม ทั้งกาย วาจา ใจ เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีล สามารถเชื่อมโยงและเปิดใจกว้างยอมรับฟัง กลุ่มแม่ชีที่มีความรู้ความสามารถ ในเนื้อหาหลักธรรมที่ละเอียดกว่า และผู้สอนควรให้โอกาสแม่ชีได้อธิบายหลักธรรมด้านอื่นๆ ที่ผู้สอนไม่ได้มีความลึกซึ้ง และนำมาเชื่อมโยงต่อการเรียนการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยได้เป็นสำคัญ ผู้สอนเป็นผู้ชำนาญทางด้าน

ศาสตร์ต่างๆ ที่นำมาใช้ในการเรียนการสอน สอดคล้องกับนฤมล ตันธสุรเศรษฐ์ (2533) กล่าวว่า ผู้สอนเป็นผู้คอยให้การชี้แนะและเป็นแหล่งวิทยาการให้กับผู้เรียน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้นั้น ผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในกระบวนการ และเนื้อหาเป็นอย่างดี เพื่อที่จะถ่ายทอดให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ใหม่และนำไปใช้ได้อย่างมีความมั่นใจ ซึ่งสอดคล้องกับทิศนา แขมมณี (2540) ที่กล่าวว่า การที่ผู้สอนดำเนินตามขั้นตอนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามองค์ประกอบและในขั้นตอนสำคัญอันเป็นลักษณะเฉพาะ หรือลักษณะที่เด่นที่ขาดไม่ได้เลยของวิธีการนั้น ซึ่งในตัวอย่างที่พบในวิธีการสอน เช่น การสาธิต การอภิปราย การบรรยาย การแสดงละคร กรณีตัวอย่าง เกม สถานการณ์จำลอง โดยที่ผู้สอนที่เลือกมาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้และบรรยากาศในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้น ส่วนสำคัญ โดยมีบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีความเคารพในตัวของผู้เรียน

3.1.3 การนำไปใช้ได้จริงของเนื้อหา

แม่ชีสามารถนำเนื้อหาไปประยุกต์ใช้ในการทำงานเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์เรียนรู้ทางตรง ซึ่งเนื้อหาเหมาะสมกับการเรียนรู้ของแม่ชีเพราะสามารถพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเอง ส่งเสริมแม่ชีให้มีการได้ฝึกปฏิบัติจริง ทำให้เกิดประสบการณ์ตรงในการรับรู้ เนื้อหาควรมีความทันสมัยและ ความน่าสนใจเพื่อกระตุ้นให้แม่ชีเกิดความอยากเรียนรู้ เป็นเนื้อหาที่แม่ชีสามารถนำไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้ด้วยตนเองและเกิดความคิดรวบยอดจากการเรียนรู้ สอดคล้องกับ อาชัญญา รัตนอุบล (2551) กล่□าวว่□า เนื้อหาความรู้ที่ใช้□ในการฝ□กอบรมควรเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นจริงของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นชีวิตการทำงานหรือชีวิตประจำวัน และสอดคล้องกับ Boyle (1981) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้ก็คือการได้รับแบบแผนทางด้านพฤติกรรมใหม่ทางประสบการณ์ ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้ รวมไปถึง วิธีคิด ความรู้สึก และการปฏิบัติด้วย เนื้อหาต้องมีลักษณะเฉพาะเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ และมีการเรียงลำดับเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากเนื้อหาที่เป็นทฤษฎีและนำไปสู่การปฏิบัติ จนท้ายที่สุดส่งผลถึงการปรับเปลี่ยนแนวความคิดและพฤติกรรม ประกอบด้วย เนื้อหาการพัฒนาภาวะผู้นำของปรีดา เรืองวิชาธร (2551) 8 ด้าน ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก, 2546) ประกอบด้วย 1. มีคุณธรรมอันประเสริฐประจำใจ กำกับตนเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่นสอดคล้องกับหลักธรรมพรหมวิหาร 4 2 . ทักษะในการติดต่อสื่อสารสอดคล้องกับหลักธรรมคือ ปิโย 3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายในสอดคล้องกับหลักธรรมคือ ปุคคลัญญุตา 4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบสอดคล้องกับหลักธรรมคือ วิมังสา 5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้นสอดคล้องกับ

หลักธรรมคือ ครุ 6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัวสอดคล้องกับหลักธรรมคือ ภาวนีโย 7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมสอดคล้องกับหลักธรรมคือ อัตตัญญุตา และ8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อนสอดคล้องกับหลักธรรมคือ สัมมาสังกะปะ อธิบายได้ดังนี้

1.มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจเพื่อคอยกำกับความประพฤติของตนเองและเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องดีงาม การนำหลักธรรมไปใช้กับการทำงานและการปฏิบัติของแม่ชีได้ สอดคล้องกับหลักธรรมพรหมวิหาร 4 (พระธรรมปิฎก, 2546) ที่กล่าวว่า พรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นธรรมะพื้นฐานของการฝึกฝนอบรมตนเองให้มีความ สำรวม กาย วาจา ใจ นั้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อการเข้าสู่ชีวิตที่สงบ ร่มเย็นและมีจิตใจที่ผ่องใสให้เป็นหมวดธรรมที่แม่ชีสามารถนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นผู้นำ หรือผู้ประสานพลังกลุ่มได้เป็นอย่างดี

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร การนำหลักธรรมปิโย คือน่ารัก ในฐานเป็นที่สบายใจและสนิมสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ไปใช้ย่อมเห็นผลได้เป็นอย่างดี แม่ชีเป็นที่พึ่งของคนที่มีปัญหา เรื่องทุกข์ใจ แม่ชีสามารถนำคนให้หาธรรมะด้วยการจูงใจ โน้มน้าวให้คนทำความดี แล้วจะช่วยให้เกิดความสุขใจเกิดขึ้น ขณะเดียวกันแม่ชีต้องใช้หลักเมตตา ทำให้ผู้เป็นทุกข์คลายทุกข์ได้ ด้วยคำพูดที่เป็นกำลังใจและคำพูดเชิงบวก สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า การกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมตามการ

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน แม่ชีสามารถเป็นผู้มองเห็นและเข้าใจผู้อื่นได้อย่างเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล และไม่มีอคติ ความลำเอียง มองเห็นทุกคนเท่าเทียมกันมีคุณค่าเหมือนกัน สามารถใช้หลักธรรม ปุคคลปโรปรัญญุตา หรือความรู้จักบุคคล คือ การเข้าใจความแตกต่างแต่ละบุคคลว่า มีความสามารถที่แตกต่างกัน และเชื่อว่าทุกคนมีคุณธรรมสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) กล่าวว่า ผู้นำที่ดีตามหลักปุคคลปโรปรัญญุตานั้นจะต้องรู้บุคคล ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องด้วยโดยเฉพาะผู้ร่วมงาน ผู้ร่วมปฏิบัติงานและดำเนินการไปด้วยกัน เพื่อให้สามารถปฏิบัติต่อเขาอย่างถูกต้องเหมาะสมและได้ผล

4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ แม่ชีสามารถศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน ในการไตร่ตรองก่อนตัดสินใจ จนเข้าใจในปัญหาและหนทางแก้ไขอย่างชัดเจน และกล้าตัดสินใจอย่างไม่ลังเล หากผิดพลาดก็พร้อมยอมรับนั้น สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า การหมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น คือ วิมังสา โดยรู้จัก

ทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป และเป็นธรรมที่มีคุณประโยชน์มาก เพราะเป็นเหตุให้เกิดปัญญาในการทำกิจทั้งปวง

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น แม่ชีควรขวยขวายศึกษาหาความรู้ และความใฝ่เรียนรู้ของแม่ชีที่ต้องรู้จริงอย่างแตกฉาน และเชื่อมโยงความรู้ต่างๆ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตัวเองและต่อการทำงานสอดคล้องพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า การมีความขวนขวายใฝ่เรียนรู้ และให้รู้อย่างถ่องแท้ ตรงกับหลักธรรมครุ คือ น่าเคารพ เป็นที่พึ่งได้ คือ ในฐานประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ติดกรอบความคิดอย่างตายตัว แม่ชีต้องมีความยืดหยุ่นและปรับตัวได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงสังคม สอดคล้องพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) ได้กล่าวว่า การนำหลักธรรมคือ ภาวนีโย หมายถึง ผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง นั้นคือ แม่ชีไม่ยึดติดกับความเชื่อเดิมๆ เปิดใจรับฟังประสบการณ์ใหม่ๆ จากผู้อื่น และคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง แม่ชีต้องอาศัยประสบการณ์มองความจริงของโลกด้วยความเข้าใจไม่ปรุงแต่งให้ความเปลี่ยนรอบข้าง และสามารถประเมินสถานการณ์ต่างๆได้ชัดเจน นำไปปรับใช้กับการพัฒนาตนเองว่า ให้อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงได้อย่างรู้เท่าทัน สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545)ได้กล่าวว่า ผู้นำที่ดีควรมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ หลักธรรมคือ อัตตัญญุตา หมายถึง รู้ตน รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถ และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอว่าตนเองมีจุดอ่อนจุดแข็ง แล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะเดียวกันก็พัฒนาจุดแข็งของตนให้ดีขึ้นเรื่อย

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน แม่ชีมีความพร้อมและความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะเป็นผู้สามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดเป็นทางออกใหม่ของปัญหานั้นได้ มีความสอดคล้องกับ พระธรรมปิฎก (2544) กล่าวว่า การเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ ในการเผชิญหน้ากับอุปสรรคปัญหา การแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ การแสดงออก และการรับผิดชอบต่อทุกสถานการณ์ รู้ทันปัญหาและอุปสรรคอันนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้ดี หลักธรรมคือสัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความคิดที่ถูกต้อง ความตั้งใจของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้

ดังนั้นเนื้อหาจึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนที่ผู้จัดโปรแกรมต้องจัดเนื้อหาให้เหมาะกับความต้องการของผู้เรียน สามารถนำไปใช้ได้จริงด้วยการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความเข้าใจและทักษะที่จำเป็นของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้จริงสอดคล้องกับ ทิศนา แขมมณี (2545) กล่าวไว้ว่า เนื้อหาความรู้ที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมควรเป็นเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพชีวิตจริง หรือแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน และ ประชิด เชยกีวงศ์ (2541) ที่กล่าวว่าทุกคนเรียนได้ดีที่สุดเมื่อบทเรียนนั้นสนองความต้องการของตนมากที่สุด และต้องเป็นเรื่องที่ผู้เรียนเข้าใจได้ง่ายเพื่อที่จะนำไปพัฒนาตนเองได้จึงทำให้การจัดโปรแกรมเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.1.4 การเน้นการคิดวิเคราะห์ของกิจกรรมการเรียนรู้

แม่ชีได้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และความช่วยเหลือกันในกลุ่ม ได้รับประสบการณ์และความรู้ใหม่ ฝึกการคิดวิเคราะห์ ทำให้เปิดใจรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ได้ฝึกปฏิบัติจริง มีการประเมินผลการเรียนรู้ร่วมกันยิ่งขึ้นสอดคล้องกับสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2551) ที่กล่าวว่า โดยในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน ควรจะเป็นกิจกรรมที่จัดประสบการณ์และทักษะชีวิตให้ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมที่มีอยู่ในตัวผู้เรียน สร้างบรรยากาศและความหลากหลายในการเรียนรู้ ส่งเสริมผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม เน้นการอภิปรายกลุ่ม และภาษาที่ใช้ควรเป็นภาษาที่ผู้เรียนเข้าใจง่าย จัดกิจกรรมให้มีลักษณะยืดหยุ่นตรงกับความต้องการของผู้เรียนและเน้นด้าน การนำประสบการณ์มาใช้ในการเรียนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์เดิมมาใช้ร่วมกับเนื้อหาวิชาเรียนเพื่อที่จะสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้อย่างเหมาะสม กิจกรรมที่เน้นการพัฒนาทักษะของแม่ชีคือ การฝึกฝนเรื่องทักษะการพูด การทำงานเป็นทีม กิจกรรมที่จัดได้แก่ กิจกรรมที่ 1 ทักษะการสื่อสารด้านการฟังและด้านการจับฝึกประเด็น กิจกรรมที่ 2 ทักษะการสื่อสารด้านการพูด กิจกรรมที่ 3 เรื่องการทำงานเป็นทีม /เกมเป็ดเจ้าปัญหา กิจกรรมที่ 4 เรื่องคุณสมบัติผู้นำ/ กงล้อสี่ทิศ กิจกรรมที่ 5 เรื่องการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน /เกมตัวต่อมหาสนุก กิจกรรมที่ 6 การวางแผนการทำงาน กิจกรรมที่ 7 การศึกษาด้วยตนเองจากใบงานเนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ กิจกรรมที่ 8 กลุ่มแม่ชีนำเสนอโครงการพัฒนาการทำงานของแม่ชี กิจกรรมที่ 9 จัดกลุ่มสนทนา/แลกเปลี่ยน ดังนั้นกิจกรรมการเรียนรู้จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนที่ผู้จัดกิจกรรมต้องจัดเตรียมกิจกรรมให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียน ช่วงวัย ความสนใจและให้ผู้เรียนสามารถในกิจกรรมไปปรับใช้ในการทำงานได้เพื่อให้ผู้เรียนนำเนื้อหาไปปรับใช้ในการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้การจัดกิจกรรมเกิดประสิทธิภาพมาก สอดคล้องกับ ทิศนา แขมมณี (2545) การจัดกิจกรรมที่ใช้ในการเรียนการสอนด้วยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับหลักทฤษฎีไว้หลายวิธี เช่น เกม

กรณีตัวอย่างบทบาทสมมุติ กลุ่มย่อย การระดมสมอง นำมาใช้การนำเทคนิควิธีการต่าง ๆ มากมายมากำหนดเป็นกิจกรรมในการจัดกลุ่ม

3.1.5 ความเพียงพอของระยะเวลา

ระยะเวลาการเรียนรู้ ระยะเวลาที่นานจะช่วยในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และควรได้เรียนรู้พร้อมปฏิบัติจริงโดยการฝึกฝนซ้ำๆกันอย่างต่อเนื่อง เพราะจะทำให้จดจำกระบวนการเรียนรู้ต่างๆได้เป็นอย่างดี และทำให้มีประสบการณ์มากขึ้น ระยะเวลาการอบรมที่เหมาะสมควรเป็นช่วงเดือนตุลาคม ถึง เดือนมีนาคม เพราะเป็นช่วงที่ผู้เรียนสามารถเข้าอบรมได้อย่างเต็มที่ ผู้จัดกิจกรรมต้องจัดให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และความต้องการของกลุ่มแม่ชี สะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างเต็มเวลา โดยจัดระยะเวลาที่มีทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมต่อการเรียนรู้และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้เรียน และสอดคล้องต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับ Martin (1990) กล่าวว่าการเรียนรู้ที่เหมาะสมและควรต้องใช้เวลาการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

3.1.6 การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม

การจัดกิจกรรมในวัดหรือสถานปฏิบัติธรรมควรมีบรรยากาศที่เงียบสงบ อยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ สะอาด มีบริเวณและพื้นที่เหมาะสำหรับทำกิจกรรมที่หลากหลาย การเสริมสร้างบรรยากาศที่ดีจะเอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน แม่ชีสามารถทำวัตรปฏิบัติและพำนักได้ เพื่อความสะดวกต่อการใช้พื้นที่ในการเรียนรู้และปฏิบัติได้จริงตามสภาพ ผู้จัดโปรแกรมต้องคำนึงถึงความเหมาะสมต่อแม่ชี มีความสะดวกสบายต่อการเข้าร่วมกิจกรรม แม่ชีสามารถเปลี่ยนอิริยาบถต่างๆ และทำกิจกรรมต่างๆภายในบริเวณนั้นได้ ทำให้รู้สึกผ่อนคลายไม่ตึงเครียดและส่งผลต่อการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับสุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2547) กล่าวว่า สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้จากของจริงได้ลงมือปฏิบัติทดลองจริง เป็นไปตามลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของการเรียนรู้ คือการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อเอื้ออำนวยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ได้ดี

3.2 เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของการนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยไปใช้

จากการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย และผลจากการอภิปรายกลุ่ม ผู้วิจัยได้ข้อสรุปที่จะนำมาเป็นเงื่อนไข ซึ่งเป็นข้อกำหนดเพื่อให้การจัดกิจกรรมประสบผลสำเร็จและเกิดเป็นรูปแบบกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นดังต่อไปนี้

3.2.1 มีการเรียงลำดับเนื้อหาง่ายไปยาก

ควรจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหาให้เชื่อมโยงกับกลุ่มแม่ชี และเป็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับการนำไปใช้ได้จริง เช่น กิจกรรมควรเริ่มจากหลักธรรมที่แม่ชีคุ้นเคย และมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมการรับฟังอย่างลึกซึ้ง เพื่อฝึกให้แม่ชีมีสติ และสามารถจับประเด็นจากเรื่องที่รับฟังจนสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ชัดเจน จากเนื้อที่เข้าใจง่ายและคลอบคลุม จนกระทั่งถึงเนื้อหาที่ซับซ้อนมากขึ้น เพื่อเป็นการพัฒนาสติในการเรียนรู้ เป็นต้น สอดคล้องกับ ปรีดา เรืองวิชาธร (2553) กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนต้องมีความเหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนสนใจในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง

3.2.1 แม่ชีต้องมีความกล้าหาญในการแสดงออกทางด้านความคิด

เริ่มต้นการเรียนรู้ด้านการพูด พัฒนาทักษะการพูด เป็นการเพิ่มทักษะในกิจกรรมฝึกปฏิบัติ เน้นการสื่อสาร ภายในตัวเอง ให้เข้าใจตนเองมากขึ้น มีความสามารถในการแสดงออกทางด้านความคิด ดังนั้นเมื่อเข้ามาอบรมต้องยอมรับเงื่อนไขและข้อตกลงระหว่างผู้สอนและแม่ชี ที่ต้องการให้แม่ชีสามารถแสดงความคิดเห็นในขอบเขตของเนื้อหากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อผู้สอนจะได้รับรู้พัฒนาการของผู้เรียน หรือสิ่งใดที่ควรปรับปรุงผู้สอนต้องชี้แจง และสนับสนุนการเรียนของแม่ชีได้อย่างเต็มที่ สอดคล้องกับ อาภรณ์ ใจเที่ยง (2550) การที่ผู้เรียนมีทักษะที่แตกต่างกัน จำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน และผู้เรียนจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน

จากการดำเนินการทั้ง 3 ระยะ ทำให้ผู้วิจัยค้นพบว่า รูปแบบโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่พัฒนาขึ้น โดยแสดงกรอบแนวคิดในภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 4 แสดงโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธแต่ละองค์ประกอบที่นำไปดำเนินการ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

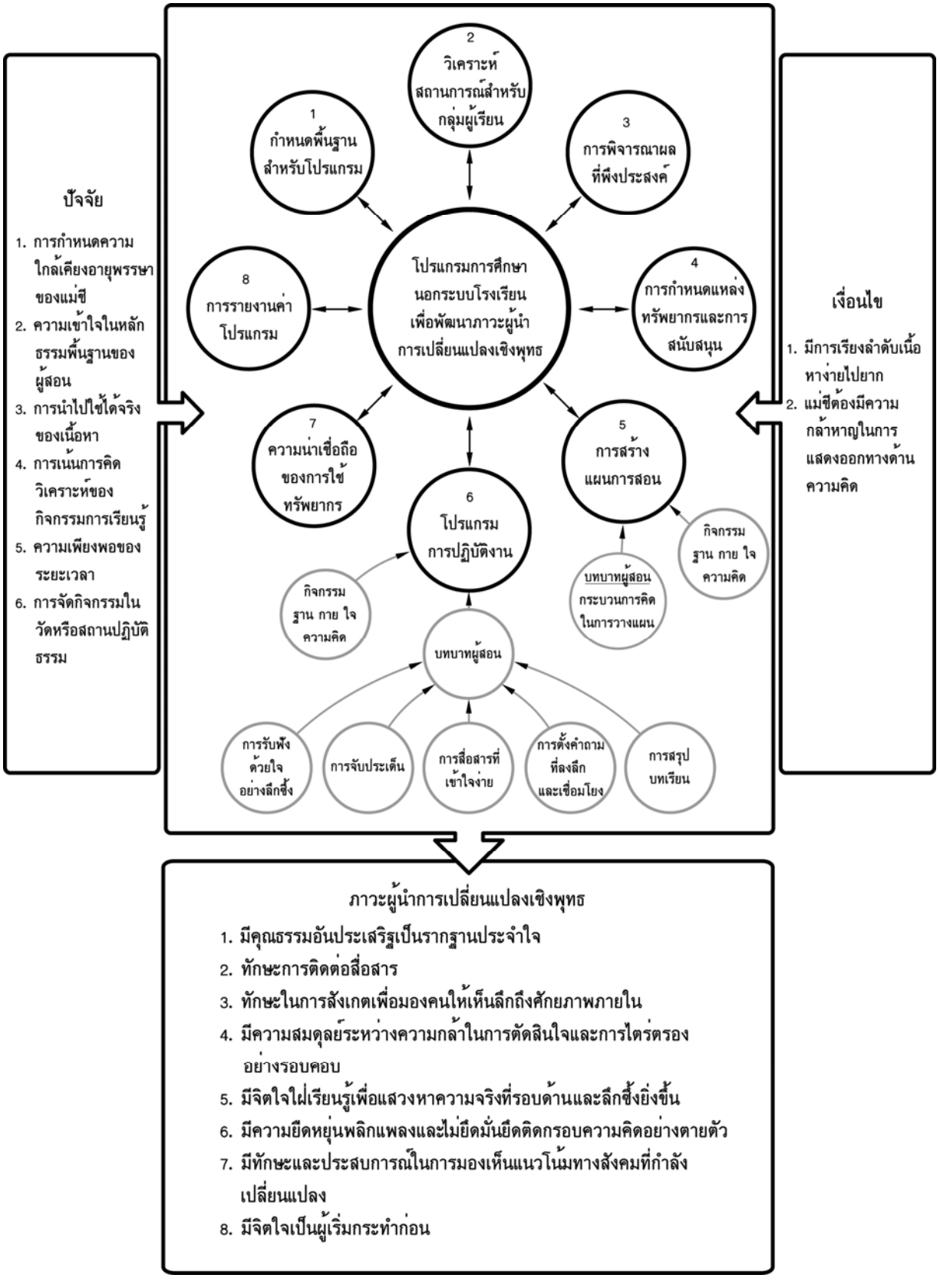

ข้อค้นพบในการทดลองใช้โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย จากการผสมผสานกระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ในขั้นตอนที่ 5 การสร้างแผนการสอน และขั้นตอนที่ 6 โปรแกรมปฏิบัติการ ผู้วิจัยค้นพบว่า มีองค์ประกอบการเรียนรู้ของการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ประกอบด้วย

1.หลักการเรียนรู้ผ่านฐานกาย ฐานใจ และฐานความคิดเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาทั้งกาย ใจ ความคิด ไปอย่างต่อเนื่องกัน โดยมีการจัดกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้ในฐานต่าง ๆ สลับและประสมประสานกันไปในจังหวะที่เหมาะสม และนำไปใช้ในการออกแบบแผนการเรียนรู้และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาผู้เรียนได้อย่างครอบคลุมซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ที่มีการเตรียมพร้อมการเรียนรู้ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา และการจูงใจให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ ด้วยการสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ การบริหารร่างกายการทำโยคะและเกาชิกิ การเสริมสร้างภาพจน์ด้านบวกให้กับตนเอง กิจกรรมที่ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองในการฝึกปฏิบัติด้วยตนเองและการปฏิบัติร่วมกันเป็นกลุ่มและการจูงใจให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของเรียนรู้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยการเรียนรู้ฐานกาย ฐานใจ และฐานความคิด มีกิจกรรมดังนี้

1.1 การเรียนรู้ผ่านฐานกาย เช่น กิจกรรมการฝึกโยคะและเกาชิกิ กิจกรรมนอนผ่อนคลายร่างกายพร้อมฟังเพลงบรรเลง และการเคลื่อนไหวร่างกายในการทำกิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา กิจกรรมตัวต่อมหาสนุกร่วมกับการเรียนรู้ผ่านฐานความคิดด้วย

1.2 การเรียนรู้ผ่านฐานใจ เช่น กิจกรรมการรับฟังด้วยหัวใจ คือการรับฟังเรื่องราวของผู้เรียนด้วยกันอย่างลึกซึ้ง การนั่งสมาธิ การฝึกสติและสมาธิ การพูดคุยปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในขณะที่แบ่งกลุ่มในการทำกิจกรรมร่วมกับกิจกรรมที่ใช้ฐานความคิด

1.3 การเรียนรู้ผ่านฐานความคิด ด้วยการบรรยาย การอภิปราย การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งผู้เรียนได้เรียนรู้ในระหว่างการทำกิจกรรมฝึกทักษะการพูด การจับประเด็น การพูดด้านบวก กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา กิจกรรมการทำงานเป็นทีม กิจกรรมการนำเสนอโครงการ และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

สรุปได้กิจกรรมการเรียนรู้ผ่านฐานกาย ฐานใจ และฐานความคิด มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกันต้องทำไปพร้อมกันและเป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองและการเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นกลุ่มซึ่งมีความสอดคล้องกับการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำกิจกรรมและทำให้กิจกรรมการเรียนรู้มีความสมบูรณ์และชัดเจนมากยิ่ง และส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะการพัฒนาภาวะ

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธได้ด้วยตนเองและการปฏิบัติจริงจากการทำกิจกรรมที่ผสมผสานการเรียนรู้ฐานกาย ฐานใจ และฐานความคิด สอดคล้องกับธนา นิลชัยโกวิทย์และคณะ (2550) ได้กล่าวว่า ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาทั้งกาย ใจ ความคิด ไปอย่างต่อเนื่องกัน และเป็นการผสมผสานกิจกรรมไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมเป็นการเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่างๆของกิจกรรม เพราะการเรียนรู้ในฐานใดฐานหนึ่งโดยขาดการเชื่อมโยงกับการเรียนรู้ในฐานต่างๆ มักไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง โดยมีการจัดกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้ในฐานต่าง ๆ สลับและประสมประสานกันไปในจังหวะที่เหมาะสม ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง เชื่อมโยงกับกิจกรรมการเรียนรู้แบบเดิม โดยมี กิจกรรมที่เน้นฐานกาย เช่น กิจกรรมเคลื่อนไหวร่างกาย การผ่อนคลายร่างกาย กิจกรรมที่เน้นฐานใจ เช่น การเล่าเรื่องราว การฝึกสติและสมาธิ การพูดคุยปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ร่วมไปกับกิจกรรมที่ใช้ฐานความคิดเป็นหลัก เช่น การบรรยาย การอภิปราย การแลกเปลี่ยนสนทนา เป็นต้น และในหลายกระบวนการและกิจกรรมหลายรูปแบบ ยังสามารถผสมผสานการเรียนรู้และพัฒนาทั้งสามฐานไปพร้อมกันได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน และมีพลังในการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วย

2. หลักการของผู้สอน

ผู้สอนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการคิดในการวางแผนการสอน ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) กล่าวว่า การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ระหว่างผู้สอนผู้เรียนเพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ ร่วมกับการนำกิจกรรมแนวนีโอฮิวแมนนิสและกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านฐานกาย ใจ และความคิดในแต่ละฐานมาผสมผสานและการเรียนรู้ที่มุ่งให้เกิดการพัฒนาทั้งกาย ใจ ความคิด ไปอย่างต่อเนื่องกัน เช่น กิจกรรมนอนผ่อนคลายพร้อมฟังเพลงบรรเลง กิจกรรมโยคะและเกาชิกิ กิจกรรมทักษะการพูด การรับฟังด้วยหัวใจ การพูดด้านบวก การจับประเด็น กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา กิจกรรมกงล้อสี่ทิศ กิจกรรมตัวต่อมหาสนุก กิจกรรมการทำงานเป็นทีม การวางแผนการทำงาน กิจกรรมเสนอโครงการและกิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นต้น ดังนั้นในการดำเนินกิจกรรมผู้สอนเป็นตัวหลักที่ทำให้ฐานในการเรียนรู้นี้ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มีการเชื่อมโยงและต่อเนื่องในกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธของผู้เรียนด้วยการจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองการปฏิบัติร่วมกันเป็นกลุ่ม และที่สำคัญการทำกิจกรรมเหล่านี้ได้นั้น ต้องมีผู้สอนที่มีทักษะความสามารถที่ชำนาญในการนำกิจกรรมผ่านฐานกาย ใจ และความคิด ซึ่งบทบาทผู้สอนควรมีทักษะที่จำเป็นในการจัดการเรียนรู้ ดังนี้

2.1 การรับฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้ง

ผู้สอนต้องฝึกการรับฟังผู้เรียนอย่างลึกซึ้ง ด้วยการฟังอย่างมีสติ เช่น กิจกรรมการฟังด้วยหัวใจ ที่ผู้เรียนต้องเล่าเรื่องราวจากประสบการณ์ของตนให้ผู้อื่นฟัง และผู้รับฟังต้องตั้งใจฟังเรื่องราวด้วยความใส่ใจและมีสติรับฟังเรื่องราว โดยผู้สอนมีหน้าที่แนะนำวิธีการรับฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้งให้แก่ผู้เรียนอย่างละเอียด จนผู้เรียนสามารถฝึกการฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้งและสามารถนำไปใช้กับกิจกรรมการจับประเด็นได้อย่างต่อเนื่องและสามารถเชื่อมโยงวิธีการรับฟังด้วยใจอย่างลึกซึ้งที่ได้รับการฝึกฝนมาใช้ต่อได้ ผู้เรียนสามารถจับประเด็นจากเรื่องเล่า แยกแยะ ประเด็นที่สำคัญของเรื่องได้ สอดคล้องกับวิจักขณ์ พานิช (2548) กล่าวว่า ผู้สอนควรสร้างสภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยเป็นสภาพแวดล้อมที่เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ภายในจิตใจ ให้ความสำคัญและเอาใจใส่จิตใจของผู้เรียนรู้ในทุกขณะ ทั้งนี้ การเอาใจใส่จิตใจในกระบวนการเรียนรู้นั้น สามารถทำได้ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) หมายถึง การฟังด้วยหัวใจด้วยความตั้งใจอย่างสัมผัสได้ถึงรายละเอียดของสิ่งที่เราฟังอย่างลึกซึ้งด้วยจิตที่ตั้งมั่น ในที่นี้ยังหมายถึงการรับรู้ ด้วยการมอง การอ่าน การสัมผัส จากนั้นการน้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการฟังอย่างลึกซึ้ง ร่วมกับประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตเมื่อเข้ามาสู่ใจแล้ว มีการน้อมนำมาคิดใคร่ครวญดูอย่างลึกซึ้ง จากนั้นก็ลองนำไปปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลจริง

2.2 กระบวนการคิดในการวางแผน

ผู้สอนต้องมีกระบวนการวางแผนการเรียนรู้และการจัดลำดับเนื้อหาความรู้ที่คำนึงถึงกลุ่มผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ โดยไม่ให้ผู้เรียนเกิดความสับสน ผู้สอนจึงต้องมีวิธีคิดในการออกแบบการเรียนการสอน โดยศึกษาจากหนังสือ ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบการเรียนรู้ ซึ่งขั้นตอนนี้ใช้ในการสร้างแผนการสอนของโปรแกรม ซึ่งสอดคล้องกับปรีดา เรืองวิชาธร(2553) กล่าวว่า ในการจัดการเรียนรู้ที่เอากลุ่มผู้เรียนเป็นตัวตั้ง และจะต้องขจัดความเห็นและประสบการณ์ออกจากผู้เรียน แล้วทำให้ปะทะสังสรรค์จนเกิดบทเรียนที่ลึกซึ้งนั้น ผู้สอนจำต้องมีวิธีคิดหรือกระบวนการคิด เพื่อบ่งบอกทางในการวางเนื้อหาและการสรุปบทเรียน กระบวนการคิดที่ว่านั้นจะช่วยทำให้ผู้สอนรู้ชัดได้ว่าบทเรียนกำลังอยู่จุดใด และประเด็นกำลังเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ซึ่งถ้าผู้สอนเข้าใจบทเรียนชัดเจนก็จะช่วยกลุ่มผู้เรียนเข้าถึงบทเรียนได้ง่าย ด้วยเหตุนี้ผู้สอนจำเป็นต้องฝึกฝนกระบวนการคิดหรือวิธีคิดที่หลากหลายไว้ใช้งานอย่างสอดคล้องกับเป้าหมายและเนื้อหาสาระการเรียนรู้

2.3 การจับประเด็น

ในการกิจกรรมทักษะการสื่อสารด้านการฟัง นอกจากเน้นกิจกรรมฟังด้วยหัวใจแล้ว ผู้สอนจำต้องหมั่นฝึกฝนทักษะการจับประเด็นหรือจับแก่นของเรื่องได้ เพราะกิจกรรมทั้งสองเรื่องมีความต่อเนื่องและสอดคล้องกัน ผู้สอนจึงควรมีทักษะจนชำนาญ และจนสามารถจับประเด็นหรือเข้าถึงเรื่องราวต่างๆของผู้เรียนที่กำลังแลกเปลี่ยนแบ่งปัน การฟังอย่างลึกซึ้งยังช่วยให้ผู้สอนเข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งการเข้าถึงทั้งประเด็นและอารมณ์ความรู้สึกทำให้บทเรียนชัดเจนขึ้น สามารถเชื่อมโยง วิเคราะห์ ประสบการณ์ของผู้เรียนได้อย่างแม่นยำ สอดคล้องกับ ปรีดา เรืองวิชาธร (2553) กล่าวว่า ช่วยให้ทุกคนเข้าถึงบทเรียนได้ง่าย ไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากความหมายที่ผู้เรียนต้องการสื่อ ซึ่งทำให้บทเรียนชัดเจนขึ้น ดังนั้นการฟังอย่างลึกซึ้งและการจับประเด็นต้องเรียนรู้ควบคู่กัน

2.4 การสื่อสารที่เข้าใจง่าย

ผู้สอนสามารถทำให้ผู้เรียนเข้าถึงบทเรียนได้ง่ายและตื่นตัวต่อการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง ดังเช่น การเล่าเรื่องสั้นๆหรือการพูดให้ข้อคิดหรือเสนอมุมมองใหม่ๆของผู้สอน จนทำให้ผู้เรียนเกิดคิดอย่างใคร่ครวญ สอดคล้องกับ ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) กล่าวว่า ผู้เรียนมักจะประทับใจผู้สอนที่สามารถพูดได้คมคายและมีพลังจนผู้เรียนเกิดฉุกคิดใคร่ครวญได้อย่างไม่คาดคิด

2.5 การตั้งคำถามที่ลงลึกและเชื่อมโยง

การทำกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนวางแผนการทำงานร่วมกัน หรือกิจกรรมที่มีการระดมความคิดเห็นและสะท้อนวิธีการในการทำงานหลายรูปแบบ ผู้สอนต้องเป็นตัวหลักในการตั้งคำถามที่ลงลึกให้ผู้เรียนสามารถใช้ประสบการณ์ของตนมาเชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัจจุบันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับ ปรีดา เรืองวิชาธร (2551) การตั้งคำถามที่ใช้ในการเชื่อมโยงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากภายในและทำให้เกิดปะทะสังสรรค์บทเรียนภายในกลุ่มซึ่งช่วยทำให้องค์ความรู้ชัดเจน และขยายเชื่อมโยงไปสู่บริบทอื่นได้

2.6 การสรุปบทเรียน

เมื่อจบกิจกรรมแต่ละครั้งผู้สอนควรให้กลุ่มผู้เรียนแลกเปลี่ยนแบ่งปันกันในแต่ละขณะการใช้กลุ่มย่อยสรุปการเรียนรู้ โดยตั้งประเด็นให้แลกเปลี่ยนกันการใช้คำถามที่เชื่อมโยงลงลึกการสรุปบทเรียนโดยการเขียนบันทึกอย่างใคร่ครวญหรือผ่านกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากการพูดคุย การสรุปหรือการถอดบทเรียนด้วยการสนทนาแบบตัวต่อตัว เป็นการเฉพาะระหว่างผู้สอน

กับผู้เรียน จนสามารถขยายเป็นกลุ่มใหญ่ได้ ต้องเกิดจากความไว้วางใจของผู้เรียนและผู้สอน ผู้สอนต้องใช้วิธีการตั้งคำถามเพื่อลงลึกในการทำการสรุปบทเรียน สอดคล้องกับ ปรีดา เรืองวิชาธร(2553) พบว่า ผู้สอนให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันจัดบรรยากาศให้เรียนรู้ ด้วยความไว้วางใจกันช่วยเหลือเกื้อกูลพร้อมกับเชื่อมโยงบทเรียนไปสู่ชีวิตจริง

สรุปได้ว่า องค์ประกอบการเรียนรู้ทั้งหมดนี้ จะนำไปเชื่อมโยงและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนการสอนผู้ใหญ่ที่ผสมผสานกับหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และกระบวนการเรียนรู้โดยเริ่มต้นจากผู้เรียนเป็นหลัก ดังนั้นในการเลือกกิจกรรมต้องศึกษาบริบทเฉพาะของกลุ่มผู้เรียนที่มีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้อย่างมาก

ข้อเสนอแนะ

จากผลวิจัยสามารถนำมาพัฒนาและประยุกต์ใช้ได้ดังนี้

1. สถาบันแม่ชีไทยนำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธไปใช้อบรมกลุ่มแม่ชีไทยเพื่อหาแนวทางพัฒนาหลักสูตรในโครงการอบรมแม่ชีไทยซึ่งจัดขึ้นทุกปีและสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างต่อเนื่อง

2. มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยได้นำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ นำไปสอดแทรกกับหลักสูตรการเรียนการสอนในวิชาพุทธศาสนาและใช้ในการจัดอบรมให้กับสถาบันที่สนใจ

3. กระทรวงวัฒนธรรมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธไปประยุกต์ใช้ในการอบรมพัฒนางานกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่พัฒนาขึ้นและสามารถพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยได้นั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำโปรแกรมที่พัฒนาขึ้นไปปรับใช้ดังนี้

1. โปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ผู้สอนในโปรแกรมนี้ต้องเป็นผู้มีความชำนาญการในการออกแบบกิจกรรม และมีความเชื่อมโยงเนื้อหาสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาได้ด้วยตนเอง

2. โปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เน้นการเรียนรู้รูปแบบกิจกรรมผ่านฐานกาย ใจ ความคิด มุ่งพัฒนาคนให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่พัฒนาการตนเองอย่างต่อเนื่อง

3. โปรแกรมการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ สามารถประยุกต์เนื้อหาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายได้ และสามารถนำมาพัฒนาได้ด้วยตนเอง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กิติ ตยัคคานนท์. 2543. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : บัตเตอร์ฟลาย.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538. คู่มือหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2530. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2531. นีโอฮิวแมนนิส:ทางเลือกสุดท้ายของคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร : สายส่งศึกษิต.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2533. ทำไมต้องมีการศึกษานอกระบบโรงเรียนในสังคมปัจจุบัน. วารสารครุศาสตร์ 18, 3 -4 (มกราคม- มิถุนายน): 18-32.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2533. สู้ชีวิตด้วยจิตวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2534. สอนให้เป็นอัจฉริยะตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2535. นีโอฮิวแมนนิส : เราทั้งผองคือพี่น้องกัน.กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2540. Self Esteem พลังแห่งความเชื่อมั่น. กรุงเทพมหานคร : ที.พี.พริ้น.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2543. พลังแห่งความเชื่อมั่น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : ที.พี.พริ้น.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2545. คิด – ทำ ด้านบวก. กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. 2545. จากครูเป็นศูนย์กลางสู่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง : ฉลาด เก่ง ดี และมีความสุข. ใน วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (บรรณาธิการ), การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2543. การปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด: แนวทางสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2545. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. 2554. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.nesdb.go.th/Default.aspx? tabid=395 [14 ธันวาคม 2554].

จงกลนี ชุติมาเทวินทร์. 2542. การฝึกอบรมเชิงพัฒนา. นครปฐม : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.

จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร. 2550. การวิจัยและพัฒนาจิตตปัญญาศึกษาในสถาบันอุดมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จีรติ ติงค์ภัทย์ และ อุษา ตันติเวชกุก. 2524. พรหมลิขิต ภาพหลอน และความเป็นจริงของสตรีไทย. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 1: 76-77.

เจริญ ธิชากรณ์. 2544. การทำงานของแม่ชีไทยในฐานะผู้ให้บริการในโครงการต่างๆของสถาบันแม่ชีไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ฉัตรวรุณ ตันนะรัตน์. 2543. การพูดสำหรับผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2532. นักบวชหญิงในต่างแดน. กรุงเทพมหานคร : สหมิตร.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. 2539. สตรีในพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ไทยธิเบต

ชาลิณี เอี่ยมศรี. 2549. การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะการแก้ปัญหาในการปฏิบัติงานด้านสุขภาพของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทวิช เปล่งวิทยา. 2540. จิตวิทยาผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวัฒน์. 2543. พุทธศาสนากับสิทธิสตรี. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร 1: 101-131.

ทองเรียน อมรัชกุล. 2521. เทคนิคเบื้องต้นในการคำปรึกษา. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

ทองหล่อ เดชไทย. 2544. ภาวะผู้นำเพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ. กรุงเทพมหานคร : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทิศนา แขมมณี. 2540. การวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี. 2545. รูปแบบการเรียนการสอน : ทางเลือกที่หลากหลาย. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี. 2545. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิศนา แขมมณี และคนอื่นๆ. 2522. กลุ่มสัมพันธ์: ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : บูรณาศิลป์การพิมพ์.

ธนา นิลชัยโกวิทย์ และคณะ. 2550. ศิลปะการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง. นครปฐม : ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

นพรัตน์ พัฒนธัญญา. 2552. การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาบุคคลเพื่อความเป็นผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นราธิป นัยนา. 2546. บุคลิกภาพเชิงบวก. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า.

นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์. 2533. แหล่งวิทยาการในชุมชน. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1, หน้า 1-43. นนทบุรี : สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

นันทวรรณ อิสรานุวัฒน์ชัย. 2550. ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นิศา ชูโต. 2536. การประเมินโครงการ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : เฟม โปรดักชั่นส์.

เนตร์พัณณา ยาวิราช. 2537. ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

แน่งน้อย ปัญจะพรรค์. 2522. รายงานการวิจัยเรื่องทัศนคติแม่ชีต่อสถานภาพและบทบาทของตน. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี.

บริหารงานการศึกษานอกระบบโรงเรียน, สำนักงาน. 2551. การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www. korsornor1. com/ index.php?lay= show&ac=article&Id =416318. [20 สิงหาคม 2551].

บริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, สำนักงาน. 2550. คัมภีร์กศน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://ebook.nfe. go.th/ nfe_ebook/data_ebook/19/13_51_60.pdf [20 สิงหาคม 2551].

บุญธรรม กิจปรีบริสุทธ์. 2540. ระเบียบการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญผล.

ประคอง กรรณสูตร. 2542. สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประคอง สิงหนาทนิติรักษ์. 2516. บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประชิด เชยกีวงศ์. 2541. พื้นฐานการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ประเสริฐ ทองเกตุ. 2534. เหตุผลของการตัดสินใจบวชชีและความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ปรีดา เรืองวิชาธร. 2551. งานพลังกลุ่มและความสุข. กรุงเทพมหานคร : สามลดา.

ปรีดา เรืองวิชาธร. 2553. ชีวิตผลิบาน. กรุงเทพมหานคร : เฟื่องฟ้าพริ้นติ้ง.

ปรีดา เรืองวิชาธร. 2547. งาน พลังกลุ่ม และความสุข. กรุงเทพมหานคร : สวนเงินมีมา.

ปาริชาด สุวรรณบุบผา. 2545. แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย : รายงานการศึกษาวิจัย. กรุงเทพมหานคร. กลุ่มงานศาสนากับการเรียนรู้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

พระกนกพัฒน์นาถธมฺโม. 2545. การบวชชีในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูนิเทศธรรมาราม. 2525. ชีวิตชี. แม่ชีสาร 11, 3 (พฤษภาคม - กรกฎาคม): 33-37.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2549. พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก. 2544. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระธรรมปิฎก. 2544.ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร.

พระธรรมปิฎก. 2545. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2545. ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.

พระธรรมปิฎก. 2546. ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์. 2547. พระไตรปิฎก: สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์.

พระพรหมคุณาภรณ์. 2550. ธรรมนูญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : จ. เจริญ อินเตอร์พริ้น (ประเทศไทย).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2547. รู้ไว้เสริมปัญญาและพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระไพศาล วิสาโล. 2543. พุทธศาสนากับคุณค่าของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : กองทุนอนุรักษ์ธรรม.

พระมหานิคม นิคโม. 2547. การเปรียบเทียบบทบาทการเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกาในครั้งพุทธกาลกับอุบาสิกาไทยในยุคปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาภชล โฆสิตเมธี. 2550. จริยธรรมสำหรับผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมภูฐเมธี. 2551. การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พวงเพ็ญ สังขนันท์. 2536. ปัญหาและความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีใน พุทธศาสนาเขตภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิมพันธ์ เตชะคุปต์. 2548. การสอนคิดด้วยโครงงาน. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพบูลย์ โพธิ์หวังประสิทธิ์. 2548. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของเปาโลแฟร์ และแพทริค จี บอยเออล์. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มนตรี ธีรธรรมพิพัฒน์. 2540. จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะของนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

มนัสวาสน์ โกวิทยา. 2551. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้นำเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มานพ นักการเรียน. 2545. พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มานพ นักการเรียน. 2549. แม่ชี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.src.ac.th. [10 ตุลาคม 2555].

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, ผู้รวบรวม. 2534. ระเบียบปฏิบัติของสถาบันแม่ชีไทย. กรุงเทพมหานคร : แสงสุทธิการพิมพ์

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์. 2535. ระเบียบปฏิบัติของสถาบันแม่ชีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : แสวงสุทธิการพิมพ์.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, ผู้รวบรวม. 2543. ระเบียบปฏิบัติของสถาบันแม่ชีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8 . กรุงเทพมหานคร:แสวงสุทธิการพิมพ์.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม. 2549. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสตรีกับพระพุทธศาสนา. (อัดสำเนา).

แม่ชีกาญจนา โภคสวัสดิ์. 2551. บทบาทแม่ชีไทยที่มีต่อการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ยุพิน ดวงจันทร์. 2542. สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพ และทรรศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

เยาวลักษณ์ โพธิสุทธิ์. 2540. เจตคติต่อกิจกรรมการพัฒนาตนเองของผู้ผ่านการอบรมหลักสูตร การสร้างพลังและความสำเร็จของชีวิตด้วยจิตวิทยานีโอฮิวแมนนิสของสำนักเสริมศึกษาและบริการสังคมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โยธิน ศันสยุทธ และ คนอื่นๆ. 2533. จิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.

รังสรรค์ ประเสริฐศรี. 2544. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร: Diamond in Business World.

รัตติกรณ์ จงวิศาล. 2543. ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

รัตนา พุ่มไพศาล. 2531. วิทยาการการสอนสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2525. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. 2543. เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น.

ลิขิต ธีรเวคิน. 2546. ประชาธิปไตยและการปฏิรูปการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : แม็ค.

เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. 2549. รายงานติดตามผลการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษาตามมติคณะรัฐมนตรี. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค.

วนิดา ชูสังข์. 2551. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาวะผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาพุทธศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรรัตน์ อภินันท์กูล. 2548. การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามคิดนีโอฮิวแมนนิสเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามกฎแห่งความสำเร็จของนโปเลียนฮิลล์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรัตน์ อภินันท์กูล. 2551. แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. ใน วรรัตน์ อภินันท์กูล (บรรณาธิการ), แนวคิดและทฤษฎีที่น่ารู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วาสนา สุขประเสริฐ. 2547. ภาวะผู้นำของผู้บริหารสตรีโรงเรียนปฐมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี.

วิจักขณ์ พานิช. 2548. ใน กลุ่มจิตวิวัฒน์ (บรรณาธิการ), จิตผลิบาน : อ่อนโยนต่อชีวิต อ่อนน้อมต่อธรรมชาติการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.

วิไล องค์อนันต์คุณ. 2531. การวิเคราะห์แนวคิดนีโอฮิวแมนนิสเพื่อการพัฒนามนุษย์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิไลวรรณ สันถวะโกมล. 2522. การเปรียบเทียบผลการสอนวิชาวรรณคดีไทย เรื่อง "ลิลิตตะเลงพ่าย" โดยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์และกระบวนการสอนแบบครูเป็นศูนย์กลางในชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชามัธยมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิศนี ศิลตระกูล. 2544. การศึกษาตามอัธยาศัย อะไร? ทำไม? อย่างไร?. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.baanmuslimah.com. [2 กันยายน 2555]

วิศนี ศิลตระกูล. 2545. การเรียน การสอน การฝึกอบรมและการพัฒนาสื่อการศึกษานอกระบบ. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วิศนี ศิลตระกูล และชัยยศ อิ่มสุวรรณ. 2547. การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. กรุงเทพมหานคร : อักษรไทย.

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. 2538. การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับการปฏิรูปการศึกษา : รวมบทความทางวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. 2545. การพัฒนารูปแบบการเสริมอุปนิสัย 7 ประการตามแนวคิดของสตีเฟ่น อาร์ โควี่ สำหรับเยาวชนตอนปลาย โดยใช้หลักการของนีโอฮิวแมนนิส และการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. 2545. การศึกษานอกระบบโรงเรียนกับการปฏิรูปการศึกษา ฉ.3. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. 2542. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2545. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค.

ศตพร วิไลรัตน์. 2532. การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กก่อนวัยเรียนโดยวิธีการสอนตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ. 2544. การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : พชรกานต์พับลิเคชั่น.

ศิริมา กิตติบัณฑูร. 2544. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของบอยเออล์ในสถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิงบ้านปราณี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, สำนักงาน. 2551. พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยพ.ศ. 2551. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www. thailand lawyer center. com/ index.php?lay= show&ac=article&Id= 538975826& Ntype=19/ [2 กันยายน 2555]

สถาบันแม่ชีไทย. 2525. คำกราบถวายบังคมทูลรายงาน. แม่ชีสาร 13, 1 (พฤษภาคม - มิถุนายน): 2-6 .

สถาบันแม่ชีไทย. 2530. ประวัติย่อมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย. เอกสารประชาสัมพันธ์ของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทย. (อัดสำเนา).

สถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์. 2534. ระเบียบปฏิบัติของสถาบันแม่ชีไทย. กรุงเทพมหานคร : แสวงสุทธิการพิมพ์.

สถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์. 2550. ระเบียบปฏิบัติของสถาบันแม่ชีไทยฉบับปรับปรุงแก้ไข. กรุงเทพมหานคร : แสวงสุทธิการพิมพ์.

สถาพร ปิ่นเจริญ. 2554. ภาวะผู้นำกับการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์.

สมพงษ์ สิงหะพล. 2541. เทคนิคการสอนของการเรียนแบบร่วมมือ (Cooperative Learning). วารสารวิชาการ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. 1, 9 (พฤศจิกายน 41- มีนาคม 42).

สมศรี เพชรโชติ. 2538. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของประชาชนในการเข้าร่วมโครงการศึกษาต่อเนื่องที่จัดขึ้นโดยมหาวิทยาลัยรามคำแหง.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมศักดิ์ เจริญศรี. 2543. ผลการสอนตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสที่มีต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียนแบบทางไกล. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายสุรี จุติกุล. 2537. ความรักความอบอุ่นในครอบครัว: การพัฒนาครอบครัว. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สารีพันธุ์ ศุภวรรณ. 2545. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมกันเพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาของเด็กเร่ร่อน. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุขใจ พุทธวิเศษ. 2527. สถานภาพและบทบาทแม่ชีในสังคมไทย :ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต. สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุขสันต์ จันทะโชโต. 2549. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีไทย : กรณีศึกษาการพัฒนาองค์การและการพัฒนาสถานภาพแม่ชีไทยในมิติของ พระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต.สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุนทร สุนันท์ชัย. 2543. เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1 (เล่มที่ 1) เรื่องหลักและปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิต. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุนทร สุนันท์ชัย. 2548. การเรียนรู้กับการศึกษาอบรม [Video cd]. นนทบุรี : สำนักเทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. 2545. ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: บุ๊คลิ้งค์.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. 2549. ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : วิรัตน์เอ็ดดูเคชั่น.

สุธีรา ทอมป์สัน. 2542. แม่ชี ไม่ใช่ผู้หญิงอกหัก ไฉนไม่ยกฐานะให้เป็นนักบวช. มติชนรายวัน :13

สุมาลี สังข์ศรี. 2539. การศึกษานอกโรงเรียน : การขยายโอกาสทางการศึกษาโดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาทางไกล. นนทบุรี : 9119 เทคนิคพริ้นติ้ง.

สุมาลี สังข์ศรี. 2544. การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

สุมาลี สังข์ศรี. 2545. รายงานการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดีการพิมพ์.

สุรกุล เจนอบรม. 2531. เรื่องน่ารู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. 2543. พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ศึกษาเฉพาะกรณี กำนันและผู้ใหญ่บ้าน จังหวัด นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. 2545. จิตวิทยาเพื่อการฝึกอบรมผู้ใหญ่. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซเปอร์เน็ท.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. 2547. จิตวิทยาเพื่อการฝึกอบรมผู้ใหญ่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิน สุขสมกิจ. 2524. พุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำ : ศึกษาเฉพาะกรณี ผู้นำระดับกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. 2540. ความขัดแย้ง : การบริหารเพื่อความสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร : ต้นอ้อ.

โสภิตา จิวะพงศ์. 2553. ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตเชิงพุทธของผู้นำในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อาชัญญา รัตนอุบล. 2540. กระบวนการการฝึกอบรมสำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : ประชาชน.

อาชัญญา รัตนอุบล. 2542. เงื่อนไขการเรียนรู้ของผู้ใหญ่และแนวทางการสอนผู้ใหญ่. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาชัญญา รัตนอุบล. 2544. การเรียนรู้และพัฒนาการของผู้ใหญ่. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาชัญญา รัตนอุบล. 2550. การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาชัญญา รัตนอุบล. 2551. นวัตกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อานันท์ ปันยารชุน. 2540. ผู้นำยุคโลกาภิวัฒน์. มติชนสุดสัปดาห์ 16 กรกฎาคม 2540.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. 2550. หลักการสอน. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

อุดม เชยกีวงศ์. 2551. การส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว.

อุ่นตา นพคุณ. 2527. การเรียนการสอนผู้ใหญ่เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : กรุงสยามการพิมพ์.

อุ่นตา นพคุณ. 2528. แนวคิดทางการศึกษางานนอกระบบโรงเรียนและการพัฒนาชุมชนเรื่องคิดเป็น. กรุงเทพมหานคร : กรุงสยามการพิมพ์.

อุ่นตา นพคุณ. 2546. กรอบแนวความคิดการพัฒนาโปรแกรมอย่างมีส่วนร่วมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

เอกชัย เอื้อเฟื้อ. 2537. การพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะด้านความเป็นผู้นำและด้านการทำงานเป็นกลุ่ม สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการอุดมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ภาษาอังกฤษ

Anandamittra, Avadhutika Acarya. 1991. Beyond the superconscious mind. 5th ed. Singapore : Ananada Marga.

Barker, A. M. 1992 . Transformational nursing leadership: a vision for the future. New York : National league for Nursing Press.

Bass, B.M. 1985. Leadership and performance beyond expectation. New York : The Free.

Bass, B.M., and Avolio, B.J. 1999. Training full range leadership: a resource guide for training with the MLQ. Redwood City, CA : Mind Garden.

Boone, E J. 1992. Developing programs in adult education. Prospect Heights : Waveland Press.

Boyle, P.G. 1981. Planning better programs. New York : Mc Graw-Hill.

Brookfield, S.D. 1986. Understanding and facilitating adult learning. San Francisco : Jossey-Bass.

Burns, J.M. 1978. Leadership. New York : Haper and Row.

Caffarella, R.S. 1994. Planning programs for adult learners. San Francisco : Jossey-Bass.

Caffarella, R.S. 2002. Planning programs for adult learners. San Francisco : Jossey-Bass.

Coombs, P. 1973. New paths to learning for rural children and youth. New York, NY: International Council for Educational Development.

Coombs , P., and Ahmed, M. 1974. Attacking rural poverty : How non-formal education can help. Baltimore : The John Hopkins University Press.

Dave, R.H. 1976. Foundation of lifelong education. Paris : UNESCO.

Faure. 1972. Learning to be. Paris : UNESCO.

Fiedler, F. E. 1967. A theory of leadership effectiveness. New York : McGraw-Hill.

Friere, P. 1970. Pedagogy of the oppressed. New York : Herder and Herder.

Ingalls, J.D. 1973. A Trainer's guide to andragogy. Washington : U.S. Department of Health, Education and Welfare, Social and Rehabilitation Service.

Jarvis,P.1983. Adult and continuing education : Theory and practice. Kent : Croom Helm.

Jarvis, P.1995. Adult and continuing education : Theory and practice. 2nd ed. London : Routledge.

Joyce, B., and Weil, M. 1986. Models of teaching. 3rd ed. Englewood Cliffs, NJ. : Prentice- Hall.

Kidd, J.R. 1973. How adults learn. New York : Association Press.

Knowles, M.S. 1978. The adult learner : A neglected species. 2nded.Houston :Gulf.

Knowles, M.S. 1980. The modern practice of adult education: From pedragogy to andragogy. 2nded. New York : Cambridge.

Knowles, M.S. 1984. The Adult learner : A neglected species. Houston : Gulf.

Kolb, D.A. 1984. Experiential learning : Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall.

Kraft, Kennth. 1999. The wheel of engaged buddhism : A new map of the path. New York: Weatherhill.

Martin, R. A. 1990. Empowering adults : A new agenda for agriculture. A model for research collaboration in the North Central Region. Ames: Iowa State University. อ้างถึงใน มนัสวาสน์ โกวิทยา. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างภาวะผู้นำแบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้นำเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

Queen, C.S., ed. 2000. Engaged buddhism : Buddhist liberation movement in Asia. Albany, NY. : State University of New York Press.

Rogers, C.R. 1969. Freedom to Learn :a view of what education might become. Columbus, OH : Charles, E. Merril.

Rogers, C.R. 1983. Freedom to learn for the 80s. Columbus, OH: Charles, E. Merrill.

Sarkar, P.R. 1998. Discourses on neohumanist education. Calcutta : Ananda Marga.

Sisco, B. R. 1991. Setting the climate for effective teaching and learning. In R. Hiemstra (ed.), Creating environments for effective adult learning, pp. 41-50. San Francisco: Jossey-Bass.

Tyler, R.W. 1986. Basic principles of curriculum and instruction. Chicago : The University of Chicago.

UNESCO Regional Office for Education in Asia and the Pacific. 1970. An introduction of lifelong education. Paris : UNESCO.

UNESCO Regional Office for Education in Asia and the Pacific. 1998. World Conference on Higher Education. Paris : UNESCO.

UNESCO. 1995. The four pillars of education. [Online]. Available from: http://www.unesco.org/delors /delors_e.pdf. [2012, September 2].

Zinser, C.I. 1995. Outdoor recreation : United States National parks, forests and public lands. New York : John Wiley.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ

การตรวจคุณภาพของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การตรวจสอบคุณภาพของโปรแกรม เรื่องการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย มีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบโปรแกรม ทั้งหมด 5 ท่าน ดังนี้

1. ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

ผู้อำนวยโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านบทบาทแม่ชีไทย

2. อาจารย์ปรีดา เรืองวิชาธร

วิทยากรของเสมสิกขาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาภาวะผู้นำและการบริหารแบบพุทธ

3. ผศ.ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียนและด้านการจัดกิจกรรมแนวนีโอฮิวแมนนิส

4. รศ.ดร.ดวงกมล ไตรวิจิตรคุณ

หัวหน้าภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณด้านการวิจัย

5. ดร.วิรุฬ นิลโมกข์

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ภาคผนวก ข
โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

แผนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

องค์ประกอบโปรแกรม	รายละเอียด
1.การกำหนดพื้นฐานสำหรับพัฒนาโปรแกรม	แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การจัดการเรียนรู้ผู้ใหญ่ พระราชบัญญัติการศึกษา การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของผู้ใหญ่ ผู้เรียนคือ แม่ชีไทย
2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่มผู้รับบริการ	การรวบรวมข□อมูลและวิเคราะห□ข□อมูลป□จจุบันเพื่อทำความเข□าใจสถานการณ□เกี่ยวกับกลุ□มผู้รับบริการ คือ แม่ชี จากเอกสารวิชาการ ข□อมูลจากแหล□งต□างๆ ประกอบกัน ช□วยให□เข□าใจกลุ□มผู้รับบริการได□ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้อาจจะใช□วิธีพบปะกับกลุ□มแม่ชี เพื่อเข□าใจป□ญหา ความต□องการและความเป□นไปได□ของการพัฒนาโปรแกรม
3.การพิจารณาผลที่พึงประสงค์	มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในด□านความรู□ เจตคติ และด□านทักษะของการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชี วิทยากร ผู้วิจัย และผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาภาวะผู้นำและคณะจากเสมสิกขาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกโยคะสมาธิ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร ผู้เชี่ยวชาญด้านกิจกรรมนีโอฮิวแมนิส
4.การกำหนดแหล่งทรัพยากร และการสนับสนุน	พิจารณาความเพียงพอของทรัพยากรด□านการเงิน กำลังคน อุปกรณ□ เครื่องมือและความพร□อมใช□ของทรัพยากรด□วย
5.การสร้างแผนกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ	1. วัตถุประสงค์ เพื่อกำหนดวิธีการเรียนการสอนและกิจกรรม

	2. กลุ่มผู้เรียน คือ แม่ชีไทยจำนวน 30 คน 3. วิทยากร เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ตามเนื้อหาการเรียนการสอน 4. เนื้อหาสาระเกี่ยวกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธทั้ง 8 ด้าน คือ 1)มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติต่อผู้อื่น 2)ทักษะในการติดต่อสื่อสาร 3)ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน 4)มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ 5)มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น 6)มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว 7) มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม 8)มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน - กิจกรรมการเรียนรู้ ที่นำกระบวนการจากการผสมผสานแนวคิดการเรียนรู้ผู้ใหญ่และแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส
6.โปรแกรมการปฏิบัติงาน	ระยะเวลา 108 ชั่วโมง ดำเนินการจัดอบรมให้มีความต่อเนื่องและเพื่อให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมตลอดการเรียนรู้
7.ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร	- มีการประเมินผลทุกขั้นตอน เช่น ประเมินแผนการสอนก่อนนำไปปฏิบัติ ประเมินความก้าวหน้าและคุณภาพของโปรแกรมขณะปฏิบัติงาน และวางแผนเพื่อการประเมินผลครั้งสุดท้าย ประเมิน ความรู้ เจตคติ ทักษะ ของการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ - เขียนรายงานการวิจัยเต็มรูปแบบ ในรูปของวิทยานิพนธ์

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

หลักการและเหตุผล

การพัฒนาบทบาทแม่ชีเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยการสนับสนุนและเสริมสร้างศักยภาพให้มีภาวะผู้นำ ได้รับการพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร พัฒนากลไกและการตัดสินใจ ที่จะกระตุ้นการพัฒนาและให้ความสำคัญแก่สตรีที่มีสถานภาพเป็นแม่ชีเหล่านี้คือ การได้รับการศึกษาทางโลกและทางธรรมเพื่อสามารถมองเห็นปัญหาที่แท้จริงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก โดยการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในรูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งเข้ามาส่วนส่งเสริมและสนับสนุนพัฒนาในทุกด้านเพื่อให้แม่ชีสามารถพัฒนาตนเองได้ในสภาพสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ควรส่งเสริมให้แม่ชีให้ได้รับการพัฒนาภาวะผู้นำ ซึ่งในมิติทางวัฒนธรรมนั้นผู้หญิงก็มีพื้นที่มากขึ้นในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ เช่น มีสำนักปฏิบัติธรรมที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าสำนักซึ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เป็นอาจารย์สอนปริยัติและกรรมฐาน ทั้งในรูปแบบแม่ชีและคฤหัสถ์

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษา การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย เพื่อให้แม่ชีมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาตนเองเพื่อทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมะในงานด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งจะนำไปสู่แม่ชีที่มีความรู้ความสามารถและสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยใช้การพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนเชิงพัฒนาในการส่งเสริมพัฒนาความรู้และทักษะ ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม มีความสามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสอดคล้องต่อการพัฒนาแม่ชี ให้มีความรู้ ความสามารถมากยิ่งขึ้น และใช้เนื้อหาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ประกอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

วัตถุประสงค์

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

กลุ่มผู้เรียน

แม่ชีในสังกัดของสถาบันแม่ชีไทย

วิทยากร

ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาภาวะผู้นำและคณะจากเสมสิกขาลัย ผู้เชี่ยวชาญด้านการฝึกโยคะสมาธิ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสื่อสาร ผู้เชี่ยวชาญด้านกิจกรรมนีโอฮิวแมนิส และผู้วิจัย

เนื้อหาสาระ

ขอบเขตเนื้อหาภาวะผู้นำ 8 ประการ ประกอบด้วย

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น
2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร
3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน
4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ
5. จิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น
6. ความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว
7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม
8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ตารางการฝึกอบรมการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย โดยดำเนินการ ดังตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนระยะเวลาการฝึกอบรม

กิจกรรมที่จัด	ชั่วโมงที่	วันที่จัดกิจกรรม
1. ผู้เรียนพบวิทยากร เพื่อสร้างความคุ้นเคย และแจ้งกำหนดการฝึกอบรม รวมทั้งการทดสอบแบบวัดความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย และแบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคลก่อนการฝึกอบรม ร่วมทำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อละลายพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมอบรม	1-10	15/3/55
2. หัวข้อกิจกรรมที่ 1 ทักษะการสื่อสารด้านการฟังจับประเด็น	11-21	16/3/55
3. หัวข้อกิจกรรมที่ 2 ทักษะการสื่อสาร ด้านการพูด	22-32	17/3/55
4. หัวข้อกิจกรรมที่ 3 เรื่องการทำงานเป็นทีม กิจกรรม เป็ดเจ้าปัญหา	33-43	18/3/55
5. หัวข้อกิจกรรมที่ 4 เรื่องคุณสมบัติผู้นำ กงล้อสี่ทิศ	44-54	19/3/55
6. หัวข้อกิจกรรมที่ 5 เรื่องการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน กิจกรรม ตัวต่อมหาสนุก	55-65	20/3/55
7. หัวข้อกิจกรรมที่ 6 การวางแผนการทำงาน	66-76	21/3/55
8. หัวข้อกิจกรรมที่ 7 การศึกษาด้วยตนเองจากใบงาน	77-97	11/4/55
9. หัวข้อกิจกรรมที่ 8 กลุ่มแม่ชีนำเสนอโครงการที่สนใจเพื่อมาใช้ในการพัฒนาการทำงานของแม่ชี	98-104	12/4/55
10 . หัวข้อกิจกรรมที่ 9 จัดกลุ่มสนทนา / แลกเปลี่ยนประสบการณ์	105-108	12/4/55
รวม		**108**

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 1

เวลา 08.00 – 08.30 น.	ลงทะเบียน
เวลา 08.30 – 09.00 น.	พิธีเปิดการฝึกอบรม
เวลา 09.00 – 10.00 น.	ชี้แจงเนื้อหาและวัตถุประสงค์การอบรม
เวลา 10.00 – 10.30 น.	ทำแบบประเมินก่อนการเข้าร่วมอบรม
เวลา 11.00 – 12.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
เวลา 12.00 – 13.00 น.	พักกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00 น.	กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์
เวลา 17.00 – 18.00 น.	ฝึกโยคะ เกาชิกิ
เวลา 18.00 – 20.00 น.	ทำวัตรเย็น

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 2

เวลา 04.00 - 05.00 น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00 น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00 น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00 น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00 น.	เข้าอบรมกิจกรรม หัวข้อ ทักษะการฟัง
เวลา 11.00 – 12.00 น.	ทานอาหารกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00 น.	เข้าอบรมกิจกรรม หัวข้อ ทักษะด้านการจับประเด็น
เวลา 17.00 – 18.00 น.	ฝึกโยคะ , เกาชิกิ

เวลา 18.00 – 19.00	น.	ทำวัตรเย็น
เวลา 19.00 – 21.00	น.	กิจกรรมทบทวนตัวเองในการสื่อสาร

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 3

เวลา 04.00 - 05.00	น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00	น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00	น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00	น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม หัวข้อ ทักษะการพูด (1)*
เวลา 11.00 – 12.00	น.	ทานอาหารกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม หัวข้อ ทักษะการพูด (2)*
เวลา 17.00 – 18.00	น.	ฝึกโยคะ , เกาชิกิ
เวลา 18.00 – 19.00	น.	ทำวัตรเย็น
เวลา 19.00 – 21.00	น.	กิจกรรมทบทวนตัวเองในการสื่อสาร

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 4

เวลา 04.00 - 05.00	น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00	น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00	น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00	น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม เปิดเจ้าปัญหา
เวลา 11.00 – 12.00	น.	ทานอาหารกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00	น.	การทำงานเป็นทีม
เวลา 17.00 – 18.00	น.	ฝึกโยคะ , เกาชิกิ
เวลา 18.00 – 19.00	น.	ทำวัตรเย็น
เวลา 19.00 – 21.00	น.	หลักธรรมของผู้นำ

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 5

เวลา 04.00 - 05.00	น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00	น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00	น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00	น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม กงล้อสี่ทิศ (1)
เวลา 11.00 – 12.00	น.	ทานอาหารกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม กงล้อสี่ทิศ (2)
เวลา 17.00 – 18.00	น.	ฝึกโยคะ , เกาชิกิ
เวลา 18.00 – 19.00	น.	ทำวัตรเย็น
เวลา 19.00 – 21.00	น.	ทบทวนความรู้ที่ได้จากกิจกรรม

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 6

เวลา 04.00 - 05.00	น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00	น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00	น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00	น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม ตัวต่อมหาสนุก
เวลา 11.00 – 12.00	น.	ทานอาหารกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม หัวข้อ การสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน
เวลา 17.00 – 18.00	น.	ฝึกโยคะ , เกาชิกิ
เวลา 18.00 – 19.00	น.	ทำวัตรเย็น
เวลา 19.00 – 21.00	น.	ทบทวนความรู้ที่ได้จากกิจกรรม

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 7

เวลา 04.00 - 05.00	น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00	น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00	น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00	น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม การวางแผนการทำงาน
เวลา 11.00 – 12.00	น.	ทานอาหารกลางวัน
เวลา 13.00 – 17.00	น.	เข้าอบรมกิจกรรม อภิปรายบทบาทของแม่ชีในการเป็นผู้นำ
เวลา 17.00 – 18.00	น.	ฝึกโยคะ , เกาชิกิ
เวลา 18.00 – 19.00	น.	ทำวัตรเย็น
เวลา 19.00 – 21.00	น.	ทบทวนความรู้ที่ได้จากกิจกรรม

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 8

การศึกษาด้วยตนเองจากใบงาน เป็นระยะเวลา 20 วัน

(ดูจากใบงาน)

กำหนดการอบรม ครั้งที่ 9

เวลา 04.00 - 05.00	น.	ตื่นนอน ทำภารกิจส่วนตัว
เวลา 05.00 – 06.00	น.	ทำวัตรเช้า
เวลา 06.00 – 07.00	น.	ฝึกโยคะ,เกาชิกิ
เวลา 07.00 - 08.00	น.	ทานอาหารเช้า
เวลา 09.00 - 11.00	น.	นำเสนอโครงการของแม่ชี
เวลา 11.00 – 12.00	น.	ทานอาหารกลางวัน

เวลา 13.00 – 17.00 น. สนทนากลุ่ม / แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของกลุ่มแม่ชี

เวลา 17.00 – 18.00 น. ฝึกโยคะ เกาชิกิ

เวลา 18.00 – 19.00 น. ทำวัตรเย็น

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

การปฐมนิเทศและทำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์

วัตถุประสงค์

เพื่อทำความเข้าใจภาพรวม แนวทางการเข้าร่วมกิจกรรม หลักการปฏิบัติตนก่อน ขณะและหลังการทำกิจกรรมการเรียนรู้ กฎ กติกาของการอยู่ร่วมกัน เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำแบบทดสอบความรู้เพื่อประเมินความรู้ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม และทำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อละลายพฤติกรรมและเตรียมพร้อมการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้

- ชี้แจงรายละเอียดรูปแบบกิจกรรม การมีส่วนร่วม และการวัดผลการเรียนรู้
- ทำแบบทดสอบความรู้เพื่อประเมินความรู้ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม
- กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์เพื่อละลายพฤติกรรมและจัดกลุ่มผู้เรียนเพื่อเตรียมพร้อมการเรียนรู้

ระยะเวลา 10 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

- กระดาษ ปากกาสี สีชอล์ก กาว กรรไกร เสื่อโยคะ เบาะรองนั่ง แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี
- แบบทดสอบความรู้เพื่อประเมินความรู้ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

- วิทยากรกล่าวต้อนรับและขอบคุณที่ให้เกียรติเข้าร่วมกิจกรรม
- ชี้แจงรายละเอียดรูปแบบกิจกรรม การมีส่วนร่วม และการวัดผลการเรียนรู้ และระยะเวลาที่ใช้ในการอบรม
- ทำแบบทดสอบความรู้เพื่อประเมินความรู้ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม
- กิจกรรมละลายพฤติกรรมเพื่อสร้างบรรยากาศสนุกสนาน การสร้างความสัมพันธ์อันดีและ
- เตรียมความพร้อมการเรียนรู้
- การฝึกโยคะ เกาชิกิ

- การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
- นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ใบความรู้

1. การเต้นเกาชิกิ (Kaoshikii) เกาชิกิ มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า kosa ซึ่งแปลว่า ระดับจิตของมนุษย์ ดังนั้นการเต้นเกาชิกิจึงเป็นการพัฒนาทุกระดับจิต (จิตสำนึก จิตใต้สำนึก และจิตเหนือสำนึก) ของมนุษย์ที่เริ่มตั้งแต่ระดับจิตนอกสุดของคนเรา คือ ร่างกาย ท่าเต้นรำนี้ประดิษฐ์ขึ้นโดย PR Sarkar โยคีผู้ยิ่งใหญ่แห่งศตวรรษนี้ในปี ค.ศ. 1978 การเต้นเกาชิกินี้จะประกอบด้วย 18 จังหวะ ไปทางขวา 5 จังหวะ ไปทางซ้าย 5 จังหวะ ไปข้างหน้า 3 จังหวะ และไปทางด้านหลัง 5 จังหวะ ขณะที่เต้นจะมีการเคลื่อนไหวที่สัมพันธ์กันทั้งมือและเท้าพร้อมกัน กับภาวนาคำที่เป็นภาษาสันสกฤตว่า BABA NAM KEVA LAM (บาบา นัม เควาลัม) ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า Love is every where หรือ แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า ความรักมีอยู่ในทุกหนทุกแห่ง หรือมีความรักให้กับตัวเอง และมีความรักให้กับทุกสิ่งทุกอย่าง ผู้เต้นจะเริ่มต้นด้วยการยกมือพนมตรงขึ้นไปเหนือศีรษะ ท่าเต้นนี้ศีรษะของผู้เต้นจะอยู่ระหว่างแขนทั้งสองข้างที่เหยียดตรงนี้ตลอดเวลา การเคลื่อนไหวเริ่มจากการเอียงร่างกาย

- เอียงไปทางขวา 3 จังหวะ แล้วกลับไปที่เดิม 2 จังหวะ
- เอียงไปทางซ้าย 3 จังหวะ แล้วกลับไปที่เดิม 2 จังหวะ
- ก้มลงไปข้างหน้า 2 จังหวะ แล้วกลับมาที่เดิม 1 จังหวะ
- เอนไปข้างหลัง 2 จังหวะ แล้วกลับมาที่เดิม 1 จังหวะ

จบท่าเต้นรำ 1 รอบด้วยการเหยียบแรงๆ บนพื้นด้วยเท้าขวาและเท้าซ้ายในขณะที่เคลื่อนไหวอวัยวะส่วนบนของร่างกาย เท้าของผู้ฝึกก็จะมีการเคลื่อนไหวเป็นจังหวะที่สอดคล้องกัน โดยจังหวะแรกเท้าขวาจะไปแตะพื้นหลังเท้าซ้ายแล้วชักเท้าขวากลับที่เดิม เท้าขวาเรียบติดพื้น เท้าซ้ายจะไปแตะพื้นหลังเท้าขวาแล้วชักเท้ากลังที่เดิม เท้าซ้ายเรียบติดพื้น ทำสลับกันเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ผู้ฝึกจะมีการพัฒนาสติเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องควบคุมการทำงานของร่างกายส่วนบนและส่วนล่างให้ประสานกัน พร้อม ๆ กับภาวนาคำว่า BABA NAM KEVA LAM และคิดถึงความหมายของคำคำนี้อยู่ตลอดเวลา เกาชิกินี้มีประโยชน์ต่อทุกส่วนของร่างกายจากหัวถึงเท้า และมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับสุภาพสตรีทำให้กระดูกสันหลังยืดหยุ่น ลดไขมันบริเวณหน้าท้อง ทำให้ประจำเดือนมาสม่ำเสมอ บริหารอวัยวะภายในช่วยลดความเจ็บปวดขณะที่มีประจำเดือนทำให้เด็กคลอดง่ายทำให้เลือดไปเลี้ยงที่สมองมากขึ้น กระตุ้นการทำงานของหัวใจ และระบบไหลเวียนของโลหิต ทำให้ข้อต่อต่าง ๆ เช่น หัวเข่า สะโพก เอว คอ เป็นต้น มีความคล่องตัวขึ้น ถ้าเราเต้นช้า ๆ จะเป็นการ

ฝึกสติถ้าเต้นเร็วจะได้ประโยชน์ของการออกกำลังกายแบบ aerobic ดังนั้นเกาชิกิจึงเป็นการฝึกสติเพื่อสุขภาพกาย จิตที่มีประโยชน์ยิ่งของคนเรา ถ้าเราฝึกเต้นเกาชิกิอย่างสม่ำเสมอทุกวันเวลาเช้า 10-20 รอบ เวลาเย็น 10-20 รอบ ภายในเวลา 2-3 สัปดาห์เราจะเห็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลที่เกิดขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจของเรา โดยเฉพาะในเรื่องของสติที่เราจะมีสูงขึ้นเองโดยอัตโนมัติในทุก ๆ การกระทำของชีวิต ดังแผนภาพ

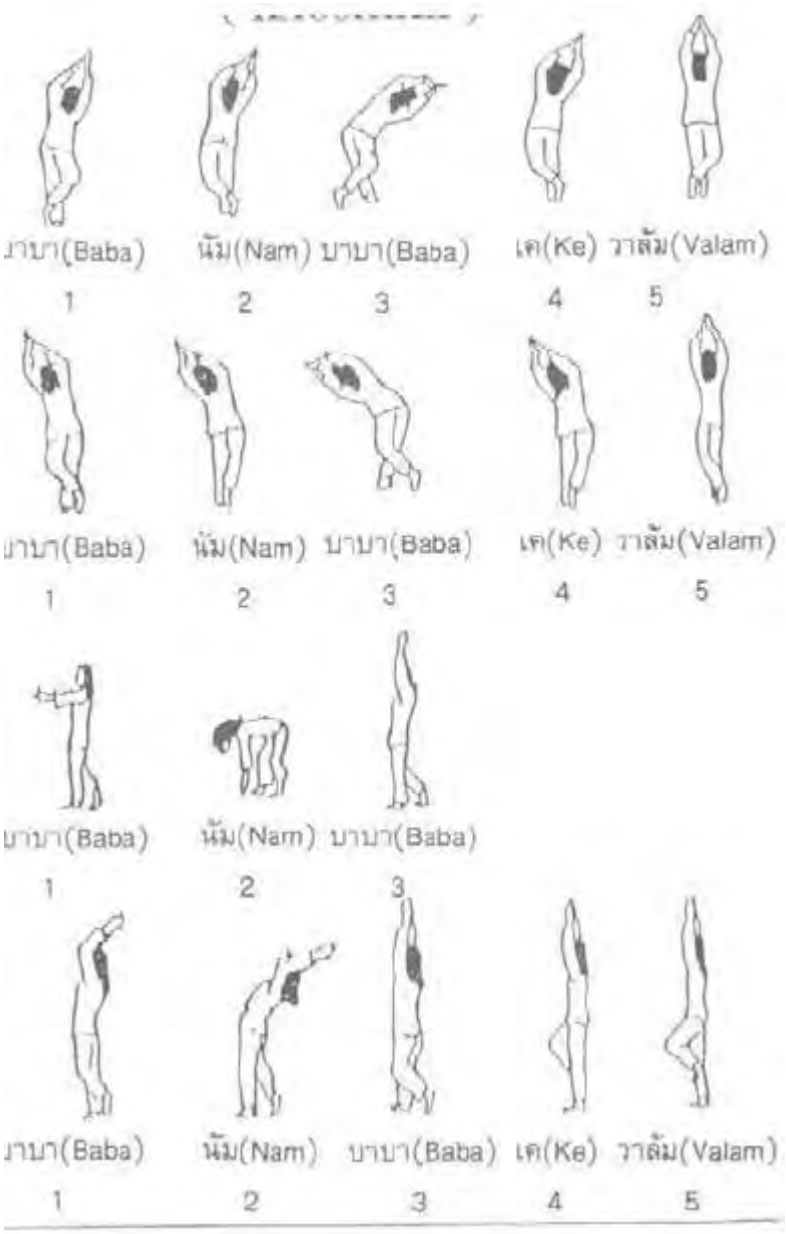

แผนภาพการเต้นรำเกาชิกิ

การเต้นรำเกาชิกิ สามารถบริหารร่างกายและต่อมไร้ที่ต่าง ๆ ในร่างกายตั้งแต่ศีรษะจนถึงปลายเท้า เพียงแค่ปฏิบัติให้ถูกต้อง 5 นาที (เช้า) และ 5 นาที (เย็น) จะทำให้ร่างกายแข็งแรง รูปร่างได้สัดส่วนสวยงาม และมีจิตใจที่เข้มแข็ง เกาชิกิให้ประโยชน์แก่ร่างกายจิตใจ

2. การนอนตาย การนอนตายเป็นท่าการฝึกผ่อนคลายอย่างล้ำลึก เริ่มจาการเปิดเพลงคลาสสิกเบา ๆ ให้จิตใจผ่อนคลาย แล้วนอนลงในท่านอนตายของโยคะ ท่านี้จะทำให้ผู้นอนมีการผ่อนคลายสูงที่สุด เพราะเลือดจะไปอวัยวะทุกส่วนในร่างกายได้อย่างสม่ำเสมอกัน ตั้งแต่ปลายเท้าไปจนถึงศีรษะ ผู้ฝึกท่านี้จะนอนหงาย หลับตา กางแขน ขา ออกจากกันเล็กน้อย โดยนอนบนพื้นที่แข็งเรียบ และไม่มีการใช้หมอนหนุนศีรษะเพื่อให้เลือดไปเลี้ยงได้ในทุกส่วนของร่างกาย ฝ่ามือทั้งสองหงายขึ้น

"ทำความรู้สึกให้จดจ่ออยู่กับลมหายใจของเราเท่านั้น หายใจลึกๆ ช้าๆ เวลาหายใจท้องขยาย ลำตัวขยาย และหน้าอกขยาย เวลาหายใจออก ท้องยุบ ลำตัวยุบ หน้าอกยุบ ตัดความคิดเรื่องอื่น ๆ ออกไปให้หมด จดจ่อกับลมหายใจของเราเท่านั้น เวลานี้ตัวของเรารู้สึกผ่อนคลายที่สุด กำมือแล้วบีบเข้าหากันให้แน่นที่สุด คลายมือออก ผ่อนคลาย เกร็งแขน เกร็งกล้ามเนื้อทุกส่วนของแขนและไหล่ แล้วผ่อนคลาย พยายามรู้สึกได้ถึงความสบายของการผ่อนคลาย ขมวดคิ้ว เกร็งกล้ามเนื้อทุกส่วนของใบหน้า แล้วผ่อนคลาย บนใบหน้า เกร็งกล้ามเนื้อจากต้นขาไปถึงปลายเท้า เกร็งให้แน่นที่สุด แล้วผ่อนคลาย พยายามรู้สึกถึงความผ่อนคลายทั่วทั้งตัว ผ่อนคลาย รู้สึกถึงลมหายใจที่เบาสบาย ผ่อนคลาย ทุกส่วนในร่างกายรู้สึกผ่อนคลาย เบาสบาย ตัวของเรารู้สึกเบาแสนเบาเหมือนไม่มีน้ำหนัก เรารู้สึกอิสระที่สุด ผ่อนคลายที่สุด มีความสุขที่สุด จดจ่อความคิดของเราให้อยู่กับลมหายใจเข้าออกที่ลึก ช้า สม่ำเสมอนี้ เท่านั้น"

ในการฝึกโยคะอาสนะแนวนีโอฮิวแมนนิสมีการให้ข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ว่า ท่านอนตายนี้เป็นช่วงที่เราผ่อนคลายที่สุดนี้ จิตใต้สำนึกของเราจะทำงานดีที่สุด เปิดรับข้อมูลต่าง ๆ ที่จะบันทึกไว้ได้ดีที่สุด เราจึงควรใส่ข้อมูลด้านบวกต่างๆ เข้าไปในจิตใต้สำนึกของเราในเวลานี้ โดยบอกกับตัวเองหลาย ๆ ครั้งว่า ....*เป็นคนที่ยอดเยี่ยม...เป็นคนที่มีความสามารถ.....เป็นคนที่มีเสน่ห์และน่ารัก.....เป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง* เป็นต้น

เราสามารถใช้เวลาประมาณ 10-15 นาที หรือขึ้นอยู่กับผู้ฝึกตามความเหมาะสม เมื่อเราจะรู้สึกตัวอีกครั้งให้ค่อยๆ ขยับมือ ขยับเท้า พลิกซ้าย ขวา แล้วลุกขึ้นนั่งในท่าสมาธิ เราจะรู้สึกสดชื่นกระปรี้กระเปร่า แข็งแรง เหมือนนอนหลับมาเป็นเวลาหลาย ๆ ชั่วโมง มีความรู้สึกที่ดีกับตนเองจะเป็นการใช้ความคิดจินตนาการประกอบกับการจดจ่อกับลมหายใจ เพื่อให้เกิดการผ่อนคลาย อย่างสูงทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งท่านอนตายจะใช้สลับกับการฝึกอาสนะท่าต่างๆ แต่จะใช้เวลาไม่นาน

ประมาณ 5 นาที ก่อนเริ่มฝึกอาสนะท่าต่อไป และจะใช้ท่านอนตายตอนจบการฝึกอาสนะทุกครั้งด้วย

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ที่ 1

เรื่อง ทักษะการสื่อสารด้านการฟัง

กิจกรรมที่ 1 ฟังด้วยหัวใจ

กิจกรรมที่ 2 การฝึกจับประเด็นจากเรื่องที่เล่า

วัตถุประสงค์

1. เพื่อฝึกเป็นผู้รับฟังที่ดี พิจารณาที่จะรับรู้ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นด้วยความเมตตากรุณาและปราศจากความลำเอียง

2. เพื่อฝึกทักษะการจับประเด็นจากสารที่ได้รับและเข้าใจประเด็นได้ถูกต้อง

สาระการเรียนรู้

สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งของการเป็นผู้นำ คือจะต้องมีทักษะในการสื่อสารประกอบด้วย 1. การฟังคนอย่างลึกซึ้ง 2.จับประเด็นเก่ง ไม่คลาดเคลื่อน 3. วิเคราะห์ ประมวลผล ได้เร็ว 4. สื่อสารออกไปให้ตรงประเด็น ทั้งในแง่ทักษะการฟังอย่างมีสติเพื่อรับรู้อย่างลึกซึ้งไม่เพียงเพื่อที่จะเข้าใจสาระสำคัญที่ ผู้อื่นสื่อออกมาได้ถูกตรงเท่านั้น หากยังสามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดภายในลึก ๆ ของผู้อื่น เป็นการรับรู้สภาพภายในตลอดจนความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคน ซึ่งทำให้สามารถอ่านสถานการณ์ของกลุ่มได้ถูกต้องแม่นยำขึ้น การเข้าถึงจิตใจของบุคคลรอบข้างเราอย่างลึกซึ้งและกอปรด้วยเมตตาย่อมยังผลให้เขาเกิดความรู้สึกวางใจสนิทชิดเชื่อเป็นกันเอง หลักธรรม คือ ปิโย (น่ารัก) และเมื่อมีความอ่อนแอเกิดขึ้นภายในกลุ่มก็สามารถจับสัญญาณความอ่อนแอได้ เพื่อนำไปสู่การจัดการให้เกิดความคลี่คลายลงตัวได้ทันท่วงที

นอกจากทักษะการรับฟังแล้วยังต้องมีทักษะในการสื่อสารออกไปให้ผู้อื่นเข้าใจประเด็นได้ง่ายและเป็นระบบ เช่น สื่อสารให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ง่าย สื่อสารเป็นขั้นเป็นตอนหรือเชื่อมโยมสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลกัน หรือทำให้มองเห็นประเด็นหลักประเด็นรองได้ชัดเจน เป็นต้น การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพนับเป็นเครื่องมือพื้นฐาน ซึ่งต้องเรียนรู้เพื่อสรุปเป็นบทเรียน และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์

เวลาที่ใช้ 12 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจงข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า วันนี้ในช่วงแรกของกิจกรรมการเรียนรู้ คือ เรื่องการฟังด้วยหัวใจ และกิจกรรมในช่วงที่สองคือ เรื่องการฝึกจับประเด็นจากเรื่องที่เล่า และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และรับฟังเนื้อหาที่เรียนด้วยความตั้งใจ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ

การคาดหวังต่อการเรียนรู้ และการนำไปใช้ในการทำงาน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 4 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 1 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 1 : การฟังด้วยหัวใจ

- แจกใบงานที่ 1 : ให้ผู้เรียนเขียนความคิดเห็นถึงความรู้สึกที่ได้จากการรับฟังเรื่องราวจากเพื่อนที่จับคู่และเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละ 5 คน

- วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่ โดยชี้แจงกิจกรรมว่า ให้ผู้เรียนผลัดกันพูด โดยเรื่องที่พูดให้ผู้เรียนกำหนดเอง โดยมีกติกาดังนี้

1. ให้เวลาคนพูดคนละ 20 นาที
2. คนที่ฟัง ให้รับฟังอย่างตั้งใจ ห้ามซักถาม และต้องสบตาผู้พูด สังเกตสีหน้าท่าทาง
3. เมื่อคนแรกพูดครบเวลา ให้สลับเป็นผู้ฟัง และเปลี่ยนผู้ฟังเป็นผู้เล่าเรื่องใช้เวลา 20 นาที เหมือนเดิม
4. เมื่อครบเวลาให้ผู้เรียนแต่ละคนเขียนสิ่งที่ได้รับจากการฟังในใบงาน

- วิทยากรให้ผู้เรียนจับกลุ่มๆละ 5 คน โดยชี้แจงกิจกรรมว่า ให้ผู้เรียนผลัดกันพูดโดยเรื่องที่พูดให้ผู้เรียนกำหนดเอง แต่ไม่ซ้ำกับรอบแรก โดยมีกติกาดังนี้

1. ให้เวลาคนพูด คนละ 30 นาที

2. คนที่ฟัง ให้รับฟังอย่างตั้งใจ ห้ามซักถาม และต้องสบตาผู้พูด สังเกตสีหน้าท่าทาง

3. เมื่อคนแรกพูดครบเวลา ให้สลับเป็นผู้ฟัง และเปลี่ยนผู้ฟังเป็นผู้เล่าเรื่องใช้เวลา 30 นาที เหมือนเดิม

4. เมื่อครบเวลาให้ผู้เรียนแต่ละคนเขียนสิ่งที่ได้รับจากการฟังในใบงาน

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปสิ่งที่จากการรับฟังด้วยหัวใจและเขียนบนกระดาน เช่น ขณะที่ผู้ฟังได้รับฟังเรื่องราวของผู้พูดแล้วรู้สึกอย่างไร เช่น การมีสติขณะที่รับฟัง การมีเมตตา การเห็นใจผู้อื่น การทำใจเป็นกลางไม่ลำเอียง เป็นต้น

- วิทยากรและผู้เรียนช่วยกันสรุปหลักการสำคัญของการรับฟังด้วยหัวใจ คือ มนุษย์ทุกคนมีความกรุณาเป็นพื้นฐาน การใส่ใจและเห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น การสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีกับผู้อื่น

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันอภิปรายว่า การที่ได้ทำกิจกรรมนี้ แล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับตนเองตามที่คาดหวังและการทำงานอย่างไรบ้าง ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างไร ให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่ฉูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 5 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 2 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 2 : การฝึกจับประเด็นจากเรื่องที่เล่า

1. วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย และชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเรียนเรื่องการฝึกจับประเด็นจากเรื่องที่เล่าเพื่อให้ผู้เรียนมีหลักการฟังที่ดีและการฝึกสมาธิในการฟังเพื่อจับประเด็นและสามารถนำไปปรับใช้กับการทำงาน

2. วิทยากรบรรยายความรู้เรื่องการจับประเด็นเทคนิควิธีการ โดยเขียนบนกระดานคือ

2.1 สิ่งที่จะทำให้จับประเด็นได้ คือ ต้องมีสติ = รู้ตัว / สมาธิ = จดจ่อการฟัง

2.2 การจับประเด็นที่มี ปริมาณข้อมูลมีมากจะทำให้จับประเด็นได้ยากขึ้น

2.3 การเชื่อมโยงของข้อมูล / เนื้อหา ทำให้ผู้เรียนจับประเด็นได้ดีขึ้น

2.4 การจับประเด็นต้องใช้ทักษะ หรือการรับรู้หลายทาง (การฟัง มองเห็น และรับรู้ความรู้สึกทางใจ)

3. วิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนซักถามเพื่อสร้างความเข้าใจ และทบทวนเรื่องการจับประเด็น ยกตัวอย่าง พร้อมกับให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นจนผู้เรียนสามารถเข้าใจเทคนิคและวิธีการในการจับประเด็น

4. วิทยากรแบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็น 6 กลุ่ม กลุ่มละ 5 คน และมอบหมายงาน

- แจกใบกิจกรรมที่ 2 เรื่องเต่ากับกระต่าย ให้ผู้เรียนช่วยกันหาประเด็นของเรื่องจากที่ได้เรียนมา ช่วยระดมความคิด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม ดังนี้

- การเลือกประเด็น : ต้องดูความเป็นเหตุเป็นผลของประเด็น / เรื่อง
- การเลือกคำที่เฉพาะเจาะจงมีผลต่อการจับประเด็นที่ชัดเจน
- เลือกประเด็นว่า เรื่องเน้นไปที่มุมของใคร
- สังเกตเครื่องมือในการจับประเด็นได้จากการลำดับเรื่อง เช่น ใคร ทำอะไร เกิดอะไรขึ้น

5. วิทยากรให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันสรุปประเด็นภายในกลุ่มและเสนอ

- ตัวแทนกลุ่มออกมาอภิปรายสรุปประเด็น โดยวิทยากรเขียนข้อมูลในกระดานให้กับทุกกลุ่ม
- วิทยากรและผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ตัดสินใจเพื่อเลือกคำตอบที่ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด

6. วิทยากรบรรยายสรุปเนื้อหาอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการทบทวนและและให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นว่า การจับประเด็นนั้นมีข้อดีข้อเสียอย่างไรบ้าง และวิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนสามารถจับประเด็นจากเรื่องได้ดี คือ การฟังอย่างมีสติ และมีใจเป็นกลางไม่ลำเอียง

7. วิทยากรได้ซักถามผู้เรียนว่า กิจกรรมนี้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและผู้เรียนสามารถนำไปปรับใช้กับตนเองและการทำงานได้อย่างไรบ้าง ให้ผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็นให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

รวบรวมผลงานคำตอบของกลุ่ม โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลงาน

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 1

“ กิจกรรมการฟังด้วยหัวใจ”

ความรู้สึกที่ได้ฟังเรื่องราวจากเพื่อนและการนำหลักธรรมไปใช้ในการเป็นผู้รับฟังที่ดี

ความรู้สึกที่ได้รับฟังเรื่องราวจากเพื่อน

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

หลักธรรมที่นำไปใช้ในการเป็นผู้รับฟังที่ดี

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ใบงานที่ 2

กิจกรรม "การจับประเด็นจากเรื่องที่เล่า"

กิจกรรม : ฝึกจับประเด็นจากเรื่องเล่า "เต่ากับกระต่าย"

"เช้าวันหนึ่งในป่า เต่าตัวหนึ่งเดินอยู่ เมื่อกระต่ายเดินมาเห็นเต่าเดิน ก็หัวเราะเยาะว่า ช่างเชื่องช้าเหลือเกิน เต่าไม่สนใจ กระต่ายเห็นเต่าไม่สนใจ เลยท้าเจ้าเต่าว่า แข่งกันไปยอดเขา ใครไปถึงโคนต้นไม้ก่อนคนนั้นชนะ เต่ารับคำท้าอย่างสงบนิ่ง เมื่อเริ่มแข่งกระต่ายวิ่งออกไปอย่างเร็ว โดยไม่เห็นเต่าแล้ว ระหว่างทางกระต่ายนั่งรอ กะจะรอเยาะเย้ยเต่าเมื่อเต่ามาถึง และค่อยวิ่งนำหน้าไปอีกที เมื่อกระต่ายรอเจ้าเต่าเท่าไหร่ก็มาไม่ถึงสักทีเลยทำให้เผลอหลับไป กระต่ายตื่นมาตกใจเห็นตะวันลารับฟ้าไปแล้ว จึงรีบวิ่งไปยังยอดเขา และเมื่อไปถึงก็เจอเต่ารออยู่ที่โคนต้นไม้แล้ว ทำให้กระต่ายรู้สึกอับอายมาก"

ใบความรู้

กิจกรรมที่ 1

“การรับฟังด้วยหัวใจ”

หลักการรับฟังด้วยหัวใจอย่างลึกซึ้ง

1. ฟังอย่างไม่ตัดสิน
2. ฟังโดยไม่พูดแทรก พูดขัด
3. สัมผัสเรื่องราว อารมณ์ ความรู้สึกของผู้เล่า
4. เคารพเรื่องราวของกันและกัน ไม่นำเรื่องราวของเพื่อนไปเล่าต่อนอกวง

ช่วงที่เป็นคนฟังให้สำรวจตนเองว่า เรามีความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาต่อผู้พูดอย่างไร หรือในแง่มุมอื่น เช่น

- ได้รับรู้เรื่องราวของเพื่อนว่ากว่าจะมีวันนี้ได้เขาต้องผ่านอะไรมาบ้าง ทำให้เข้าใจเพื่อนลึกซึ้งขึ้น ยอมรับในตัว เขาได้มากขึ้นและรู้ที่มาของพฤติกรรม
- ได้เห็นวิธีการในการอยู่กับความกดดัน หรือความทุกข์ ในแง่มุมต่างๆ
- ได้เรียนรู้และได้บทเรียนจากประสบการณ์ในชีวิตของเพื่อน
- ทำให้มีกำลังใจมากขึ้นเพราะเห็นว่าคนอื่นทุกข์กว่าเรา
- เวลาที่เราฟังไปเรื่อยๆทำให้เราลืมคำถามที่คิดจะตั้งใจถามเพราะเรื่องราวที่เขาเล่าก็เฉลยคำถามในใจเราเอง
- ใจเราซึมซับเอาเรื่องราวของเพื่อน รู้สึกมีอารมณ์ร่วมกับเหตุการณ์ในชีวิตของเพื่อน
- มีประสบการณ์ร่วมกันกับเรื่องราวในชีวิตของเพื่อน
- ทำให้เรามองเขาต่างจากเดิมและอยากที่จะรู้จักกันมากขึ้น เพราะเหมือนเราไม่รู้จักกันมากพอ
- ได้รับรู้ว่าชีวิตคนเรามีความแตกต่างหลากหลาย

พฤติกรรมที่แสดงออกนั้นแสดงออกเพียง 5-10 % ส่วนที่เหลืออีก 80-90% เป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ไม่ได้แสดงออกมา ทำให้เราตีตราหรือตีความในสิ่งที่แสดงออกมาเท่านั้น หากเราอยากที่จะรู้จักเรียนรู้กันมากขึ้นนั้นจะต้องมีพื้นที่ให้คนได้เปิดเผยสิ่งที่อยู่เบื้องหลังกันมากขึ้น

ข้อเสนอ

⇨ ลองที่จะเริ่มต้นรับฟัง กันเองในที่ทำงานก่อน

⇨สร้างบรรยากาศที่สบายไม่เป็นทางการในการทำความรู้จักกันมากขึ้น

** ในชีวิตประจำวัน

เมื่อเราสื่อสารกับคนที่คุ้นเคยเรามักจะไม่ค่อยฟังกัน และมักจะสวนกลับทันที เนื่องจากธรรมชาติของมนุษย์ต้องการพูดให้คนอื่นเข้าใจตัวเองก่อนที่จะรับฟังเรื่องราวของคนอื่น เรามักจะเอาตัวเองเป็นที่ตั้งเสมอหรือเวลาที่ฟังก็ไม่ได้อยู่กับคนๆนั้นอย่างแท้จริง ลองให้เวลาในชีวิตเพื่อที่จะทำความรู้จักกันและกัน ภายในครอบครัว เพื่อที่จะเข้าใจกันมากขึ้น พร้อมที่จะเริ่มต้นใหม่ได้เสมอ

ใบความรู้

กิจกรรมที่ 2

“การจับประเด็นจากเรื่องที่เล่า”

- **เทคนิคการจับประเด็นที่แม่นยำ**

  ลดอคติ เปิดใจกว้าง พร้อมรับฟัง

  ปล่อยวาง ผ่อนคลาย

  ไม่ด่วนตัดสินจากความรู้ หรือประสบการณ์

เพิ่มเติมปัจจัยที่ใช้ในการจับประเด็น

- ต้องมีฐานเรื่องใจ สมาธิ ใจจดจ่ออยู่กับสิ่งนั้น
- สมาธิ คือรู้ตัวว่าจับประเด็นอะไรอยู่
- เหตุที่ทำให้เราขาดสมาธิกับสติคือ สติไม่แข็ง ประสบการณ์เดิมของเราที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ นอนน้อย เหนื่อย อคติ 4 อย่าง (ทาง) ลำเอียงเพราะชอบ, ลำเอียงเพราะโกรธ, ลำเอียงเพราะกลัว, ลำเอียงเพราะหลง

องค์ประกอบ / ปัจจัยที่ใช้ในการจับประเด็น

อธิบายเพิ่มเติม : ฐานประสบการณ์ คือ รู้สถานการณ์ ณ ตอนนั้น เพราะบางเรื่องจับประเด็นถูก แต่ไม่ถูกต้อง หรือเหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ

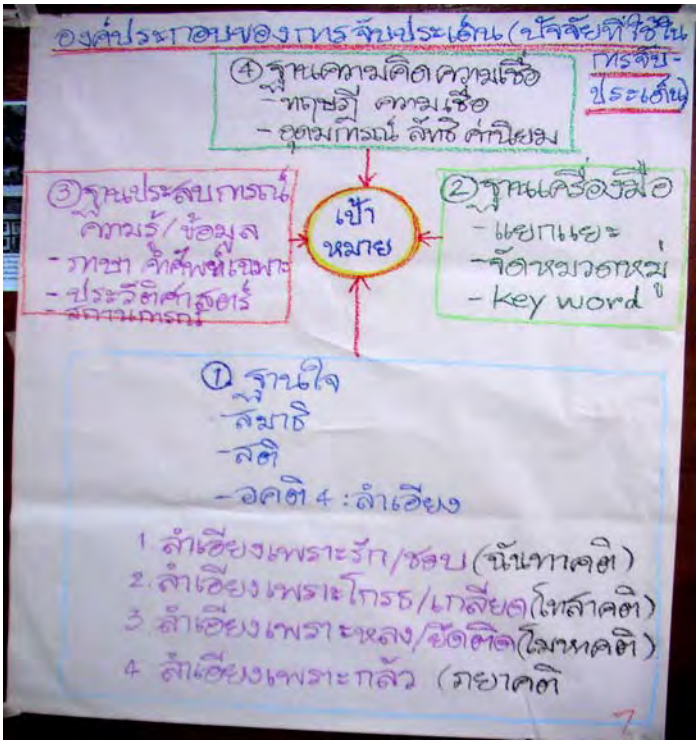

ขอบเขต & นิยามของการจับประเด็น

จะมีความเกี่ยวข้องกับคน 2 คน คือ คนส่งสาร และคนรับสาร

เนื้อหาการจับประเด็นมี 5 ระดับคือ

1. จับประเด็นที่ตัวสาร
2. จับเบื้องหลังของผู้พูด
3. จับประเด็นความสัมพันธ์
4. จับประเด็นสถานการณ์
5. จับประเด็นชีวิต (ตนเอง)

สมมติฐาน คือ ทุกคนสามารถจับประเด็นได้

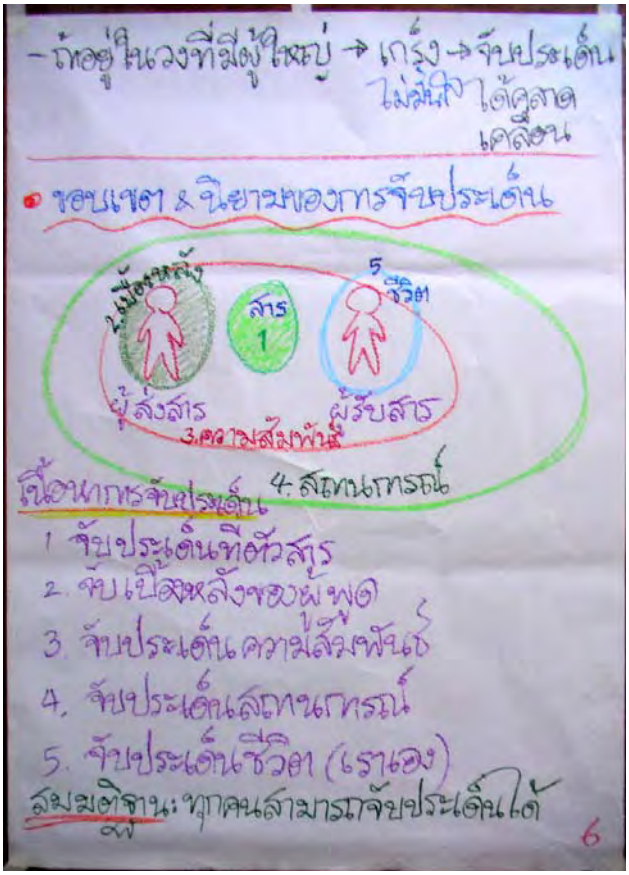

เครื่องมือ : ทฤษฎีเม็ดมะม่วง

พันธุ์ คือ ประเภทของเรื่อง หัวข้อเรื่อง

เปลือก คือ วิธีการเล่าเรื่อง เช่น นิยาย ละคร เพลง

เนื้อ คือ เนื้อเรื่องที่อยู่ในสาร ถ้าเปรียบเทียบกับมะม่วง

คือ มีหน้าที่ห่อหุ้มเมล็ด ถ้าผลิตเนื้อได้อร่อยก็ชวนให้คนมากิน

เมล็ด คือ ประเด็น ถ้าเปรียบกับมะม่วง คือ การงอก การขยายแพร่พันธุ์ต่อไปได้ และสามารถเติบโตเป็นเรื่องเดิม หรือเรื่องใหม่ได้

ต้น คือ ที่มาของเรื่องราวต่าง ๆ

สังเกตจากเรื่อง หรือผู้ส่งสารต้องการสื่ออะไร

มีที่มา – ที่ไปอย่างไร

ที่มา – ภูมิหลัง สมมติฐาน

ที่ไป – ข้อคิด ความรู้สึก บทสรุป สิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา

เม็ดมะม่วง : คุณลักษณะของประเด็น

- ไม่กว้างไป มีความเฉพาะเจาะจง
- สามารถอธิบายเรื่องนั้นผ่านประเด็น (เม็ด) ได้
- ต้องคม กระชับ ชัดเจน ตรงประเด็น
- ครบถ้วนในสารที่ต้องการสื่อ

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ที่ 2

เรื่อง ทักษะการสื่อสารด้านการพูด

กิจกรรมที่ 3 การพูดด้านบวก

กิจกรรมที่ 4 การฝึกทักษะการพูด

วัตถุประสงค์

1.เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องพูดที่ถูกต้อง

2.เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับการพัฒนาทักษะการพูดต่อหน้าชุมชน

สาระการเรียนรู้

มนุษย์ทุกคนมักต้องการความชัดเจนในงานและต้องการความสบายใจในการอยู่ร่วมกันด้วย ซึ่งการติดต่อสื่อสารที่ดี นอกจากช่วยสร้างความเข้าใจในงานร่วมกันแล้วยังช่วยเสริมความสัมพันธ์ส่วนตัว กันด้วย ถ้ากลุ่มมีการติดต่อสื่อสารที่ดีจะมีส่วนส่งเสริม ทั้งประสิทธิภาพของงานและการอยู่ร่วมกันในกลุ่มทำงานที่ดีนั้น มักใช้การสื่อสารสองทาง หรือหลายทางมากกว่าสื่อสารทางเดียว คือให้มีการตอบโต้ อภิปราย แสดงความเห็น หรือซักถามข้อสงสัยร่วมกันมากกว่าที่จะรับคำสั่ง หรือรับฟังความ คิดอยู่ข้างเดียว ขณะเดียวกันในการใช้ภาษา เพื่อสื่อสารไม่ว่า จะเป็นการพูดหรือเขียน ก็ให้เป็นไปตาม ทางสร้าง สรรค์ให้เกิดผลดีต่อกันและกัน

เวลาที่ใช้ 11 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจ้งข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า ในช่วงแรกของกิจกรรมการเรียนรู้ คือ เรื่องการฝึกพูดด้านบวก และกิจกรรม ในช่วงที่สองคือ เรื่องการฝึกพูดต่อหน้าชุมชน และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และตั้งใจฝึกฝนทักษะการพูดอย่างเต็มความสามารถ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ทราบจากการชี้แจงของวิทยากรและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน
   - ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้เรื่องทักษะการพูด และการนำไปใช้ในการทำงานของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 3 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 3 ใบความรู้ กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ค

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 3 : การพูดด้านบวกตามหลักนีโอฮิวแมนนิส

- แจกใบงานที่ 3 : ให้ผู้เรียนเขียนข้อดีของตนเองให้มากที่สุด และจับคู่กับเพื่อน

- วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่ โดยชี้แจงกิจกรรมว่า ให้ผู้เรียนพูดข้อดีของตนเองที่เขียนไว้ให้เพื่อฟังและผลัดกันพูด โดยมีกติกาดังนี้

1. ให้ผู้เรียนที่จับคู่กันกล่าวสวัสดีทักทายและแนะตัวเองให้เพื่อนทราบ เช่น ชื่อ อายุ เกิดที่ไหน ปัจจุบันอยู่ที่ไหน ชอบทำอะไร และให้บอกข้อดีของตนเองที่เขียนไว้ให้เพื่อนฟัง

2. ขณะที่ผู้เรียนพูดให้สบตากัน ส่งรอยยิ้ม สัมผัสมือ และเมื่อพูดจบก็ให้ผู้เรียนกอดกัน

3. จากนั้นให้ผู้เรียนจับคู่ใหม่กับเพื่อนคนอื่นและทำตามกติกา ข้อ 1 และข้อ 2 เวียนจนครบทุกคน

4. เมื่อครบจำนวนคนให้ผู้เรียนแต่ละคนเขียนสิ่งที่ได้รับจากการทำกิจกรรมในใบงานที่ 3 ว่า ผู้เรียนรู้สึกอย่างไร และได้ประโยชน์อย่างไร ในการทำกิจกรรมนี้

- วิทยากรให้ผู้เรียนสลับกันพูดถึงข้อดีของเพื่อนที่นั่งคู่กันจนครบทุกคน

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นจากการฝึกพูดเชิงบวกและเขียนบนกระ ดาน เช่น ขณะที่ผู้เรียนได้พูดชื่นชมตนเองแล้วรู้สึกอย่างไร เช่น รู้สึกเขินอาย ทำไมจึงรู้สึกเช่นนั้นให้อธิบาย และขณะที่เพื่อนกล่าวถึงข้อดีของตัวเรา ผู้เรียนรู้สึกอย่างไร เช่นมีความสุข รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า เป็นต้น

- วิทยากรและผู้เรียนช่วยกันสรุปความสำคัญของการพูดเชิงบวก คือ การใช้คำพูดด้านบวกกับตัวเองและผู้อื่น ด้วยการใช้ประโยคคำพูดด้านบวก โดยการใช้คำพูดดี ๆ กับตัวเอง และการรับฟังคำพูดดี ๆ จากผู้อื่น เช่น เป็นคนที่ยอดเยี่ยม เป็นคนที่มีความสามารถ เป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้น จะช่วยเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตัวเองให้เป็นบวกจากคำพูดของตัวเราเอง และคำพูดของผู้อื่นได้

- วิทยากรได้อธิบายเสริมว่า การทำกิจกรรมนี้เน้นเรื่องความรักและความเมตตา เพราะมนุษย์ต้องการความรักและความต้องการการยอมรับจากผู้อื่น ต้องการให้ผู้อื่นชอบเรา รักเรา เห็นอกเห็นใจเรา ยอมรับเรา เห็นคุณค่า และความสามารถในตัวเรา ความต้องการความรักประเภทนี้สามารถปรากฏออกมาได้ หลาย ๆ รูปแบบ เช่น ความต้องการที่จะให้คนอื่นฟังเมื่อเรากำลังพูด ความต้องการคำชม คำยกย่อง เกียรติยศชื่อเสียง เงินทอง คนรัก เป็นต้น เพื่อเราจะได้รู้สึกว่าเราเป็นที่ยอมรับ และเป็นที่รักของผู้อื่น เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะภาพพจน์ของตัวเราเอง เป็นตัวกำหนดความต้องการความรัก และการยอมรับของคนเรา ถ้าเรามีภาพพจน์ด้านบวกกับตัวสูงเท่าไร ความต้องการความรักและความต้องการการยอมรับจากผู้อื่นก็จะน้อยลง

ด้วยเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาจิตใจตามแนวนีโอฮิวแมนนิส ก็คือ การฝึกจิตที่ทำให้คนเรามีจิตใจกว้างขวางขึ้น มีน้ำใจให้กับคนรอบข้างในวงที่กว้างขึ้น มีความรักความเมตตา และการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับตนเอง เป็นความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเองโดยตรงที่เกิดจากความเชื่อฝังใจที่หยั่งลึกลงไปในจิตใต้สำนึก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตนเองจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนิสัย ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความสามารถ และวิธีการดำเนินชีวิต โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีความสมดุลทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันอภิปรายว่า การที่ได้ทำกิจกรรมนี้ แล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับตนเองตามที่คาดหวังและการทำงานอย่างไรบ้าง ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างไร ให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 6 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 4 ใบความรู้ กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ค

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 4 : การฝึกทักษะการพูด

1.วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย และชี้แจงวัตถุประสงค์

ในการเรียนเรื่องการฝึกทักษะการพูดเพื่อให้ผู้เรียนมีหลักการ/เทคนิคการพูดอย่างถูกวิธีและสามารถนำไปปรับใช้กับการทำงานของผู้เรียน

2.วิทยากรบรรยายความรู้เรื่องหลักการเป็นผู้พูดที่ดี /เทคนิควิธีการพูด โดยเขียนบนกระดาน

3. วิทยากรให้ผู้เรียนทดลองพูดด้วยตนเอง 1 ครั้ง ทันทีหลังจากได้รับใบความรู้แบบการพูดให้ถูกต้อง โดยให้เวลาคนละ 3 นาที โดยให้แนะนำตัวเองสั้นๆ

4. วิทยากรตรวจความถูกต้อง เป็นรายบุคคล หลังจากที่ผู้เรียนพูดเสร็จ มีประเด็นให้ซักถามได้ทันที

5. วิทยากรให้ผู้เรียนฝึกพูดโดยจับคู่กับเพื่อนผลัดกันพูด ตามวิธีการที่ได้สอนไปให้เวลาประมาณ 30 นาที

6. จากนั้นให้ผู้เรียนเตรียมขึ้นพูดทีละคน วิทยากรแจกกระดาษตามจำนวนผู้เรียนให้ผู้เรียนเขียนข้อดีข้อควรปรับปรุงให้กับคนที่ออกมาพูดจนครบ ให้ผู้เรียนตั้งใจฟังและให้กำลังใจผู้เรียนคนอื่นๆที่ออกมาพูดทุกคน

7. เมื่อผู้เรียนออกมาพูดจนครบ และได้รับใบประเมินจากเพื่อน ให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นว่า ก่อนกับหลังการฝึกพูด มีความแตกต่างกันอย่างไร และคิดว่าตนสามารถมีความมั่นใจในการพูดเพิ่มขึ้นหรือไม่ และข้อไหนที่ควรปรับปรุงบ้าง

8. วิทยากรกล่าวชมเชยผู้เรียนที่มีความตั้งใจกล้าแสดงออก มีความมั่นใจในการพูดมากขึ้น และกล่าวเชิญชวนให้ผู้เรียนแสดงความรู้สึกต่อการทำกิจกรรมนี้ว่า ได้เห็นคุณค่าและประโยชน์อย่างไรบ้าง และกิจกรรมนี้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและผู้เรียนสามารถนำไปปรับใช้กับตนเองและการทำงานได้อย่างไรบ้าง ให้เขียนในใบงานที่ 4 และให้ผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็น และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลจากการพูดของผู้เรียน

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 3

“ กิจกรรมการพูดด้านบวก”

เขียนข้อดีของตนเองให้มากที่สุดและการนำหลักธรรมไปใช้ในการเป็นผู้พูดที่ดี

เขียนข้อดีของตนเองให้มากที่สุด

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

หลักธรรมที่นำไปใช้ในการเป็นผู้พูดที่ดี

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบงานที่ 4

“ กิจกรรมการฝึกทักษะการพูด”

ให้เขียนข้อดีในการฝึกพูดของท่าน

ให้เขียนข้อที่ควรปรับปรุงในการฝึกพูดของท่าน

การนำไปใช้และประโยชน์ที่ได้รับ

ใบความรู้

กิจกรรมที่ 3

“การพูดด้านบวก”

กิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส เป็นกระบวนการหรือแนวทางที่ทำให้บุคคลเกิดการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย (Physical) จิตใจ (Mental) จิตวิญญาณ (Spirit) โดยเชื่อว่าคนที่สมบูรณ์จะต้องได้รับการพัฒนาทั้ง 3 ด้านควบคู่กันไปอย่างเหมาะสม กิจกรรมการพัฒนาบุคคลตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วยกิจกรรมที่พัฒนาในทุกด้านของชีวิตโดยมุ่งพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ (EQ) ดังนี้

1. การสร้างความรู้สึกที่ดี โดยการสร้างความรู้สึกด้วยการ Empowerment หรือการให้ความรัก การให้พลังด้านบวก คือ ความคิด คำพูด การกระทำที่ทำให้ตัวเรา และคนรอบข้างมีพลังด้านบวกมากยิ่งขึ้น ผู้ที่ได้พลังด้านบวกมากก็จะกลายเป็นคนที่คิดด้านบวก ทำด้านบวกมากขึ้น ในทางตรงกันข้าม บุคคลที่ได้รับความรักหรือได้รับพลังด้านบวกน้อยก็จะกลายเป็นคนที่มีความคิดด้านบวกทำด้านบวกน้อย ความสัมพันธ์ที่ไม่ดีนี้เราอาจเรียกได้ว่า การให้พลังด้านลบ หรือการดูดพลัง คือการใช้ความคิด คำพูด และการกระทำที่ทำให้คนรอบข้างของเรามีพลังด้านบวกในตัวลดน้อยลง โดยกิจกรรมการให้ความรัก การให้พลังด้านบวกด้วยการแสดงพฤติกรรมทั้งต่อตัวเอง และคนรอบข้าง (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2545) ดังนี้

1.1 การยิ้ม รอยยิ้มเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดข้อหนึ่งของคนที่คิดด้านบวก ทำด้านบวก การที่เรายิ้มให้กับใครก็หมายความว่าเราให้เกียรติและมีความเคารพให้กับคน ๆ นั้น คนทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้หญิง ผู้ชาย มีการศึกษามาก มีการศึกษาน้อย ร่ำรวย ยากจน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ต้องการที่จะได้รับเกียรติ ได้รับการยอมรับ ได้รับความเคารพจากผู้อื่นด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้น ถ้าเรายิ้มให้กับใครก็เหมือนกับว่าเรากำลังเติมพลังให้คนผู้นั้น และที่สำคัญที่สุดเราก็มักจะได้รับรอยยิ้มกลับคืนมา ดังคำกล่าวที่ว่า รอยยิ้มหนึ่งเกิดขึ้นหลังรอยยิ้มหนึ่งเสมอ เราจึงควรฝึกยิ้มเสมอ ๆ ยิ้มบ่อย ๆ และยิ้มให้กับทุกคนที่เราจะยิ้มให้ได้และในทุกสถานการณ์ของชีวิต

1.2 ชม ในความหมายที่ถูกต้องแล้ว การชมใครหมายถึงการพูดถึงส่วนที่ดีของคน ๆ นั้น คนเราทุกคนมีทั้งส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี ซึ่งทุกคนต่างก็อยากได้ยินคนอื่นพูดถึงส่วนที่ดีของเราจริง ๆ แล้วคำชมเปรียบได้กับน้ำทิพย์ที่ชโลมจิตใจมนุษย์เราให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดกำลังใจ เกิดพลังที่จะต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ด้วยนั้นถ้าเราต้องการให้พลังด้านบวกแก่ใคร ต้องการมีสัมพันธภาพที่ดีกับใคร เราควรที่จะหมั่นชมคนผู้นั้นอยู่เสมอ ๆ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยหลีกเลี่ยงการตำหนิติเตียน

1.3 สบตา ดวงตาเปรียบเสมือนหน้าต่างของดวงใจ ความรู้สึกต่าง ๆ ของเราสามารถส่งออกมาได้ทางดวงตา เมื่อมีใครมาสบตาเรา มองเราด้วยความรู้สึกที่ดี ชื่นชมในตัวเรา ให้เกียรติเรา หัวใจของเราจะรู้สึกพองโต รู้สึกอบอุ่น เชื่อมั่น อยากทำสิ่งดี ๆ ให้กับตัวเอง และคนรอบข้าง เพื่อเป็นการเพิ่มพลังให้กับตัวเองและผู้อื่น เราควรฝึกสบตากับคนที่เรากำลังพูดด้วยให้เป็นนิสัย หรือสบตากับผู้พูดในขณะที่เราเป็นผู้ฟังด้วยความรู้สึกที่ดี ๆ อยู่เสมอ

1.4 สัมผัส การสัมผัสมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตของคนเรา ดังที่นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า คนเราต้องการการสัมผัสอย่างน้อยวันละสี่ครั้ง เพื่อการมีชีวิตรอด แปดครั้งเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างปกติ และสิบสองครั้งเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ดังนั้นการสัมผัสก็จะช่วยให้เรากลายเป็นคนดีและมีความสุข

1.5 สวัสดี เมื่ออุ้งมือทั้งสองข้างของคนเราประกบกันในท่าไหว้จะส่งพลังสูงส่งการทักทาย และการลาจากกันของคนเรามีได้หลายวิธี เช่น การจับมือ การโอบกอด การโค้งคำนับ ฯลฯ แต่ไม่มีวิธีใดที่จะเป็นการเพิ่มพลังด้านบวกให้กับตัวเอง และผู้อื่นได้เท่ากับการสวัสดีด้วยการไหว้แบบชาวตะวันออก เราจะรู้สึกดีเมื่อมีใครมาสวัสดีเรา และเราก็ควรจะสวัสดีตอบกลับทุกครั้ง การสวัสดีจนเคยชินเป็นนิสัยทำให้เราลดอัตตาของตัวเราเองลง มีความเคารพให้กับผู้อื่น และมีความเคารพให้กับตัวเองมากขึ้น การสวัสดีจึงเป็นวิธีที่ง่ายที่สุดวิธีหนึ่งในการให้พลังด้านบวกแก่ผู้อื่นและตัวเราเอง

2. การสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก คือ ความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเองด้านบวก โดยเรารู้สึกกับตัวเองอย่างไรก็รู้สึกกับคนอื่นอย่างนั้น เช่น รู้สึกบวกกับตัวเองก็จะรู้สึกบวกกับผู้อื่น โดยภาพพจน์ของตัวเราเอง (Self Image หรือ Self Concept) เป็นความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเอง ความรู้สึกนี้เป็นความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเองโดยตรง ความรู้สึกที่เรามีต่อตัวเราเองนี้ คือ ความเชื่อที่ฝังใจที่หยั่งลึกลงไปในจิตใต้สำนึกของคนเราที่ทำให้เราเชื่อว่าตัวเราเป็นคนอย่างไร โดยทุก ๆ อารมณ์ ความรู้สึก การกระทำ พฤติกรรม ทัศนคติรวมทั้งความสามารถด้านต่าง ๆ ของคนเรามีความสัมพันธ์โดยตรงกับภาพพจน์ของตัวเราเอง และภาพพจน์ของตัวเราเองสามารถเปลี่ยนแปลงได้ จึงสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงนิสัย ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความสามารถ รวมทั้งวิธีการดำเนินชีวิตของคนเราจะเป็นไปได้ง่ายขึ้น ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นเริ่มต้นที่ภาพพจน์ของตัวเอง โดยกิจกรรมที่ใช้จะช่วยสร้างภาพพจน์ของตัวเองด้านบวก (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2540) เช่น การใช้คำพูดด้านบวกกับตัวเองและผู้อื่น ด้วยการใช้ประโยคคำพูดด้านบวก โดยการใช้คำพูดดี ๆ กับตัวเอง และการรับฟังคำพูดดี ๆ จากผู้อื่น เช่น เป็นคนที่ยอดเยี่ยม.เป็นคนที่มีความสามารถ.เป็นคนที่มีเสน่ห์และน่ารัก.เป็นคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นต้น โดยจะช่วยเปลี่ยนแปลงภาพพจน์ของตัวเองให้เป็นบวกจากคำพูดของตัวเราเอง และคำพูดของผู้อื่นได้

ใบความรู้

กิจกรรมที่ 4

“การฝึกทักษะการพูด”

ข้อควรปฏิบัติเบื้องต้นสำหรับผู้พูด

- เตรียมตัวให้พร้อมที่สุดเมื่อรู้ตัวล่วงหน้า และมีโอกาสเตรียม
- ตั้งใจให้ดีที่สุด กระตือรือร้น
- สุภาพเหมาะสม ทั้งบุคลิก การแต่งกาย และคำพูด
- เมื่อได้รับเชิญให้ขึ้นพูดหรือขึ้นทำหน้าที่ใด ๆ จงปรากฏตัวเดินขึ้นเวทีด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง
- สง่าผ่าเผย ยืนบนเวทีอย่างมั่งคง ไม่โยกเยกไปมา
- ทิ้งน้ำหนักตัวลงบนฝ่าเท้าทั้งสองข้างอย่างสบาย ๆ ให้เสมอกัน
- ไม่ยืนใกล้หรือห่างไมโครโฟนจนเกินไป ปรับไมโครโฟนให้พอดีระดับปากก่อนเริ่มพูด
- เริ่มพูดด้วยการทักที่ประชุมทุกครั้ง โดยไม่ต้องกล่าวคำ "สวัสดี"
- ควรเริ่มทักจากผู้ดำเนินรายการซึ่งเชิญเราขึ้นพูด แล้วจึงทักผู้ฟัง ซึ่งมีทั้งสมาชิกและแขกที่มาเยือน
- หลังจากที่เอ่ยคำทักที่ประชุม ควรเว้นวรรคชั่วอึดใจสั้น ๆ แล้วจึงเริ่มการพูดหรือดำเนินรายการต่อไป
- ไม่นอกเรื่อง ไม่ออกตัว ไม่ยืดยาดเยิ่นเย้อ
- พยายามเป็นกันเองกับผู้ฟัง พูดด้วยน้ำเสียง จังหวะจะโคน ท่วงทำนองของการสนทนาตามธรรมชาติของตนเอง
- ควรพูดให้ดังพอที่ผู้ฟังทุกคนจะได้ยิน หลีกเลี่ยงคำ เอ้อ อ้า คำซ้ำซากติดปากอื่น ๆ และภาษาต่างประเทศ
- พยายามมองผู้ฟังให้ทั่วถึง พูดกับทุกคน อย่าหลบสายตา
- อย่าใส่แว่นตาสีแก่ซึ่งจะบดบังดวงตาของผู้พูด ทั้งนี้ยกเว้นผู้เจ็บป่วยหรือพิการ
- รักษาเวลาโดยพูดให้ได้ความยาวใกล้เคียงกับเวลาซึ่งกำหนด ไม่ยาวไป ไม่สั้นไป ไม่มากเรื่องจนเกินความพอดี

- ควรเลือกใช้คำกระทัดรัด ฟังง่าย ได้เนื้อหา ใช้เวลาน้อย
- จบการพูดหรือการทำหน้าที่ทุกครั้งอย่างกระชับ ไม่สับสน ไม่เหยาะแหยะ ไม่นอกเรื่อง ไม่ออกตัว ไม่ขออภัย และไม่ต้องกล่าวคำ ."ขอบคุณ" ลอย ๆ ปิดท้าย
- เดินลงเวทีโดยยังรักษาบุคลิกที่ดี
- รับฟังคำวิจารณ์ด้วยใจที่เปิดกว้าง ไม่โกรธหรือเสียใจ นำเอาคำวิจารณ์ไปใคร่ครวญ แล้วแก้ไขปรับปรุงการพูดหรือการทำหน้าที่ของตนให้ดียิ่งขึ้นในครั้งต่อไป
- ควรคำนึงว่าข้อยึดถือที่สำคัญ ก็คือการไม่โกรธหรือเสียใจเมื่อถูกวิจารณ์
- นอกจากฟังคำวิจารณ์ ควรนึกทบทวนและบันทึกข้อซึ่งตนเองเห็นว่าดีหรือเสีย เป็นข้อเตือนใจสำหรับการพัฒนาตนเอง และเป็นการฝึกทักษะการวิจารณ์ไปในตัว

แผนการจัดการเรียนรู้ ครั้งที่ 3

เรื่อง การทำงานเป็นทีม (จำนวน 11 ชั่วโมง)

กิจกรรมที่ 5 เป็ดเจ้าปัญหา

กิจกรรมที่ 6 การทำงานร่วมกันเป็นทีม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถวางแผนงานและทำงานร่วมกันเป็นทีมได้
2. เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจหลักธรรมอัตถัญญุตา

สาระการเรียนรู้

มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

การทำงานร่วมกันโดยหลายคนนั้น ถ้ามีทีมงาน (team work) ที่เหมาะสม คือ มีระบบงานที่ดี และชัดเจน ทุกคน รู้บทบาทหน้าที่ และมีขอบข่ายงานที่กำหนดเด่นชัด การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีขั้นตอน และมีการร่วมมือประสานงานกัน เป็นอย่างดี มักส่งผลให้งานสำเร็จ และมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันด้วยการช่วยเหลือกันในขอบเขตที่เหมาะสมในการทำงาน และอยู่ร่วมกันในกลุ่ม ถ้าทุกคนพร้อมต่อการเป็นผู้ให้ ย่อมทำให้เกิดความสุขในกลุ่มได้ การช่วยเหลือเพื่อนร่วมงาน จัดว่าเป็นการให้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นมิตร ซาบซึ้งใจ พึงพอใจ และเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน แต่ทั้งนี้ต้องเป็นการให้ในขอบเขตที่เหมาะสม เช่น ให้เมื่ออีกฝ่ายต้องการความช่วยเหลือ ให้โดยไม่มีผลกระทบในทางเสียหาย ต่องานส่วนรวม หรือช่วยเหลือโดยเลือกที่รักมักที่ชัง คือขาดความยุติธรรม ซึ่งบางทีนำไปสู่การแตกสามัคคีหรืออิจฉาริษยากันในหน่วยงาน การช่วยเหลือกัน ในขอบเขตที่เหมาะสม ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะของหัวหน้า ซึ่งอยู่ระดับเดียวกัน หรือผู้ร่วมงาน ก็ย่อมนำมาซึ่งการอยู่ร่วม กันโดยราบรื่นสงบสุข

ดังนั้นผู้นำที่ดีเมื่อทำงานร่วมกับผู้อื่นควรพิจารณาถึงหลักธรรมอัตถัญญุตา ที่หมายถึงการเป็นผู้มี หลักการ มีเหตุมีผล รู้จักลำดับ ขั้นตอนความสำคัญของการทำงานและมีความสามารถพิจารณาเข้าใจเหตุผลที่มาที่ไปด้วย และหลักโยนิโสนมสิการคือ คิด อย่างมีระบบสามารถแยกแยะเรื่องราว ไตร่ตรอง หาความจริงอย่างรอบด้านก่อนการตัดสินใจลงมือกระทำที่สำคัญ ผู้นำสามารถมีความยืดหยุ่นและปรับท่าทีหากการทำงานมีการแก้ไขเพื่อพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นนอกจากนี้ยังมีอิทธิบาท 4 ได้ชื่อว่าเป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ ดังนั้นในการทำการใดเมื่อผู้นำทั้งหลายตั้งอยู่ในอิทธิบาท 4

การนั้นจะสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ผู้นำที่พัฒนาตนเพื่อการบริหารงานตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นนี้จะนำมาซึ่งความพร้อมแห่งตนในการจะทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย

เวลาที่ใช้ 11 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจงข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า ในช่วงแรกของกิจกรรมการเรียนรู้ คือ ทำกิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา และกิจกรรมในช่วงที่สองคือ เรื่องการทำงานร่วมกันเป็นทีม และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และเรียนรู้การทำงานร่วมกันให้มีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้ และการนำไปใช้ในการทำงาน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 4 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 5 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 5 : กิจกรรมเปิดเจ้าปัญหา

- วิทยากรให้ผู้เรียนยืนบนเบาะกระจายไปทั่วห้อง ให้เว้นเบาะที่ว่างไว้หนึ่งที่ และชี้แจงกิจกรรมว่า มีกติกาดังนี้

โจทย์ : ให้รักษาที่ว่างไว้ให้ได้นานที่สุด

กติกา : ห้ามก๊กเบาะ ทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการวิ่ง ห้ามเคลื่อนย้ายเบาะ ห้ามกีดขวางทำร้ายเป็ด (วิทยากร) โดยหากเป็ดเดินถึงเบาะที่ว่าง ก็ให้เริ่มต้นรอบใหม่ จนกว่าจะรักษาเบาะที่ว่างได้นานที่สุดนับเป็นวินาที โดยผู้ช่วยวิทยากรจะเขียนตารางแสดงไว้บนกระดาน ดังนี้

รอบ	**เวลาที่ทำได้**
1	วินาที
2	วินาที
3	วินาที
4	วินาที
5	วินาที
6	วินาที
7	วินาที
8	วินาที

- วิทยากรตั้งคำถามกับผู้เรียนว่า จากการทำกิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหา ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มทำงานได้ดีคืออะไร และปัจจัยที่ทำให้รักษาเวลาได้น้อย

- โดยให้ทุกคนเขียนลงในใบงานที่ 5 จากนั้นให้แบ่งกลุ่มๆละ 5 คน ช่วยกันนำคำตอบที่ตนเขียนมาระดมสมองกันภายในกลุ่ม โดยให้พูดคุยกันทีละประเด็นและจบเป็นรายข้อ

- วิทยากรให้ผู้เรียนส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มออกมาเขียน ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มทำงานได้ดี และปัจจัยที่ทำให้รักษาเวลาได้น้อย

- จากนั้นวิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปและเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 5 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 6 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 6 : การทำงานร่วมกันเป็นทีม

1. วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย และให้ผู้เรียนนึกทบทวนถึงกิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหาที่ได้ทำไปก่อนหน้านี้ ว่าหากมีผู้นำในกลุ่มของการทำงานเช่นนี้ ลักษณะของผู้นำควรเป็นอย่างไร แล้วให้เขียนลงในใบงานที่ 6

2. วิทยากรยกตัวอย่าง กิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหา โดยให้ผู้เรียนช่วยกันหาสาเหตุว่าทำไมจึงรักษาเบาะไม่ได้นาน ให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 5 คนช่วยกันวิเคราะห์หาสาเหตุ ร่วมถึงวิธีการแก้ไขปัญหา และส่งตัวแทนมานำเสนอ

3. วิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปผลจากการวิเคราะห์ เช่น กลุ่มมีขนาดใหญ่เกินไปทำให้ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น กลัวเพื่อนไม่ยอมรับความคิดของตนเอง วัยที่ต่างกัน หรือ ขาดสติและการสังเกต เป็นต้น

4. วิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนร่วมหาวิธีการทำงานที่ดีควรมีลักษณะอย่างไรให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันสรุปประเด็นภายในกลุ่มและนำเสนอ

- ตัวแทนกลุ่มออกมาอภิปรายวิธีการทำงานที่ดี โดยวิทยากรเขียนข้อมูลในกระดานให้กับทุกกลุ่ม
- วิทยากรและผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นร่วมกันและได้วิธีการทำงานที่ดี

5. วิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนนึกถึงหลักธรรมที่นำมาใช้ในการทำงานร่วมกันเป็นทีมและให้เขียนลงในใบงานที่ 6 จากนั้นให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นต่อการนำหลักธรรมที่คิดว่าเหมาะสมนำมาใช้ได้กับการทำงานของผู้เรียนและต่อบุคคลอื่น

6. วิทยากรซักถามผู้เรียนว่า กิจกรรมนี้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและผู้เรียนสามารถนำไปปรับใช้กับตนเองและการทำงานได้อย่างไรบ้าง ให้ผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็นให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

รวบรวมผลงานคำตอบของกลุ่ม โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลงาน

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 5

“กิจกรรมเป็ดเจ้าปัญหา”

ให้ผู้เรียนเขียนปัจจัยปัจจัยที่ทำให้กลุ่มทำงานได้ดีคืออะไร และปัจจัยที่ทำให้รักษาเวลาได้น้อย

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มทำงานได้ดี

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ปัจจัยที่ทำให้รักษาเวลาได้น้อย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบงานที่ 6

“ การทำงานร่วมกันเป็นทีม”

เขียนลักษณะของผู้นำในการทำงานร่วมกันเป็นทีมควรเป็นอย่างไร และหลักธรรมที่นำมาใช้ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม

ลักษณะของผู้นำในการทำงานร่วมกันเป็นทีมควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

หลักธรรมที่นำมาใช้ในการทำงานร่วมกันเป็นทีม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบความรู้
กิจกรรมที่ 6 ชุดที่ 1

หลักธรรมอิทธิบาท 4

ในพระไตรปิฎกได้อธิบายความหมายของอิทธิบาทว่า คำว่า อิทธิ มีอธิบายว่า ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี กิริยาที่สำเร็จ กิริยาที่สำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้เฉพาะ ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง การทำให้แจ้ง ความเข้าถึงสภาวธรรมเหล่านั้น คำว่า อิทธิบาท มีอธิบายว่า ความกระทบ ฯลฯ การประคอง ความไม่ฟุ้งซ่านของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้น คำว่า เจริญอิทธิบาท มีอธิบายว่า ภิกษุเสพ เจริญ ทำให้มากซึ่งสภาวธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายว่า อิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมเพื่อความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ผู้ที่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ความสำเร็จจะเกิดขึ้น องค์ธรรมของอิทธิบาท 4ประกอบด้วย

1. ฉันทะ คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำมิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผล กำไร

2. วิริยะ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

3. จิตตะ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

4. วิมังสา คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

อาจเรียกอย่างสั้นๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา

อิทธิบาท 4 ได้ชื่อว่าเป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จ ดังนั้นในการทำการใดเมื่อผู้นำทั้งหลายตั้งอยู่ในอิทธิบาท 4 การนั้นจะสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ผู้นำที่พัฒนาตนเพื่อการบริหารงานตามหลักธรรมดังกล่าวข้างต้นนี้ จะนำมาซึ่งความพร้อมแห่งตนในการจะทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย

ใบความรู้

กิจกรรมที่ 6 ชุดที่ 2

การทำงานร่วมกันเป็นทีม

การทำงานเป็นทีม หมายถึง การร่วมกันทำงานของสมาชิกที่มากกว่า 1 คน โดยที่สมาชิกทุกคนนั้นจะต้องมีเป้าหมายเดียวกันจะทำอะไรแล้วทุกคนต้องยอมรับร่วมกัน มีการวางแผนการทำงานร่วมกันการทำงานเป็นทีมมีความสำคัญในทุกองค์กรการทำงานเป็นทีมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหารงานการทำงานเป็นทีมมีบทบาทสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือของกลุ่มสมาชิกเป็นอย่างดี

ลักษณะที่สำคัญของทีม 4 ประการ ได้แก่

1. การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล หมายถึง การที่สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีความเกี่ยวข้องกันในกิจการของกลุ่ม / ทีม ตระหนักในความสำคัญของกันและกัน แสดงออกซึ่งการยอมรับ การให้เกียรติกัน สำหรับกลุ่มขนาดใหญ่มักมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายมากกว่าการติดต่อกันตัวต่อตัว

2. มีจุดมุ่งหมายและเป้าหมายร่วมกัน หมายถึง การที่สมาชิกกลุ่มจะมีส่วนกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมร่วมกันของทีม / กลุ่ม โดยเฉพาะจุดประสงค์ของสมาชิกกลุ่มที่สอดคล้องกับองค์การมักจะนำมาซึ่งความสำเร็จของการทำงานได้ง่าย

3. การมีโครงสร้างของทีม / กลุ่ม หมายถึง ระบบพฤติกรรม ซึ่งเป็นแบบแผนเฉพาะกลุ่ม สมาชิกกลุ่มจะต้องปฏิบัติตามกฎหรือมติของกลุ่ม ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มแบบทางการ (Formal Group) หรือกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ (Informal Group) ก็ได้ สมาชิกทุกคนของกลุ่มจะต้องยอมรับและปฏิบัติตามเป็นอย่างดี สมาชิกกลุ่มย่อย อาจจะมีกฎเกณฑ์แบบไม่เป็นทางการ มีความสนิทสนมกันอย่างใกล้ชิดระหว่างสมาชิกด้วยกัน

4. สมาชิกมีบทบาทและมีความรู้สึกร่วมกัน การรักษาบทบาทที่มั่นคงในแต่ละทีม / กลุ่มจะมีความแตกต่างกันตามลักษณะของกลุ่ม รวมทั้งความรู้ความสามารถของสมาชิก โดยมีการจัดแบ่งบทบาทและหน้าที่ ความรับผิดชอบ กระจายงานกันตามความรู้ ความสามารถ และความถนัดของสมาชิก

5. การทำงานเป็นทีมเป็นแรงจูงใจสำคัญที่จะผลักดันให้ท่านเป็นผู้นำที่ดี ถ้าท่านประสงค์ที่จะนำทีมให้ประสบความสำเร็จในการทำงาน ท่านจำเป็นต้องค้นหาคุณลักษณะของการทำงานเป็นทีมให้พบระลึกไว้เสมอว่าทุกคนมีอิสระในตัวเอง ขณะเดียวกันก็เป็นส่วนหนึ่งของทีม แล้วจึงนำเอากลยุทธ์ในการสร้างทีมเข้ามาใช้เพื่อให้ทุกคนทำงานร่วมกันและประสบความสำเร็จ

คุณลักษณะของทีม

ทีมที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานคือกลุ่มของบุคคลที่ทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของ ทีม ต่อไปนี้เป็นสิ่งที่ท่านและเพื่อนร่วมทีมจะต้องยึดถือเป็นกรอบเพื่อทำงานร่วมกัน มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน จัดการด้วยตนเอง พึ่งพาตัวเอง ขนาดของกลุ่มที่พอเหมาะ

มีความเป็นหนึ่งเดียวกันสมาชิกของทีมที่ประสบความสำเร็จในการทำงานจะต้องมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ทุก ๆ คนจะถูกดึงเข้ามาในทิศทางเดียวกันเพื่อให้บรรลุความสำเร็จในงาน และ / หรือบรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยทั่วไปแล้วงาน และ / หรือเป้าหมายอาจบรรลุได้เมื่อทำงานร่วมกันแทนที่จะต่างคนต่างทำ ทีมงานที่มีประสิทธิภาพจะมีลักษณะโดดเด่นและสมาชิกทุกคนมีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในความสำเร็จด้วย จัดการด้วยตนเอง ทีมงานที่ประสบความสำเร็จในการทำงานมีแนวโน้มว่าจะสร้างโครงสร้างเฉพาะตนขึ้นมา เนื่องจากสมาชิกยอมรับบทบาท ของตนในเวลาต่าง ๆ กัน คล้อยตามความจำเป็น ความต้องการและความสามารถของตน บางคนอาจมีประสบการณ์ในงานเฉพาะอย่างจึงอาจเป็นคนจัดการให้คนอื่น ๆ ทำตาม คนอื่น ๆ ก็จะทำหน้าที่ในกิจกรรมของตนไปในงานที่เขาคุ้นเคย พฤติกรรมเหล่านี้จะถูกพัฒนาไปในแนวของโครงสร้างองค์กร และสมาชิกทุกคนจะต้องปฏิบัติตามพึ่งพาตัวเองสมาชิกของทีมที่ประสบความสำเร็จในการทำงานจะร่วมมือกับคนอื่น ๆ เพื่อทำงานชิ้นใดชิ้นหนึ่งหรือทำให้เป้าหมายสำเร็จอย่างไม่หลีกเลี่ยง ร่วมกันทำงานตามกำลังความสามารถของตนเอง ให้คำปรึกษาแนะนำและชักจูงเมื่อจำเป็น ร่วมประสานงานในหน้าที่และแก้ไขปัญหาอุปสรรคร่วมกัน ทุกคนต่างเอื้ออาทรช่วยเหลือกันและมีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ถ้ามีบุคคลหนึ่งบุคคลใดทำงานเกินกำลังหรือประสบปัญหายุ่งยากอันใด พวกเขาจะร่วมมือกัน เช่น อาจปกปิดคนที่มาทำงานสายหรือ เลิกงานก่อนเวลา ขนาดของกลุ่มที่พอเหมาะโดยทั่วไปแล้วทีมงานที่ประสบความสำเร็จในการทำงานมักจะมีขนาดพอเหมาะไม่ใหญ่โตเกินไปนัก เพื่อให้สมาชิกทุกคนในกลุ่มสามารถเข้ามามีส่วนร่วมสร้างสรรค์และจัดการด้วยตัวเองได้ แบ่งงานกันทำอย่างยุติธรรม แบ่งปันความคิดเห็นและความรู้สึกอย่างเปิดเผย ร่วมกันคิดแก้ปัญหาอย่างฉับไวและทันกาล สมาชิกสัก 5 คนต่อทีมเป็นขนาดที่กำลังพอดี ถ้ามากไปกว่านั้นอาจเสียเวลาในการอภิปรายกลุ่ม ในขณะที่สมาชิกคนหนึ่งหรือสองคนกำลังทำงาน คนอื่น ๆ อาจไม่เข้าไปมีส่วนร่วมมากนัก อาจมีการจัดกลุ่มที่มีสมาชิกน้อยกว่า 5 คน ซึ่งจะมีบุคคลที่มีความสามารถ

ไม่เพียงพอ หรือมีความรู้ไม่เพียงพอ รวมทั้งความเชี่ยวชาญในงานก็อาจไม่เพียงพอที่จะทำให้งานสำเร็จอย่างเรียบร้อย แต่ไม่ว่ากลุ่มจะมีสมาชิกมากน้อยเพียงใดก็ตาม ท่านอาจไม่อยู่ในสถานะที่จะคัดเลือกได้ จำนวนสมาชิกเลขคี่จะดูสมเหตุสมผลกว่าเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญปัญหาเสียงครึ่งหนึ่งเห็นอย่างหนึ่งเสียงอีกครึ่งหนึ่งเห็นอีกแบบหนึ่งในการตัดสินปัญหาใด ๆ การรู้จักเพื่อนร่วมทีมอีกอย่างหนึ่งที่ควรจำก็คือท่านไม่ควรมีทัศนะต่อเพื่อนร่วมทีมทุกคนว่าจะมีประสิทธิภาพเป็นแบบเดียวกัน เพราะทุกคนจะมีบุคลิกภาพที่แตกต่างกันไป จึงควรพิจารณาให้ต่างทัศนะกันไป อย่างไรก็ตามบางคนก็อาจมีบุคลิกที่คล้ายคลึงกันแบบที่เราจะกล่าวต่อไป แต่โปรดระมัดระวังอย่าไปคิดว่าคุณลักษณะที่สมบูรณ์ของแต่ละคนจะไม่เหมือนกันทีเดียวนัก เพราะว่าเขาหรือเธออาจมีเพียงบางอย่างที่สอดคล้องกัน จึงจำเป็นต้องรู้จักคนแต่ละคนเป็นอย่างดีสมาชิกของทีมมักจะเป็นดังต่อไปนี้

เป็นนักคิด

สมาชิกประเภทนี้อาจเรียกว่าเป็น " คนเจ้าความคิด " เขามักเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่จะต้องกระทำและมักจะมีความคิดความอ่านและมีข้อเสนอแนะต่าง ๆ มากมาย นักคิดมักไม่ค่อยสนใจในรายละเอียดมากนัก โดยปกติแล้วสมาชิกของทีมประเภทนี้จะต้องถูกจัดการอย่างระมัดระวัง ให้เกียรติ ให้กำลังใจและแม้แต่การยกย่องให้เกิดความภาคภูมิใจ เพื่อป้องกันไม่ให้เขาถอนตัวออกไปจากทีมเสียก่อน

เป็นนักจัดองค์กร

การทำงานร่วมกับนักคิดที่สร้างสรรค์ยิ่งขึ้นซึ่งอาจเป็นนักจัดองค์กร ผู้ซึ่งชอบเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการทำงานของทีมงานเสมอ เพื่อไปจัดการและจัดสรรงานและหน้าที่ต่าง ๆ เป็นคนเจ้าหลักการและเจ้าระเบียบ แต่ก็เป็นผู้ทำงานที่มีประสิทธิภาพดี นักจัดองค์กรบางครั้งก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความคิดกว้างไกล แต่ไม่ค่อยยืดหยุ่นนัก ในการทำงานเขามักจะประสบกับปัญหาสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงและและมีความไม่แน่นอน ท่านจะต้องมีแผนการปฏิบัติงานที่ชัดเจนเพื่อประสานงานกับเขาอย่างสม่ำเสมอ

เป็นนักปฏิบัติการ

สมาชิกประเภทนี้เป็นนักสร้างงาน และมีทัศนคติที่จะตั้งใจทำงานเพื่อให้มีผลงานเกิดขึ้น เป็นคนเปิดเผย หุนหันพลันแล่น ไม่อดทนหากการตัดสินใจล่าช้าหรือถูกดูแลควบคุมการปฏิบัติงานอย่างใกล้ชิด และมักจะผิดหวังเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างไม่เป็นไปตามที่ตั้งใจ ท่านจะต้องใช้ความพยายามควบคุมหน่วงเหนี่ยวเขาไว้เพื่อไม่ให้รับผลกระทบจากความรุนแรงที่เกิดขึ้น

เป็นสมาชิกของทีม

ไม่น่าแปลกใจนักที่สมาชิกของทีมจะเป็นผู้ที่กระตือรือร้นในการทำงานเพื่อให้ทีมงานประสบความสำเร็จ และมีการกระทำที่สนับสนุนและสามัคคีกลมเกลียวต่อเพื่อนร่วมทีมเป็นอันดี พยายามที่จะพัฒนาและเสนอแนวความคิดของกลุ่มมากกว่าแนวความคิดของตัวเอง สมาชิกของทีมมักไม่ชอบการเผชิญหน้าและการทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่ต้องการต่อต้านใครคนใดคนหนึ่ง บางครั้งสมาชิกของทีมก็ไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าที่ควรจึงพยายามปลีกตนเองออกจากคนอื่น ๆ ท่านจะต้องกระตุ้นและชักจูงให้เขาเสนอความคิดเห็น หรือให้ข้อแนะนำและมองในด้านบวกอยู่เสมอ

เป็นนักตรวจสอบ

ก็เป็นไปตามชื่อนั่นแหละ นักตรวจสอบหรือนักตรวจซ้ำ มักชอบจับตาดูว่ามีงานอะไรบ้างที่ก้าวหน้า เขามักคิดว่าตนเองเป็นคนยุติธรรมและมีความพิถีพิถัน แต่คนอื่น ๆ อาจมองว่าเขาเป็นคนชอบใช้อำนาจและและเป็นพวกเผด็จการ นักตรวจสอบมีบทบาทที่ต้องคอยเตือนให้ทีมงานรู้สึกถึงความจำเป็นต้องใช้ความรีบด่วนปฏิบัติงานอย่างจริงจัง เพื่อให้งานก้าวหน้าและบรรลุเป้าหมายทันเวลา ท่านอาจต้องเข้าไปประสานกับนักตรวจสอบหรือทำหน้าที่ประนีประนอมเมื่อเขามีความขัดแย้งกับเพื่อนร่วมทีมคนอื่น ๆ

เป็นนักประเมินผล

สมาชิกประเภทนี้เป็นผู้ที่สร้างสมดุลอย่างดียิ่งระหว่างนักคิดและนักปฏิบัติการ ชอบความเป็นอิสระและมักจะแยกตัวออกจากทีม มีความระมัดระวังและรอบคอบในการเข้าไปประเมินหรือวิเคราะห์ข้อมูลหรือสถานการณ์ ถึงแม้ว่านักประเมินผลจะไม่เป็นที่ชื่นชอบของสมาชิกบางคน แต่ทัศนะของเขาก็ได้รับการยอมรับนับถือจากสมาชิกร่วมทีมคนอื่นๆ

กลยุทธ์ในการสร้างทีมงาน

โดยแนวความคิดแล้วท่านและเพื่อนร่วมทีมย่อมต้องการเป็นทีมที่ประสบความสำเร็จในการทำงาน โดยมีท่านเป็นผู้นำทีม มีขั้นตอนหลายขั้นตอนที่ท่านควรนำมาใช้เพื่อให้บรรลุกระบวนการ อันได้แก่

สร้างทีมย่อย ๆ ขึ้นมา

เห็นได้ชัดว่าท่านสามารถช่วยได้ในการกระตุ้นให้ทีมที่ประสบความสำเร็จสามารถพัฒนาสมาชิกอันมีจำกัดได้เมื่อต้องการ บางทีก็สัก 5 คน ซึ่งอาจเป็นตัวเลขที่ดีที่สุดสำหรับสภาพแวดล้อมทั่ว ๆ ไป ท่านจำเป็นต้องคิดถึงบุคคลซึ่งประกอบกันเข้าเป็นทีม คงไม่เหมาะสมนักที่จะให้มีพนักงานสองคนซึ่งเป็นนักคิดเข้าร่วมทีมจะทำให้เกิดกรณีพิพาทขึ้นภายในทีมเพราะการริเริ่มและทัศนะที่ไม่สอดคล้องกัน ฉันใดก็ฉันนั้นเราไม่ควรมีนักปฏิบัติการมากนัก เพราะแต่ละคนจะทำงานไปคนละทางสองทาง ดังนั้นจึงควรนำเอาอัตราส่วนผสมที่เหมาะสมเข้ามาใช้ในการสร้างทีม ให้มี

นักคิด นักจัดองค์กร นักปฏิบัติการ และอื่น ๆ ซึ่งจะสนับสนุนซึ่งกันและกันและตรวจสอบกันเองเป็นไปตามความเหมาะสม

เห็นชอบในเป้าหมาย

ให้แน่ใจว่าสมาชิกทุกคนรู้ว่างานของตนคืออะไร มาตรฐานและเป้าหมายคืออะไร และจะก้าวไปในทิศทางใด บุคลากรแต่ละหน่วยงานจะต้องพยายามรวมกลุ่มเข้าด้วยกันเพื่อทำงานในหน้าที่อย่างดีที่สุดและให้อยู่ในทีมเดียวกัน สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนจัดรูปงานของตนเข้ากับงานของคนอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายรวมอย่างมีประสิทธิภาพและทันเวลา ต้องให้สมาชิกทุกคนเห็นด้วยกับสิ่งที่ตนกระทำอยู่ว่ากำลังทำอะไร ทำเมื่อใด ทำอย่างไร เพราะจะช่วยให้เกิดการประสานงานและทำงานด้วยกันอย่างสามัคคีกลมเกลียว

รู้จักสมาชิกเป็นรายตัว

เป็นที่กระจ่างชัดว่าท่านจะต้องรู้จักสมาชิกแต่ละคนในทีมเป็นอย่างดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อที่จะสามารถระบุได้ว่าสมาชิกแต่ละคนมีลักษณะสำคัญและองค์ประกอบอย่างใด ทราบจุดแข็งและจุดอ่อนของแต่ละคน ท่านจะต้องติดต่อกับแต่ละคนในลักษณะที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่าง เช่น นักปฏิบัติการจะต้องถูกกระตุ้นให้ทำงานช้าลง รอคอย คิดและรับฟังคนอื่นก่อนที่จะทำงานต่อ ในบางครั้งท่านจะต้องเข้าไปไกล่เกลี่ยสมาชิกของท่าน เช่น ระหว่างนักปฏิบัติการกับนักตรวจสอบให้ทั้งสองฝ่ายนั่งลงเจรจากัน รับฟังความคิดเห็นของแต่ละฝ่ายและยอมรับทัศนะของอีกฝ่ายหนึ่งบ้าง

รักษาไว้ซึ่งการติดต่อสื่อสารที่ดี

การติดต่อสื่อสารระหว่างท่านและทีมงานและระหว่างทีมด้วยกันเองมีความสำคัญในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การเป็นทีมที่จะประสบความสำเร็จในการทำงาน การติดต่อสื่อสารสองทางอย่างต่อเนื่องและผลที่ได้รับกลับมาจะช่วยหยุดการซุบซิบนินทา ลดความสับสน ระงับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วและฟื้นฟูสัมพันธภาพโดยรวม นับเป็นความจำเป็นที่ทุกคนในองค์กรจะต้องพูดจากับคนอื่น ๆ ทั้งในการประชุมปกติที่เป็นทางการและอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อก้าวไปข้างหน้า ยอมรับคำแนะนำต่าง ๆ รับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน

อ้างอิงข้อมูลจาก http://www.local.moi.go.th/team.html

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 4

เรื่อง คุณสมบัติผู้นำ

กิจกรรมที่ 7 กงล้อสี่ทิศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอธิบายความสำคัญของผู้นำ อธิบายคุณลักษณะของผู้นำที่ดี และคุณธรรมของผู้นำได้

2. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมของผู้นำไปใช้ได้จริง

สาระการเรียนรู้

มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเองและปฏิบัติ ต่อผู้อื่น

ผู้นำควรมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมพรหมวิหาร 4 และภาวนา 4 ในการใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติในการเป็นผู้นำที่มีความเมตตา ยินดีช่วยเหลือ มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และมีการฝึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติตนให้มีความสำรวม กายวาจาใจ มีศีลเป็นที่ตั้งในการดำเนินกิจการใดๆ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นและการช่วยเหลือบุคคลมีทุกข์ ให้คลายทุกข์ด้วยแนะนำให้ผู้อื่นฝึกฝนจิตใจให้ความสุขด้วยการทำสมาธิ ฟังธรรมที่สามารถเข้าใจง่ายๆ และนำไปปฏิบัติได้

การจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำสูง จำต้องพัฒนาคุณธรรมภายในควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านอื่น ๆ ไปด้วย โดยเน้นคุณธรรมซึ่งเป็นหัวใจในการสร้างภาวะผู้นำที่ดีที่ควรพัฒนาขึ้นมาเพียง 2 หมวด คือ ภาวนา 4 หมายถึง การฝึกอบรมพัฒนาตนเองอย่างครอบคลุมโดยสมบูรณ์ทั้ง 4 ระดับ ซึ่งบุคคลควรใส่ใจฝึกฝนอบรมเพื่อนำไปสู่ชีวิตอันประเสริฐ พุทธศาสนาถือเป็นภารกิจสำคัญเพื่อยังประโยชน์หรือเป้าหมายส่วนตนให้ถึงพร้อม ธรรมหมวดนี้เป็นการปฏิบัติต่อตนเอง และ พรหมวิหาร 4 เป็นหมวดธรรมที่หมายความถึง หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ใช้เป็นหลักธรรมประจำใจในการดำเนินชีวิต และใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเพื่อการเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี เพราะหมวดแรกเป็นธรรมที่เน้นการพัฒนาขัดเกลาตนเอง โดยสาระสำคัญอยู่ในขอบเขตระดับปัจเจกบุคคล ส่วนในหมวดหลังเป็นธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้อื่น สาระสำคัญจึงเป็นเรื่อง

ของการจัดความสัมพันธ์อย่างถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากผู้นำคนใดขวนขวายพัฒนาคุณธรรมทั้ง 2 หมวดให้เจริญงอกงามภายในตน ก็ย่อมทำให้ผู้นำนั้นสามารถทำกิจกรรมได้อย่างไม่งอนแง่นคลอนแคลน ทั้งยังเป็นผู้นำที่มีความดีงาม พร้อมที่ผู้อื่นจะเลื่อมใสศรัทธาให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอย่างเต็มกำลังความสามารถ และคุณธรรมเป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งที่ต้องนำเสนอเป็นอันดับแรกเนื่องเพราะลำพังการมีทักษะความสามารถด้านต่างๆ หรือมีกลวิธีในการจัดการมากมายภายใต้ความเข้าใจทางจิตวิทยานั้น คงไม่เพียงพอที่จะทำให้ภาวะผู้นำเกิดขึ้นได้แท้จริงหากขาดรากฐานของคุณธรรมด้านในแห่งชีวิต ซึ่งจะเป็นพลังกำกับการใช้ทักษะความสามารถต่าง ๆ อันเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทั้งในแง่การดำเนินชีวิต และในแง่การทำงานให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีในอีกด้านหนึ่งหากประสบความผิดพลาดล้มเหลว ก็จะมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็งเผชิญหน้าอย่างรู้เท่าทันสภาวะตามความเป็นจริง เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้สถานการณ์ดีขึ้นกว่าเดิมได้ การมีคุณธรรมด้านในเป็นรากฐานของชีวิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ จิตใจจึงเป็นสุขสงบ ไม่ตามความเปลี่ยนแปลงนั้น นอกจากนี้แล้วการสั่งสมคุณธรรมด้านในยังเอื้ออำนวยให้ผู้อื่นเชื่อมั่นศรัทธาต่อตัวผู้นำ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือตลอดจนถือเอาเป็นแม่แบบแห่งการประพฤติปฏิบัติไปด้วย

เวลาที่ใช้ 11 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจงข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า กิจกรรมการเรียนรู้ คือ เรื่องกงล้อสี่ทิศ และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และตั้งใจเรียนรู้คุณลักษณะผู้นำอย่างเต็มความสามารถ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ทราบจากการชี้แจงของวิทยากรและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้เรื่องคุณสมบัติผู้นำ “กงล้อสี่ทิศ” และการนำไปใช้ในการทำงานของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 3 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 7 ชุดที่ 1 ใบความรู้ กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ค แผ่นป้ายกงล้อ 4 ทิศ

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 7 : กงล้อสี่ทิศ

1. วิทยากรให้ผู้เรียนเดินเป็นวงกลม

<u>โจทย์</u> ให้ทุกคนเดินอ่านแผ่นป้ายกงล้อ 4 ทิศ แล้วเลือกแผ่นป้ายที่ตรงกับเรามากที่สุด โดยขอให้ถอด บทบาท ตำแหน่ง หน้าที่การงานหรือสถานภาพออก นึกถึงช่วงอายุ 25-30 ปี แล้วดูว่าเรามีลักษณะที่แท้จริงอย่างไร

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันอภิปรายว่า การที่ได้ทำกิจกรรมนี้ แล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับตนเองตามที่คาดหวังและการทำงานอย่างไรบ้าง ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างไร ให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 6 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 7 ชุดที่ 2 ใบความรู้ กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ค

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย เกริ่นนำและเชิญให้สมาชิกนั่งสงบใจ ผ่อนคลาย ให้ผู้เรียนทำกิจกรรมกงล้อสี่ทิศหลังจากนั้นวิทยากรให้ผู้เรียนร่วมกันวิเคราะห์ ตนเองที่มีลักษณะที่ตรงกับทิศใด จากนั้นให้ทุกคนช่วยกันนำเสนอความคิดว่าที่ได้จากการทำกิจกรรมก่อนหน้านี้ วิทยากรได้แบ่งกลุ่มออกเป็น 6 กลุ่ม ๆ 5 คน จากนั้นแบ่งกลุ่มผู้เรียนให้ช่วยกันวิเคราะห์ว่า คุณสมบัติของผู้นำแต่ละทิศมีจุดแข็ง จุดอ่อน และให้ข้อเสนอแนะ วิทยากรและผู้เรียนร่วมกับสรุปเนื้อหา เมื่อทุกกลุ่มนำเสนอเสร็จ ให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปลักษณะของผู้นำที่ดี และยกตัวอย่างผู้นำที่ผู้เรียนชื่นชอบ

2. วิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนช่วยกันพิจารณาถึงหลักธรรมของผู้นำมีอะไรให้ช่วยกันยกตัวอย่าง และผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมของผู้นำไปใช้กับตนเองและการทำงานได้อย่างไรบ้าง

3. วิทยากรเชิญชวนให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันสรุปประเด็นภายในกลุ่มและนำเสนอ

- ตัวแทนกลุ่มออกมาอภิปรายเรื่องหลักธรรมของผู้นำ โดยวิทยากรเขียนข้อมูลในกระดานให้กับทุกกลุ่ม

- ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นร่วมกันในการประยุกต์ใช้หลักธรรมผู้นำด้วยตนเองและนำหลักธรรมของผู้นำไปใช้ในการทำงาน โดยการยกตัวอย่างประกอบ

4. วิทยากรซักถามผู้เรียนว่า กิจกรรมนี้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและผู้เรียนสามารถนำไปปรับใช้กับตนเองและการทำงานได้อย่างไรบ้าง ให้ผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็นให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยผู้เรียนร่วมกันประเมินผลจากการทำกิจกรรมที่ปฏิบัติด้วยตนเองและการทำกิจกรรมร่วมกัน

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 7 ชุดที่ 1

“ กงล้อ 4 ทิศ”

ให้ผู้เรียนเขียนจุดแข็งสำคัญตามทิศที่เราเลือก 2 ข้อ พร้อมยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตจริง ประกอบ จุดอ่อน 2 ข้อสำคัญ พร้อมยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตจริงประกอบ

เขียนจุดแข็งสำคัญตามทิศที่เราเลือก 2 ข้อ พร้อมยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตจริง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

เขียนจุดอ่อน 2 ข้อ พร้อมยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตจริงประกอบ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบงานที่ 7 ชุดที่ 2

“ กงล้อ 4 ทิศ”

ให้ผู้เรียนเขียนคุณธรรมที่ผู้นำควรมี และผู้นำที่ดีควรมีลักษณะอย่างไร

คุณธรรมของผู้นำควรประกอบด้วยอะไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลักษณะของผู้นำที่ดีควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบความรู้

กิจกรรมที่7 ชุดที่ 1

คุณธรรมของผู้นำ

ในทางพุทธศาสนามีอำนาจในทางธรรม 3 ประการ ได้แก่ อำนาจแห่งความบริสุทธิ์ อำนาจแห่งปัญญา และอำนาจแห่งความกรุณา (พุทธคุณ 3 คือคุณของพระพุทธเจ้า) ซึ่งหากบุคคลได้สั่งสมให้เกิดขึ้นภายในตนได้อย่างจริงแท้ นอกจากจะเป็นคุณูปการต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามแล้ว ยังเป็นอำนาจที่เรียกศรัทธาปสาทะจากผู้คนรอบข้างได้อย่างดียิ่ง การพัฒนาคุณธรรมและทักษะความสามารถในแง่ต่าง ๆ เพื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำที่ดีนั้น ก็ล้วนอยู่ในขอบข่ายของอำนาจทางธรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าว ด้วยเหตุนี้การจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำสูง จำต้องพัฒนาคุณธรรมภายในควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านอื่น ๆ ไปด้วย ในที่นี้จะขอเน้นคุณธรรมซึ่งเป็นหัวใจในการสร้างภาวะผู้นำที่ดีที่ควรพัฒนาขึ้นมาเพียง 2 หมวด คือ

1.1 ภาวนา 4 หมายถึง การฝึกอบรมพัฒนาตนเองอย่างครอบคลุมโดยสมบูรณ์ทั้ง 4ระดับ ซึ่งบุคคลควรใส่ใจฝึกฝนอบรมเพื่อนำไปสู่ชีวิตอันประเสริฐ พุทธศาสนาถือเป็นภารกิจสำคัญเพื่อยังประโยชน์หรือเป้าหมายส่วนตนให้ถึงพร้อม ธรรมหมวดนี้เป็นการปฏิบัติต่อตนเอง ภาวนา 4 ได้แก่

กายภาวนา คือ การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง 5 ด้วยดี (ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย) และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

สีลภาวนา คือ การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

1.2 พรหมวิหาร 4 เป็นหมวดธรรมที่หมายความถึง หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ใช้เป็นหลักธรรมประจำใจในการดำเนินชีวิต และใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเพื่อการเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี ประกอบด้วยข้อธรรมต่าง ๆ ดังนี้

เมตตา คือ ความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุขมีจิตใจที่แผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เมตตาจะใช้สถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังอยู่ในภาวะที่เป็นปกติสุขดี ไม่มีปัญหาความเดือดร้อนอะไร เราจึงมีท่าทีอยากให้เขาเป็นสุขอย่างสืบเนื่อง

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ กรุณาจะใช้ในสถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังประสบความเดือดร้อน มีปัญหาหรือความทุกข์ เราจึงมีจิตใจคอยจะหาทางปลดเปลื้องเขาให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนนั้นไป

มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใส เบิกบาน กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ (ผู้อื่น) ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป มุทิตาจะใช้ในสถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังประสบความเจริญงอกงาม ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน เราจึงควรมีท่าทีพลอยยินดี ส่งเสริมสนับสนุนเขาให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ สืบไป

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่งไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ (ผู้อื่น) ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจ มองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบงานได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน อุเบกขาจะใช้ในสถานการณ์ที่การกระทำของผู้อื่นกำลังทำให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย ทำให้หลักการที่ถูกต้องดีงามสูญเสียไป ดังนั้นแม้ว่าเราจะเคยมีจิตใจปฏิบัติต่อผู้นั้นตามข้อธรรมทั้ง 3 ข้อที่กล่าวมา แต่หากเขากระทำให้หลักการที่ดีงานเสียไป เราต้องหยุดส่งเสริมหรือสัมพันธ์กับผู้นั้นเพื่อรักษาความถูกต้องไว้

นอกจากนั้นคุณธรรมสำหรับผู้ที่จะก้าวมาเป็นผู้นำที่ดีนั้นยังมีอีกหลายข้อ เช่น สัปปุริสธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม 7 และสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ผู้นำรุ่นใหม่พึงศึกษาและฝึกฝนร่วมกับธรรม 2 หมวดข้างต้นควบคู่ไปด้วย

ในที่นี้ยกภาวนา 4 และพรหมวิหาร 4 ขึ้นมาเน้น ก็เพราะหมวดแรกเป็นธรรมที่เน้นการพัฒนาขัดเกลาตนเอง โดยสาระสำคัญอยู่ในขอบเขตระดับปัจเจกบุคคล ส่วนในหมวดหลังเป็นธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้อื่น สาระสำคัญจึงเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์อย่างถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากผู้นำคนใดขวนขวายพัฒนาคุณธรรมทั้ง 2 หมวดให้เจริญงอกงามภายในตน ก็ย่อมทำให้ผู้นำนั้นสามารถทำกิจกรรมได้อย่างไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน ทั้งยังเป็นผู้นำที่มีความดีงาม พร้อมที่ผู้อื่นจะเลื่อมใสศรัทธาให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอย่างเต็มกำลังความสามารถ

ใบความรู้
กิจกรรมที่ 7 ชุดที่ 2
ทฤษฎีกงล้อ 4 ทิศ (Celtic Wheel)

ทฤษฎีกงล้อ 4 ทิศ (Celtic Wheel) เป็นทฤษฎีบุคลิกภาพเพื่อทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น โดยแต่ละคนสามารถมีลักษณะบุคลิก (ตามทิศ) ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ (เป็นกงล้อ) ขึ้นอยู่กับ เหตุปัจจัย เช่น อายุ / อาชีพการงาน ฯลฯ (แต่จะมีทิศหลักเป็นพื้นอยู่ ณ ปัจจุบัน)

หนู
-ใส่ใจผู้อื่น
-เข้าถึงคน เข้าใจนิสัยคน และดึงศักยภาพของเขาออกมาได้

มนุษย์แต่ละคนจะมีศูนย์สามศูนย์ที่ใช้ปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกับผู้คนและสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ ศูนย์ท้อง (ร่างกาย สัญชาตญาณ) ศูนย์ใจ (อารมณ์ ความรู้สึก) และศูนย์หัว (ความคิด จินตนาการ ตรรกะ) โดย**ทุกคนต่างก็มีศูนย์ทั้งสามเช่นเดียวกัน** แต่จะมีศูนย์ใดศูนย์หนึ่งที่ โดดเด่นเป็นศูนย์หลักที่เรามักใช้ตอบสนองต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ

<u>รูปวงจรการพัฒนาตัวเอง</u>

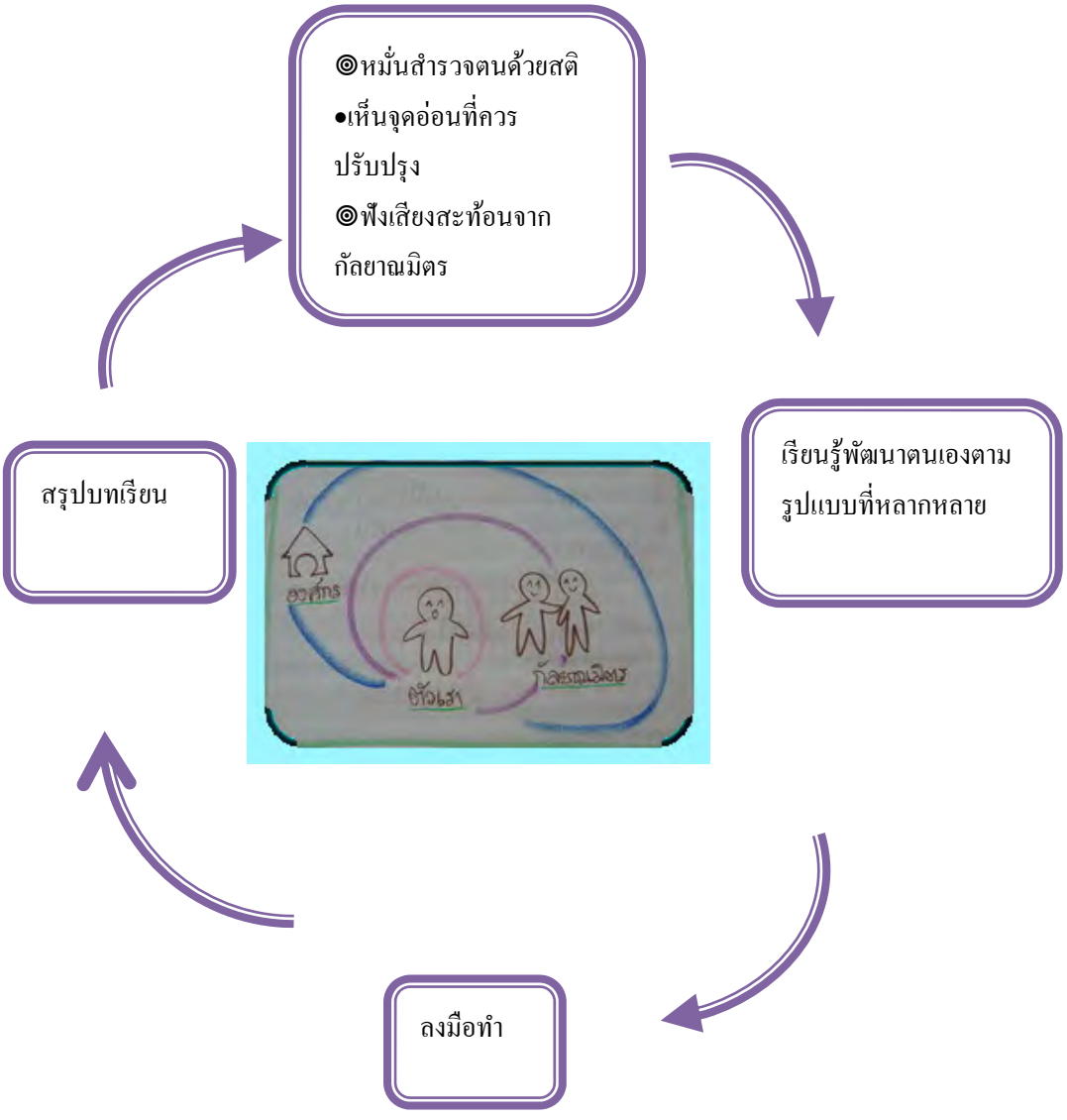

<u>ศูนย์การเรียนรู้และการตอบสนอง</u>

สมองซีกขวา : จินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์

สมองซีกซ้าย : ตรรกะ / เหตุผล

ศูนย์ท้อง สัญชาตญาณการกระทำ

ศูนย์ใจ อารมณ์ ความรู้สึก

สิ่งที่กระทบ / สัมผัส / แสดงออก

ความรู้สึก ความคิด – ความเชื่อ ความคาดหวังต่อตัวเองและต่อผู้อื่น ความต้องการ

<u>1. ชาวกระทิง</u>

ทิศเหนือ (กระทิง) ศูนย์ท้อง – สัญชาตญาณ	
จุดแข็ง / ลักษณะเด่น	**จุดอ่อน/ สิ่งที่ควรปรับปรุง**
บุกตะลุย ลงมือทำไม่ลังเล ทำอะไรรวดเร็ว กล้าได้กล้าเสีย เด็ดขาด กล้าตัดสินใจ ชอบท้าทายความสามารถ รักความยุติธรรม รักพวกพ้อง ชอบนำ ยืนยันสิทธิของตน และกลุ่ม กระตือรือร้น มุ่งมั่น รักอิสระ เปิดเผย ตรงไปตรงมา	ใจร้อน ขาดความรอบคอบ หงุดหงิดง่ายใช้อารมณ์ อยู่เหนือเหตุผล แข่งขัน เอาชนะ ถือตนเป็นใหญ่ โต้แย้งและปกป้องตนเองเมื่อถูกวิจารณ์ ชอบผลักดันให้มีการตัดสินใจก่อน

การทำงานร่วมกับชาวกระทิง

<u>ชาวกระทิง : แรงจูงใจที่สำคัญ</u>

- เชื่อว่าใครทุ่มเททำเท่าไหร่ ก็ควรได้รับผลตามนั้น
- ไม่ชอบให้งานคั่งค้าง
- เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง
- ต้องการอิสระในการคิด + ตัดสินใจ + ลงมือทำ
- ต้องการถึงเป้าหมายเร็วๆ (ไม่ชอบอ้อมค้อม)
- ต้องการความชัดเจน

- เชื่อว่าความตรงไปตรงมาเป็นการแสดงความจริงใจ
- เห็นคุณค่าของการลงมือทำ ไม่ชอบนิ่งเฉย
- ทุ่มเท ตั้งใจทำเต็มที่จึงหวั่นไหวต่อคำวิจารณ์ได้ง่าย

กิเลสประจำทิศ : ความหงุดหงิด

บารมีที่ควรฝึกเพิ่ม : การใส่ใจคนรอบข้าง

Trips :

1. ใช้ชีวิตให้ช้าลงเพื่อสัมผัสความละเอียดมากขึ้น
2. หมั่นระลึกเตือนสติให้ช้าลง
3. สื่อสารตรงไปตรงมาด้วยท่าทีที่สร้างสรรค์ต่อกัน
4. ให้อิสรภาพในการคิด + การกระทำ
5. หมั่นสังเกตอาการทางกาย (โดยเฉพาะเวลาหงุดหงิด)

2. ชาวหนู

ทิศใต้ (หนู) ศูนย์ใจ – ความรู้สึก	
จุดแข็ง / ลักษณะเด่น	**จุดอ่อน/ สิ่งที่ควรปรับปรุง**
ใส่ใจความรู้สึกของคน ช่วยเหลือผู้อื่น เป็นที่พึ่งพิง รับฟัง ให้กำลังใจ ซื่อ ไว้วางใจคน (บนพื้นฐานของความเปิดเผยจริงใจ) มองโลก ในแง่ดี อ่อนโยน เปิดโอกาสให้คนมีส่วนร่วม ในการทำงาน เป็นผู้ประสานกลุ่ม เป็นนักไกล่เกลี่ยที่ดี รักสันติ	ขี้เกรงใจ เก็บกด ไม่กล้าตัดสินใจ ลังเล ไม่มั่นใจ ในตนเอง วิตกกังวลไม่ยืนยันสิทธิ์ของตน ไม่กล้าปฏิเสธหรือขัดแย้งเมื่อมีความเห็นที่แตกต่าง ลำบากใจเมื่ออยู่ท่ามกลางความขัดแย้ง อ่อนไหว ไว้ใจคนง่าย ไม่ชอบเป็นผู้นำ

การทำงานกับชาวหนู

ให้เวลาชาวหนูได้คิดใคร่ครวญก่อนตัดสินใจ

เปิดพื้นที่ให้ชาวหนูสามารถปฏิเสธได้

ไม่ใช้ประโยชน์จากความขี้เกรงใจของชาวหนู

ชาวหนู : แรงจูงใจที่สำคัญ

1. มักจะสังเกตอากัปกิริยาของคนรอบข้างอยู่เสมอ ๆ
2. จดจำอาการปกติ / ไม่ปกติของคนรอบข้าง
3. ให้คุณค่ากับการช่วยเหลือ / เป็นที่พึ่งของผู้อื่น
4. เชื่อว่าคนที่มีความทุกข์ควรได้รับความช่วยเหลือ

5. กลัวคนอื่นเสียความรู้สึก
6. ไม่อยากคิดพะวงเมื่อปฏิเสธคนอื่น (รู้สึกผิดที่ไม่ช่วย)
7. เชื่อว่าไม่มีใครสมบูรณ์แบบจึงเลือกมองข้ามจุดอ่อนของผู้อื่นเพื่อความสบายใจ
8. มักรู้สึกสุข – ทุกข์ไปตามคนรอบข้าง
9. มักคิดกังวลแทนผู้อื่น ซึ่งอาจทำให้อีกฝ่ายโอกาสในการพึ่งพิงตนเอง

กิเลสประจำทิศ : กลัว คิดปรุงแต่ง

บารมีที่ควรฝึกเพิ่ม : ความตรงไปตรงมากับตนเองและผู้อื่น

Trips :

1.หมั่นทบทวนความรู้สึก ความต้องการ ความสามารถของตนเองตามความเป็นจริง

2.ให้เวลา + โอกาสเพียงพอในการใคร่ครวญก่อนตัดสินใจ

3.ฝึกยืนยัน ตรงไปตรงมา

3. ชาวเหยี่ยว

ทิศตะวันออก (เหยี่ยว) ศูนย์หัว – ความคิดสร้างสรรค์ พลังจินตนาการ	
จุดแข็ง / ลักษณะเด่น	**จุดอ่อน/ สิ่งที่ควรปรับปรุง**
มีความคิดสร้างสรรค์ มีจินตนาการ มองการณ์ไกล มีไหวพริบ (เน้นเป้าหมายในอนาคต) คิดเร็ว ชอบทดลอง ประดิษฐ์ คิดค้น ชอบของแปลกใหม่ มีโครงการใหม่ๆ เสมอ ยืดหยุ่นสูง ไม่ยึดติด รักการเรียนรู้ (แบบกว้างๆ)	เบื่อง่าย สมาธิสั้น ขาดความอดทน รอบคอบ ไม่ลงรายละเอียด คิดมากแต่ไม่ค่อยทำ ไม่จริงจัง ช่วงแรกจะกระตือรือร้น ช่วงหลังหมดไฟ รู้ไม่ลึก ไม่อยู่กับปัจจุบัน ให้ความสำคัญกับความคิดมากกว่า ข้อมูล เพื่อนๆ ตามความคิดไม่ค่อยทัน

ของฝากชาวเหยี่ยว

ตระหนักว่าบางครั้งคนอื่นไม่ได้ต้องการคำตอบหรือทางออกที่วิเศษจากชาวเหยี่ยวแต่ต้องการให้ดำรงอยู่ด้วยกันอย่างแท้จริง

ลองสัมผัสความสุขจากการลงมือทำ การสัมผัสสัมพันธ์กับคนอื่น เผชิญปัญหาร่วมกันตามจริงไม่เอาแต่อยู่ในโลกของความคิดจินตนาการ

การทำงานร่วมกับชาวเหยี่ยว

ให้เสรีภาพชาวเหยี่ยวในการคิด แต่ต้องสื่อสารความรู้สึกอย่างตรงไปตรงมาว่าอยากให้ชาว

เหยี่ยวร่วมรับผิดชอบ ลงมือทำด้วยกัน ต้องการให้อยู่ด้วยกันอย่างแท้จริง

ชาวเหยี่ยว : แรงจูงใจที่สำคัญ

- ชอบจับแนวโน้มสถานการณ์
- มองเหตุการณ์ล่วงหน้า
- สะสมประสบการณ์ที่หลากหลายนำมาต่อยอดได้
- มักมีความคิดใหม่ๆ ผุดขึ้นมาเรื่อยๆ
- มีความอยากรู้อยากเห็นแบบเด็กๆ ไม่คาดหวังสูง
- เชื่อว่าควรใช้เวลาที่มีอยู่เพื่อเรียนรู้หลายๆ เรื่อง
- มักทนกับสิ่งเดิมๆ ซ้ำๆ ซากๆ ไม่ได้
- เชื่อว่าทุกปัญหามีทางออก
- เชื่อว่าต้องมีวิธีการที่ดีกว่านี้เสมอ

กิเลสประจำทิศ : ความฟุ้งซ่าน

บารมีที่ควรฝึกเพิ่ม : ความเพียร / ทำอย่างต่อเนื่อง

Trips :

1. สัมผัสโลกผ่านการลงมือทำมากขึ้น
2. สัมผัสความรู้สึกของตนเอง – ผู้อื่น
3. ให้อิสรภาพชาวเหยี่ยวในการคิด
4. เตือนให้ชาวเหยี่ยวกลับมาอยู่กับปัจจุบัน

4. ชาวหมี

ทิศตะวันตก (หมี) ศูนย์หัว – ความคิดที่เป็นระบบ	
จุดแข็ง / ลักษณะเด่น	**จุดอ่อน/ สิ่งที่ควรปรับปรุง**
ใฝ่รู้ เก็บข้อมูล สุขุมรอบคอบ ลงรายละเอียด มีหลักการ ขั้นตอน นักวิเคราะห์ ยึดหลักเหตุ-ผล ความเหมาะสม ตัดสินผิดถูกตามหลักการ รักษากติกา คำพูด เอาจริงเอาจัง รับผิดชอบสูง ทำอะไรอย่างต่อเนื่องและลงลึก เปลี่ยนแปลงได้เมื่อมีเหตุผลที่ดี มีโลกส่วนตัว	ดื้อ เอาแต่เหตุผลของตัวเอง เชื่อหรือยอมรับคนอื่นยาก ไม่ยืดหยุ่น ปรับตัวยาก ยึดติดในหลักการสูง คิดในกรอบ ตัดสินใจช้า เย็นชา มองข้ามเรื่องความรู้สึก เก็บตัวไม่ยุ่งกับใคร คาดหวังสูง กลัวความผิดพลาด

ชาวหมี

การทำงานร่วมกับชาวหมี

เตรียมข้อมูลให้พร้อมก่อนจะอธิบายชาวหมีเพื่อปรับเปลี่ยนอะไรบางอย่าง

ชาวหมี : แรงจูงใจที่สำคัญ

- ละเอียด รอบคอบ
- วิเคราะห์ ศึกษาข้อมูล ลงลึก
- มุ่งมั่นทำจนเสร็จสมบูรณ์ ทุ่มเท เพราะต้องการความถูกต้อง ต้องการความสำเร็จในผลงาน ยึดคติ “ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน”

Trips :

1. ชาวหมีสามารถเรียนรู้จากชาวเหยี่ยวเรื่องความผ่อนคลายจะช่วยลดความเครียดได้
2. เปิดพื้นที่เรียนรู้ผ่านมิติ / ฐานอารมณ์ความรู้สึก
3. ลองเที่ยว / ทำงานแบบไม่เตรียม (เพื่อพัฒนาการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า)
4. สื่อสารอย่างครบถ้วน (เมื่อทำงานกับชาวหมี) ทั้งข้อมูลและขั้นตอน

กิเลสประจำทิศ : ความเครียด

บารมีที่ควรฝึกเพิ่ม :

1. ไม่ยึดมั่นในวิถีของตัวเองจนเกินไป
2. มองจุดแข็ง – จุดอ่อน ของตนเองและผู้อื่นตามที่เป็นจริง
3. สร้างพื้นที่กัลยาณมิตรในการพัฒนาตนเองระหว่างกันและกัน
4. สื่อสารเพื่อความสมดุลระหว่างกันในการทำงาน

ของฝากสำหรับบุคคลทุกทิศ

อย่าตีตราตัวเองและคนอื่นว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไม่เปลี่ยนแปลง ให้เชื่อว่าคนเราเปลี่ยนแปลงกันได้

ไม่ด่วนสรุปตัดสินคนอื่น เผื่อใจไว้ว่าความคิดของเราอาจไม่ถูกต้องเสมอไปก็ได้

หมั่นสำรวจ สืบค้นแรงจูงใจภายใน สังเกตร่องพฤติกรรมของตัวเอง

เมื่อทำงานกระทบกัน ให้มีการสรุปบทเรียนร่วมกัน

อย่าสำคัญมั่นหมายว่าสไตล์ของตัวเองดีที่สุด ให้เรียนรู้จุดอ่อนของตัวเองและเรียนรู้ จุดแข็งจากเพื่อน

ฝึกเปิดใจให้กว้าง มองให้ทะลุจุดอ่อนของกันและกัน ประสานจุดแข็งของทุกทิศเพื่อให้เกิดพลังกลุ่ม

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 5

เรื่อง การเข้าใจตนเองและผู้อื่น

กิจกรรมที่ 8

จำนวน 11 ชั่วโมง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจตนเองและผู้อื่นโดยยอมรับในความแตกต่างของแต่ละบุคคล

2. เพื่อผู้เรียนสามารถอธิบายจุดอ่อนจุดแข็งของลักษณะผู้นำตามสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้

3.เพื่อให้ผู้เรียนได้พิจารณาหลักธรรมของผู้นำที่ต้องนำไปปฏิบัติใช้ในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

สาระการเรียนรู้

ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน

ผู้นำมีความเข้าใจบุคคลที่มีลักษณะที่แตกต่างกันและเชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพ ด้วยการเป็นผู้นำมีความช่างสังเกตและมีใจเปิดกว้างในการยอมรับบุคคลอื่น โดยพิจารณาถึง คือ ปุคคลัญญุตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญุตา หมายถึงความรู้จักบุคคล การเข้าใจความแตกต่างแต่ละบุคคลว่า มีความสามารถที่แตกต่างกัน และเชื่อว่าทุกคนมีคุณธรรม ดังนั้นการทำงานร่วมกับบุคคลที่มีความแตกต่างกัน แม่ชีต้องอาศัยหลักธรรมเหล่านี้ในการพิจารณา เลือกคนให้มีความเหมาะสมกับการทำงานและสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะนี้ได้ เพื่อให้งานที่ทำบรรลุเป้าหมายและผู้นำควรนำหลักธรรมของพรหมวิหาร 4 มาใช้ในการมีเมตตาต่อผู้อื่น มีความชื่นชมยินดีผู้อื่นด้วยความจริงโดยปราศจากอคติ จะทำให้การทำงานร่วมกันมีความราบรื่นและเกิดความสุขใจ

เวลาที่ใช้ 11 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้สอน จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจงข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า ในช่วงแรกของกิจกรรมการเรียนรู้ คือ ทบทวนกิจกรรมกงล้อสี่ทิศ และกิจกรรมในช่วงที่สองคือ เรื่องการรู้จักตนเองและผู้อื่น และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และเรียนรู้การทำงานร่วมกันให้มีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้ และการนำไปใช้ในการทำงาน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 4 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรม กงล้อสี่ทิศ

1. วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลาย วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันทบทวนกิจกรรมกงล้อสี่ทิศ ที่ได้ทำไปก่อนหน้านี้ โดยให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นและนำเสนอผู้นำในแต่ละด้านตามทิศทั้ง 4 มีวิธีการทำงานอย่างไร ให้ยกตัวอย่างประกอบ

- โดยให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 5 คน ช่วยกันระดมสมองกันภายในกลุ่ม โดยให้ช่วยกันนำเสนอวิธีการทำงานของผู้นำในแต่ละด้าน โดยยกตัวอย่างการทำงานที่ผู้เรียนเคยประสบมาก่อนนำมาเชื่อมโยงกับวิธีการทำงานของผู้นำในแต่ละด้าน

- วิทยากรให้ผู้เรียนส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอวิธีการทำงานของผู้นำในแต่ละด้านพร้อมยกตัวอย่างประกอบ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปและเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 5 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 8 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. วิทยากรให้ผู้เรียนสลับกลุ่มๆละ 5 คน ช่วยกัน แสดงความคิดเห็นร่วมกันว่า ผู้เรียนสามารถเข้าใจตนเองมีลักษณะนิสัยอย่างไรและการที่อยู่ร่วมกับผู้อื่น ผู้เรียนมีความเข้าใจในตัวตนของผู้อื่นอย่างไร เช่น การสังเกตลักษณะแตกต่างของแต่ละคน โดยนำคุณสมบัติผู้นำของทั้ง 4 ทิศมาใช้ (ให้ดูจากใบความรู้เรื่องกงล้อสี่ทิศ)

- โดยให้ผู้เรียนส่งตัวแทนออกมาแสดงความคิดเห็น วิทยากรเขียนสิ่งที่ผู้เรียนเสนอบนกระดาน

- จากนั้นให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปถึงความใจลักษณะบุคคลที่แตกต่างกันและมีประสบการณ์ที่ต่างกัน

2. วิทยากรให้แต่กลุ่มนำเสนอลักษณะการทำงานที่ผ่านมาในอดีตและปัจจุบันมีอะไรที่แตกต่างกันไปหรือไม่ และส่งตัวแทนออกมานำเสนอ และได้ข้อสรุป

- จากนั้นแต่ละกลุ่มเอากิจกรรมกงล้อสี่ทิศมาวิเคราะห์ร่วมกับการทำงานของตนเองและช่วยกันระดมความคิดให้ผู้เรียนวิเคราะห์คุณลักษณะที่แตกต่างของคนกับการทำงานร่วมกันต้องใช้ฐานจากกิจกรรมกงล้อสี่ทิศ

- กลุ่มผู้เรียนส่งตัวแทนมาอภิปรายและหาข้อสรุปร่วมกันวิทยากร

3. วิทยากรให้ผู้เรียนสลับกลุ่มๆละ 5 คน ช่วยกันแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนกันในเรื่องการนำหลักธรรมของผู้นำมาใช้ปฏิบัติ โดยพิจารณาถึงการที่ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำที่ดีได้ ให้เขียนลงในใบงานที่ 8

- ตัวแทนกลุ่มออกมาอภิปรายหลักธรรมของผู้นำที่สามารถนำมาใช้ในการทำงาน โดยวิทยากรเขียนข้อมูลในกระดานให้กับทุกกลุ่ม

- วิทยากรและผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นร่วมกันถึงประโยชน์ของการเข้าใจตนเองและผู้อื่น

4. วิทยากรซักถามผู้เรียนว่า กิจกรรมนี้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียนและผู้เรียนสามารถนำไปปรับใช้กับตนเองและการทำงานได้อย่างไรบ้าง ให้ผู้เรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็นให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

รวบรวมผลงานคำตอบของกลุ่ม โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลงาน

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 8

ให้ผู้เรียนเขียนหลักธรรมของผู้นำ พร้อมยกตัวอย่างเหตุการณ์ในชีวิตจริงประกอบ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 6

เรื่อง การสร้างความสัมพันธ์ในการทำงาน

กิจกรรมที่ 9 ตัวต่อมหาสนุก

จำนวน 11 ชั่วโมง

วัตถุประสงค์

1.เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ และเข้าใจการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน

2. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถ ฝึกการวิเคราะห์ปัญหาและการแก้ไขในการทำงาน

3. เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและนำหลักธรรม กัลยาณมิตรธรรม คือ ภาวนีโย มาใช้กับตนเองเพื่อประโยชน์ในการทำงาน

สาระการเรียนรู้

ความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่น ติดกรอบความคิดอย่างตายตัว

ผู้นำควรมีความยืดหยุ่นและปรับตัวได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงสังคม โดยการนำหลักธรรม ภาวนีโย คือ ผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง นั้นคือ ผู้เรียนไม่ยึดติดกับความเชื่อเดิมๆ เปิดใจรับฟังประสบการณ์ใหม่ๆ จากผู้อื่น และคิดวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงได้ อุปสรรคอย่างหนึ่งของการทำงานร่วมกันคือ การประสานความแตกต่างระหว่างบุคคล บางคนคิดเร็ว ทำงานเร็ว มุ่งผลลัพธ์ แต่ขาดความประณีต บางคนทำงานประณีต แต่ช้า บางคนมุ่งงานเกินไป ไม่เน้นความสัมพันธ์ บางคนมุ่งความสัมพันธ์เกินไป ไม่ค่อยมุ่งงาน จุดสำคัญ คือ เราต้องทำความเข้าใจความแตกต่างหลากหลายนี้ เพื่อลดความขัดแย้ง แปรเปลี่ยนเป็นการเติมเต็ม ประสานพลังของกลุ่มเข้าด้วยกัน

สำหรับการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงาน ผู้นำควรพิจารณาถึงหลักธรรมที่จะส่งเสริมในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในสังคม เป็นการประสานความสามัคคีให้บุคคลในสังคมนั้นอยู่ร่วมกัน

ด้วยความมั่นคงและสุขสงบ คือ สังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้ผู้นำสร้างไมตรี มีน้ำใจและมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขของสังคมนั้น

เวลาที่ใช้ 11 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ตามการเรียนรู้ผู้ใหญ่(Knowles ,1980) และหลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจ้งข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า ในช่วงแรกของกิจกรรมการเรียนรู้ คือ เรื่องการทำกิจกรรมตัวต่อมหาสนุก และกิจกรรม ในช่วงที่สองคือ เรื่อง การสร้างความสัมพันธ์ในการทำงาน และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และตั้งใจเรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ทราบจากการชี้แจงของวิทยากรและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้เรื่องทำกิจกรรมตัวต่อมหาสนุกและการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงาน และการนำไปใช้ในการทำงานของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 4 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ตัวต่อเลโก้ กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ค

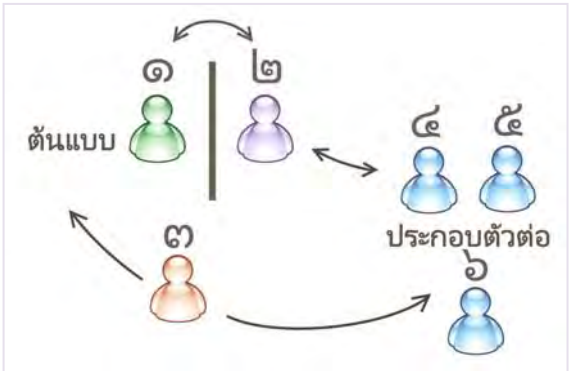

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 9 ตัวต่อมหาสนุก

1. วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลายเกริ่นนำและเชิญให้สมาชิกนั่งสงบใจผ่อนคลาย วิทยากรให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 6 คน และแจกตัวต่อเลโก้ ให้กลุ่มละชุด และอธิบายการเล่นโดยเขียนบนกระดานดังนี้

<u>โจทย์</u> ให้ต่อตัวต่อให้เหมือนต้นแบบ (สี ขนาด รูปร่าง) ภายในเวลา 1 ชั่วโมง 30 นาที แบ่งบทบาทผู้เรียนภายในกลุ่มดังนี้

เบอร์ 1 เห็นต้นแบบ นำข้อมูลมาบอกเบอร์ 2 ห้ามเข้าห้องปฏิบัติ

เบอร์ 2 รับข้อมูลมาบอกเบอร์ 4-6 สามารถชี้นิ้วได้ แต่ห้ามจับตัวต่อหรือช่วยทำ

เบอร์ 3 สามารถไปได้ทุกที่ แต่พูดไม่ได้ ให้พยักหน้าหรือส่ายหน้าเท่านั้น และให้เอามือไขว้หลังไว้

เบอร์ 4-6 รับคำบอกจากเบอร์ 2 และลงมือทำ

มีเงื่อนไขว่า เมื่อกำหนดบทบาทแล้ว ผู้เรียนห้ามเปลี่ยนบทบาททีหลัง

2. เมื่อหมดเวลา วิทยากรนำต้นแบบเลโก้มาเฉลย และนำผลงานของทุกกลุ่มออกมาแสดงให้ทุกคนเห็น พร้อมชมเชยผู้เรียนที่มีความสามารถทำงานร่วมกันเป็นทีม และได้ผลงานออกมาอย่างดี

3. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยน ที่มีต่อการทำกิจกรรมต่อเลโก้ตามกลุ่ม โดยให้อภิปรายถึงวิธีการทำงานในกลุ่ม และประโยชน์ที่ได้รับจากการทำกิจกรรมนี้

- ผู้เรียนส่งตัวแทนมานำเสนอและได้ข้อสรุปของวิธีการทำงานจากการต่อเลโก้

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 5 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 9 ใบความรู้ กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและให้ผู้เรียนนั่งหลับตาทำสมาธิสั้นๆ จากนั้นให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 6 คน เพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยวิทยากรเขียนบนกระดานดังนี้

<u>โจทย์</u> จากการทำกิจกรรมต่อเลโก้ ให้ผู้เรียนช่วยกันวิเคราะห์จากฐานความรู้กงล้อสี่ทิศว่าในแต่ละทิศมีผลต่อการทำงานอย่างไรบ้าง ได้แก่

1. เห็นจุดอ่อนความเป็นทิศของเราอย่างไรบ้าง และสถานการณ์แบบไหนที่ทำให้เรามาสามารถควบคุมการทำงานได้

2. ให้อธิบายจุดแข็งของทีม

3. ให้อธิบายจุดอ่อนของทีม

2. วิทยากรให้ผู้เรียนส่งตัวแทนมาอภิปรายถึงการวิเคราะห์การทำงานผ่านการทำกิจกรรมต่อเลโก้ โดยวิทยากรและผู้ช่วยวิจัยช่วยเขียนบนกระดานในแต่ละประเด็นที่นำเสนอ จนครบทุกกลุ่ม

3. วิทยากรและผู้เรียนช่วยกันสรุปประเด็นสำคัญเพื่อปรับใช้ในการทำงานของผู้เรียนที่ได้ทั้งข้อเสนอแนะ และการแก้ไข

4. วิทยากรให้ผู้เรียนลองนึกย้อนกลับไปถึงช่วงที่ทำกิจกรรมต่อเลโก้ ผู้เรียนรู้สึกอย่างไรต่อตนเอง และผู้อื่น เช่น มีโกรธ หงุดหงิด หรือ อึดอัดเพราะพูดไม่ได้ ได้แต่พยักหน้ากับส่ายหน้าอย่างเดียว หรือ ความรู้สึกอื่นๆ เช่น มีสติ รู้สึกต้องสังเกตมากขึ้น ต้องจดจำให้ได้ เป็นต้น

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยเป็นแสดงความคิดเห็นถึงความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การนำหลักธรรมมาใช้กับการทำงานร่วมกับผู้อื่น

5. วิทยากรแจกใบความรู้ที่ 10 ให้ผู้เรียนได้ศึกษาเรื่องการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงาน

- จากนั้นให้ผู้เรียนช่วยกันนำเสนอหลักธรรมที่เหมาะสมที่ผู้เรียนสามารถนำมาใช้กับตนเองและการสร้างสัมพันธ์ในการทำงานกับผู้อื่น

ให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปว่าผู้นำควรมีคุณธรรมด้านใดบ้างและนำไปใช้ได้อย่างไร ให้ผู้เรียนเขียนลงในใบงานข้อที่ 9

6. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นจากการที่ได้ทำกิจกรรมนี้แล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับตนเองตามที่คาดหวังและการทำงานอย่างไรบ้าง ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างไร ให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลจากการทำกิจกรรม

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 9

ในการสร้างความสัมพันธ์ในการทำงาน ผู้นำควรมีคุณธรรมด้านใด และสามารถนำไปใช้ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ใบความรู้ที่ 9

พรหมวิหารธรรมและสังคหวัตถุธรรม

หลักธรรม 2 หัวข้อนี้ ส่งเสริมในการสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในสังคม เป็นการประสานความสามัคคีให้บุคคลในสังคมนั้นอยู่ร่วมกันด้วยความมั่นคงและสุขสงบ

1. พรหมวิหาร 4

เป็นหลักธรรมประจำใจในการดำเนินชีวิต เพื่อเกื้อกูลสังคม มี 4 ประการ คือ

1. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้คนอื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3.มุทิตา คือ ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นใครประสบความสำเร็จ มีจิตใจพลอยยินดีกับเขา และพร้อมจะช่วยเหลือสนับสนุน

4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง โดยมองตามความเป็นจริง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู วางจิตมั่นคงสม่ำเสมอ มองคนอื่นได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุที่เขาประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม

2 . สังคหวัตถุ 4

หลักธรรมในการสร้างไมตรีในสังคม คือ สังคหวัตถุ 4 ประการ อันได้แก่

1. ทาน การให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เฉลี่ยเจือจานแจกจ่าย ช่วยเหลือด้วยสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนวิชาความรู้

2. ปิยวาจา การพูดจาโดยใช้คำสุภาพ ให้เกียรติกัน พูดด้วยความหวังดีมีน้ำใจ บอกกันถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์

3. อัตถจริยา การทำประโยชน์แก่ผู้อื่น สละเรี่ยวแรงกำลังกาย กำลังความสามารถ ช่วยเหลือและบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น

4. สมานัตตตา การทำตัวเข้ากับหมู่คณะได้ ไม่ถือตัว ร่วมหมู่ ร่วมมือ ร่วมจุดหมาย ร่วมแก้ปัญหา ร่วมสุขร่วมทุกข์ ปฏิบัติต่อกันโดยเสมอภาค และเสมอต้นเสมอปลาย

ทั้งสังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้ผู้นำสร้างไมตรี มีน้ำใจ และมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขของสังคมนั้น

ใบความรู้ที่ 10

การสร้างสัมพันธภาพ

การมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นเป็นสิ่งจำเป็นในการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ พัฒนาการทางสังคมและความคิดความเข้าใจของบุคคล พัฒนาขึ้นจากการมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น เอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล ความสำเร็จในอาชีพ การค้นพบความหมายของชีวิตและสุขภาพจิต ล้วนได้รับผลกระทบจากสัมพันธภาพระหว่างบุคคลมนุษย์แต่ละคนถูกหล่อหลอมจากประสบการณ์ให้มีความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ และค่านิยม ที่แตกต่างกัน ดังนั้นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคน 2 คน จึงต้องอาศัยความเข้าใจถึงปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อสัมพันธภาพที่มีระหว่างกัน เพื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายจะได้ประสบความสำเร็จในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

คุณค่าของสัมพันธภาพระหว่างบุคคล

บุคคลเรียนรู้จักตนเองได้จากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น จากสัมพันธภาพนี้ บุคคลจะได้รู้จุดเด่น และจุดด้อยของตนเอง รู้และเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งเรียนรู้ความเป็นจริงของโลก โดยสัมพันธภาพอันดีระหว่างบุคคลจะช่วยให้การเรียนรู้เป็นไปโดยไม่บิดเบือน มีการยอมรับและเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างที่เป็นจริง ดังนั้นสัมพันธภาพอันดีระหว่างบุคคล จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำบุคคลไปสู่ การพัฒนาเอกลักษณ์ของตนเอง การมีความรู้สึกว่าชีวิตมีความหมายและมีคุณค่า และการมีสุขภาพจิตที่ดีและสามารถพัฒนาตนให้ไปถึงศักยภาพสูงสุดของตนได้ แต่บุคคลที่ไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นได้ จะรู้สึกอ้างว้าง โดดเดี่ยว เกิดความรู้สึกว่าชีวิตไร้ความหมาย และนำไปสู่ความรู้สึกซึมเศร้า และท้อแท้ในชีวิต และการมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาได้ เช่น พฤติกรรมแยกตัวจากสังคม การติดยาเสพติด เป็นต้น การสร้างและคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นจะเกิดบรรลุผลได้ ต้องอาศัยคุณลักษณะที่สำคัญของบุคคลในการยอมรับและส่งเสริมซึ่งกันและกัน และนอกจากนี้ ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ทักษะการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น อันได้แก่ การเปิดเผยตนเอง การไว้วางใจซึ่งกันและกัน และการสื่อสารความเข้าใจ

คุณลักษณะสำคัญของบุคคลในการสร้างสัมพันธภาพ (Relationship or Rapport) ความสัมพันธ์ระหว่าง คน 2 คน จะเป็นสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ต้องอาศัยคุณลักษณะภายในหรือทัศนคติของบุคคลที่สำคัญบางประการ ได้แก่

การยอมรับและให้เกียรติ หมายถึง การยอมรับลักษณะส่วนตัวหรือลักษณะเฉพาะของบุคคลตามที่เขาเป็น ให้เกียรติและเคารพในคุณค่าของบุคคล มีความเป็นมิตร และความอบอุ่นใจแก่ผู้อื่น

การเข้าใจสาระและความรู้สึก หมายถึง การเข้าใจในเนื้อหาสาระของสิ่งที่สื่อสารระหว่างกัน และเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่นเสมือนเราเป็นตัวเขา ซึ่งในสัมพันธภาพที่ขาดความเข้าใจความรู้สึกซึ่งกันและกัน สัมพันธภาพนั้นไม่สามารถดำเนินไปถึงขั้นที่ลึกซึ้งได้

การจริงใจ หมายถึง การไม่เสแสร้งในการแสดงออกถึงความคิด ความรู้สึก และทัศนคติของตนเอง

คุณลักษณะของบุคคล 3 ประการนี้ จะส่งผลต่อสัมพันธภาพระหว่างบุคคลได้มากน้อยเพียงใดนั้น ไม่ใช่เพียงแต่มีคุณลักษณะเช่นนี้อยู่ภายในเท่านั้น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความสามารถในการสื่อ หรือแสดงออกถึงคุณลักษณะเหล่านี้ออกมาให้ผู้อื่นรับรู้ด้วย ซึ่งความสามารถในการแสดงออก หรือการสื่อสารให้ผู้อื่นทราบถึงคุณลักษณะสำคัญเหล่านี้ เรียกว่า ทักษะการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล ทักษะการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นเป็นสิ่งจำเป็น สัมพันธภาพระหว่างบุคคลเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ บางคู่เกิดขึ้นเป็นแค่เพียงความรู้จัก บางคู่เป็นความสนิทสนม กลายเป็นเพื่อนรัก คู่รัก หรือคู่สมรส บางคู่สัมพันธภาพมีอันต้องสิ้นสุดลง ด้วยความเบื่อหน่ายหรือทุกข์ใจ ซึ่งสัมพันธภาพระหว่างบุคคลจะเริ่มต้นและดำเนินไปอย่างลึกซึ้ง หรือมีอันต้องสิ้นสุดลงนั้น ขึ้นกับทักษะการสร้างสัมพันธภาพระหว่างกัน การเริ่มต้นของสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน จนสัมพันธภาพนั้นได้พัฒนาต่อไปเป็นความแน่นแฟ้นลึกซึ้ง และรักษาให้สัมพันธภาพอันดีนี้ยั่งยืนตลอดไป ไม่ใช่เรื่องง่าย หากแต่จะต้องอาศัยทักษะที่สำคัญหลายประการด้วยกัน ซึ่งทักษะแห่งการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันนี้ มิใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้เอง แต่จะต้องอาศัยการฝึกฝนหรือฝึกหัด ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ทักษะการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์มิตรภาพจะก่อเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยเวลา ความพยายาม และทักษะการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

การสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น อาจเป็นไปได้ใน 3 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 เป็นรูปแบบที่ง่ายที่สุด คือ การรอคอยให้ผู้อื่นก้าวเข้ามาผูกมิตรด้วย

รูปแบบที่ 2 เป็นรูปแบบที่ยากขึ้น คือการขอให้ใครสักคนเป็นเพื่อนด้วย ซึ่งเรามักจะรู้สึกเสี่ยงต่อการถูกปฏิเสธ

รูปแบบที่ 3 เป็นรูปแบบในการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ด้วยการให้มิตรภาพแก่ผู้อื่น ซึ่งความสัมพันธ์ของบุคคลในระยะยาว การสร้างสัมพันธภาพรูปแบบนี้ให้ผลที่แน่นอนที่สุด

ดังที่ David W. Johnson (1997) กล่าวว่า

ถ้าท่านต้องการเพื่อน จงเป็นเพื่อนของผู้อื่น

ถ้าท่านต้องการความห่วงใย จงให้ความห่วงใยแก่ผู้อื่น

ถ้าท่านต้องการคำปลอบโยน จงให้คำปลอบโยนแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้เมื่อโอกาสแห่งการสร้างมิตรภาพมาถึง สิ่งที่จะต้องมีอีกประการหนึ่ง คือ ทักษะที่ใช้ในการสร้างและคงไว้ซึ่งมิตรภาพที่ยั่งยืนต่อไป

ทักษะในสร้างสัมพันธภาพ ที่จะกล่าวในที่นี้ ได้แก่ การเปิดเผยตนเองและไว้วางใจซึ่งกันและการสื่อสารที่เข้าใจตรงกัน ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการฟัง ทักษะการทวนเนื้อหา ทักษะการสะท้อนความรู้สึก และทักษะการถาม

การเปิดเผยตนเอง (Self Disclosure)

การเปิดเผยตนเอง หมายถึง การเปิดเผยให้ผู้อื่นรู้ถึงความรู้สึก หรือปฏิกริยาที่ตนเองมีต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การเปิดเผยตนเองไม่ได้หมายถึง การบอกถึงประวัติหรือเรื่องราวในอดีตของตนเอง แต่เรื่องราวในอดีตก็อาจจะช่วยให้บุคคลอื่นเข้าใจสาเหตุหรือที่มาของความรู้สึกที่เรามีต่อเหตุการณ์นั้นๆ

ประโยชน์ของการเปิดเผยตนเอง

การเปิดเผยตนเองมีผลดีต่อการสร้างและคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพระหว่างบุคคลหลายประการ คือ ทำให้ผู้อื่นรู้จักเรามากขึ้น เพิ่มโอกาสที่ผู้อื่นจะชอบและเกิดความคุ้นเคยสนิทสนมมากขึ้น ทำให้สามารถทำกิจกรรมที่เป็นเป้าหมายร่วมกัน สนใจร่วมกัน เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของการรับรู้ของตนเองกับผู้อื่น ช่วยในการจัดการกับความเครียดและความทุกข์ การเล่าหรือบอกความไม่สบายใจของตนเองกับผู้อื่น จะช่วยให้เข้าตัวมองเห็นปัญหาของตนเองชัดขึ้นละนอกจากนี้ ความห่วงใย ปลอบโยน ช่วยหาทางออกของเพื่อนจะเป็นกำลังใจ ความอบอุ่นใจ ทำให้สัมพันธภาพของบุคคลทั้งสองเพิ่มความสนิมสนม และลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ความเหมาะสมของการเปิดเผยตนเอง การเปิดเผยตนเองมากเกินไปหรือน้อยเกินไป มีผลทำให้สูญเสียสัมพันธภาพไปได้เช่นกัน การเปิดเผยตนเองที่มีผลทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีและยั่งยืนนั้นต้องมีความเหมาะสมของการเปิดเผย ในโอกาสดังนี้

เมื่อมีการเปิดเผยตนเองของซึ่งกันและกัน เมื่อบุคคลหนึ่งเปิดเผยตนเอง ก็มีความคาดหวังว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะเปิดเผยตนเองด้วย แต่ถ้าการเปิดเผยตนเองเกิดขึ้นฝ่ายเดียว ก็ควรจำกัดการเปิดเผย

ตนเองไว้ในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น การเปิดเผยตนเองควรเป็นเกี่ยวข้องกับเรื่องราวระหว่างบุคคลที่เป็นปัจจุบัน

ผลของการเปิดเผยตนเองขึ้นกับบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งด้วย การเปิดเผยความรู้สึกของตนเองของฝ่ายหนึ่ง อาจกระทบกระเทือนอีกฝ่ายหนึ่งได้ ดังนั้นจึงควรพิจารณาทัศนคติในมุมมองของอีกฝ่ายหนึ่งที่มีต่อการเปิดเผยตนเองด้วย การเปิดเผยตนเองควรเริ่มต้นจากระดับทั่วๆไปแล้วค่อยๆไปสู่การเปิดเผยตนเองในระดับที่ลึกหรือเป็นส่วนตัวมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น อาจจะเริ่มต้นจากการพูดถึง งานอดิเรก กีฬาที่ชอบ เหตุการณ์ปัจจุบันที่สนใจ แล้วเมื่อมิตรภาพดำเนินไป มีความคุ้นเคยมากขึ้นแล้ว การเปิดเผยตนเองจะค่อยๆไปสู่เรื่องใกล้ตัวและเกี่ยวกับความรู้สึกที่ลึกซึ้งมากขึ้น เช่น การเปิดเผยตนเองเกี่ยวกับความกลัว ความรัก ซึ่งการเปิดเผยในสิ่งเหล่านี้เมื่อสัมพันธภาพมีความใกล้ชิดกันแล้ว ก็จะยิ่งเพิ่มความลึกซึ้งในสัมพันธภาพยิ่งขึ้น

ความไว้วางใจ (Trust) และความน่าไว้วางใจ (Trustworthy)

ความไว้วางใจ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างบุคคลให้งอกงาม วิกฤตการณ์สำคัญที่สุดที่เกิดขึ้นในสัมพันธภาพ คือ ความไม่สามารถในการไว้วางใจซึ่งกันและกัน ระดับความไว้วางใจเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับการกระทำของบุคคลทั้งสองฝ่าย และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากแต่ทำลายได้ง่าย ในสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ความไว้วางใจซึ่งกันและกันมีระดับที่เหมาะสมตามโอกาสและสถานการณ์ การไม่ไว้วางใจเลย และไว้วางใจในทุกโอกาสเป็นการไว้วางใจที่ไม่เหมาะสมความไว้วางใจเกิดขึ้น เมื่อบุคคลเต็มใจที่จะเสี่ยงต่อผลที่จะเกิดขึ้นจากการเปิดเผยตนเองเกี่ยวกับ ความคิด ความรู้สึก ทัศนคติ และปฏิกิริยาที่เขามีต่อเหตุการณ์ต่างๆ ความน่าไว้วางใจ จะเกิดขึ้นต่อเมื่อบุคคลทำให้ผู้อื่นมั่นใจว่าเขาได้รับประโยชน์จากการเสี่ยงเปิดเผยตนเอง

บุคคลที่จะได้รับความไว้วางใจ คือ บุคคลที่แสดงออกถึง การยอมรับ การช่วยเหลือสนับสนุน และให้ความร่วมมือกับผู้อื่น การแสดงออกถึงการยอมรับ จะช่วยให้อีกผู้อื่นลดความรู้สึกกลัวและความกังวลต่อความอ่อนแอของเขาเอง และทำให้กล้าเปิดเผยตนเองมากขึ้น การสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นในสัมพันธภาพระหว่างบุคคลความไว้วางใจ เป็นสิ่งที่ก่อเกิดขึ้นจากลำดับขั้นตอนของการกระทำของทั้งสองฝ่าย ดังนี้

เมื่อบุคคลหนึ่งเสี่ยงที่จะเปิดเผยความคิด ความรู้สึก และปฏิกริยาต่ออีกบุคคลหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งตอบสนองด้วยการยอมรับ การช่วยเหลือสนับสนุน และให้ความร่วมมือต่อผู้ที่เปิดเผยและมีการเปิดเผยตนเองตอบ(ซึ่งกันและกัน)

การทำลายความไว้วางใจ

ความไม่ไว้วางใจ เกิดขึ้นได้ง่าย เพียงแต่บุคคลรู้สึกว่าอีกฝ่ายหนึ่งหลอกลวงแม้แต่เพียงครั้งเดียว ความไว้วางใจต่อกันก็จะเปลี่ยนเป็นความไม่ไว้วางใจ ซึ่งความรู้สึกไม่ไว้วางใจนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก เพราะบุคคลจะเกิดการรับรู้ว่าการหลอกลวงอาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต

พฤติกรรมที่ทำให้ความรู้สึกไว้วางใจลดลง ได้แก่ การปฏิเสธ เยาะเย้ย เห็นเป็นเรื่องน่าขำหรือตลก และไม่ให้เกียรติ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งเปิดเผยตนเอง การไม่เปิดเผยตนเองตอบ เมื่อฝ่ายหนึ่งเปิดเผยตนเอง การที่ฝ่ายหนึ่งเปิดเผยตนเองแต่อีกฝ่ายหนึ่งปิดตนเอง จะทำให้ฝ่ายที่เปิดเผยตนเองเกิดความไม่ไว้วางใจและรู้สึกว่าตนเองเปิดเผยมากเกินไปและไม่มั่นใจที่จะเปิดเผยต่อไป การปฏิเสธที่จะเปิดเผยเกี่ยวกับความคิด ความรู้สึก ของตนเอง เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งแสดงการยอมรับเต็มใจที่จะช่วยเหลือและร่วมมือ การตอบสนองการยอมรับ ความเต็มใจที่จะช่วยเหลือและร่วมมือของอีกฝ่ายหนึ่งด้วยการปกปิดและระมัดระวังตัวที่จะเปิดเผย จะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความเชื่อถือและถูกปฏิเสธ

ความเหมาะสมของความไว้วางใจผู้อื่น

คำถามที่มักเกิดขึ้นในสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเสมอ คือ เราสามารถไว้วางใจทุกคนและในทุกสถานการณ์หรือไม่

ความไว้วางใจในผู้อื่นเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาตามความเหมาะสมตามบุคคลและสถานการณ์ การไว้วางใจที่ไม่เหมาะสมอาจจะทำให้เกิดผลเสียขึ้นได้ แต่การไม่ไว้วางใจใครเลยก็เป็นความไม่เหมาะสมเช่นกัน

การพิจารณาความเหมาะสมของความไว้วางใจ สามารถพิจารณาได้จาก การเปรียบเทียบความมั่นใจในการเสี่ยงระหว่างการได้รับประโยชน์หรือผลดีจากการไว้วางใจและผลเสียที่อาจเกิดขึ้น

การเรียนรู้หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานในทุกระดับจึงเป็นสิ่งจำเป็น การสร้างความสัมพันธ์ในที่ทำงานเพื่อความสำเร็จมีดังนี้

1.บุคลิกภาพ (Personality) คำว่าบุคลิกภาพที่ดีไม่ใช่แค่รูปร่างหน้าตา ท่าทางและการแต่งกายที่ดีเท่านั้น แต่บุคลิกที่ดีต้องประกอบทั้งรูปลักษณ์ภายนอก รวมทั้งสิ่งที่อยู่ภายใน คือ ความคิด ค่านิยม ทัศนคติ วิสัยทัศน์ อีกด้วย ลักษณะของคนที่มีบุคลิกดีคือ รูปลักษณ์ภายนอกโดยภาพรวมต้องดูดี รู้จักกาลเทศะ รู้จักแสดงออกเรื่องอารมณ์อย่างเหมาะสม และสามารถสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างได้เป็นอย่างดี ดังนั้นคนที่มีบุคลิกภาพดีพร้อมทั้งภายนอกและภายในจะเป็นคนที่มีเสน่ห์ เป็นที่รักใคร่ และเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน ทำให้การทำงานราบรื่นและประสบความสำเร็จได้

2.มีความอ่อนน้อมถ่อมตน (Modesty) คือการมีกิริยามารยาทสุภาพ สงบเสงี่ยม ไม่ยกตน

ข่มท่าน ไม่ควรถือว่าการถ่อมตน หรือการยอมให้คนอื่นเป็นการเสียศักดิ์ศรี แต่คิดว่าจะนำมาซึ่งความรักใคร่เพราะไม่มีใครขอบคนที่ยกตนข่มท่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อาวุโสกว่า ฉะนั้นการทำตัวอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้อาวุโสพร้อมจะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนและสอนงานให้ถ้าสามารถทำตัวเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของเพื่อนร่วมงาน ก็ถือว่าสร้างความสำเร็จในการทำงานได้เกินครึ่ง

3.ความเป็นเพื่อน (Friendly) และมีน้ำใจช่วยเหลือ (Helpful) ควรทำตัวให้สนิทสนมกับเพื่อนร่วมงาน ให้ความเป็นกันเองวางตัวธรรมดา ไม่ควรถือตัวหรือหยิ่งจองหอง ไม่ว่าฐานะทางเศรษฐกิจ หรือฐานะทางสังคมของเราจะสูงกว่าเพื่อนร่วมงานก็ตาม แต่เมื่อทำงานร่วมกันก็ต้องถือว่ามีสถานะเท่ากัน รวมทั้งเต็มใจช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานอย่างเต็มกำลังทั้งกายและใจ กำลังความคิดในลักษณะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนร่วมงานคนที่มีความเป็นเพื่อนร่วมงานได้เป็นอย่างดี

4.มีความกระตือรือร้น (Enthusiasm) และความรับผิดชอบ (Responsibility) คือมีความกระตือรือร้นและการทำงานทุกชนิด ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถสนุกกับงาน มีความภูมิใจในหน้าที่และงานที่ทำทำงานด้วนความกระฉับกระเฉง รวมทั้งรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายเป็นอย่างดี และเป็นคนที่รับผิดชอบต่อคำพูด คำมั่นสัญญารักษาเวลา ทำตัวให้เป็นคนมีเกียรติ เป็นที่เชื่อถือได้ มีความซื่อตรง สุจริตในงานที่ทำ เป็นที่มาของความสำเร็จในการทำงานทุกชนิด

5.มีปฏิภาณไหวพริบ (Intelligenced) และความคิดสร้างสรรค์ (Constructive) ต้องมีปฏิภาณไหวพริบที่ดีในการทำงาน รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน จำชื่อและรายละเอียดของคนที่ต้องติดต่องานเห็นว่าให้ความสำคัญกับเขารู้จักการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

6.มีความขยันขันแข็ง (Diligent) และมีความพยายาม (Attempt) คือการขยันทำงานตามหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ ต้องมีความเพียร ความพยายาม ฝึกฝน การเรียนรู้เพื่อการทำงานที่พัฒนาขึ้นกว่าเดิมรู้จักปรับปรุงตนเอง เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ขวนขวายหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพราะปัจจุบันความรู้และเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว คนที่เรียนรู้ ปรับตัวพัฒนาตนเองอยู่เสมอเท่านั้นจึงจะประสบความสำเร็จได้

7.มีความอดทน (Patient) อดทนต่อความเหนื่อยยาก ความลำบากในการทำงาน เพราะความสำเร็จทุกอย่างไม่เคยได้มาโดยง่าย แต่ต้องมีความอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และไม่กลัวความล้มเหลว ทั้งอุปสรรคในการทำงาน และอุปสรรคในการสร้างความสัมพันธ์ในที่ทำงาน

8.ให้ความเคารพนับถือ (Respect) และรู้จักแสดงความยินดีหรือสรรเสริญผู้อื่นด้วยความจริงใจ การสร้างความสัมพันธ์ในที่ทำงานและเพื่อนร่วมงานที่ดีต้องไม่ขัดเขินในการแสดงความยินดีกับผู้ที่ควรได้รับการยกย่อง นอกจากนี้ควรเคารพนับถือในความอาวุโส ตำแหน่งหรือผู้ที่

มีประสบการณ์มากกว่า

ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ในที่ทำงานได้เป็นอย่างดี หรือพูดอีกนัยการทำตัวให้เป็นที่ยอมรับนับถือ เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนร่วมงาน จะนำมาซึ่งความช่วยเหลือ การให้ความร่วมมือในการทำงานที่ดี และจะนำมาซึ่งความสุข ความสำเร็จในการทำงานในที่สุด

อ้างอิงข้อมูลจาก http://www.novabizz.com/NovaAce/Relationship/Skill.htm

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 7

เรื่อง การศึกษาด้วยตนเองจากใบความรู้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองโดยศึกษาจากใบงาน ประกอบเนื้อหาความรู้เรื่อง การพัฒนาภาวะผู้นำ

2. . เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง คือ ฝึกโยคะ เต้นเกาชิกิ นอนผ่อนคลายพร้อมฟังเพลงบรรเลง

สาระการเรียนรู้

มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

การเป็นผู้นำที่ดีต้องเป็นผู้ที่ใฝ่เรียนรู้และศึกษาหาความรู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และควรเป็นที่น่าเคารพ เป็นที่พึ่งพาของคนอื่นได้ ดังนั้นหมวดธรรมที่นำมาใช้ หลักธรรมครุ คือ น่าเคารพ เป็นที่พึ่งได้ และการมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลก และชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ โดยการวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจเบิกบานผ่อง ใส สุขเกษมถึงสันติ นั้นแสดงถึงความใฝ่เรียนรู้ของแม่ชี ที่ต้องรู้จริงอย่างแตกฉาน และเชื่อมโยงความรู้ต่างๆ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตัวแม่ชีและต่อการทำงานของแม่ชี

เวลาที่ใช้ 20 วัน (20 ชั่วโมง)

สถานที่ ตามแต่สะดวก

วิธีการเรียนรู้ ศึกษาด้วยตนเอง

อุปกรณ์ ใบความรู้ และใบงาน

ใบงานที่ 10

การศึกษาด้วยตนเอง

ท่านคิดว่า คุณลักษณะของผู้นำที่ดีเป็นอย่างไร ให้อธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ

ใบงานที่ 11

การศึกษาด้วยตนเอง

ท่านคิดว่า หลักธรรมที่เหมาะสม และเป็นแนวทางในการสร้างผู้นำที่ดีคืออะไร ให้อธิบาย และยกตัวอย่างประกอบ

ใบงานที่ 12

การศึกษาด้วยตนเอง

ผู้นำที่ดีควรมีภาวะผู้นำ 8 ประการ คือ

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐ ประจำใจ กำกับตัวเอง และปฏิบัติต่อผู้อื่น
2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร
3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน
4. มีความสมดุลระหว่างและความกล้าในการตัดสินใจ และการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ
5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้เพื่อหาความจริง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น
6. มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นติดกรอบความคิดอย่างตายตัว
7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นเปลี่ยนแปลงของสังคม
8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

จากข้อความข้างต้น ท่านคิดว่า ท่านมีภาวะผู้นำหมือนหรือใกล้เคียงกับภาวะผู้นำแต่ละข้อข้างต้นอย่างไร ให้อธิบายและพร้อมยกตัวอย่างประกอบ

ใบงานที่ 13

การศึกษาด้วยตนเอง

ท่านชื่นชอบ ผู้นำที่มีลักษณะแบบใด และท่านอยากยึดเป็นแนวทางในด้านใด มากที่สุด

ใบงานที่ 14

การศึกษาด้วยตนเอง

ท่านต้องการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ โดยเน้นในด้านใด มากที่สุด

ใบงานที่ 15

การศึกษาด้วยตนเอง

เขียนโครงการที่สนใจที่สามารถทำเพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนสังคม
พร้อมอธิบายขั้นตอนและประโยชน์ที่ได้รับ

ใบความรู้

กิจกรรมที่ 10

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ

ผู้นำแต่ละคนย่อมมีคุณสมบัติดีเด่นแตกต่างกันไป จึงเกิดผู้นำหลากหลายแบบ แม้ว่าในทางปฏิบัติแต่ละคนจะสามารถสร้างสมพัฒนาคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดีได้หลายด้าน แต่การมีคุณสมบัติครบสมบูรณ์ทุกด้านคงเป็นไปได้ยากมาก ดังนั้น ผู้นำจึงควรมีความยืดหยุ่นพอที่จะสามารถเอื้อเฟื้อโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้คุณสมบัติและทักษะบางอย่างที่ไม่มีในตัวเอง และสามารถก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำผู้นำเพื่อประสานพลังกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรจะต้องบ่มเพาะคุณสมบัติภายใน และทักษะความสามารถบางด้านที่จำเป็นสำหรับการเป็นผู้นำที่เข้มแข็ง ทั้ง 8 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจเพื่อคอยกำกับความประพฤติของตนเองและเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องดีงาม

คุณธรรมเป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งที่ต้องนำเสนอเป็นอันดับแรกเนื่องเพราะลำพังการมีทักษะความสามารถด้านต่างๆ หรือมีกลวิธีในการจัดการมากมายภายใต้ความเข้าใจทางจิตวิทยานั้นคงไม่เพียงพอที่จะทำให้ภาวะผู้นำเกิดขึ้นได้แท้จริงหากขาดรากฐานของคุณธรรมด้านในแห่งชีวิตซึ่งจะเป็นพลังกำกับการใช้ทักษะความสามารถต่าง ๆ อันเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทั้งในแง่การดำเนินชีวิต และในแง่การทำงานให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีในอีกด้านหนึ่งหากประสบความผิดพลาดล้มเหลว ก็จะมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็งเผชิญหน้าอย่างรู้เท่าทันสภาวะตามความเป็นจริงเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้สถานการณ์ดีขึ้นกว่าเดิมได้ หรือแม้ชีวิตแลการงานประสบความสำเร็จ ก็ไม่หลงใหลได้ปลื้มจนติดยึดความสำเร็จนั้นอย่างเหนียวแน่น การมีคุณธรรมด้านในเป็นรากฐานของชีวิตจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งตามกฎธรรมชาติ จิตใจจึงเป็นสุขสงบ ไม่ฟู ๆ แฟบ ๆ ตามความเปลี่ยนแปลงนั้น นอกจากนี้แล้วการสั่ง

สมคุณธรรมด้านในยังเอื้ออำนวยให้ผู้อื่นเชื่อมั่นศรัทธาต่อตัวผู้นำ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือตลอดจนถือเอาเป็นแม่แบบแห่งการประพฤติปฏิบัติไปด้วย

ในทางพุทธศาสนามีอำนาจในทางธรรม 3 ประการ ได้แก่ อำนาจแห่งความบริสุทธิ์ อำนาจแห่งปัญญา และอำนาจแห่งความกรุณา (พุทธคุณ 3 คือคุณของพระพุทธเจ้า) ซึ่งหากบุคคลได้สั่งสมให้เกิดขึ้นภายในตนได้อย่างจริงแท้ นอกจากจะเป็นคุณูปการต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามแล้ว ยังเป็นอำนาจที่เรียกศรัทธาปสาทะจากผู้คนรอบข้างได้อย่างดียิ่ง การพัฒนาคุณธรรมและทักษะความสามารถในแง่ต่าง ๆ เพื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำที่ดีนั้น ก็ล้วนอยู่ในขอบข่ายของอำนาจทางธรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าว ด้วยเหตุนี้การจะก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำสูง จำต้องพัฒนาคุณธรรมภายในควบคู่กับการพัฒนาทักษะด้านอื่น ๆ ไปด้วย ในที่นี้จะขอเน้นคุณธรรมซึ่งเป็นหัวใจในการสร้างภาวะผู้นำที่ดีที่ควรพัฒนาขึ้นมาเพียง 2 หมวด คือ

1.1 ภาวนา 4 หมายถึง การฝึกอบรมพัฒนาตนเองอย่างครอบคลุมโดยสมบูรณ์ทั้ง 4ระดับ ซึ่งบุคคลควรใส่ใจฝึกฝนอบรมเพื่อนำไปสู่ชีวิตอันประเสริฐ พุทธศาสนาถือเป็นภารกิจสำคัญเพื่อยังประโยชน์หรือเป้าหมายส่วนตนให้ถึงพร้อม ธรรมหมวดนี้เป็นการปฏิบัติต่อตนเอง ภาวนา 4 ได้แก่

กายภาวนา คือ การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง 5 ด้วยดี (ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย) และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

สีลภาวนา คือ การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง เจริญงอกงาม ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

1.2 พรหมวิหาร 4 เป็นหมวดธรรมที่หมายความถึง หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ใช้เป็นหลักธรรมประจำใจในการดำเนินชีวิต และใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเพื่อการเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี ประกอบด้วยข้อธรรมต่าง ๆ ดังนี้

เมตตา คือ ความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุขมีจิตใจที่แผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เมตตาจะใช้สถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังอยู่ในภาวะที่เป็นปกติสุขดี ไม่มีปัญหาความเดือดร้อนอะไร เราจึงมีท่าทีอยากให้เขาเป็นสุขอย่างสืบเนื่อง

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ กรุณาจะใช้ในสถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังประสบความเดือดร้อน มีปัญหาหรือความทุกข์ เราจึงมีจิตใจคอยจะหาทางปลดเปลื้องเขาให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อนนั้นไป

มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใส เบิกบาน กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ (ผู้อื่น) ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป มุทิตาจะใช้ในสถานการณ์ที่ผู้อื่นกำลังประสบความเจริญงอกงาม ประสบความสำเร็จในชีวิตและหน้าที่การงาน เราจึงควรมีท่าทีพลอยยินดี ส่งเสริมสนับสนุนเขาให้เจริญยิ่งขึ้น ๆ สืบไป

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่งไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ (ผู้อื่น) ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจ มองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบงานได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน อุเบกขาจะใช้ในสถานการณ์ที่การกระทำของผู้อื่นกำลังทำให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย ทำให้หลักการที่ถูกต้องดีงามสูญเสียไป ดังนั้นแม้ว่าเราจะเคยมีจิตใจปฏิบัติต่อผู้นั้นตามข้อธรรมทั้ง 3 ข้อที่กล่าวมา แต่หากเขากระทำให้หลักการที่ดีงานเสียไป เราต้องหยุดส่งเสริมหรือสัมพันธ์กับผู้นั้นเพื่อรักษาความถูกต้องไว้

นอกจากนั้นคุณธรรมสำหรับผู้ที่จะก้าวมาเป็นผู้นำที่ดีนั้นยังมีอีกหลายข้อ เช่น สัปปุริสธรรม๗ กัลยาณมิตรธรรม 7 และสังคหวัตถุ 4 เป็นต้น ผู้นำรุ่นใหม่พึงศึกษาและฝึกฝนร่วมกับธรรม 2 หมวดข้างต้นควบคู่ไปด้วย

ในที่นี้ยกภาวนา 4 และพรหมวิหาร 4 ขึ้นมาเน้น ก็เพราะหมวดแรกเป็นธรรมที่เน้นการพัฒนาขัดเกลาตนเอง โดยสาระสำคัญอยู่ในขอบเขตระดับปัจเจกบุคคล ส่วนในหมวดหลังเป็นธรรมที่ว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้อื่น สาระสำคัญจึงเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์อย่างถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากผู้นำคนใดขวนขวายพัฒนาคุณธรรมทั้ง 2 หมวดให้เจริญงอกงามภายในตน ก็ย่อมทำให้ผู้นำนั้นสามารถทำกิจกรรมได้อย่างไม่อ่อนแง่นคลอนแคลน ทั้งยังเป็นผู้นำที่มีความดีงาม พร้อมที่ผู้อื่นจะเลื่อมใสศรัทธาให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมอย่างเต็มกำลังความสามารถ

2. ทักษะในการติดต่อสื่อสาร

ทั้งในแง่ทักษะการฟังอย่างมีสติเพื่อรับรู้อย่างลึกซึ้งไม่เพียงเพื่อที่จะเข้าใจสาระสำคัญที่ผู้อื่นสื่อออกมาได้ถูกตรงเท่านั้น หากยังสามารถเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดภายในลึก ๆ ของผู้อื่น เป็นการรับรู้สภาพภายในตลอดจนความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคน ซึ่งทำให้สามารถอ่านสถานการณ์ของกลุ่มได้ถูกต้องแม่นยำขึ้น การเข้าถึงจิตใจของบุคคลรอบข้างเราอย่างลึกซึ้งและกอปรด้วยเมตตาย่อมยังผลให้เขาเกิดความรู้สึกวางใจสนิทชิดเชื่อเป็นกันเอง เป็นคุณสมบัติข้อแรกในกัลยาณมิตรธรรม 7 คือ ปิโย (น่ารัก) และเมื่อมีความอ่อนแอเกิดขึ้นภายในกลุ่มก็สามารถจับสัญญาณความอ่อนแอได้ เพื่อนำไปสู่การจัดการให้เกิดความคลี่คลายลงตัวได้ทันท่วงที

นอกจากทักษะการรับฟังแล้วยังต้องมีทักษะในการสื่อสารออกไปให้ผู้อื่นเข้าใจประเด็นได้ง่ายและเป็นระบบ เช่น สื่อสารให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ง่าย สื่อสารเป็นขั้นเป็นตอนหรือเชื่อมโยมสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลกัน หรือทำให้มองเห็นประเด็นหลักประเด็นรองได้ชัดเจน เป็นต้น การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพนับเป็นเครื่องมือพื้นฐานให้ล้มเหลวเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ ซึ่งต้องเรียนรู้เพื่อสรุปเป็นบทเรียน แล้วจัดปรับสร้างเหตุปัจจัยใหม่ให้เป็นโอกาสที่ดีในครั้งต่อไป นอกจากนี้ยังต้องมีความกล้าเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้สะท้อนวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา แม้จะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายจากสมาชิกต่างรุ่นต่างประสบการณ์ก็ตาม

3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้เห็นลึกถึงศักยภาพภายใน

เป็นความสามารถที่เห็นจุดแข็ง จุดอ่อนของผู้อื่น พร้อมกับเอื้อเฟื้อโอกาสดึงศักยภาพมาอันเป็นจุดแข็งให้ปรากฏออกมา เพื่อมอบหมายความรับผิดชอบได้ตรงกับศักยภาพและฉันทะของแต่ละคน ขณะเดียวกันจุดอ่อนที่มองเห็นก็ควรกระตุ้นเตือนให้เขาตระหนักรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งถือจริยธรรมเป็นพื้นฐานในการทำหน้าที่ประสานพลังอย่างสมดุล

4. มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

อย่างแรกสุดผู้นำควรกล้าคิดกล้าฝันหากมันจะทำให้ชีวิตและสังคมเดินไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องดีงาม กล้าหาญที่จะคิดแตกต่างจากกระแสหลักของกลุ่มหรือสังคม แม้จะถูกตราหน้าว่าเป็นแกะดำหรือคนชายขอบของสังคมก็ตาม ดังนั้นจึงพร้อมที่จะเผชิญต่อความรู้สึกโดดเดี่ยวในบางครั้งบางคราวของชีวิตด้วย และเมื่อจะต้องตัดสินใจแต่ละครั้งควรไตรตรองอย่างรอบคอบเสมอซึ่งหมายถึงการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ รวมถึงข้อเสนอจากการแลกเปลี่ยนอย่างรอบด้าน เมื่อชัดเจนดีแล้วก็ไม่ลังเลที่จะตัดสินใจกระทำและกล้าที่จะรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะออกมาสำเร็จหรือล้มเหลวก็ตาม แม้เมื่อตัดสินใจผิดพลาดก็มีความกล้าที่จะยอมรับความผิดพลาด โดยมองเห็นความผิดพลาดล้มเหลวเป็นสิ่งธรรมดาสามัญ ซึ่งต้องเรียนรู้เพื่อสรุปเป็นบทเรียนแล้วจัดปรับสร้างเหตุปัจจัยใหม่ให้เป็นโอกาสที่ดีในครั้งต่อไป นอกจากนี้ยังต้องมี

ความกล้าเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีความคิดเห็นแตกต่างได้สะท้อนวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา แม้จะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายจากสมาชิกต่างรุ่นต่างประสบการณ์ก็ตาม

5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

โดยปฏิบัติเป็นวัฏจักร คือ เริ่มจากนำเอาองค์ความรู้ที่เก็บสั่งสมเป็นประสบการณ์มาประยุกต์ใช้จริงเพื่อลองผิดลองถูก หากปฏิบัติแล้วใช้ได้หรือไม่ อย่างไร ก็สรุปเป็นหลักการไว้อย่างไม่ติดยึด จากนั้นก็ค้นคว้าหาความจริงต่อไปด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะเก็บเกี่ยวจากการลงมือทำจริง แล้วนำมาทดลองใช้ต่อเป็นวัฏจักรแห่งการเรียนรู้ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว

6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ติดกรอบความคิดอย่างตายตัว

ผู้นำที่มีความรู้ประสบการณ์และเคยประสบความสำเร็จสูงมักจะยึดติดกรอบความรู้ความคิดรวมถึงประสบการณ์เก่า แต่เมื่อสถานการณ์พลิกผันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กรอบความรู้ความคิดและประสบการณ์ชุดเก่า อาจจะไม่สามารถอธิบายหรือตอบคำถามในบริบทปัจจุบันได้ ดังนั้นจึงต้องพร้อมที่จะยืดหยุ่นพลิกแพลงความรู้ความคิดหรือเปลี่ยนความเชื่อเพื่อมุ่งสู่วิถีปฏิบัติที่มีความสดใหม่ โดยไม่ยึดติดกรอบความคิดและกำแพงประสบการณ์เดิม ด้วยเหตุนี้ผู้นำจึงควรพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่บทเรียนใหม่ด้วยความใจกว้างและด้วยความรู้สึกสนุกชวนให้ท้าทายกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่

7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

มองเห็นพลวัตของขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมและสามารถประเมินกลับมาเป็นวิสัยทัศน์และทิศทางการทำงานในมุมกว้างขององค์กรได้ชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์นอกองค์กร ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ของผู้นำที่มากด้วยทักษะและประสบการณ์ จะเป็นปัจจัยช่วยให้กระบวนการวิเคราะห์ทิศทางการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มที่มีความคมชัดและสอดคล้องตรงกับรากเหง้าแห่งปัญหา

คุณสมบัติของผู้นำในข้อ 5 และข้อ 6 นั้น สัมพันธ์กันในแง่เป็นเหตุเป็นผลกัน กล่าวคือ การมีจิตวิญญาณแห่งการเรียนรู้พร้อมที่จะขวนขวายแสวงหาความจริงอยู่เสมอ ย่อมทำให้ผู้นำมีทักษะและประสบการณ์ที่เพิ่มพูนรอบด้านยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันสอดคล้องตรงกับธรรมในข้อ ครุ คือ น่าเคารพ เป็นที่พึ่งได้ และในข้อภาวนีโย คือ น่าเจริญใจหรือน่ายกย่องในฐานของผู้ทรงคุณความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งสองข้อเป็นธรรมในกัลยาณมิตรธรรม 7

8. มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

กล่าวคือ ไม่ว่าเราจะต้องประสบปัญหาอุปสรรคหรือสถานการณ์เลวร้ายอย่างไร เราก็ไม่ควรยอมให้ปัจจัยต่าง ๆ จากสถานการณ์นั้นมามีอิทธิพลจนทำให้เราเป็นผู้ยอมจำนนกับสภาพที่เกิดขึ้น โดยที่ไม่ได้ลงมือทำอะไรเลย แต่กลับจะต้องมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็ง เป็นฝ่ายลุกขึ้นมา

จัดการด้วยศักยภาพที่มีอยู่ พร้อมกับมีความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะเป็นผู้สามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดเป็นทางออกใหม่ ๆ ของปัญหานั้น ๆ ได้ จิตใจดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญในการจุดประกายให้ผู้อื่นเกิดความสนใจในสิ่งที่ผู้นำเสนอ จนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือได้ไม่ยาก รวมถึงเป็นปัจจัยให้เกิดการฟื้นฟูพลังกลุ่ม หากพลังกลุ่มถูกลดทอนอันเนื่องจากสมาชิกกลุ่มเริ่มรู้สึกท้อแท้หรือเสียขวัญกำลังใจไป

อย่างไรก็ตาม อาจมีหลายสถานการณ์ที่เลวร้ายจนเราไม่สามารถควบคุมได้เนื่องด้วยศักยภาพอันจำกัดของเรา ดังนั้นถึงที่สุดแล้วเราจำต้องวางจิตวางใจปล่อยให้ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎแห่งอนัตตา กล่าวคือ ไม่พึงยึดมั่นถือมั่นในความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน ไม่พยายามฝืนบังคับควบคุมให้อยู่ในอำนาจของเรา หากปัจจัยต่าง ๆ ไม่เอื้อเฟื้อเพียงพอให้เป็นไปตามต้องการ เพราะสรรพสิ่งล้วนประกอบกันขึ้นตามเหตุปัจจัย สัมพันธ์กันตามเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดอยู่ในอำนาจของใครหรือสิ่งใดโดยเบ็ดเสร็จ ดังนั้นเราทำได้ดีที่สุดก็เพียงกระทำไปตามกระบวนของเหตุปัจจัยเท่าที่เรารู้ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่นำไปสู่ผลที่ต้องการ อย่างไรก็ตามจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อนมักจะผลักดันให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เพื่อขยายขอบเขตของศักยภาพในการทำให้สถานการณ์หรือปัญหาอุปสรรคคลี่คลายดีขึ้นได้ไม่มากก็น้อย

ในทางปฏิบัติแล้วผู้นำแต่ละคนย่อมจะมีคุณสมบัติเด่นและด้อยในบางด้าน คุณสมบัติด้านที่ขาดไปอาจสามารถชดเชยหรือเสริมหนุนให้องค์กรเกิดความสมดุลได้ โดยเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่มีคุณลักษณะเด่นในด้านนั้นซึ่งเข้ามามีบทบาทแทนหรือพยายามพัฒนาคุณสมบัติด้านนั้นขึ้นมาให้เกิดความสมดุลภายในตนก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง

โดยสรุปการอธิบายผู้นำมีฐานะและบทบาทสูงกว่าบุคคลทั่วไป และภาวะดังกล่าวแสดงบทบาท อำนาจ อิทธิพล และความสามารถในการเคารพพระพุทธศาสนา สมาชิกหรือผู้ตามปฏิบัติตามความคิดความต้องการ ภาวะที่มีอิทธิพลเหนือความคิด และพฤติกรรมของผู้อื่นนั้นแสดงความเป็นผู้นำ โดยการใช้บทบาทการทำงานของผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธที่สามารถสร้างประโยชน์กับสมาชิกและผู้ตามให้ได้รับประโยชน์โดยถ้วนกัน

อ้างอิงจาก :

ปรีดา เรืองวิชาธร. 2551. งานพลังกลุ่มและความสุข. กรุงเทพมหานคร : สามลดา.

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 8

กิจกรรมที่ 11 นำเสนอโครงการ

จำนวน 5 ชั่วโมง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้เรียนสามารถร่วมกันวางแผนและเขียนโครงการเพื่อใช้ในการทำงานได้จริง
2. เพื่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของโครงการที่สามารถเกิดขึ้นจริง

สาระการเรียนรู้

1. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง

การมองเห็นพลวัตของขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมในภาพรวมและสามารถประเมินกลับมาเป็นวิสัยทัศน์และทิศทางการทำงานในมุมกว้างขององค์กรได้ชัดเจนสอดคล้องกับสถานการณ์นอกองค์กร ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ของผู้นำที่มากด้วยทักษะและประสบการณ์ จะเป็นปัจจัยช่วยให้กระบวนการวิเคราะห์ทิศทางการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มที่มีความคมชดและสอดคล้องตรงกับรากเหง้าแห่งปัญหา ผู้นำเป็นผู้ที่สามารถนำประสบการณ์ของตนมาปรับใช้กับการทำงาน เป็นผู้มีใจเปิดกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น และนำหลักธรรมคือ อัตตัญญุตา หมายถึงการรู้จักตนและหมั่นพัฒนาตนเองมาปรับใช้ในการทำงาน โดยวิเคราะห์สถานการณ์ตามสภาพความเป็นจริง

เวลาที่ใช้ 5 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 50 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1. โยคะ เกาชิกิ
2. การทำโยคะอาสนะ เพื่อสร้างพลังสติ และ สมาธิ
3. นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจ้งข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า กิจกรรมการเรียนรู้ คือ เรื่องการนำเสนอโครงการ และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และตั้งใจเรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 40 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ทราบจากการชี้แจงของวิทยากรและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้เรื่องทำกิจกรรมเสนอโครงการ และกิจกรรมการจัดกลุ่มสนทนา/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การนำไปใช้ในการทำงานของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 1 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 16 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 11 นำเสนอโครงการ

1. วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลายเกริ่นนำและเชิญชวนให้สมาชิกนั่งสงบใจ ผ่อนคลาย จากนั้นวิทยากรให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 5 คน ดังนี้

- วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันระดมสมองคิดโครงการที่น่าสนใจร่วมกัน โดยต้องออกมาแสดงผลงาน แนะนำโครงการได้อย่างน่าสนใจ และเล่าว่าโครงการนี้สามารถทำประโยชน์ให้กับใครได้บ้าง เขียนลงในใบงานที่ 16

ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 3 ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 16 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและให้ผู้เรียนนั่งหลับตาทำสมาธิสั้นๆ

- จากนั้นให้ผู้เรียนทุกกลุ่มตั้งใจฟังกลุ่มอื่นนำเสนอโครงการให้มีการซักถามร่วมกัน ได้อย่างเต็มที่ จนครบทุกกลุ่ม

2. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นของแต่ละโครงการที่มีจุดเด่นที่น่าสนใจและควรพัฒนาในด้านใด

3. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันสรุปประโยชน์ที่ได้รับจากการนำเสนอโครงการ

-

4. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นจากการที่ได้ทำกิจกรรมนี้แล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับตนเองตามที่คาดหวังและการทำงานอย่างไรบ้าง ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างไร ให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลจากการทำกิจกรรม

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม

2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้

3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

ใบงานที่ 16

นำเสนอโครงการ

ให้แต่ละกลุ่ม นำเสนอโครงการ กลุ่มละ 30 นาที เพื่อใช้ในการทำงานในวัดชุมชน โรงเรียน เป็นต้น ให้ พร้อมอธิบายขั้นตอนและประโยชน์ที่ได้รับ

แผนกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งที่ 9

กิจกรรมที่ 12 การสนทนา/แลกเปลี่ยนประสบการณ์

จำนวน 5 ชั่วโมง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ผู้เรียนมีหลักการทำงานเพื่อชุมชนได้อย่างชัดเจน
2. เพื่อให้ผู้เรียนมีความคิดริ่เริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน

สาระการเรียนรู้

มีจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อน

กล่าวคือ ไม่ว่าเราจะต้องประสบปัญหาอุปสรรคหรือสถานการณ์เลวร้ายอย่างไร เราก็ไม่ควรยอมให้ปัจจัยต่าง ๆ จากสถานการณ์นั้นมามีอิทธิพลจนทำให้เราเป็นผู้ยอมจำนนกับสภาพที่เกิดขึ้น โดยที่ไม่ได้ลงมือทำอะไรเลย แต่กลับจะต้องมีจิตใจหนักแน่นเข้มแข็ง เป็นฝ่ายลุกขึ้นมาจัดการด้วยศักยภาพที่มีอยู่ พร้อมกับมีความกล้าหาญที่จะเผชิญความเป็นจริง ผู้ที่มีจิตใจใฝ่กระทำก่อนมักจะเป็นผู้สามารถกำหนดหรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ให้เกิดเป็นทางออกใหม่ ๆ ของปัญหานั้น ๆ ได้ จิตใจดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญในการจุดประกายให้ผู้อื่นเกิดความสนใจในสิ่งที่ผู้นำเสนอ จนพร้อมที่จะให้ความร่วมมือได้ไม่ยาก รวมถึงเป็นปัจจัยให้เกิดการฟื้นฟูพลังกลุ่ม หากพลังกลุ่มถูกลดทอนอันเนื่องจากสมาชิกกลุ่มเริ่มรู้สึกท้อแท้หรือเสียขวัญกำลังใจไป

อย่างไรก็ตาม อาจมีหลายสถานการณ์ที่เลวร้ายจนเราไม่สามารถควบคุมได้เนื่องด้วยศักยภาพอันจำกัดของเรา ดังนั้นถึงที่สุดแล้วเราจำต้องวางจิตวางใจปล่อยให้ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎแห่งอนัตตา กล่าวคือ ไม่พึงยึดมั่นถือมั่นในความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน ไม่พยายามฝืนบังคับควบคุมให้อยู่ในอำนาจของเรา หากปัจจัยต่าง ๆ ไม่เอื้อเฟื้อเพียงพอให้เป็นไปตามต้องการ เพราะสรรพสิ่งล้วนประกอบกันขึ้นตามเหตุปัจจัย สัมพันธ์กันตามเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดอยู่ในอำนาจของใครหรือสิ่งใดโดยเบ็ดเสร็จ ดังนั้นเราทำได้ดีที่สุดก็เพียงกระทำไปตามกระบวนของเหตุปัจจัยเท่าที่

เรารู้ว่ามีปัจจัยใดบ้างที่นำไปสู่ผลที่ต้องการ อย่างไรก็ตามจิตใจที่เป็นผู้เริ่มกระทำก่อนมักจะผลักดันให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เพื่อขยายขอบเขตของศักยภาพในการทำให้สถานการณ์หรือปัญหาอุปสรรคคลี่คลายดีขึ้นได้ไม่มากก็น้อย

ผู้นำสามารถใช้ประสบการณ์ที่มีความหลากหมายและสามารถนำมาเป็นแนวทางในการทำงานของตนเอง โดยพิจารณาใช้หลักธรรมสัมมาสังกัปปะ คือ ความคิดชอบ หมายถึงความคิดที่ถูกต้อง วางแนวจิตของตนไว้ในทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และในการต่อสู้อุปสรรค เมื่อผู้นำมีความคิดที่ถูกต้องอันสืบเนื่องมาจากความเห็นที่ถูกต้องนั่นเอง

เวลาที่ใช้ 5 ชั่วโมง

จำนวนผู้เข้าร่วม 30 คน

การจัดสถานที่ จัดแบบไม่เป็นทางการ นั่งล้อมวงกับพื้น / นั่งเก้าอี้

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนผู้ใหญ่ของ Knowles (1980) และหลักการจัดกิจกรรมตามแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดบรรยากาศสำหรับการเรียนรู้

การสร้างบรรยากาศผ่อนคลายที่ทำให้คลื่นสมองต่ำ

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์

เสื่อโยคะ แผ่นซีดีเพลงบรรเลง เครื่องเล่นซีดี

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

นอนผ่อนคลายและการฝึกคลื่นสมองต่ำด้วยพลังจินตนาการด้วยการฟังเพลงบรรเลง

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างกลไกเพื่อให้เกิดการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกัน

เวลาที่ใช้ 10 นาที

สื่อ อุปกรณ์

กระดาน กระดาษ สีชอล์ก เบาะรองนั่ง

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

ให้ผู้เรียนนั่งล้อมเป็นวงกลม เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนสามารถมองเห็นหน้าผู้พูด จากนั้นผู้สอนได้ชี้แจ้งข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้เรียนและผู้สอนในการทำกิจกรรมแต่ละช่วงโดยเขียนติดป้ายไว้ โดยอธิบายว่า ในช่วงแรกของกิจกรรมการเรียนรู้ คือ เรื่องการนำเสนอโครงการ และกิจกรรม เรื่องจัดกลุ่มสนทนา/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้แต่ละช่วงให้ผู้เรียนเข้าใจตรงกัน ให้ผู้เรียนเปิดใจเรียนรู้อย่างเต็มที่ ละวางสถานภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ปิดเสียงโทรศัพท์ และตั้งใจเรียนรู้อย่างเต็มความสามารถ

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 30 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรแจกกระดาษให้ผู้เรียนเขียนถึงความคาดหวังต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่ได้ทราบจากการชี้แจงของวิทยากรและการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการทำงาน และเปิดเพลงบรรเลงที่ช่วยสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและทำให้คลื่นสมองต่ำ

2. วิทยากรให้ผู้เรียนจับคู่กับเพื่อนที่นั่งใกล้กันเพื่อพูดคุยกัน

- ให้ผู้เรียนนำเสนอข้อมูลของคู่ตนเองต่อผู้เรียนทั้งหมด

3. วิทยากร และผู้ช่วยวิทยากรช่วยบันทึกข้อมูลบนกระดานตามที่ผู้เรียนนำเสนอ คือ การคาดหวังต่อการเรียนรู้เรื่องทำกิจกรรมเสนอโครงการ และกิจกรรมการจัดกลุ่มสนทนา/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การนำไปใช้ในการทำงานของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์ร่วมกัน และเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ 20 นาที

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

วิทยากรและผู้เรียนช่วยสรุปวัตถุประสงค์ร่วมกันจากข้อมูลที่บันทึกไว้บนกระดานต่อความคาดหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมและการนำความรู้ไปใช้ปรับใช้ในการทำงานเป็นแนวทางเดียวกันและตรงกับความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเองและเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม รวมกับ ขั้นตอน ที่ 6 การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่จูงใจการเรียนรู้ เสริมสร้างภาพพจน์ตนเอง การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติฝึกฝนด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

เวลาที่ใช้ **3** ชั่วโมง

สื่อ อุปกรณ์ เอกสารประกอบการเรียนรู้

ใบงานที่ 17 กระดาน กระดาษ ปากกา สีชอล์ก

การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้

1.วิทยากรเปิดเพลงบรรเลงเบาๆเพื่อสร้างบรรยากาศผ่อนคลายและให้ผู้เรียนนั่งหลับตาทำสมาธิสั้นๆ จากนั้นให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่มๆละ 5 คน เพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยวิทยากรเขียนบนกระดาน

-จากนั้นจึงให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ทั้งในแง่ความรู้สึกและความคิดที่ได้จากการเข้าร่วมเข้าอบรมในวันที่ผ่านมา โดยพยายามวิเคราะห์ว่ากิจกรรมแต่ละกิจกรรมส่งผลอย่างไรทั้งในด้านความคิด ความรู้สึก และการเรียนรู้ที่มีต่อตนเองและผู้อื่น รวมทั้งการเชื่อมโยงเข้าสู่บริบทของชีวิตและการงานในมิติต่างๆ

-เมื่อผู้เรียนทุกคนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างครบถ้วนแล้ว จากนั้นวิทยากรจึงกล่าวสรุปและสะท้อนประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนโดยภาพรวม

-วิทยากรจึงขอให้ผู้เรียนส่งตัวแทนของแต่ละกลุ่มออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เรียนกลุ่มอื่นๆ ในวงสนทนาวงใหญ่ แล้วจึงเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนกลุ่มคนอื่น ๆ ได้แสดงความรู้สึกนึกคิดเพิ่มเติม

2. วิทยากรให้ผู้เรียนช่วยกันแสดงความคิดเห็นจากการที่ได้ทำกิจกรรมนี้แล้วผู้เรียนสามารถนำไปใช้กับตนเองตามที่คาดหวังและการทำงานอย่างไรบ้าง ผู้เรียนสามารถนำหลักธรรมไปใช้ในการปฏิบัติได้อย่างไร ให้ช่วยกันนำเสนอ และสรุปความสำคัญของกิจกรรมนี้

ขั้นตอนที่ 7 การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองและเป็นกลุ่ม

โดยวิทยากรและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลจากการทำกิจกรรม

การประเมินผลจากผู้สอน

1. จากการสังเกตความร่วมมือของผู้เข้าร่วมโปรแกรมในการทำกิจกรรม
2. การร่วมแสดงความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมโปรแกรมจากกิจกรรมการเรียนรู้
3. ใบงานที่ได้รับมอบหมาย

.ใบงานที่ 17

ท่านได้รับประโยชน์อย่างไรต่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานร่วมกัน โปรดอธิบาย

ภาคผนวก ค
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือชุดที่ 1 แบบสอบถามความต้องการการเรียนรู้ของแม่ชีเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำกาเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

<u>คำชี้แจง</u>

1. แบบสอบถามสำหรับแม่ชี ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ เพื่อนำไปพัฒนาแม่ชีในบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธ ข้อมูลที่ได้จะนำเสนอในภาพรวมและใช้ประกอบในการวิจัย ซึ่งการให้ข้อมูลในครั้งนี้จะไม่มีผลกระทบต่อท่านทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. แบบสอบถามฉบับนี้ แบ่งออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 : ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการการเรียนรู้ของแม่ชี

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ให้ตรงกับข้อมูลที่เป็นจริงของท่าน

1. อายุ ..... ปี

2. จำนวนพรรษาที่บวช.....พรรษา

3. วุฒิการศึกษา

☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษาตอนต้น ☐ มัธยมศึกษาตอนปลาย

☐ ปวส / อนุปริญญา ☐ ปริญญาตรี

☐ ปริญญาโท ☐ ปริญญาเอก

☐ ธรรมศึกษาตรี ☐ ธรรมศึกษาโท

☐ ธรรมศึกษาเอก ☐ อื่นๆ(โปรดระบุ).....

อภิธรรม..... บาลี.....

ตอนที่ 2 : ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการการเรียนรู้ของแม่ชี

1. ท่านต้องการได้รับความรู้จากการเข้ารับการอบรมเรื่องการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ในเรื่องใด เพราะเหตุใด?

……

……

……

……

……

2. ท่านต้องการให้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยประกอบด้วยหลักธรรมข้อใดบ้าง เพราะเหตุใด?

……

……

……

……

……

3.ท่านต้องการให้จัดกิจกรรมในรูปแบบใด เพราะเหตุใด

……

……

……

……

……

……

4. ท่านสามารถเข้าอบรมการเรียนรู้ที่จัดขึ้นในช่วงเวลา และใช้ระยะเวลานานแค่ไหนที่เหมาะสม

.....
.....
.....
.....
.....
.....

เครื่องมือชุดที่ 2 แบบวัดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

<u>คำชี้แจง</u>

1. แบบวัดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ฉบับนี้

มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความสามารถในการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย ข้อมูลที่ได้จะนำเสนอในภาพรวมและใช้ประกอบในการวิจัย ซึ่งการให้ข้อมูลในครั้งนี้จะไม่มีผลกระทบใดต่อท่านทั้งทางตรงและทางอ้อม

2. แบบวัดภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทยฉบับนี้ แบ่งออก เป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : แบบวัดความรู้เรื่องภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตอนที่ 2 : เจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ตอนที่ 3 : ทักษะการปฏิบัติการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ในการเลือกตอบแบบวัดนี้ ผู้ตอบเลือกข้อคำตอบถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว หรือเลือกระดับที่ตรงกับความเห็นของท่านมากที่สุด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระดับที่ 5 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **มากที่สุด**

ระดับที่ 4 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **มาก**

ระดับที่ 3 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **ปานกลาง**

ระดับที่ 2 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **น้อย**

ระดับที่ 1 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **น้อยที่สุด**

คำชี้แจง 1.คำถามมีทั้งหมด 24 ข้อ ลักษณะแบบทดสอบเป็นแบบปรนัยชนิดเลือกตอบ โดยคำถามแต่ละข้อจะให้เลือกคำตอบที่ถูกต้องจากตัวเลือก ก. ข. ค. ง. และให้ผู้ตอบทำเครื่องหมาย ✓ หน้าตัวอักษรที่เห็นว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียวและให้ทำทุกข้อ

1. ผู้นำที่ดีควรยึดถือคุณธรรมในหมวดธรรมใดเป็นหลักสำคัญ

ก. หมวดธรรม ภาวนา 4

ข. หมวดธรรม อิทธิบาท 4

ค. หมวดธรรมพรหมวิหาร 4

ง. ถูกทั้ง ข้อ ก. และ ข้อ ค.

2. ข้อใดกล่าวถูกต้องเกี่ยวกับหมวดธรรมภาวนา 4

ก. มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

ข. มีการให้ มีวาจาดี ช่วยเหลือผู้อื่น และสม่ำเสมอ

ค. มีความพอใจ มีความพากเพียร เอาใจใส่ และไม่ทอดทิ้ง

ง. การฝึกอบรมพัฒนาตนเองอย่างครอบคลุม ด้านการพัฒนากาย ศีล จิตและปัญญา

3. ข้อใดควรใช้เป็นหลักธรรมประจำใจในการดำเนินชีวิต และใช้ปฏิบัติต่อผู้อื่นเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ก. พรหมวิหาร 4

ข. อิทธิบาท 4

ค. สังหวัตถุ 4

ง. ภาวนา 4

4. ข้อใดเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นมากที่สุดของการที่ผู้นำมีคุณธรรมประจำใจ

ก. ผู้นำที่มีความดีงาม และมีคนร่วมกันทำงานอย่างเต็มที่

ข. ผู้นำที่ความคิดสร้างสรรค์

ค. ผู้นำที่มีความกล้าหาญ

ง. ผู้นำที่มีผู้อื่นเกรงกลัว

5. ข้อใดไม่ใช่การฟังอย่างมีสติ

ก. สามารถเข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดภายในลึกๆของผู้อื่น

ข. เข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง

ค. เข้าใจสาระสำคัญที่ผู้อื่นสื่อออกมา

ง. รับฟังเฉยๆ

6. การฟังอย่างมีสติ ผู้รับฟังควรจะทำอย่างไร

ก. รับฟังอย่างสงบและสบตาผู้พูดด้วยความสนใจ

ข. แสดงความคิดเห็นเป็นบางครั้ง

ค. ซักถามตลอดเวลา

ง. ไม่มีข้อใดถูก

7. การสื่อสารที่ดีมีลักษณะอย่างไร

ก. พูดจูงใจให้ชวนเชื่อ

ข. พูดให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย

ค. อธิบายเรื่องราวอย่างละเอียด

ง. ใช้ภาษาพูดที่เป็นทางการ

8. การสังเกตเพื่อมองคนให้ลึกถึงศักยภาพทำอย่างไร

ก. มองเห็นจุดอ่อนและจุดแข็งของผู้อื่น และดึงความสามารถออกมา

ข. ดูวิธีการทำงาน

ค. ดูอุปนิสัย

ง. ไม่มีข้อใดถูก

9. ข้อใดไม่ใช่องค์ประกอบของผู้นำที่ดี

ก. มีความกล้าหาญ

ข. ยึดถือว่าความคิดของเราดีที่สุด

ค. มีความคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

ง. เปิดโอกาสให้ผู้อื่นแสดงความคิดที่แตกต่าง

10. การไตร่ตรองอย่างรอบคอบทำอย่างไร

ก. ฟังข้อเสนอต่างๆ

ข. ศึกษาหาข้อมูลต่างๆ

ค. วิเคราะห์ข้อมูลรอบด้าน

ง. ถูกทุกข้อ

11. ลักษณะของผู้นำที่มีความกล้าคิดกล้าฝันเป็นอย่างไร

ก. กล้าที่จะคิดแตกต่างจากกระแสสังคมเพื่อช่วยสังคมดีขึ้น

ข. คิดงานใหม่ๆตลอด

ค. ชอบงานที่ท้าทาย

ง. ลองผิดลองถูก

12. ข้อใดไม่ใช่องค์ประกอบของการแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้ง

ก. ค้นหาความจริงโดยการศึกษาหลายๆด้าน

ข. นำประสบการณ์มาประยุกต์ใช้

ค. ยึดหลักการไม่เปลี่ยนแปลง

ง. การลองผิดลองถูก

13. ข้อใดเป็นลักษณะเฉพาะของผู้นำที่มีจิตใจใฝ่เรียนรู้

ก. ชอบศึกษาความรู้ใหม่ๆ

ข. ไม่ยึดติดในหลักการเดิมๆ

ค. นำความรู้มาประยุกต์ใช้

ง. ถูกทุกข้อ

14. ข้อใดไม่ใช่ผลของการแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้ง

ก. ยึดถือว่าผลที่ออกมาถูกต้องเปลี่ยนแปลงไม่ได้

ข. สามารถทำงานออกมาได้ผลต่อเนื่อง

ค. ประยุกต์ใช้กับงานอื่นๆได้

ง. ได้องค์ความรู้ใหม่

15. ข้อใดไม่ใช่ลักษณะที่ดีของผู้นำ

ก. เชื่อมั่นในหลักการของตนเอง

ข. ยอบรับสิ่งใหม่ๆ

ค. ชอบความท้าทาย

ง. พลิกแพลงความรู้

16. เมื่อผู้นำเจอสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ควรทำอย่างไร

ก. มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ทำว่าถูกต้อง

ข. หาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

ค. มีความพร้อมที่ยืดหยุ่น

ง. ไม่มีข้อใดถูก

17. ข้อใดเป็นคุณลักษณะของผู้นำ

ก. ผู้นำไม่ยึดติดกรอบความคิดเดิม

ข. ผู้นำมีความพร้อมที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ

ค. ผู้นำรู้จักที่จะปรับปรุงตัวอยู่เสมอ

ง. ถูกทุกข้อ

18. เมื่อมีการทำงานร่วมกันเป็นทีม ผู้นำควรจะมีพฤติกรรมอย่างไร

ก. ปรับตัวเพื่อให้ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน เป็นไปด้วยดี

ข. ให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำอย่างเคร่งครัด

ค. ความคิดเห็นส่วนใหญ่มาจากผู้นำ

ง. ถูกทุกข้อ

19. ข้อใดไม่ใช่ทักษะการทำงานของผู้นำที่ดี

ก. ให้ลูกน้องทำตามคำสั่ง

ข. สามารถประเมินผลการทำงานได้

ค. เข้าใจสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

ง. ปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพ

20. ผู้นำที่ต้องการจะเริ่มต้นพูดคุยเรื่องงานกับผู้ร่วมงานไม่ควรเริ่มต้นด้วยวิธีการใด

ก. ท่องจำเนื้อหามาอธิบายอย่างจริงจัง

ข. พูดคุยอย่างสบายๆเริ่มจากเรื่องง่ายๆก่อนและสอดแทรกเรื่องงาน

ค. การแสดงทัศนคติของตัวเองหรือตั้งคำถาม

ง. ยกประเด็นหัวข้อที่นำมาวิพากษ์วิจารณ์ร่วมกันได้

21. ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการทำงานนั้นล้มเหลว สิ่งที่ผู้นำควรทำคือข้อใด

ก. มีจิตใจที่หนักแน่นเข้มแข็ง

ข. มีความกล้าหาญพร้อมเผชิญ

ค. ไม่ติดยึดอยู่กับความล้มเหลวนั้น

ง. ถูกทุกข้อ

22. เมื่อทราบว่าการทำงานของทีมผิดพลาด วิธีการสื่อสารของผู้นำวิธีใดที่มักใช้ไม่ได้ผล

ก.ใช้คำพูดชี้แนะ

ข. พูดตำหนิติเตียน

ค. พูดด้วยเหตุผล

ง. พูดเปิดเผยจริงใจ

23. ท่านคิดว่าคำพูดใดเหมาะสมสำหรับการให้กำลังใจเพื่อนร่วมงาน เมื่อเผชิญปัญหาด้วยกัน

ก. ปัญหาทุกอย่างมีทางแก้ไข

ข. ช่วยกันปรับแก้ เดี๋ยวงานก็เสร็จ

ค. อดทนกันหน่อย เพื่อความสำเร็จ

ง. ถูกทุกข้อ

24. ข้อใดเป็นไม่ใช่สิ่งที่ท้าทายความสามารถของผู้นำ

ก. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

ข. การนำเสนอทางออกของปัญหา

ค. การยอมรับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างจำนน

ง. ไม่มีข้อใดถูก

ตอนที่ 2 แบบวัดเจตคติต่อการพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

คำชี้แจง แบบสอบถามมีทั้งหมด 38 ข้อ โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ทับตัวอักษรที่ตรงกับความเห็นของท่านที่สุดเพียงข้อเดียวและให้ทำทุกข้อ

ในการเลือกตอบแบบสอบถามนี้ ผู้ตอบเลือกข้อคำตอบถูกต้องที่สุดเพียงข้อเดียว หรือเลือกระดับที่ตรงกับความเห็นของท่านมากที่สุด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระดับที่ 5 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **มากที่สุด**

ระดับที่ 4 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **มาก**

ระดับที่ 3 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **ปานกลาง**

ระดับที่ 2 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **น้อย**

ระดับที่ 1 ถ้าข้อคำถามดังกล่าวตรงกับความคิดเห็นของท่าน **น้อยที่สุด**

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
1) มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจ						
1	ท่านรู้สึกหงุดหงิดเมื่อต้องอยู่กับคนที่ไม่มีเหตุผล					
2	เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในสังคม ท่านมักจะไม่สนใจเพราะเห็นว่าธุระไม่ใช่					
3	เมื่อมีเรื่องที่ทำให้ท่านไม่พอใจท่านจะพยายามควบคุมอารมณ์ไม่แสดงอาการให้ผู้อื่นเห็น					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
4	แม้ว่าท่านจะถูกติเตียนในงานที่ทำ แต่ท่านก็ไม่รู้สึกวิตกกังวลแต่อย่างใด					
2) ทักษะในการติดต่อสื่อสาร						
5	ท่านมักจะรับฟังปัญหาของผู้อื่นอย่างมีสติ					
6	ท่านคิดว่า ท่านสามารถเข้าใจสาระสำคัญที่ผู้อื่นนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร ได้อย่างถูกต้อง					
7	ท่านคิดว่า สามารถเข้าใจความรู้สึกนึกคิดภายในลึกๆของผู้อื่นและความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคน					
8	ท่านคิดว่า การสื่อสารที่ดีจะทำให้ผู้อื่นเข้าใจประเด็นได้ง่ายขึ้น					
9	ท่านคิดว่า สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากและซับซ้อนให้เข้าใจง่ายขึ้น					
10	ท่านคิดว่า สามารถเป็นที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำผู้อื่นได้					
3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้ลึกถึงศักยภาพภายใน						
11	ท่านคิดว่า การสังเกตเพื่อมองคนอื่นทำให้เข้าใจความแตกต่างของแต่ละบุคคลได้					
12	ท่านคิดว่า การให้ความเคารพและเชื่อมั่นในความแตกต่างของคนอื่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง					
13	ท่านคิดว่า สามารถที่จะเห็นจุดอ่อน จุดแข็งของคนอื่น และดึงศักยภาพที่ดีออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
14	ท่านคิดว่า สามารถเข้าใจลักษณะนิสัยของผู้อื่นและยอมรับในความแตกต่างแต่ละบุคคลได้					
15	ท่านคิดว่า การรู้จักสังเกตคน ทำให้เราเลือกคนเก่งๆไว้ทำงานเพื่องานจะได้ไม่ผิดพลาด					
4) มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ						
16	ท่านคิดว่า สามารถนำเสนอข้อมูลที่แตกต่างจากกระแสสังคม					
17	ท่านคิดว่า หากนำเสนอข้อมูลที่ผิดพลาดจะไม่มีคนยอมรับความสามารถของท่าน					
18	ท่านคิดว่า การตัดสินใจแต่ละครั้ง ควรไตร่ตรองอย่างรอบคอบแม้จะต้องใช้เวลามากขึ้นก็ตาม					
19	ท่านคิดว่า การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆรอบด้านจะทำให้ท่านกล้าตัดสินใจ					
20	ท่านคิดว่า หากตัดสินใจผิดพลาดก็มีความกล้าที่จะยอมรับในสิ่งนั้น					
21	ท่านคิดว่า การเปิดโอกาสให้ผู้อื่นแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้อง					
22	ท่านคิดว่า การวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายกันเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม					
5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น						
23	ท่านคิดว่า การใฝ่เรียนรู้จะเกิดประโยชน์ต่อการทำงาน ถ้ารู้จักปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
24	ท่านคิดว่า การลองผิดลองถูก จะทำให้เราทำงานไม่ถูกหลักการ					
25	ท่านคิดว่า กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายจะช่วยให้แสวงหาความจริงได้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น					
26	ท่านคิดว่า การเรียนรู้ไม่มีวันหยุดนิ่ง					
6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ยึดติดกรอบแนวคิดอย่างตายตัว						
27	ท่านคิดว่า ผู้นำที่มีประสบการณ์สูงมักยึดกรอบแนวคิดเดิม					
28	ท่านคิดว่า การยืดหยุ่นพลิกแพลงความคิดความเชื่อ จะทำให้เพิ่มพูนประสบการณ์รอบด้านมากขึ้น					
29	ท่านคิดว่า การมีความพร้อมในการเปิดใจรับบทเรียน ข้อมูล ข่าวสาร ใหม่ๆ จะทำให้เราได้รับประโยชน์ในการพัฒนาตนเองมากขึ้น					
30	ท่านคิดว่า ผู้นำควรเป็นผู้ที่สามารถยอมรับการเปลี่ยนแปลง และนำเสนอแนวคิดที่มีความหลากหลายได้					
7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง						
31	ท่านคิดว่า สามารถเข้าใจสถานการณ์โลกในปัจจุบันได้อย่างถ่องแท้					
32	ท่านคิดว่า สามารถประเมินผลการทำงานในภาพรวมของงานที่ท่านได้อย่างชัดเจน					
33	ท่านคิดว่า การพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีความรอบรู้ เป็นสิ่งที่ควรกระทำ					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
34	ท่านคิดว่า ผู้นำที่ดีควรมีทักษะที่ชำนาญและมีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น					
8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน						
35	ท่านคิดว่า คนเราไม่ว่าจะทำอะไรก็ตามถ้ามีใจสู้ก็จะประสบความสำเร็จได้					
36	ท่านคิดว่า หากเกิดปัญหาท่านกล้าที่จะเผชิญหน้ากับความจริงด้วยจิตใจที่เข้มแข็ง					
37	ท่านคิดว่า การแก้ปัญหาควรมีวิธีการใหม่ๆ ที่หลากหลาย					
38	ท่านคิดว่า งานใหม่ๆ คือ ความท้าทายที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์					

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับทักษะการปฏิบัติ การพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

ในการเลือกตอบแบบสอบถามนี้ ผู้ตอบเลือกข้อคำตอบที่ตรงกับความเป็นจริงในการปฏิบัติของท่านมากที่สุดเพียงข้อละ 1 คำตอบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระดับ 5 มากที่สุด หมายถึง ท่านปฏิบัติตามข้อความนั้นทุกครั้ง

ระดับ 4 มาก หมายถึง ท่านปฏิบัติตามข้อความนั้นเป็นส่วนใหญ่

ระดับ 3 ปานกลาง หมายถึง ท่านปฏิบัติตามข้อความนั้นเป็นบางครั้ง

ระดับ 2 น้อย หมายถึง ท่านปฏิบัติตามข้อความนั้นนานๆครั้ง

ระดับ 1 น้อยที่สุด หมายถึง ท่านไม่เคยปฏิบัติเลย

คำชี้แจง คำแบบสอบถามมีทั้งหมด 38 ข้อ โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ที่ตรงกับความเห็นของท่านที่สุดเพียงข้อเดียวและให้ทำทุกข้อ

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
1) มีคุณธรรมอันประเสริฐเป็นรากฐานประจำใจ						
1	เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในองค์กร ท่านทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย					
2	เมื่อเกิดเหตุการณ์คับขัน ท่านเต็มใจที่จะเข้าไปช่วยเหลือผู้อื่นทันที					
3	ท่านสามารถระงับความโกรธโดยไม่แสดงอาการให้ผู้อื่นเห็น					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
4	ท่านสามารถทำงานตามความรับผิดชอบได้อย่างเต็มที่					
2) ทักษะในการติดต่อสื่อสาร						
5	ท่านสามารถเป็นผู้ฟังได้อย่างมีสติเพื่อรับรู้ข้อมูลได้อย่างลึกซึ้ง					
6	ท่านสามารถเข้าใจสาระสำคัญที่ผู้อื่นนำเสนอข้อมูล ข่าวสาร ได้อย่างถูกต้อง					
7	ท่านสามารถเข้าใจความรู้สึกนึกคิดภายในลึกๆ ของผู้อื่นและความต้องการที่แท้จริงของแต่ละคน					
8	ท่านรู้จักวิธีการสื่อสารที่ดีที่จะทำให้ผู้อื่นเข้าใจประเด็นได้ง่ายและเป็นระบบ					
9	ท่านสามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากและซับซ้อนให้เข้าใจง่ายขึ้น					
10	ท่านสามารถเป็นที่ปรึกษาที่ดีคอยให้คำแนะนำผู้อื่นได้					
3. ทักษะในการสังเกตเพื่อมองคนให้ลึกถึงศักยภาพภายใน						
11	ท่านสามารถเข้าใจความแตกต่างของแต่ละบุคคลได้ จากการสังเกต					
12	ท่านให้ความเคารพและเชื่อมั่นในความแตกต่างระหว่างบุคคล					
13	ท่านสามารถที่จะเห็นจุดอ่อน จุดแข็งของคนอื่นและดึงศักยภาพที่ดีออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์					
14	ท่านแนะนำและกระตุ้นให้ผู้อื่นพัฒนาตนเองได้					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
15	ท่านสามารถเลือกคนเก่งๆไว้ทำงานด้วยกันได้					
4) มีความสมดุลระหว่างความกล้าในการตัดสินใจและไตร่ตรองอย่างรอบคอบ						
16	ท่านสามารถนำเสนอข้อมูลที่แตกต่างจากกระแสสังคม					
17	ท่านสามารถประเมินข้อมูลที่ได้รับมาโดยไม่ผิดพลาด					
18	ท่านมีการตัดสินใจอย่างรอบคอบเสมอ					
19	ท่านวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆรอบด้านได้อย่างถูกต้อง					
20	ท่านมีวิธีแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นได้					
21	ท่านเปิดโอกาสให้ผู้อื่นแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง จากความคิดเห็นของท่านได้					
22	ท่านแนะนำผู้อื่นว่า การวิพากษ์วิจารณ์อย่างท้าทายกันเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ					
5. มีจิตใจใฝ่เรียนรู้ เพื่อแสวงหาความจริงที่รอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น						
23	ท่านสามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆได้อย่างรวดเร็ว					
24	ท่านแนะนำผู้อื่นว่า การลองผิดลองถูก จะทำให้ทำงานไม่ถูกหลักการและล่าช้า					
25	ท่านมีวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อช่วยให้สามารถแสวงหาความรู้ความจริงได้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น					
26	ท่านแนะนำผู้อื่นให้หมั่นศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่อง					

ข้อ	ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
		มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
6. มีความยืดหยุ่นพลิกแพลงและไม่ยึดติดกรอบแนวคิดอย่างตายตัว						
27	ท่านไม่ยึดกรอบแนวคิดเดิมๆ					
28	ท่านสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี					
29	ท่านสามารถศึกษาบทเรียน ข้อมูล ข่าวสารใหม่ๆ					
30	ท่านเข้าเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง					
7. มีทักษะและประสบการณ์ในการมองเห็นแนวโน้มทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง						
31	ท่านสามารถเข้าใจสถานการณ์โลกในปัจจุบันได้					
32	ท่านสามารถประเมินผลการทำงานในหน่วยงานได้อย่างชัดเจน					
33	ท่านสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข					
34	ท่านส่งเสริมให้ผู้อื่นมีทักษะและประสบการณ์ในการทำงานได้					
8. มีจิตใจเป็นผู้เริ่มกระทำก่อน						
35	ท่านสามารถหาทางออกใหม่ๆ ของปัญหาต่างๆ ได้เสมอ					
36	ท่านมีวิธีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่ดี					
37	ท่านไม่ชอบการแก้ปัญหาที่ใช้วิธีการแบบเดิมๆ					
38	ท่านกล้าที่จะริเริ่มงานใหม่ๆ					

เครื่องมือชุดที่ 3 แบบประเมินผลโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงพุทธสำหรับแม่ชีไทย

แบบประเมินผลนี้ เป็นการรวบรวมความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อสรุปผลความเหมาะสมและความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมในครั้งนี้อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรต่อไป

การเลือกคำตอบในแบบประเมินผลนี้ ผู้ตอบเลือกคำตอบโดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่มีข้อความตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด โดยคำตอบจะมี 5 ตัวเลือก คือ

5 หมายถึง ผู้ตอบมีความพึงพอใจในประเด็นนั้น**มากที่สุด**

4 หมายถึง ผู้ตอบมีความพึงพอใจในประเด็นนั้น**มาก**

3 หมายถึง ผู้ตอบมีความพึงพอใจในประเด็นนั้น**ปานกลาง**

2 หมายถึง ผู้ตอบมีความพึงพอใจในประเด็นนั้น**น้อย**

1 หมายถึง ผู้ตอบมีความพึงพอใจในประเด็นนั้น**น้อยที่สุด**

ในกรณีที่ท่านมีความเห็นหรือข้อเสนอแนะในการปรับปรุงข้อรายการแต่ละข้อโปรดเขียนข้อรายการนั้นในช่องเสนอแนะ และให้ข้อเสนอแนะโดยตรงต่อผู้วิจัยจักเป็นพระคุณอย่างยิ่ง

ข้อคำถาม	**ระดับความคิดเห็น**				
	มากที่สุด	**มาก**	**ปานกลาง**	**น้อย**	**น้อยที่สุด**
	5	**4**	**3**	**2**	**1**
ด้านหลักสูตร					
1. เนื้อหาวิชาในการฝึกอบรมครอบคลุมวัตถุประสงค์ของโครงการ					

ข้อคำถาม	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด 5	มาก 4	ปานกลาง 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
2. วิทยากรมีความรอบรู้และสามารถถ่ายทอดได้ดี					
3. ความเหมาะสมของเวลาในแต่ละกิจกรรม					
4. เอกสารหรืออุปกรณ์ประกอบกิจกรรมมีความสมบูรณ์และเหมาะสม					
ด้านหลักสูตร(ต่อ)					
5. ความรู้ที่ได้ในการฝึกอบรมสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้					
6. โดยภาพรวม ท่านมีความพึงพอใจต่อโครงการ					
7.การใช้สื่อมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหาของแต่ละกิจกรรม					
ด้านการศึกษาด้วยตนเอง					
8. ความเหมาะสมของกิจกรรม					
9. การฝึกปฏิบัติก่อให้เกิดการเรียนรู้ และบรรลุตามวัตถุประสงค์					
10. . ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาด้วยตนเอง					
ด้านการจัดการ					
11. ความเหมาะสมของสถานที่และสิ่งแวดล้อม					
12. ความเหมาะสมของระยะเวลาที่จัด					
13. . ความเหมาะสมของอาหาร / เครื่องดื่ม					
14. วัสดุอุปกรณ์ประกอบการอบรม					
15. การบริการของเจ้าหน้าที่					

1. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อรูปแบบกิจกรรมในโครงการนี้?

.....

.....

2. ท่านคิดว่า ควรมีกิจกรรมการการศึกษาในลักษณะนี้อีกหรือไม่?

.....

.....

.....

…….....

3. ถ้ามีการจัดกิจกรรมการศึกษาในลักษณะนี้ ท่านคิดว่าควรปรับปรุงอะไรบ้าง?

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ง
คะแนนการประเมินคุณภาพครื่องมือ

ตารางคะแนนประเมินแบบวัดความรู้

ข้อที่	ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC)
1	1
2	1
3	1
4	0.80
5	0.80
6	1
7	0.80
8	1
9	1
10	1
11	1
12	1
13	1
14	1
15	0.83
16	0.83
17	1
18	1
19	1
20	1
21	1
22	0.83
23	1
24	0.83

สรุปตาราง ค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) มีค่ามากกว่า 0.5 ทุกข้อ โดยค่าเฉลี่ยความสอดคล้องของแบบสอบถามเท่ากับ 0.80 ดังนั้นคำถามทั้งหมดจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิจัยได้

ตารางคะแนนประเมินแบบวัดเจตคติ

ข้อที่	ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC)
1	0.83
2	1
3	1
4	0.83
5	1
6	1
7	1
8	1
9	1
10	1
11	1
12	1
13	1
14	1
15	1
16	1
17	1
18	1
19	1
20	1
21	1
22	1
23	0.66
24	1
25	0.66
26	1

27	1
28	1
29	1
30	1
31	1
32	1
33	1
34	1
35	1
36	1
37	0.83
38	1

สรุปจากตาราง ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC) มีค่ามากกว่า 0.5 ทุกข้อโดยค่าเฉลี่ย
ความสอดคล้อง ของแบบสอบถามเท่ากับ 0.80 ดังนั้นคำถามทั้งหมดจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิจัยได้

ตารางคะแนนประเมินแบบสอบถามทักษะปฏิบัติการ

ข้อที่	ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC)
1	0.80
2	1
3	1
4	1
5	0.83
6	0.83
7	1
8	1
9	0.80
10	1
11	1
12	1
13	1
14	1
15	1
16	1
17	0.80
18	1

19	1
20	0.80
21	1
22	1
23	1
24	1
25	1
26	1
27	1
28	1
29	1
30	1
31	0.83
32	0.83
33	1
34	1
35	1
36	1
37	1
38	1

สรุปจากตาราง ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC) มีค่ามากกว่า 0.5 ทุกข้อ โดยค่าเฉลี่ย ความสอดคล้อง ของแบบสอบถามเท่ากับ 0.80 ดังนั้นคำถามทั้งหมดจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิจัยได้

ตารางแสดงคะแนนประเมินการอภิปรายกลุ่ม

ข้อที่	ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC)
1. ด้านวัตถุประสงค์ของโปรแกรม	1
2. ด้านผู้เรียน	1
3. ด้านวิทยากร/ผู้สอน	1
4. ด้านเนื้อหาสาระ	1
5. ด้านกิจกรรมการเรียนรู้	1
6. ด้านระยะเวลา	1

7. ด้านสภาพแวดล้อม	1
8. ด้านสื่อการสอน	1
9. ด้านการประเมินผล	1

สรุปจากตาราง ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC) มีค่ามากกว่า 0.5 ทุกข้อ โดยค่าเฉลี่ยความสอดคล้องของแบบสอบถามเท่ากับ 1 ดังนั้นคำถามทั้งหมดจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิจัยได้

ตารางแสดงคะแนนประเมินผลโปรแกรม

ข้อที่	ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC)
1	1
2	1
3	1
4	1
5	1
6	1
7	1
8	1
9	1
10	1
11	1
12	1
13	1
14	1
15	1

สรุปจากตาราง ค่าดัชนีความสอดคล้อง(IOC) มีค่ามากกว่า 0.5 ทุกข้อ โดยค่าเฉลี่ย

ความสอดคล้องของแบบสอบถามเท่ากับ 1 ดังนั้นคำถามทั้งหมดจึงสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือวิจัยได้

ประวัติผู้เขียน

นางสาวนันทภา ปัญญารัตน์ เกิดเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ.2516 ที่จังหวัดกาญจนบุรี สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต โปรแกรมวิชาภาษาอังกฤษ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา ในปีการศึกษา 2538 สำเร็จการศึกษาระดับครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2549 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2550

สามารถติดต่อเพื่อขอข้อมูลงานวิจัยฉบับนี้ได้ที่ e-mail : o_nantapa@hotmail.com

ประวัติผู้เขียน

นางสาวนันทภา ปัญญารัตน์ เกิดเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ.2516 ที่จังหวัดกาญจนบุรี สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต โปรแกรมวิชาภาษาอังกฤษ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา ในปีการศึกษา 2538 สำเร็จการศึกษาระดับครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2549 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2550

สามารถติดต่อเพื่อขอข้อมูลงานวิจัยฉบับนี้ได้ที่ e-mail : o_nantapa@hotmail.com